

179.9

02522

303

มติทางสังคมและการเมืองว่าด้วยคุณธรรมของความเป็นพลเมือง
: การศึกษาประชาชนของเขตลุ่มน้ำปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช

ปริญญานิพนธ์

ของ

อภิชาติ การิภาญจน์

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษาดุฎิบัณฑิต สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์

มีนาคม 2542

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

คณะกรรมการควบคุมและคณะกรรมการสอบได้พิจารณาปริญญานิพนธ์ฉบับนี้แล้ว
เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการศึกษาดุขบัณฑิต
สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒได้

คณะกรรมการควบคุม

..... ประธาน
(รองศาสตราจารย์ ดร. นภาพร หะวานนท์)
..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุรุจ ปัดไธสง)
..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร. ชำรงค์ อุดมไพจิตรกุล)

คณะกรรมการสอบ

..... ประธาน
(รองศาสตราจารย์ ดร. นภาพร หะวานนท์)
..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุรุจ ปัดไธสง)
..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร. ชำรงค์ อุดมไพจิตรกุล)
..... กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม
(ดร. วิชัย ตันศิริ)

บัณฑิตวิทยาลัยอนุมัติให้รับปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษาดุขบัณฑิต สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์ ของมหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ

..... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(ศาสตราจารย์ ดร. เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์)
วันที่ ๑๕ เดือน มีนาคม พ.ศ. ๒๕๔๒

ประกาศคุณูปการ

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นงานศึกษาวิจัยเพื่อศึกษาค้นคว้าถึงเงื่อนไขและกระบวนการในทางสังคมที่มีส่วนเกี่ยวข้องและเป็นพื้นฐานสำคัญในการสร้างรูปการณ์จิตสำนึกของประชาชนในชนบทในเรื่องความหวังโยในสังคมและการเมือง

ขอขอบพระคุณคณะกรรมการควบคุมปริญญานิพนธ์และคณะกรรมการสอบ ซึ่งประกอบด้วย

รองศาสตราจารย์ ดร. นภาพร หะวานนท์	ประธานกรรมการ
รองศาสตราจารย์ ดร. ชำรงค์ อุดมไพจิตรกุล	กรรมการ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุรุจิมิ ปัดไธสง	กรรมการ
ดร. วิชัย ตันศิริ	กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม

ทุกท่านมีส่วนในการให้คำปรึกษา แนะนำอย่างใกล้ชิด ตลอดระยะเวลาของการศึกษาค้นคว้าจนกระทั่งปริญญานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จด้วยดี

ขอขอบคุณสำหรับคำแนะนำที่ดีที่สุดจาก ส.ส.มานิชญ์ วิชัยกุล สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดนครราชสีมา ภายหลังการเลือกตั้ง 2535/2 ซึ่งทำให้ผู้วิจัยได้มีความมุ่งมั่นในการสอบเข้าศึกษาต่อระดับปริญญาเอก รวมถึงคำรับรองอันน่าภูมิใจจากอดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ท่านสัมพันธ์ ทองสมัครและศาสตราจารย์ ดร. เสรีน ปุณณะหิตานนท์

ขอขอบคุณสำหรับข้อคิดเห็นทางสังคมและการเมืองจากการพูดคุยเสวนาในที่มการเมือง “เลือกคนที่เรารัก เลือกพรรคที่เราชอบ” ภายใต้การนำของรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย ท่านธานี ตักดิเศรษฐ์ และ ส.ส. วิทยา แก้วภราดัย จากเขตลุ่มน้ำปากพนัง

ความสำเร็จในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ระดับลึกเป็นความรับผิดชอบอย่างสูงของคณะผู้ช่วยวิจัย นำทีมโดยนายสุระ พัฒนาประชาญ์ รัฐศาสตรมหาบัณฑิตจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ นายภูวนัย ธรรมวิสุทธิ์ นักศึกษานิติศาสตร์จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ นายไพศาล ชูแก้วและนายอุหมาด รัตนพงศ์

ขอขอบคุณสำหรับงานพิมพ์ ซึ่งได้รับความอนุเคราะห์จากอาจารย์ภัทราภรณ์ ภู่อระกูล จากโรงเรียนราชวินิตมัธยม

คุณประโยชน์อันเกิดจากการศึกษาวิจัยอันจะส่งผลถึงการพัฒนาทางด้านสังคมและการเมืองที่สอดคล้องกับความปรารถนาในการพัฒนาการเมือง ขอมอบแต่ความดีงามของพี่น้องประชาชนของเขตลุ่มน้ำปากพนังทุกท่านที่มีส่วนในการสร้างสรรค์มิติทางสังคมและการเมืองที่แตกต่างอันเป็นแบบอย่างที่ถูกต้องดีงามที่จะต้องดำเนินการให้เกิดขึ้นในส่วนอื่นๆของสังคมและประเทศชาติในโอกาสต่อไป

อภิชาติ การิกานุจน์

สารบัญ

บทที่		หน้า
1	บทนำ	1
	ความสำคัญของการวิจัย	1
	วัตถุประสงค์ของการวิจัย	6
	ขอบเขตของการวิจัย	7
	ประโยชน์ของการวิจัย	8
2	เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	9
	ลักษณะของคุณธรรมของความเป็นพลเมือง	11
	การเกิดคุณธรรมของความเป็นพลเมือง	13
	กระบวนการเกิดวัฒนธรรม	14
	คุณลักษณะสำคัญของวัฒนธรรม	15
	คุณธรรมของความเป็นพลเมืองในการให้ความร่วมมือ	17
	คุณธรรมของความเป็นพลเมืองในการมีส่วนร่วม	
	ในกิจกรรมกลุ่มและสมาคม	18
	คุณธรรมของความเป็นพลเมืองในด้าน	
	คุณธรรมทางด้านการเมือง	19
	แนวคิดด้วยทุนทางสังคม	22
	การมีศักยภาพในการรับรู้ข่าวสาร	23
	การเข้าร่วมองค์กรทางสังคมที่เหมาะสมกับชุมชน	25
	เครือข่ายของการมีส่วนร่วมโดยความสมัครใจ	27
	แนวคิดด้วยระบบอุปถัมภ์	29
	กรอบความคิดในการวิจัย	35
3	วิธีดำเนินการวิจัย	39
	พื้นที่ที่ศึกษาและกลุ่มประชากร	39
	วิธีการศึกษา	41
	ขั้นตอนการวิจัย	42

4	สภาพชุมชน	47
	สภาพทางกายภาพของพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง	47
	ผู้คน สังคม วัฒนธรรมและการเมือง	50
5	ลุ่มน้ำปากพนังกับคุณธรรมของความเป็นพลเมือง	55
	1. การสร้างจิตภาพของความเป็นพลเมือง	55
	2. ความเท่าเทียมกันทางสังคม	78
	3. พลังทางการเมืองของประชาชน	97
	4. ทุนทางสังคมแบบชนบท	122
6	สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	140
	บรรณานุกรม	161
	ประวัติย่อของผู้วิจัย	165

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญของการวิจัย

จากการพัฒนาในอดีตที่ผ่านมา ได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนไทยในมิติต่างๆ อย่างมากมายอีกทั้งยังก่อให้เกิดความแตกต่างอย่างชัดเจนระหว่างชีวิตของคนในเมืองหลวงหรือในเมืองใหญ่กับชีวิตของคนในชนบทเป็นการพัฒนาที่ไม่สมดุลและไม่เป็นธรรม (เสนห์ จามริก. 2537 : 200-214) แต่สิ่งที่ประสบปัญหาอย่างหนักก็คือ เรื่องของ “ชนบท” และเรื่องของ “คน” ที่มีศักยภาพ คุณภาพและคุณธรรมน้อยลงไปทุกที โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนในชนบทที่มีแต่ความยากจน ไม่สามารถพึ่งตนเองได้ในทางเศรษฐกิจ ขาดพลังในการต่อรองในเวทีการเมืองนั้นหมายถึง การขาดความรู้สึกร่วมที่มีประสิทธิภาพในทางการเมืองตามมาด้วย

อาจกล่าวในอีกแง่หนึ่งก็คือ ขณะที่การพัฒนาทางด้านวัตถุมีความเจริญขึ้น การพัฒนาทางด้านจิตใจ คุณธรรม จริยธรรมและค่านิยมของคนเรากลับเสื่อมถอยลงไป ซึ่งแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงกับสังคมไทยในอดีตที่ประชาชนเป็นผู้มีศีลธรรม คุณธรรมและจริยธรรมอันดีงาม ขณะที่ในปัจจุบันได้มีการกล่าวถึงกันมากกว่าสังคมไทยกำลังป่วยหรือพิการ มากด้วยปัญหาทางด้านสังคมเต็มไปด้วยปัญหาทางการเมืองอันเกิดจากคนในสังคม ไม่ว่าจะเป็นปัญหา การทุจริตคอร์รัปชันในระบบราชการและในระบบการเมือง การให้สินบนและการซื้อสิทธิขายเสียงในการเลือกตั้ง (ประเวศ วะสี. 2539 : 3-11; อิทธิศักดิ์ คณะเจริญ. 2539 : 129-130) จนสังคมต้องหวนกลับมาทบทวนความผิดพลาดในการพัฒนาที่ผ่านมาครั้งใหญ่ด้วยการผลักดันให้ “การพัฒนาคน” ที่มีศักยภาพ คุณภาพและคุณธรรมซึ่งได้รับความสำคัญอย่างสูงในฐานะของเป้าหมายในการพัฒนาสังคม ดังเช่นที่ปรากฏอย่างชัดเจนในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544)

ในกรณีของภาคชนบทและคนในชนบท แท้ที่จริงแล้วไม่ใช่ตัวปัญหาของสังคมไทยดังข้อครหาที่มีต่าง ๆ นานา แต่น่าจะเป็นแหล่งรองรับปัญหาหรือผู้รองรับปัญหามากกว่า อย่างไรก็ตาม ชาวชนบทหรือชาวบ้านก็ยังมีคุณลักษณะพิเศษในการจัดการกับปัญหาตามแบบฉบับของตัวเองหรือตามแบบฉบับของท้องถิ่นกล่าวคือ มีภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือที่เรียกว่า องค์ความรู้หรือระบบความรู้ในการจัดการกับปัญหา อย่างเช่น การจัดการกับปัญหาเกี่ยวกับทรัพยากรสิ่งแวดล้อมหรือการจัดการกับทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่ชาวบ้านสามารถจัดการได้อย่างมีประสิทธิภาพและเป็นการจัดการที่ดีและมีความยั่งยืน (นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2539 : 234-240)

ในมิติทางสังคม สภาพทางสังคมโดยทั่วไปรวมถึงลักษณะทางวัฒนธรรมของชุมชนชนบทซึ่งได้รับผลกระทบจากความเปลี่ยนแปลงทางสังคม อันเป็นผลพวงของการพัฒนาในหลายประการ เช่น

1. ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมไปสู่ความทันสมัย โดยยึดเอาแบบฉบับของสังคมตะวันตกที่มีความก้าวหน้า ทั้งทางด้านเทคโนโลยี เศรษฐกิจ พลเมืองและสังคมเป็นต้น

แบบสังคมจึงถูกแบ่งภาวะออกเป็น 2 ส่วน คือ ภาวะดั้งเดิมกับภาวะทันสมัยในทุกด้าน ภาวะสองแบบที่แตกต่างกันที่ได้รับการกำหนดความหมายใน 2 มิติคือ ความล้าหลังและความก้าวหน้าและวิธีการที่จะลดความแตกต่างระหว่างสองสภาวะก็คือ กระบวนการในการสร้างความทันสมัย

ปัญหาของการพัฒนาจึงอยู่ที่ว่าแต่ละประเทศ จะจัดการอย่างไรกับส่วนต่างๆที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับโครงสร้างอื่นๆในสังคม จึงจะได้รับการพัฒนาไปอย่างเท่าเทียมกันด้วย เช่น โครงสร้างทางชนชั้น บทบาทของรัฐ ภาระหน้าที่ของประชาชน จึงเห็นได้ว่าการพัฒนาจะเน้นเรื่องของความเติบโตทางเศรษฐกิจ และการถ่ายทอดเทคโนโลยีเป็นเรื่องหลัก ทั้งๆที่ควรพัฒนาไปพร้อมๆ กันในทุกด้าน ทั้งการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม รวมทั้งความรู้สึกนึกคิดของประชาชน

2. การมีโอกาสรับรู้ข่าวสารในยุคแห่งข่าวสาร หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ มีบทบาทอย่างสูงยิ่งในการนำเสนอถ่ายทอดความคิดต่างๆ ต่อสังคม

คนที่ติดตามข่าวสาร อ่านหนังสือพิมพ์ หรือติดตามรายการต่างๆ ทางโทรทัศน์ จะมีโอกาสได้รับข่าวสารมากกว่าบุคคลอื่น และคนเหล่านั้นจะมีข้อมูลที่เพียบพร้อมหรือเพียงพอสำหรับใช้เป็นเครื่องมือในการแสดงความคิดเห็นในเรื่องต่างๆ อันเป็นการแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างกัน ในทางสังคม การพัฒนาทางด้านเทคโนโลยีการสื่อสารในยุคปัจจุบัน ทำให้ประชาชนทั้งในเมืองและชนบทมีโอกาสดูรับข่าวสารต่างๆ ได้เกือบเท่าเทียมกัน สิ่งนี้จึงช่วยให้คนในชนบทเองมีข้อมูลพื้นฐานอย่างเพียงพอในการตัดสินใจในเรื่องต่างๆของชีวิตความเป็นอยู่ของตน

3. การโยกย้ายถิ่นหรือการเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัยและที่ทำกิน ช่องว่างของการพัฒนา ระหว่างเมืองกับชนบทยังคงมีอยู่อันเป็นผลมาจาก

- คุณภาพของดิน น้ำ อยู่ในระดับต่ำและไม่เพียงพอ การเพาะปลูกให้ผลผลิตต่อไร่ต่ำ
- จำนวนประชากรที่เพิ่มมากขึ้น เป็นการยากที่จะขยายพื้นที่เพื่อเพิ่มผลผลิต จึงทำให้มีแรงงานส่วนเกินในภาคเกษตรเพิ่มมากขึ้น ในสภาวะการณ์ทางเศรษฐกิจในขณะนี้ เป็นเรื่องยากที่รัฐบาลจะดำเนินนโยบายในการที่จะทำให้แรงงานจากภาคเกษตรที่จะถ่ายทอดเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรม ในทางกลับกันสภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นจนเป็นปัญหาทั่วโลกในขณะนี้ สภาพการเลิกจ้าง คนว่างงานจากภาคอุตสาหกรรมจะมีมากขึ้นเรื่อยๆ และเป็นไปได้ว่าแรงงานเหล่านี้จักต้องเดินทางกลับไปสู่ภาคเกษตรอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

4.โอกาสทางการศึกษาแม้ว่ารัฐจะมีความตั้งใจที่จะขยายโอกาสทางการศึกษาให้มากที่สุด แต่ต้องยอมรับว่า ปัญหาที่ตามมาเป็นเรื่องคุณภาพของการจัดการศึกษา ที่จะทำให้ความมั่นใจกับผู้ปกครองนักเรียน ยังคงเป็นปัญหาในการสังกัดกันไม่ให้นักเรียนในชนบทหรือรอบนอกเดินทางเข้าไปเรียนในโรงเรียนดีๆ ในเมืองหรือในเมืองใหญ่ ซึ่งยังต้องเป็นการเพิ่มภาระของผู้ปกครองในเรื่องค่าใช้จ่ายและการเตรียมความพร้อมสำหรับบุตรหลานของตน รัฐจะอย่างไรจึงจะขยายสถาบันการศึกษาในระดับอุดมศึกษาให้ทั่วถึง และมีจำนวนเพียงพอที่จะรองรับเด็กนักเรียนจากชนบท ให้เขาเหล่านั้นมีโอกาสทางการศึกษาที่เท่าเทียมกันอย่างแท้จริง

สิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงในเรื่องต่างๆ เช่น บุคลิกลักษณะ ความรู้สึกนึกคิดของประชาชนในแต่ละชุมชน โดยไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้

ดังนั้นกระบวนการทางวัฒนธรรม อันเป็นกระบวนการทางสังคมที่สำคัญ ซึ่งเกิดขึ้นดำรงอยู่และมีวิวัฒนาการมาอย่างต่อเนื่องยาวนานและมีมิติที่น่าสนใจ เช่น การรวมกลุ่ม การให้ความร่วมมือช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เป็นการจักระบบองค์การภายใต้ความเห็นพ้องต้องกันของสมาชิกในชุมชน อันแสดงถึงการมีจิตใจเพื่อส่วนรวม ยังมีสมรรถนะเพียงพอหรือไม่ที่จะดำรงรักษาคุณลักษณะความดีงาม กล่อมเกลาคูณธรรม จริยธรรมของความเป็นพลเมืองได้

ในมิติทางการเมือง ตลอดเวลาที่ผ่านมาสังคมและคนในชนบทมักจะถูกนำไปเชื่อมโยงเข้ากับเป้าหมายในการพัฒนาเรื่อยมาในทำนองที่ว่าภาคชนบทและคนในชนบทเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้การเมืองไทยในระบบประชาธิปไตยไม่พัฒนาจึงทำให้การเมืองไม่สามารถนำพาการพัฒนาในด้านอื่นๆ ได้

ในความเข้าใจตามเหตุผลดังกล่าวข้างต้น ยังมีข้อจำกัดอย่างน้อยอยู่ 2 ประการด้วยกัน กล่าวคือ

- 1.เป็นมุมมองเกี่ยวกับการพัฒนาประชาธิปไตยที่ยังจำกัดอยู่แต่เฉพาะการพัฒนาประชาธิปไตยแบบตัวแทน (Representative Democracy) ระบบประชาธิปไตยแบบตัวแทน คือระบบการเมืองที่การตัดสินใจของส่วนรวม (Collective Decision-Making) กระทำโดยคนที่มาจากการเลือกตั้ง (Elected Decision-maker) คนซึ่งตัดสินใจแทนส่วนรวมคือบุคคลซึ่งได้เป็นตัวแทนมาจากการเลือกตั้งจะตัดสินใจอย่างรับผิดชอบและมีประสิทธิภาพได้ก็ต่อเมื่อคนพวกนี้ได้รับเลือกตั้งมาจากผู้ที่มีคุณภาพ กล่าวคือ ผู้เลือกมีเหตุผล มีข้อมูล มีอิสระและมุ่งที่จะแสดงออกซึ่งเจตนารมณ์ทางการเมืองของตนเป็นหลัก

ในมุมมองที่เป็นหลักการของระบอบประชาธิปไตยแบบตัวแทนดังกล่าว ชาวชนบทไม่อยู่ในฐานะของผู้เลือกตั้งที่มีคุณภาพได้เพราะมักถูกกล่าวหาว่าเป็นคนไม่มีเหตุผล ไร้การศึกษา ยากจนและลงคะแนนเพื่อแลกเปลี่ยนกับเงินทอง ซึ่งจะเห็นได้ชัดว่ามุมมองดังกล่าวข้างต้นได้ละเลยศักยภาพและมิติที่หลากหลายของชีวิตและสังคมของชาวชนบท แต่มองชาวชนบทเป็นเพียงแค่ผู้เลือกตั้งและเป็นผู้เลือกที่ไร้คุณภาพ

ในทัศนะของผู้ศึกษาเห็นว่า ประชาชนชาวชนบทไม่ได้เป็นแค่ผู้เลือกตั้ง แต่เขาเหล่านั้นเป็น สมาชิกของชุมชนที่มีอิสระ มีความเท่าเทียมกัน และสามารถร่วมมือกันในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและผลประโยชน์ส่วนรวมของชุมชนในทุกๆ มิติ ไม่ว่าจะเป็นเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม อาจกล่าวได้ว่า ชาวชนบทมีความเกี่ยวพันอย่างลึกซึ้งกับผลประโยชน์ส่วนรวม ซึ่งเป็นผลประโยชน์ส่วนรวมในระดับชุมชน ไม่ใช่ระดับชาติ ซึ่งใกล้ชิดและนิยามได้ยาก

2. ทัศนะของนักวิชาการในข้างต้นเป็นการมองชาวชนบทด้วยสายตาที่เต็มไปด้วยอคติของชาวเมือง อันเป็นอคติแบบชนชั้นกลาง ซึ่งมองว่าชนชั้นกลางที่อยู่อาศัยในเมืองเท่านั้น ที่จะเป็นรากฐานของการพัฒนาสังคมแบบประชาธิปไตยได้ เพราะชนชั้นกลางมีอิสระทางความคิด มีการรวมตัวสมาคมกันอย่างหลากหลาย คำนึงถึงผลประโยชน์ของส่วนรวมในระดับชาติ มีการตัดสินใจที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของข้อมูล มีเหตุผล มีรสนิยมและมีทัศนคติที่กว้างไกล ในขณะที่ชาวชนบทถูกกล่าวหาว่าไม่มีความคิดเป็นของตนเอง ไม่มีการรวมกลุ่มสมาคมที่หลากหลาย คิดถึงผลประโยชน์ที่คับแคบเฉพาะหน้า สนใจผลประโยชน์ของหมู่บ้าน ชุมชนมากกว่าประเทศหรือชาติ ไม่มีเหตุผล ขาดข้อมูล ไร้รสนิยมและคับแคบในทัศนคติ

การมองเช่นนี้ ทำให้เห็นสังคมชนบทหยุดนิ่ง ไม่มีพลวัต ไม่มีการเคลื่อนไหว มองชาวชนบทว่าล้าหลัง อนุรักษ์นิยม ซึ่งในความเป็นจริงแล้วในสังคมระดับชุมชน ชาวชนบทกลับทำในสิ่งที่ตรงข้ามจากมุมมองของอคติของชนชั้นกลางหรือคนในเมืองหลวง ชาวชนบทมีความรู้ความเข้าใจ กระตือรือร้นและเข้าร่วมและเกี่ยวพันในกิจกรรมและหาผลประโยชน์ของชุมชนอย่างลึกซึ้ง แท้ที่จริงแล้วยังมีชาวชนบทจำนวนไม่น้อยที่มีชีวิตที่ตึงงาม มีคุณธรรมของความเป็นพลเมืองซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของสังคมและการเมืองที่ดี ซึ่งหมายความว่ารวมถึงสังคมแบบประชาธิปไตยในอุดมคติด้วย

ภายใต้ข้อวิพากษ์วิจารณ์ของข้อแตกต่างดังกล่าว จึงเกิดกระแสเรียกร้องจากสังคมให้หาทางคลี่คลายสิ่งที่คิดว่าเป็นปัญหาอุปสรรคต่อการสร้างสังคมไทยให้ตึงงาม และต่อการพัฒนาระบอบประชาธิปไตยของไทย ในที่สุดก็มีการเรียกร้องให้มีการปฏิรูปสังคม เริ่มต้นด้วยการปฏิรูปทางการเมือง (คณะกรรมการพัฒนาประชาธิปไตย, 2538; ประเวศ วะสี, 2539 : 12-13, 18-21; ประเวศ วะสี, 2540) มีการยกร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ (พ.ศ. 2540) พร้อมทั้งนำเสนอมาตรการต่างๆ ที่คาดว่าจะช่วยให้การเมืองของไทยในโอกาสต่อไปเป็นการเมืองที่ไม่มีปัญหาเป็นการเมืองที่บริสุทธิ์ยุติธรรม ไม่มีการใช้เงินซื้อเสียง ไม่มีนักธุรกิจการเมืองเข้ามาถนุหนุนเป็นการเปลี่ยนแปลงในเชิงโครงสร้างที่เห็นได้อย่างชัดเจน

มาตรการต่างๆ ที่ถูกกำหนดขึ้นมีด้วยกันหลากหลายรูปแบบ บางส่วนที่จะหยิบยกขึ้นมาเป็นตัวอย่างมีดังนี้ การกำหนดให้การเลือกตั้งเป็นหน้าที่ การนำหีบบัตรเลือกตั้งไปนับรวมกัน ณ ที่ใดที่หนึ่งเพียงแห่งเดียว การให้มีคณะกรรมการเลือกตั้ง การตรวจสอบทรัพย์สินและหนี้สินของนักการเมือง อย่างไรก็ดี การกำหนดโครงสร้างจากส่วนบนเพียงอย่างเดียว คงไม่สามารถจะแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้อย่างสมบูรณ์ จึงจำเป็นจะต้องมีเงื่อนไขทางสังคม หรือมิติทางสังคมและ

การเมืองในระดับล่างไว้รองรับโครงสร้างส่วนบนที่เกิดขึ้นใหม่ด้วย ซึ่งลักษณะที่ว่านี้ก็คือ คุณธรรมของความเป็นพลเมืองนั่นเอง

ฉะนั้น กระบวนการในการสร้างคุณธรรมของความเป็นพลเมืองของคนในสังคมไทย โดยรวมหรือของคนไทยในแต่ละชุมชนที่เป็นเงื่อนไขทางสังคมในระดับรากฐาน จึงน่าจะเป็นส่วนเสริม อันสำคัญที่จะนำไปสู่สภาพสังคมและการเมืองอันพึงปรารถนาได้ และคุณธรรมของความเป็นพลเมืองนี้เองที่บ่งบอกได้ว่าประชาชนในแต่ละสังคมมีวิถีชีวิตที่ดีงามและมีวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตยมากน้อยเพียงใด

ในความเข้าใจโดยทั่วไป โดยเฉพาะในวงวิชาการของไทย ยังคงกล่าวขานกันว่าสังคมไทยยังคงมีการแบ่งแยกกันอย่างชัดเจนระหว่างสังคมเมืองที่เจริญแล้วและสังคมชนบทที่ยังคงล้าหลังและในสภาพการณ์ที่ก่อให้เกิดการแบ่งแยกระหว่างส่วนที่เป็นเมืองใหญ่ที่มั่งคั่ง เจริญก้าวหน้าและทันสมัยกับส่วนที่เป็นชนบทที่ยากจนล้าหลัง ภาคเกษตรที่มีประสิทธิภาพทางการผลิตต่ำทำให้ส่วนที่เป็นสังคมชนบท มักได้รับการกล่าวหาว่านอกจากจะด้อยพัฒนาทางเศรษฐกิจและมีคุณภาพชีวิตต่ำแล้ว ยังจะด้อยประสิทธิภาพในทางการเมืองอีกด้วย

ในสภาพความเป็นจริงกลับปรากฏว่ามีกลุ่มคนหรือประชาชนในเขตชนบทในหลายๆ แห่งของประเทศไทย ที่มีใช้เป็นผู้ด้อยคุณภาพในทางการเมืองแต่ประการใด มิหนำซ้ำกลุ่มคนหรือประชาชนในเขตชนบทเหล่านี้ กลับมีศักยภาพและประสิทธิภาพในทางการเมืองอย่างสูงทั้งในแง่ปัจเจกและส่วนรวม ซึ่งหนึ่งในกลุ่มคนหรือประชาชนในเขตชนบทที่ว่านี้ก็คือ ประชาชนในเขตลุ่มน้ำปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช

กลุ่มคนหรือประชาชนในแถบลุ่มน้ำปากพนังในจังหวัดนครศรีธรรมราชนี้ มีความสนใจที่จะมีส่วนร่วมทั้งในทางสังคมและการเมือง กล่าวคือ

ในทางสังคม มีการรวมกลุ่มกันทำกิจกรรมในทางสังคม มีการช่วยเหลือกันในงานต่างๆ ตามเวลาและโอกาสต่อเนื่องกันมาเป็นเวลายาวนาน จนสามารถกล่าวได้ว่า องค์กรในทางสังคมเหล่านี้ได้เกิดขึ้น ดำรงอยู่จริงและมีการพัฒนาองค์กรจนเป็นระบบที่มั่นคงแข็งแกร่งและสามารถยืนหยัดอยู่บนขาตนเองได้ เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มสตรีอาสาพัฒนาลุ่มน้ำปากพนัง กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขหมู่บ้าน (อสม.)

ในทางการเมือง มีการพูดคุย แสดงความคิดเห็นและวิพากษ์วิจารณ์การเมืองกันอย่างแพร่หลาย มีการติดตามฟังการปราศรัยในทางการเมือง รวมถึงการร่วมรณรงค์ให้กับนักการเมืองและพรรคการเมืองที่ตนนิยมชมชอบ

จากสภาพการณดังกล่าว ส่งผลให้ผู้ลงสมัครรับเลือกตั้งในเขตพื้นที่นี้ จะต้องเป็นตัวแทนที่มีลักษณะพิเศษ ต้องปราศรัยบนเวทีได้ ต้องเสนอทัศนะทางการเมืองที่เฉียบคม เป็นตัวแทนของความรู้สึกตามความคาดหวังของพี่น้องประชาชนได้

ภายใต้ความผูกพัน การร่วมงานในทางการเมือง การให้การเรียนรู้ การโต้ตอบระหว่างกันทางการเมืองทำให้ประชาชนร่วมเคลื่อนไหวขบวนในการดำเนินงานในทางการเมืองอย่างจริง

จึง จนกลายเป็นว่าประชาชนกับผู้แทนมีจิตใจในการร่วมต่อสู้เหมือนกันหรือมี “ใจเดียวกัน” โดยปราศจากเงื่อนไข จนเกิดปรากฏการณ์ทางการเมือง ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นการเมืองที่บริสุทธิ์ยุติธรรม

แม้ยามที่การเลือกตั้งจะผ่านพ้นไปแล้ว ซึ่งถือว่าการสิ้นสุดกิจกรรมทางการเมืองในภาคประชาชน แต่กลุ่มคนเหล่านั้นยังคงมีความกระตือรือร้นในการคอยติดตามความเคลื่อนไหวทางการเมืองของบุคคลที่ตนเลือก ตลอดจนความเคลื่อนไหวของการเมืองระดับประเทศอยู่ตลอดเวลา ทุกคนจะคอยติดตามตรวจสอบบทบาทของผู้แทนราษฎรในทุกกิจกรรมทางการเมืองที่เกิดขึ้นในรัฐสภา ไม่ว่าจะเป็นการอภิปราย การแสดงความคิดเห็นผ่านสื่อมวลชนและอื่นๆ

ลักษณะพิเศษของประชาชนในชนบททางภาคใต้แห่งนี้ มีความน่าเชื่อถือได้ในแง่ของศักยภาพและประสิทธิภาพในทางการเมืองอันโดดเด่น จึงถือได้ว่าเป็นประเด็นท้าทายต่อวงวิชาการไทยและเป็นจุดที่น่าสนใจในการที่จะศึกษาและทำความเข้าใจถึงลักษณะจิตวิญญาณทางสังคมและการเมืองหรือชีวิตทางการเมืองของประชาชนเหล่านั้นที่เป็นที่เชื่อว่าเป็นที่มาของคุณธรรมของความเป็นพลเมืองของคนเหล่านั้น

คุณธรรมของความเป็นพลเมือง ซึ่งหมายถึงความดีงามของพลเมือง ในการตระหนักถึงกิจกรรมเพื่อส่วนรวมหรือการมีคุณธรรมเพื่อส่วนรวม จะทำสิ่งใดก็ต้องมีจุดยืนอยู่บนพื้นฐานของผลประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตน สิ่งเหล่านี้มีพัฒนาการขึ้นมาได้อย่างไรในสภาพชนบทที่คนส่วนใหญ่มีวิถีชีวิตในสังคมเกษตรกรรมและโครงสร้างของสังคมแบบอุปถัมภ์ ดังนั้น เพื่อให้เกิดความเข้าใจถึงคุณธรรมของความเป็นพลเมือง การศึกษาวิจัยนี้จะเป็นส่วนหนึ่งของการค้นหาคำตอบและสร้างองค์ความรู้เชิงทฤษฎีเพื่อที่จะตอบคำถามการวิจัย ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจอย่างชัดเจนในมิติทางสังคมและการเมืองของคุณธรรมของความเป็นพลเมืองของประชาชน ซึ่งผู้ศึกษาคาดหวังว่ากระบวนการที่ก่อให้เกิดคุณธรรมของความเป็นพลเมืองดังกล่าวจะสามารถสร้างเสริมให้เกิดสภาพสังคมและการเมืองที่ดี สะอาด บริสุทธิ์ ยุติธรรมได้ในความเป็นจริง อันจะสามารถเอื้ออำนวยประโยชน์ต่อการปฏิรูปสังคมและการเมืองที่กำหนดขึ้นมาจากโครงสร้าง “ส่วนล่าง” ของสังคมอันเป็นรากฐานอันสำคัญของสังคม

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การศึกษานี้ มีวัตถุประสงค์หลัก 3 ประการ ดังนี้

1. เพื่อศึกษาความหมาย (Meanings) ของคุณธรรมของความเป็นพลเมืองของชุมชน จากจุดยืนของสมาชิกในชุมชนว่ามีสิ่งที่คนให้คุณค่าว่าเป็นคุณธรรมของความเป็นพลเมืองและมีลักษณะเป็นอย่างไร

2. เพื่อศึกษากระบวนการทางสังคม ที่ทำให้เกิดคุณธรรมของความเป็นพลเมือง

3. เพื่อศึกษาค้นคว้าเงื่อนไข (Causal Condition) ที่ทำให้เกิดคุณธรรมของความเป็นพลเมือง

ในเบื้องต้นนั้น ผู้ศึกษาต้องการตรวจสอบลักษณะคุณธรรมของความเป็นพลเมืองของประชาชนในพื้นที่ที่ศึกษา ซึ่งอาจจะทำให้เข้าใจว่าเป็นการศึกษาที่ตั้งต้นจากการมองหาแต่สิ่งที่ดีๆ ของคน โดยละเลยด้านตรงกันข้ามและจะพลอยทำให้เกิดความเข้าใจผิดได้ว่าพื้นที่ที่ศึกษาเป็นดินแดนในอุดมคติที่ปราศจากสิ่งไม่ดียิ่งยวดทั้งหลาย อย่างไรก็ดี ผู้ศึกษากลับตระหนักดีว่าด้านตรงกันข้ามที่ว่านั้นก็ดำรงอยู่ในทุกหนแห่งและผู้ศึกษาจะพยายามสอดแทรกข้อมูลหรือข้อเท็จจริงเกี่ยวกับด้านตรงกันข้ามที่ได้จากกรณี Negative Case เท่าที่พบเพื่อจะตอกย้ำให้เห็นว่าคุณธรรมของความเป็นพลเมืองในชนบทมีอยู่จริงและเกิดขึ้นมาได้ท่ามกลางปัจจัยที่เอื้อและปัจจัยที่ถ่วงรั้ง

ขอบเขตของการวิจัย

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาจะทำการศึกษาถึงคุณธรรมของความเป็นพลเมืองของประชาชนในเขตลุ่มน้ำปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช เพื่อค้นหากระบวนการในทางสังคมที่ทำให้มีการเกิดขึ้นของคุณธรรมของความเป็นพลเมืองและการพัฒนาคุณธรรมของความเป็นพลเมืองและสืบทอดรอยของพัฒนาการของคุณธรรมของความเป็นพลเมืองของประชาชนในเขตพื้นที่ที่ถูกกำหนดขึ้นในการศึกษาวิจัย

ทั้งนี้ ประชาชนในพื้นที่ที่ทำการศึกษา ซึ่งเป็นเขตลุ่มน้ำปากพนังนั้น มีความเกี่ยวข้องกับการเมืองในระดับชาติในฐานะของเขตเลือกตั้งที่ 2 ของจังหวัดนครศรีธรรมราช ดังนั้น ผู้ศึกษาจึงต้องกำหนดกรอบไว้ว่าจะพิจารณาถึงคุณธรรมของความเป็นพลเมืองกับลักษณะการเมืองระดับชาติในรูปแบบต่างๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ดังกล่าวด้วย

นอกจากนี้ ผู้ศึกษามองว่าแม้ว่าประชาชนในแถบดังกล่าวจะมีความแตกต่างกันอย่างชัดเจนในแง่ของการตั้งถิ่นฐานที่แยกกันเป็น 3 กลุ่มตามลักษณะทางด้านภูมิประเทศและลักษณะของการประกอบอาชีพเป็นหลัก โดยที่กลุ่มแรกคือกลุ่มประชาชนที่ประกอบอาชีพทำนาในพื้นที่ราบ กลุ่มที่สองคือกลุ่มประชาชนที่ประกอบอาชีพทำสวนบนที่สูงหรือภูเขาและกลุ่มที่สามคือกลุ่มประชาชนที่ประกอบอาชีพทำประมงชายฝั่งที่อยู่ใกล้ชายทะเล แต่ประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังทั้งหมดที่ครอบคลุมประชากรทั้งสามกลุ่ม มีลักษณะร่วมกันในเรื่องของคุณธรรมของความเป็นพลเมืองที่สร้างสรรค์สังคมที่ดีงามในชนบทไทย ด้วยเหตุนี้ ผู้ศึกษาจึงศึกษาวิจัยพร้อมๆ ไปด้วยการตระหนักถึงความแตกต่างที่เป็นอยู่ด้วยทั้งนี้เพื่อให้มีกลุ่มประชากรตัวอย่างที่จะเป็นตัวแทนครอบคลุมพื้นที่ที่ทำการศึกษาในครั้งนี้

ประโยชน์ของการวิจัย

1. ผลการศึกษาจะเป็นข้อมูลที่ช่วยให้เข้าใจถึงกระบวนการและเงื่อนไขในทางสังคมที่มีส่วนก่อให้เกิดขึ้นและพัฒนาความมีคุณธรรมของความเป็นพลเมือง อันจะนำไปสู่การพัฒนาสังคมและการเมืองตามระบอบประชาธิปไตย

2. การศึกษาจะเป็นข้อบ่งชี้ถึงแนวทางในการพัฒนาคุณธรรมของความเป็นพลเมือง อันเป็นรากฐานที่จำเป็นในการสร้างระบบสังคมการเมืองที่บริสุทธิ์ยุติธรรม

3. การศึกษาจะให้คำตอบที่ว่าคุณธรรมของความเป็นพลเมืองนั้น เกิดขึ้นได้ภายใต้เงื่อนไขและสภาวะการณ์ในทางสังคมที่แตกต่างกันได้ ซึ่งจะเป็นการแก้ข้อกล่าวหาที่ว่าเพราะชนบทด้อยพัฒนาว่าเมือง จึงทำให้มีศักยภาพและประสิทธิภาพทางการเมืองต่ำกว่าคนในชุมชนเมือง อันเป็นข้อกล่าวหาที่สำคัญที่ทำให้ระบอบการเมืองการปกครองของไทย พลอยด้อยพัฒนาตามไปด้วย

4. ก่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจถึงกระบวนการในทางสังคม ที่จะมีส่วนสำคัญในการกำหนดรูปแบบหรือสร้างเครือข่ายและนำไปใช้ในพื้นที่อื่นๆ ที่มีสภาพการณ์แตกต่างกันออกไป เพื่อวางแผนพัฒนาการเมืองที่พึงประสงค์

5. เพื่อเป็นแบบอย่างหรือตัวแบบ (Model) ในการศึกษาเรื่องคุณธรรมของความเป็นพลเมืองของวงวิชาการของไทยในโอกาสต่อไปซึ่งจะถือว่ามิใช่นิยามการอย่างสูงทั้งต่อวงการวิชาการและสังคมการเมืองไทยโดยรวม

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดที่ว่าด้วย "คุณธรรมของความเป็นพลเมือง" เป็นเรื่องที่ยกย่องและเป็นนามธรรมและเข้าใจยาก โดยเฉพาะในสังคมยุคใหม่ที่มีการพัฒนาและมีความสลับซับซ้อนกว่าสังคมในอดีตอย่างเช่นสังคมกรีกในยุคโบราณ เพราะมีผู้รู้ นักวิชาการและประชาชนน้อยรายมากที่จะกล่าวถึงหรือถกเถียงในเรื่องดังกล่าว อย่างไรก็ตาม ยิ่งสังคมมีการพัฒนาไปมากเท่าไร ความสำคัญของคุณธรรมของความเป็นพลเมืองก็ยิ่งมีสูงขึ้นตามไปด้วย ดังนั้นคุณธรรมดังกล่าว จึงถือว่าเป็นสิ่งที่จำเป็นที่จะต้องสร้างให้มีมากขึ้นในตัวบุคคลและในสังคมเพื่อจะเสริมสร้างความแข็งแกร่งในสังคมโดยรวม

สังคมใดที่สมาชิกของสังคมมีคุณธรรมของความเป็นพลเมืองสูง นั่นก็หมายความว่าโอกาสที่การพัฒนาสังคมจะประสบความสำเร็จย่อมสูงตามไปด้วย เพราะว่าการพัฒนามีโอกาสประสบความสำเร็จได้ภายใต้ความร่วมมือร่วมใจและศักยภาพที่มีอยู่ในตัวสมาชิกของสังคมนั้นๆ อันเป็นผลพวงจากการตระหนักว่าตัวเองเป็นสมาชิกของสังคมและมีภาระของความรับผิดชอบร่วมกัน

ในระบอบประชาธิปไตยแบบมีตัวแทน (Representative Democracy) ที่เป็นอยู่ของไทยในเวลานี้ สิ่งทีเื้ออำนวยการให้โครงสร้างพื้นฐานทางสังคมดำเนินไปได้ด้วยดีก็คือ การทำให้ชุมชนส่วนใหญ่เป็นชุมชนที่สมาชิกทุกคนมีลักษณะพิเศษกล่าวคือ สมาชิกทุกคนมีคุณธรรมของความเป็นพลเมืองสูง ในขณะที่เดียวกันกลไกของรัฐเองก็ต้องไม่ละเลยในเรื่องการยึดถือปฏิบัติตามค่านิยมที่พึงมาของการเมืองการปกครองระบอบประชาธิปไตยด้วย

กล่าวอีกแง่หนึ่งได้ว่า การผสมผสานระหว่างคุณธรรมของความเป็นพลเมืองที่มีโลกทัศน์เพื่อส่วนรวมที่ลึกซึ้งและกว้างไกลกว่าการคิดและการกระทำเพื่อประโยชน์เฉพาะตนกับคุณภาพในการบริหารราชการของฝ่ายรัฐ จะเป็นสิ่งที่จะต้องดำเนินการควบคู่กันไปเสมอ ดังนั้นการจะทำให้ประชาชน กลุ่มและองค์กรของประชาชนในสังคมดำเนินไปภายใต้ผลประโยชน์ที่สมเหตุสมผลได้นั้น ต้องอาศัยการฝึกฝนให้ปัจเจกชน กลุ่มและองค์กรของประชาชนเหล่านั้นมีจิตสำนึกเพื่อส่วนรวมมากกว่าส่วนตน มีการคำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนรวมที่จะกระทบกระเทือนถึงทุกคนทั้งในแง่บวกและลบ ดังเช่นที่ Nicolo Machiavelli นักคิดทางสังคมของตะวันตกในศตวรรษที่ 16 ได้ให้ทัศนะไว้ในเรื่องนี้ว่า "สถาบันทางสังคมจะประสบความสำเร็จหรือล้มเหลวขึ้นอยู่กับคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองที่ดีหรือคุณธรรมของความเป็นพลเมือง" (Pocock, 1975)

สังคม (Society) กับรัฐ (State) เป็นสองสถาบันทางสังคมที่มีความเกี่ยวข้องกันอย่างแยกจากกันไม่ออก ซึ่งรัฐเองจะดำเนินการบริหารของรัฐไปสู่ความล้มเหลวในทุกที่ ซึ่งมีเงื่อนไขในทางสังคมที่ยังไม่สามารถจัดการให้ลงตัวได้ จึงจำเป็นที่จะต้องมีการทำความเข้าใจถึงการดำรงอยู่หรือการล่มสลายของสถาบันทางสังคม ในขณะเดียวกันหากว่าพลเมืองยังขาดคุณธรรมของความเป็นพลเมืองก็จะเป็นเรื่องยากมากที่จะทำให้การบริหารงานของรัฐและการมีชีวิตในทางการเมืองของประชาชนเป็นเรื่องที่ดั่งงามเหมาะสมได้ ทั้งนี้ เป็นเพราะทุกคนที่เกิดมาภายใต้สภาพการณ์และเงื่อนไขที่ค่อนข้างเลวร้ายในหลายๆ รูปแบบ การปกครองในที่ใดที่เงื่อนไขทางสังคมดีเป็นที่รวมของคนดีมีคุณธรรม เป็นรัฐบาลที่ตระหนักถึงผลประโยชน์ของส่วนรวมและประชาชนนั้นก็ย่อมมีความเป็นไปได้ที่จะมีรัฐบาลที่มีคุณธรรมและจริยธรรมเข้ามาบริหารประเทศชาติบ้านเมือง

คุณธรรมของความเป็นพลเมือง จึงเป็นเรื่องสำคัญและเป็นแนวคิดในทางสังคมที่น่าจะนำไปสู่สังคมที่ดีกว่าและเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นและเป็นผลในการพัฒนาสังคมโดยรวมอย่างเป็นรูปธรรมในหลายๆ ประเทศ ในสังคมตะวันตกที่มีการบ่มเพาะคุณธรรมของความเป็นพลเมืองให้เกิดขึ้นกับประชาชนของตนเอง อย่างเช่น สหรัฐอเมริกา (Hughes. 1949) สำหรับแกนหลักของเรื่องนี้ก็คือแนวคิดเชิงอุดมคติเรื่อง *Vita Civile* ซึ่งเป็นที่มาของรูปแบบในอุดมคติของความเป็นพลเมืองดี (Model Citizen) ที่ประชาชนสามารถมีสิทธิมีส่วนร่วมในการปกครองเพื่อผลประโยชน์แห่งตนของผู้คนทั้งที่อยู่ในเมืองและชนบทภายใต้ภาระหน้าที่และความรับผิดชอบในฐานะพลเมืองแห่งรัฐเช่นเดียวกัน

สำหรับความหมายของคุณธรรมของความเป็นพลเมืองนั้น มีนักวิชาการแสดงความคิดเห็นไว้มากมาย ได้แก่ Michael Walzer ได้ให้ทัศนะไว้ดังนี้ว่า “การตระหนักถึงเรื่องที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม ตลอดจนการอุทิศตนเพื่อกิจการทางสาธารณะคือ หลักสำคัญของสิ่งที่เรียกว่า Civic Virtue (Putnam. 1993 : 64) ส่วน Skinner มีความเห็นว่า “การตระหนักอย่างมั่นคงและพยายามแสวงหาสิ่งที่เป็นความดีงามของส่วนรวม (Public Good) โดยการทุ่มเทเสียสละสิ่งที่เป็นของส่วนตนออกไป” (Putnam. 1993 : 218) และในกรณีของ Alexis de Tocqueville ขยายความว่าคุณธรรมของความเป็นพลเมืองเกิดขึ้นได้เมื่อเขาเหล่านั้นตัดสินใจได้ว่า “การเข้าใจอย่างดีว่าผลประโยชน์ที่ตนจะได้รับจะต้องอยู่ในบริบทที่จะต้องสนองตอบต่อส่วนรวมในระยะยาวภายใต้ความเข้าใจอย่างถ่องแท้โดยใช้สติปัญญาความมีเหตุมีผลมากกว่าการที่จะเห็นถึงประโยชน์เฉพาะหน้าของตน” (Putnam. 1993 : 525-528)

สำหรับคุณลักษณะของคุณธรรมของความเป็นพลเมือง ในทัศนะของ Putnam สามารถสรุปได้จากบทที่ว่าด้วยชีวิตทางสังคมและการเมืองภายใต้สภาพสังคมที่ดั่งงาม (Social and Political Life in the Civic Community) ซึ่งจะได้กล่าวถึงในหัวข้อถัดไป แต่ก่อนอื่นนั้น จะต้องทำความเข้าใจเสียก่อนว่า Putnam พิจารณาลักษณะของคุณธรรมของความเป็นพลเมืองโดยภาพรวมผ่านสังคมหรือชุมชนที่ประกอบด้วยคนที่มีมิติทางสังคมและการเมือง แบ่งออกได้เป็น 3

ประเภทด้วยกันคือ พวกแรกเป็นนักการเมือง (Politician) พวกที่สองเป็นผู้นำทางการเมืองในระดับชุมชน (Community Leader) และพวกที่สามซึ่งไม่เข้าข่ายกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งในสองพวกแรกก็คือ ประชาชนหรือสาธารณชนโดยทั่วไป (Mass Public) (Putnam. 1993 : 99-115)

ลักษณะคุณธรรมของความเป็นพลเมือง

ลักษณะของคุณธรรมของความเป็นพลเมืองในชุมชนในการศึกษานี้ ในเบื้องต้นอาศัยผลการศึกษาของ Robert Putnam ซึ่งศึกษาลักษณะของประเพณีปฏิบัติทางด้านคุณธรรมของความเป็นพลเมือง (Civic Traditions) ของสังคมอิตาลีที่ระบุไว้ว่าลักษณะของคุณธรรมของความเป็นพลเมืองของอิตาลีมีประมาณ 7 ประการด้วยกัน ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1. ความสัมพันธ์เชิงอำนาจและการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันอยู่ในลักษณะของแนวราบ (Horizontal) มากกว่าที่จะเป็นแนวตั้ง (Vertical) อันเป็นพฤติกรรมทางสังคมและการเมืองระหว่างคนธรรมดาสามัญกับชนชั้นนำ อาทิ นักการเมืองหรือผู้นำชุมชนท้องถิ่น ด้วยเหตุนี้ ความเท่าเทียมกันจึงถือว่าเป็นลักษณะสำคัญของชุมชนที่ประชาชนมีคุณธรรมของความเป็นพลเมือง

2. ในส่วนของผู้นำทางการเมืองที่อยู่ในฐานะนำมวลชนหรือประชาชนคนธรรมดาทั่วไปนั้น จะมีความกระตือรือร้นที่จะสนับสนุนความเท่าเทียมกันทางการเมือง (Supporter of Political Equality) กล่าวคือ จะส่งเสริมและสนับสนุนความคิดที่เปิดกว้างให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจของสังคมร่วมกัน (Public Affairs) มากกว่าที่จะตั้งข้อสงสัยกับพฤติกรรมการเข้าร่วมทางการเมืองของประชาชน

3. ในเชิงของความผูกพันที่มีต่อสังคมนั้น ผู้นำชุมชนและประชาชนคนธรรมดาจะมีการให้น้ำหนักที่แตกต่างกันอยู่ กล่าวคือ ฝ่ายแรกซึ่งอยู่ในฐานะนำมักจะต้องมีความผูกพันกับการสร้างความเท่าเทียมกันของสมาชิกให้เกิดขึ้นในสังคมต่างหากกับฝ่ายหลังซึ่งเป็นคนธรรมดาที่มีความผูกพันกับการต้องการเพียงเข้าไปเกี่ยวพันกับกิจของส่วนรวม (Leader's Commitment to Equality and Citizen's Commitment to Engagement)

4. ในการอยู่รวมกันเป็นกลุ่มเป็นก้อนในสังคมนั้น ย่อมจะไม่ปลอดจากความขัดแย้งหรือข้อโต้แย้งเสียทีเดียว ดังนั้น กลุ่มผู้นำทางการเมืองในชุมชนที่มีคุณธรรมของความเป็นพลเมืองจะมีลักษณะพิเศษคือ มีความพร้อมที่จะประนีประนอมเพื่อหาทางออกของข้อขัดแย้งหรือข้อโต้แย้ง (Ready to Compromise, Conflict and Controversy) ซึ่งการที่กลุ่มผู้นำทางการเมืองมีพฤติกรรมเช่นนี้ถือว่าเป็นลักษณะที่เปิดกว้าง ทั้งนี้ ก็เพื่อหาทางพัฒนาการประนีประนอมให้ออกมาในรูปแบบที่สร้างสรรค์ต่อสังคม

5. คนในชุมชนมีการคบหาสมาคมกัน เพื่อทำกิจกรรมทางวัฒนธรรมและการพักผ่อนหย่อนใจในรูปแบบของท้องถิ่นอย่างเข้มข้น จึงเป็นกิจกรรมที่จะเสริมสร้างความใกล้ชิดสนิทสนมของผู้คนในชุมชน (Density of Local, Cultural and Recreational Association) ในกรณีของ

อิตาลี นอกจากจะมีสมาคมในลักษณะดังกล่าวแล้ว ยังมีสมาคมหรือองค์กรสำคัญอีก 3 ประเภทที่เป็นที่รวมตัวกันทำกิจกรรมของคนซึ่งประกอบด้วยสหภาพแรงงาน สถาบันศาสนาหรือคริสตจักรและพรรคการเมือง

ในกรณีของสหภาพแรงงานนั้น สมาชิกภาพมีทั้งแบบอาสาสมัครและแบบที่ไม่ใช่อาสาสมัครและเมื่อขบวนการแรงงานแตกแยกเป็นฝักฝ่าย ทำให้แต่ละฝ่ายมีแนวโน้มทางการเมืองและอุดมการณ์ทางการเมืองแตกต่างกันไป โดยสามารถแยกได้เป็น ฝ่ายคอมมิวนิสต์ (Communist) ฝ่ายคาทอลิก (Catholic) ฝ่ายนีโอฟาสซิสต์ (Neo-fascist) ฝ่ายสังคมนิยม (Socialist) หรืออาจจะไม่เป็นอย่างหนึ่งอย่างใดเลย

ในกรณีของคริสตจักรนั้น พระสันตะปาปามีอิทธิพลทางการเมืองอย่างสูง จะเป็นผู้ควบคุมสังคมและบรรทัดฐานทางการเมืองและทางสังคมของคริสตศาสนิกชนนิกายคาทอลิกระดับหนึ่ง ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างคริสตจักรกับเหล่าสาวก จึงปรากฏออกมาในเชิงแนวโน้มมากกว่าแนวราบ

ในกรณีของพรรคการเมืองนั้น ประชาชนมีการพูดคุยถึงเรื่องการเมือง มีความสัมพันธ์ส่วนตัวกับผู้นำทางการเมือง ประชาชนมักจะชื่นชมและสังกัดเป็นสมาชิกพรรคและมีส่วนเกี่ยวข้องกับการเมืองและผู้นำทางการเมืองกับประชาชนและกับผู้ที่มิอำนาจในชุมชน มักจะมีสายสัมพันธ์เพื่อเป้าหมายการเอาชนะกันทางการเมืองและเพื่อความอยู่รอด อันทำให้เกิดความสัมพันธ์ของการพึ่งพาในแนวดิ่งมากกว่าจะเป็นแนวราบ ซึ่งทำให้พรรคการเมืองต้องอยู่คู่กับการเมืองแบบผู้อุปถัมภ์-ผู้ใต้อุปถัมภ์ อย่างไรก็ดี การเป็นสมาชิกพรรคการเมืองหรือการเกี่ยวข้องกับการเมืองที่สะท้อนถึงการมีส่วนร่วมทางการเมืองของตนถึงแม้จะมีสูง ยังไม่สามารถบ่งบอกได้ว่าเป็นคุณลักษณะของคุณธรรมของความเป็นพลเมืองนอกเสียจากว่าจะมีลักษณะที่ปลอดจากสายสัมพันธ์แนวดิ่งให้มากที่สุดเท่าที่

6. ประชาชนในสังคมหรือในชุมชน ตระหนักถึงความเท่าเทียมกันที่ไม่เกิดจากการเอารัดเอาเปรียบกัน ตระหนักถึงการเป็นสมาชิกของชุมชนร่วมกันหรือไม่เกิดการแปลกแยกออกจากคนอื่นและมีความรู้สึกว่าคุณเองมีอำนาจทางการเมืองต่อผู้นำทางการเมือง

7. ปรัชญาของคุณธรรมของความเป็นพลเมืองที่ถือว่าสำคัญมากคือ ความคิดความรู้สึกของคนที่มีความซื่อสัตย์ต่อกัน (Honesty) มีความไว้วางใจกัน (Trust) และปฏิบัติตามกฎหมาย (Law-abidingness) กล่าวคือ ผู้คนจะมีการติดต่อสัมพันธ์กับอีกฝ่ายอย่างยุติธรรมต่อกันและต้องการให้เกิดผลตอบกลับอย่างยุติธรรมเช่นกัน มีความคาดหวังต่อรัฐบาลของตนเองที่จะให้ปฏิบัติตามมาตรฐานทางการเมืองที่สูงและผู้คนมีความตั้งใจจริงที่จะปฏิบัติตามกฎหมายที่ร่วมกันกำหนดกันขึ้นมา ทั้งนี้ เพื่อรับประกันความเสี่ยงในชีวิตของผู้คนแต่ละคนในชุมชน ป้องกันการประพฤติมิชอบในทางการเมือง ป้องกันอาชญากรรมและมาเฟีย เป็นต้น ทำให้ประชาชนเกิดความมีวินัยในตัวเองอย่างมั่นคงและมีชีวิตที่เป็นสุข

สำหรับสภาพสังคมที่ถือว่าเป็นสังคมที่ดั่งาม (Civic Community) แบบดังกล่าวข้างต้นนั้น ในหมู่นักทฤษฎีตะวันตกมักจะเข้าใจกันว่า จะต้องเป็นสังคมยุคก่อนสมัยใหม่ (Premodern Society) อย่างเช่น กรีก เป็นสังคมที่มีขนาดเล็กและผู้คนมีความใกล้ชิดสนิทสนมกันหรือกล่าวอีกแง่หนึ่งก็คือ นักทฤษฎีตะวันตกไม่เชื่อว่า สังคมที่ดั่งามจะมีในสังคมยุคใหม่ที่มีความเป็นรัฐชาติสมัยใหม่ มีความทันสมัยทางด้านเทคโนโลยีแต่ความเป็นมนุษย์ถูกกดทอนลงทุกขณะ ซึ่งถือว่าเป็นความเข้าใจผิดอยู่ ต่างกันกับ Putnam ที่ได้ศึกษาสังคมของอิตาลีแล้วพบว่า ชุมชนเป็นแบบสังคมที่ดั่งามที่อาจจะพบเห็นระดับของคุณธรรมของความเป็นพลเมืองแตกต่างกันไปตามภูมิภาค สำหรับชุมชนที่มีลักษณะคุณธรรมของความเป็นพลเมืองในระดับที่สูงนั้น จะพบว่าประชาชนจะรู้สึกได้ว่าพวกตนมีอำนาจที่จะเข้าร่วมกันคิดในกิจที่เป็นส่วนรวมเพื่อแสวงหาทางเลือกให้แก่สาธารณะ (Public Choice) ในอันที่จะผันแปรไปเป็นนโยบายสาธารณะที่มีประสิทธิภาพอย่างเต็มที่ในทุกทางเลือก

ในชุมชนที่มีคุณธรรมของความเป็นพลเมืองนี้เอง จะพบว่าผู้คนในชุมชนจะมีค่านิยมอยู่ชุดหนึ่งกล่าวคือ ผู้คนจะเชิดชูยกย่องความสมานฉันท์กลมเกลียวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเป็นสำคัญ (Solidarity) ผู้คนจะเข้าไปมีส่วนร่วมในสมาคมโดยสมัครใจเพื่อส่วนรวม (Civic Engagement) ผู้คนแสวงหาความร่วมมือกัน (Cooperation) และความซื่อสัตย์ต่อกัน (Honesty)

ในทัศนะของ Putnam มองว่าชุมชนแบบสังคมที่ดั่งาม (Civic Community) นี้จะมีรากเหง้าของตัวเองซึ่งอยู่ในรูปของบรรทัดฐานและเครือข่ายของการมีส่วนร่วมในสมาคมโดยสมัครใจเพื่อส่วนรวม (Norms and Networks of Civic Engagement) ซึ่งถือเป็นกระบวนการทางสังคมของการบ่มเพาะคุณธรรมของความเป็นพลเมือง

กระบวนการทางสังคมในอิตาลี ปรากฏออกมาในรูปเครือข่ายความร่วมมือในแนวราบ (Cooperative Horizontal Networks) ระหว่างกลุ่มต่างๆในสังคมที่มีการแข่งขันและมีการฉกฉวยโอกาสกันอยู่ตลอดเวลา (Competition and Opportunism) แต่ด้วยค่านิยมที่มุ่งเน้นการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันทำให้ผู้คนยังคงร่วมมือกันและช่วยเหลือกัน ดังในกรณีของอิตาลีที่พบว่าความร่วมมือกันโดยผ่านทางสมาคมที่ประกอบกิจกรรมทางด้านวัฒนธรรมและสมาคมช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นมรดกตกทอดจากคนรุ่นบรรพบุรุษสู่คนรุ่นลูกหลานและเป็นมรดกที่มีให้เห็นอย่างเด่นชัดในศตวรรษที่ 19 จนถึงปลายศตวรรษที่ 20

การเกิดคุณธรรมของความเป็นพลเมือง

หากพิจารณาองค์ความรู้ในแวดวงสังคมศาสตร์เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปว่ายังมีแนวคิดหนึ่งซึ่งสามารถอธิบายการก่อให้เกิดของคุณธรรมของความเป็นพลเมืองได้ นั่นก็คือ แนวคิดที่ว่าด้วย "วัฒนธรรม" (Culture) ดังนั้น ผู้ศึกษาจึงเห็นประโยชน์ของการทำความเข้าใจในเรื่องคุณธรรมของความเป็นพลเมืองโดยการวิเคราะห์ผ่านแนวคิดเรื่องวัฒนธรรม โดยเชื่อว่ากระบวนการ

การวัฒนธรรม เป็นกระบวนการที่ได้มีการดำเนินการและมีวิวัฒนาการอย่างต่อเนื่องไม่หยุดนิ่ง เป็นพฤติกรรมของมนุษย์ในอันที่จะสร้างสรรค์ความเป็นอยู่ของมนุษยชาติ

วัฒนธรรมคือการฝึกหัด การใช้สอยที่เหมาะสม ความประณีตและความสมบูรณ์ของความสามารถ ทั้งกายและจิตใจของมนุษย์ อีกทั้งสิ่งใดก็ตามที่เป็นไปเพื่อการจัดระเบียบของอุดมคติของคนที่มีสมบูรณ์แบบในส่วนที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของตน

กระบวนการเกิดวัฒนธรรม

วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่ในสังคมทุกสังคม เพียงแต่เราจะตระหนักถึงการดำรงอยู่ของเรื่องนี้หรือไม่เท่านั้น วัฒนธรรมจึงเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับคนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ วัฒนธรรมเป็นภาพรวมของพฤติกรรมของคนในสังคม เป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับทัศนคติ ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม แบบแผนปฏิบัติและอื่นๆอีกมากมาย

กระบวนการที่จะเกิดวัฒนธรรมได้นั้น เริ่มจากบุคคลก่อน ยามเมื่อบุคคลมีการปฏิสัมพันธ์ต่อกันภายใต้ความสัมพันธ์ในทางสังคม จะทำให้เกิดแบบแผนในการจัดระเบียบทางสังคมตามมาจนก่อให้เกิดความคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมโดยภาพรวม ซึ่งเขามีส่วนร่วมปฏิบัติต่อบุคคลอื่น การที่คนในสังคมมีการติดต่อสื่อสารในกิจกรรมต่างๆไป มีการแลกเปลี่ยนทัศนคติ ค่านิยม รวมถึงความเชื่อต่างๆ จะมีการพัฒนาขึ้นเป็นมาตรฐานของการกระทำจนเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่ายในสิ่งที่พวกเขายึดถือปฏิบัติ จนเกิดเป็น “วัฒนธรรม” ซึ่งหมายถึง สิ่งที่เกิดขึ้นจากการใช้ชีวิตในทางสังคมร่วมกัน (Shared Social Life)

ความคิดในเรื่องวัฒนธรรมเกิดจากการคบหาสมาคมในรูปแบบที่ถูกกำหนดขึ้น จากการจัดระเบียบในทางสังคม หากบุคคลต้องการเข้าเป็นสมาชิกขององค์กรใดในสังคม เขาไม่เพียงแต่ต้องดำเนินการในการสร้างความสัมพันธ์เท่านั้น ยังต้องยึดถือปฏิบัติตามวัฒนธรรมของกลุ่มสังคมนั้นด้วย ไม่เพียงแต่คิดหรือยอมรับแต่ต้องยึดถือปฏิบัติตามด้วย การจัดระเบียบทางสังคมดังกล่าว จะเกิดขึ้นได้ภายใต้ปัจจัยของภาวะแวดล้อมตามธรรมชาติ บุคลิกลักษณะของประชากร คุณลักษณะของความเป็นมนุษย์ สภาพสิ่งต่างๆรวมถึงสภาพทางสังคมโดยทั่วไป เมื่อบุคคลในสังคมมีการปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ต่างฝ่ายต่างก็จะมีอิทธิพลต่อกันทั้งในด้านการกระทำและความคิด จนเกิดเป็นความสัมพันธ์ในทางสังคมภายใต้กรอบของเวลา

ดังนั้น เมื่อคนในสังคมก้าวไปสู่ความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีอยู่อย่างผูกพันใกล้ชิดในฐานะที่เป็นหน่วยหนึ่งของสมาชิกในสังคม ซึ่งมีการยอมรับในความสัมพันธ์ดังกล่าวก็คือ การยอมรับว่าเป็นความสัมพันธ์ส่วนหนึ่งในปรากฏการณ์ทางสังคมที่กว้างขวางและหลากหลาย ซึ่งหมายถึงความถึงความสัมพันธ์ในทางสังคมที่มีการเชื่อมโยง ทั้งโลกทัศน์ส่วนบุคคล (Self-Orientations) และโลกทัศน์ในทางสังคมที่อยู่ร่วมกัน (Collective Orientations) เข้าด้วยกัน

ความมีสมรรถภาพของสมาชิกของสังคมในความสัมพันธ์ดังกล่าว โดยปกติจะเกิดการ พัฒนาจากความรู้สึกนึกคิดส่วนบุคคล (Self) ขึ้นไปเป็นเรื่องส่วนรวม (Collective) การจัดระเบียบทางสังคมเกิดขึ้นโดยการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและความสัมพันธ์ในทางสังคมเป็นตัวบังคับให้เห็นถึงระเบียบ กฎเกณฑ์ แนวทางหรือการดำเนินการจนพัฒนาไปเป็นกฎเกณฑ์ในทางสังคม ซึ่งสามารถดำรงรักษารูปแบบภายใต้ช่วงระยะเวลาหนึ่ง รูปแบบของระเบียบในทางสังคมแสดงให้เห็นถึงคุณสมบัติของสมาชิกในสังคม ซึ่งต้องถูกกำหนดภายใต้กรอบของสังคมนั้น ภายใต้ฐานความเชื่อที่ว่า การยึดถือปฏิบัติของ “ส่วนรวม” จะมีความสำคัญมากกว่าการยึดถือปฏิบัติของส่วนย่อยหลายๆ ส่วนในสังคม แบบแผนการปฏิบัติจึงเป็นเรื่องของปัจจัยภายนอก ที่มีผลต่อบุคลิก ลักษณะส่วนบุคคลและมีอิทธิพลต่อการกระทำของมวลสมาชิก ในขณะที่ตัวบุคคลก็จะมีส่วนในการใช้ความคิดอย่างมีเหตุมีผลในการที่จะยอมรับและความเข้าใจอย่างดีต่อแนวคิดและแนวทางในการปฏิบัติตามวัฒนธรรม

โดยสรุปก็คือ กระบวนการในการจัดระเบียบทางสังคมในเรื่องวัฒนธรรม ก็คือสิ่งที่เกิดจากคนในสังคมมีแบบแผนของการกระทำภายใต้กฎเกณฑ์ของความสัมพันธ์ จนก่อให้เกิดระเบียบทางสังคม (Social Order) ซึ่งสอดคล้องกับวัฒนธรรม ดังนั้น วัฒนธรรมจึงไม่เพียงแต่เพียงรูปแบบอันติงามของการจัดระเบียบทางสังคมเป็นหลัก แต่ยังจะต้องมีที่มาจากการมีความสัมพันธ์อันเกี่ยวข้องกับทั้งบุคคลและสภาวะแวดล้อมในทางสังคมนั้นด้วย

คุณลักษณะสำคัญของวัฒนธรรม

จากการที่คนในสังคมมีการปฏิสัมพันธ์กันภายใต้ความสัมพันธ์ในทางสังคม เป็นช่องให้เกิดการจัดระเบียบทางสังคมตามมา คนเหล่านั้นได้ก่อให้เกิดพฤติกรรมร่วม ซึ่งต่างฝ่ายต่างก็มีส่วนร่วมในการกระทำ ขณะที่บุคคลมีการสื่อสารกันในกิจกรรมทางสังคมต่างๆ จนเกิดการแลกเปลี่ยนทัศนคติ ค่านิยม ความเชื่อ ซึ่งมีการพัฒนาแนวทางในการปฏิบัติและเกิดการยอมรับว่าเป็นสิ่งที่จะต้องกระทำร่วมกัน จึงเกิดสิ่งที่เรียกว่า “วัฒนธรรม” อันเป็นพื้นฐานมาจากการใช้ชีวิตร่วมกันในทางสังคม เช่น พัฒนาการของระบบทุนนิยม อันเป็นแนวคิดในระบบเศรษฐกิจนำไปสู่การเกิดอุดมการณ์ในทางธุรกิจ (Business Ideology) และพัฒนาไปสู่ระบบการค้าเสรีในเชิงบริหารของรัฐและจะเห็นได้ว่าแนวคิดทางด้านวัฒนธรรมส่วนใหญ่จะต้องสะท้อนและแสดงให้เห็นถึงรูปแบบสำคัญของระเบียบในทางสังคม การเกิดของแนวคิดทางวัฒนธรรม ซึ่งมีที่มาจากชีวิตโดยรวมทางสังคม จึงส่งผลให้วัฒนธรรมมีความเป็นเอกภาพ เสถียรภาพตามระยะเวลาและทำหน้าที่อย่างมีประสิทธิภาพไปสู่เป้าหมาย อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าวัฒนธรรมจะเกิดจากการจัดระเบียบทางสังคม ตัววัฒนธรรมก็มีลักษณะที่เป็นอิสระจากระบบสังคมเนื่องจากสาเหตุหลายประการด้วยกัน ดังนี้

1. ความคิดทางวัฒนธรรมไม่มีวันตาย แม้จะไม่อยู่ในความทรงจำของคน แต่ก็ยังมีหลงเหลืออยู่ในห้องสมุดหรือพิพิธภัณฑ์ แม้ว่าสังคมที่ก่อให้เกิดวัฒนธรรมเหล่านั้นได้ล่มสลายไปแล้วก็ตาม

2. วัฒนธรรมบางอย่างจะไม่ถูกกระทำให้เปลี่ยนแปลงไป แม้จะผ่านล่วงกาลเวลา ไม่ว่ารูปแบบของการดำเนินชีวิตจะเปลี่ยนไป เช่น ถึงแม้วันเวลาจะผ่านเลยมากกว่า 200 ปี แต่แนวคิดทางวัฒนธรรมเรื่องการมีคู่ครองแบบผัวเดียวเมียเดียว ยังคงเป็นสิ่งที่สังคมอเมริกันยังยึดถืออยู่อย่างมั่นคง ทั้งๆ ที่ระบบครอบครัวก็มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากมาย ไปสู่สังคมอุตสาหกรรมและการเป็นสังคมเมือง

3. แนวคิดทางวัฒนธรรมซึ่งเกิดขึ้นและพัฒนาในสังคมหนึ่ง อาจจะแผ่ขยายไปสู่ส่วนของสังคมอื่นในส่วนต่างๆ ของโลกได้ เช่น กฎหมายโรมัน จะเป็นต้นแบบของแนวคิดเรื่องประชาธิปไตยในอังกฤษและอเมริกา

4. วัฒนธรรมความเชื่อ ยังคงมีอิทธิพลต่อรูปแบบของระบบสังคมที่เป็นที่เกิดของวัฒนธรรมเพราะการจัดระเบียบทางสังคมเมื่อผนวกกับการมีส่วนร่วมของบุคคลที่เป็นสมาชิกในสังคมจะก่อให้เกิดวัฒนธรรม มีการปรับเปลี่ยนและพัฒนาภายใต้ขอบข่ายและบริบทที่เกิดขึ้นของวัฒนธรรมนั้นๆ

คุณธรรมของความเป็นพลเมือง ก็เป็นผลพวงของการจัดระเบียบทางสังคมในการที่สมาชิกได้ยึดถือปฏิบัติผ่านการเรียนรู้ และการปฏิบัติต่อเนื่องกันมาจากคนรุ่นหนึ่งมาสู่อีกคนหนึ่ง จนมีวิวัฒนาการเป็นค่านิยมทางสังคม (Social Values) ซึ่งเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการตกลงใจของสมาชิกในสังคม ที่ชี้ให้เห็นสิ่งที่พวกเขาต้องการ เป็นความคิดในลักษณะของโลกทัศน์ส่วนรวม จนยึดถือปฏิบัติในลักษณะพฤติกรรมร่วมของสังคม ค่านิยมทางสังคม จึงแตกต่างจากค่านิยมที่ยึดถือโดยแต่ละบุคคล ตรงที่เป็นความเห็นพ้องต้องกันของสมาชิกส่วนใหญ่หรือทั้งหมดขององค์กรทางสังคม จนเกิดลักษณะที่เด่นชัดในสังคม

เจน แวนเดอร์ แซนเด็น (Jane Vander Zanden) ได้สรุปให้เห็นถึงค่านิยมหลักในสังคมอเมริกัน ซึ่งเป็นต้นแบบของสังคมประชาธิปไตยว่าเน้นค่านิยมหลักๆ ในเรื่องต่างๆ ดังนี้

1. เป็นสังคมที่เน้นเรื่องวัตถุนิยม (Materialism) เป็นสังคมที่ประเมินกันในด้านวัตถุและเงินตราเป็นสำคัญ จะมีการแข่งขันเพื่อความมั่งคั่ง ร่ำรวยและการสั่งสม

2. การก้าวไปสู่ความสำเร็จ (Success) โอกาสในชีวิตของมนุษย์ไม่สิ้นสุด เมื่อยังทำสิ่งใดไม่สำเร็จก็ต้องพยายามต่อไป แม้จะทำไม่ได้ในรุ่นหรือยุคของตนเอง ก็จะต้องคาดหวังว่าจะต้องสำเร็จในคนรุ่นต่อไป

3. ต้องทำงานและมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม (Work and Activity) การมีงานทำเป็นสิทธิของทุกคน และถือว่าสิ่งนี้เป็นสิ่งที่มีคุณค่าของชีวิต

4. เน้นความก้าวหน้า (Progress) เป็นความเชื่อในความสำเร็จของสังคม ที่จะก้าวไปสู่

สภาพสังคมที่ดีเพียบพร้อมสมบูรณ์ คนอเมริกันต้องทำในสิ่งที่ก้าวหน้าและใหม่ๆ อยู่เสมอ (Progressive and Innovative) และทำอย่างดีที่สุดหรือเป็นที่หนึ่งนั่นเอง

5. ความมีเหตุมีผล (Rationality) ในการกระทำสิ่งต่างๆ ต้องทำอย่างมีเหตุผล ประหยัดทั้งเวลาและแรงงาน

6. ความเป็นประชาธิปไตย ประชาธิปไตย คือ วิถีชีวิตของคนอเมริกัน ทุกคนต้องมีความเสมอภาค รัฐบาลจะบริหารประเทศภายใต้ความเห็นชอบของประชาชน .

7. เน้นเรื่องสิทธิมนุษยชน (Humanitarianism) การสังคมสงเคราะห์หลายรูปแบบถูกกำหนดขึ้น เพื่อช่วยเหลือสมาชิกของสังคมภายใต้การดำเนินการของรัฐบาลอย่างจริงจัง (Olsen. 1949)

ค่านิยมในเรื่องคุณธรรมของความเป็นพลเมือง ก็ถือได้ว่าเป็นค่านิยมหลักในการสร้างสังคมที่ทุกคนมีความเสมอภาค และมีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางของสังคม ทุกคนอยู่ร่วมกันภายใต้ความสัมพันธ์ในแนวนราบ ในลักษณะของการตอบแทนและความร่วมมือ มิใช่โดยความสัมพันธ์ในเชิงอำนาจหรือการที่ต้องพึ่งพาภายใต้ระบบอุปถัมภ์ หรือในลักษณะของผู้ปกครองและผู้อยู่ใต้ปกครอง

คุณลักษณะของคุณธรรมของความเป็นพลเมือง จึงอาจแบ่งได้ชัดเจน 3 ลักษณะ ดังนี้
ลักษณะแรกคือ คุณธรรมของความเป็นพลเมืองในการให้ความร่วมมือ (Co-operative Virtue)

ลักษณะที่สองคือ คุณธรรมของความเป็นพลเมืองในการมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่มและสมาคม (Associated Virtue)

ลักษณะที่สามคือคุณธรรมของความเป็นพลเมืองในด้านคุณธรรมทางด้านการเมือง (Political Virtue)

1. คุณธรรมของความเป็นพลเมืองในการให้ความร่วมมือ (Co-operative Virtue)

คุณธรรมของความเป็นพลเมืองในการให้ความร่วมมือเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในการรวมกลุ่ม และเป็นส่วนเกื้อหนุนที่สำคัญ โดยเฉพาะในการจัดระเบียบทางสังคม เป็นสิ่งที่ถูกต้องดีงามภายใต้ความมีเหตุผลและความรู้สึก ยุติธรรมมีจิตใจของการประนีประนอมและความพร้อมที่จะพบกันครึ่งทางในความสัมพันธ์และความปรารถนาที่จะทำให้เกิดความร่วมมือกับบุคคลอื่น คนที่มีเหตุผลจะร่วมเสนอหลักการและมาตรฐานทางสังคมที่เป็นธรรม ในการร่วมมือและมีความปรารถนาอย่างจริงใจ มีความซื่อสัตย์และมีความเชื่อมั่นเพื่อให้บุคคลอื่นพร้อมจะให้ความร่วมมือหรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นสิ่งที่จะทำให้บุคคลสามารถหาความร่วมมือจากบุคคลอื่นในเรื่องซึ่งทุกๆ คนยอมรับอย่างเป็นอิสระและเท่าเทียม เขาสามารถยืนยันในหลักการได้ว่าสิ่งที่จะได้รับตอบแทนกลับมาจะต้องอยู่ในสภาวะที่ทุกคนจะได้ประโยชน์ร่วมกัน สิ่งที่จะมีบทบาทสำคัญในการทำให้

เกิดความร่วมมือก็คือประสบการณ์ของความร่วมมือในลักษณะของการพบปะอย่างไม่เป็นทางการหรือความเป็นกันเอง (Face-to-Face Associations)

การร่วมมือเป็นระบบของการจัดการภายใต้ความคิดร่วมกันของสมาชิกในสังคม สมาชิกถูกสอนให้ตระหนักถึงทักษะของความร่วมมือจากสมาชิกคนอื่นๆ การได้รับความร่วมมือจะก่อให้เกิดความไว้วางใจซึ่งกันและกัน เกิดความเชื่อถือ ตลอดจนการเกิดสัมพันธ์ภาพระหว่างกัน เซลิกันแมน (Seligman, 1992) ได้แสดงทักษะเกี่ยวกับประเด็นความไว้วางใจซึ่งกันและกันว่า หากประวัติศาสตร์ของสังคมใด ถึงแม้จะมีความแตกต่างทางด้านชาติพันธุ์ เชื้อชาติ และศาสนา หรือด้านอื่นๆ แต่ถ้ายังมีความไว้วางใจระหว่างกันแล้ว จะเป็นพื้นฐานสำคัญที่ก่อให้เกิดความใกล้ชิดสนิทสนมและการเป็นสมาชิกร่วมอุดมการณ์เดียวกัน อันจะนำไปสู่ความเข้าใจซึ่งกันและกันในเรื่องของการเป็นสมาชิกและการมีส่วนร่วมในสังคม

ส่วนประเด็นความมีเหตุมีผลของความร่วมมือบนพื้นฐานของผลประโยชน์นั้น Rawls นักวิชาการตะวันตกแสดงทัศนะไว้ว่า คุณลักษณะพิเศษของความร่วมมือสามารถเห็นเป็นรูปธรรมได้ในการปลูกฝังคุณลักษณะเช่นนี้ทำให้คนมีสิทธิอย่างชอบธรรมในการเข้าไปมีส่วนร่วมในการให้ความร่วมมือในโครงการต่างๆ เพราะทุกคนต้องการเป็นสมาชิกที่ให้ความร่วมมืออย่างดีต่อสังคมเพราะต้องการให้สมาชิกคนอื่นๆ ยังคงนึกถึงเขาในฐานะสมาชิกคนหนึ่งด้วย (Macedo, 1996) สมาชิกทุกคนในสังคมพยายามที่จะก้าวไปสู่อุดมคติที่ยึดมั่นในชีวิตสำหรับตัวเขาและรู้สึกว่าคุณสมบัติเหล่านั้นมีหลักการให้ผู้คนยึดถือและรับรู้ที่จะกระทำภายใต้หลักการที่เป็นธรรมชาติของความร่วมมือระหว่างกันเพื่อก้าวไปสู่ “อุดมคติร่วมกัน” อย่างไรก็ดี หลักการดังกล่าวได้รับการสรรค์สร้างขึ้นมาจากที่ที่จะขัดเกลาให้คนในสังคมตัดสินใจได้ว่าเขาจะยึดถือแนวทางในการดำเนินชีวิตโดยยึดมั่นที่จะต้องให้ความร่วมมือกับบุคคลอื่นเพื่อประโยชน์ของส่วนรวมหรือว่าจะเห็นแก่ประโยชน์เฉพาะตน

2. คุณธรรมของความเป็นพลเมืองในการมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่มและสมาคม (Associated Virtue)

หากพิจารณาถึงการมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่มและสมาคมตามแนวคิดเรื่องประชาธิปไตย สังคม จะสามารถพิจารณาได้ใน 2 แนวทาง คือ

- 1) อำนาจอธิปไตยจำกัด รัฐไม่ควรเข้าไปควบคุมกิจกรรมทางสังคม ไม่ควรแผ่อำนาจเข้าไปแทรกซึมอยู่ในทุกมิติของชีวิต รัฐต้องปล่อยให้สังคมริเริ่มทำการใดๆ ของตัวเองได้
- 2) ภายในสังคม ต้องมีการจัดกลุ่มหรือสมาคมที่เป็นอิสระจำนวนมาก เพื่อที่ประชาชนสามารถทำงานร่วมกันแก้ปัญหาของตนเองผ่านกลุ่มเหล่านี้ กลุ่มและสมาคมยังเป็นช่องทางที่ประชาชนจะแสดงมติมหาชน (Popular Opinion) และกดดันรัฐบาล และจะเป็นเครื่องมือปกป้องประชาชนจากอำนาจของรัฐ

ประสบการณ์ในการมีส่วนร่วมกับกลุ่มต่างๆ ทำให้บุคคลเกิดความคุ้นเคยในขอบข่ายของความร่วมมือกับบุคคลอื่นเป็นการเสริมสร้างความเชื่อมั่นซึ่งกันและกันและขยายไปสู่การใช้ความรู้ความสามารถที่มีอยู่ในการประสานร่วมมือเพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ ซึ่ง Robert Putnam กล่าวว่า สิ่งนี้จะนำไปสู่การเกิดสิ่งที่เรียกว่า “ทุนทางสังคม” (Social Capital) ซึ่งจะทำหน้าที่เป็นแหล่งทรัพยากรทางสังคมที่จะสามารถแก้ไขปัญหาหลากหลายในสังคมได้ (Putnam, 1995 : 67) กล่าวเฉพาะเจาะจงถึง “ทุนทางสังคม” ในเบื้องต้นนั้นเข้าใจได้ว่าเป็นองค์หรือความเกี่ยวพันทางสังคม (Social Connectedness) ที่แต่ละคนร่วมแรงร่วมใจกันทำประโยชน์เพื่อตัวเองและสังคมซึ่งมักจะปรากฏออกมาในรูปของเครือข่ายความร่วมมือ บรรทัดฐานที่ดีงามและความไว้วางใจกันในหมู่ประชาชนในสังคม ซึ่งล้วนแล้วแต่มีอิทธิพลอย่างสำคัญต่อการนำไปสู่การประสานร่างกายและแรงใจและความร่วมมือ เพื่อประโยชน์ของกันและกัน

ประโยชน์ของการเข้าร่วมเป็นสมาชิกของกลุ่มและองค์กรต่างๆ ในทางสังคมและมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันในกิจกรรมของกลุ่มต่างๆ ที่หลากหลาย นอกจากจะทำให้บุคคลนั้นมีทัศนคติของความร่วมมือและการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันแล้ว ยังจะมีโอกาสที่จะเข้าไปสู่การร่วมกับกลุ่มอื่นๆ ที่มีรูปแบบและวัตถุประสงค์ของความร่วมมือที่แตกต่างกันออกไป

การเป็นสมาชิกของกลุ่มหลายๆ กลุ่มจะทำให้เกิดทัศนคติที่กว้างไกล มีความเข้าใจถึงความต้องการของกลุ่มต่างๆ ในแง่ของการปกป้องและการต่อสู้ให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์ของกลุ่ม อันจะช่วยให้บุคคลสามารถดำรงไว้ซึ่งจุดยืนของเขามีสื่อกลุ่ม ทำให้เกิดความเชื่อมโยงระหว่างโลกทัศน์ส่วนตัวกับโลกทัศน์ส่วนรวมและมีลักษณะที่เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายในแนวนอน ทั้งนี้ Robert Putnam มีความเห็นว่าเครือข่ายที่เชื่อมโยงกันของกลุ่มความร่วมมือโดยสมัครใจของแต่ละคน จะเป็นตัวจักรสำคัญ 2 ประการด้วยกัน กล่าวคือ ประการแรก เครือข่ายความสัมพันธ์ที่เป็นบรรทัดฐานร่วมกันของคนในสังคม จะมีอิทธิพลอย่างสำคัญต่อการทำงานของตัวแทนทางการเมืองและรัฐบาลและประการที่สองคือ จากกลุ่มเครือข่ายที่มีความสัมพันธ์แบบเอื้ออาทรต่อกันและมีความเป็นปึกแผ่น จะกลายเป็นปัจจัยสำคัญต่อความสำเร็จในการสร้างรูปแบบการปกครองของตนเองเพื่อตนเอง (Putnam, 1995 : 66)

3. คุณธรรมของความเป็นพลเมืองในด้านคุณธรรมทางการเมือง (Political Virtue)

คุณธรรมทางการเมืองเป็นเรื่องที่มีการกล่าวขานกันมากขึ้นในแวดวงการเมืองของประเทศไทย แม้ว่าพัฒนาการทางด้านการเมืองที่มีมายาวนานกว่าครึ่งศตวรรษ แต่ยังมีสิ่งที่เป็นปัญหาในทางการเมืองจนกระทั่งมีการเรียกร้องให้มีการปฏิรูปทางการเมืองอย่างเป็นจริงเป็นจัง และมีการยกย่องรัฐธรรมนูญขึ้นใหม่ ซึ่งถือว่าเป็นรัฐธรรมนูญฉบับประชาชนที่เปิดโอกาสให้ทุกคน ได้มีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นโดยเฉพาะอย่างยิ่งการแสดงความคิดเห็นผ่านการทำประชา

พิจารณา มาตรการใหม่ๆ หลากหลายประการ ถูกกำหนดขึ้นเพื่อสร้างการเมืองแบบใหม่ที่ถือได้ว่าเป็นการเมืองที่บริสุทธิ์ยุติธรรม แต่การใช้มาตรการเชิงโครงสร้างจากส่วนบนโดยอาศัยอำนาจรัฐคงไม่เพียงพอในการแก้ไขปัญหาทางการเมือง

การสร้างคุณธรรมของความเป็นพลเมืองในด้านคุณธรรมทางการเมืองให้เกิดขึ้นในหมู่ประชาชน จึงเป็นสิ่งสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน การเสริมสร้างคุณธรรมของความเป็นพลเมืองทั้งโดยประชาชนพลเมืองและจากภาครัฐและการเร่งรัดคุณภาพการบริหารราชการของฝ่ายรัฐเมื่อผนวกเข้าด้วยกัน น่าจะนำไปสู่การพัฒนาทางด้านการเมืองที่จะส่งผลอย่างแท้จริงต่อการพัฒนาในทุกๆ ด้านทั้งทางสังคม เศรษฐกิจและการเมือง สำหรับการสร้างคุณธรรมทางการเมืองนั้น ส่วนหนึ่งย่อมต้องผ่านทางด้านการรวมหมู่ (Political Association) เพื่อสนับสนุนเป้าหมายและสิทธิทางการเมือง ซึ่งในทัศนะของ Christopher B. A. Bryant มองว่า Political Association เป็นเสมือนโรงเรียนเสรีที่สอนประชาธิปไตย (Free School for Democracy) ซึ่งจะทำหน้าที่เสนอบทเรียนในเรื่องศิลปะของการสมาคมแก่พลเมืองเพื่อที่จะได้เรียนรู้ในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เรียนรู้ในการรวมตัวจัดตั้ง เรียนรู้ในการปกครองด้วยควมมีอิสระและรวมไปถึงการเรียนรู้ในการตรวจสอบรัฐบาลอย่างเป็นอิสระ โดยผ่านกิจกรรมมากมายซึ่งหนึ่งในกิจกรรมเหล่านั้นก็คือการเผยแพร่ข่าวสารและความคิดเห็นอย่างสม่ำเสมอ (Bryant, 1995 : 39) ทั้งหมดที่กล่าวมานี้อาจจะเรียกว่าเป็นการเสริมสร้างทักษะทางการเมืองในหมู่ประชาชนกันเองก็ย่อมได้ซึ่งในความเห็นของ John A. Hall ยอมรับว่าทักษะทางการเมืองมีส่วนสำคัญยิ่งต่อการสร้างสังคมที่มีเอกภาพและมีเสถียรภาพหรือกล่าวอีกแง่หนึ่งก็คือการเกิด Civil Society นั้นเอง (Hall, 1995)

ในขณะที่ระบบเศรษฐกิจของประเทศอาศัยเงินตราเป็นสื่อในการแลกเปลี่ยน ในระบบสังคมที่ใครมีข้อมูลข่าวสารมากกว่า ควบคุมระบบสื่อสารได้มากกว่า จะสามารถใช้ข้อมูลข่าวสารเหล่านั้นให้เกิดประโยชน์ในทางการเมืองต่อองค์กรได้ไม่แตกต่างกันกล่าวคือ ผู้ใดกลุ่มใดมีอำนาจก็สามารถใช้อำนาจในทางการเมืองที่จะทำให้เกิดความสำเร็จในการกระทำสิ่งต่างๆ ที่จะเป็นส่วนสร้างสรรค์สังคมส่วนรวม

ปัญหาอยู่ที่ว่าจะทำอย่างไรจึงจะทำให้เกิดการใช้อำนาจอย่างมีคุณธรรม ไม่ใช่เพื่อประโยชน์ของตนหรือกลุ่มตน ในส่วนพื้นฐานของสังคมจะทำอย่างไรจึงจะให้ประชาชนมีส่วนร่วมในทางการเมือง เป็นผู้มีคุณธรรมทางด้านการเมืองเพื่อที่จะเป็นส่วนเสริมสร้างโครงสร้างส่วนบนจากฝ่ายรัฐให้สมบูรณ์มากขึ้น

แนวทางการพัฒนาคุณธรรมทางด้านการเมืองตามทัศนะของ Lawrence A. Scaff มีความเห็นว่าพลเมืองต้องมีส่วนร่วมรับผิดชอบในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคม ต้องเป็นผู้ตระหนักในฐานะพลเมืองที่ต้องมีส่วนรับผิดชอบต่อบ้านเมืองและมีแนวทางในการปฏิบัติตนต่อส่วนรวมในฐานะพลเมืองที่ดี ที่คำนึงถึงความดีงามร่วมกันในสังคม (Common Good) โดยมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับสมาชิกในสังคม มีการสื่อสารแลกเปลี่ยนข้อมูลและทัศนคติในทางการเมืองเพื่อเร่งเร้าใจให้ทุกคนเห็นว่าการเมืองเป็นสำคัญที่อยู่เบื้องหลังความสำเร็จทั้งมวล การมีส่วนร่วม

ในทางการเมืองเป็นไปเพื่อเป้าหมายให้เกิดความเป็นธรรมกับสมาชิกในสังคมทุกคน (Scaff. 1975 : 447-462)

ผลจากการมีส่วนร่วมในทางการเมือง ก่อให้เกิดความตระหนักแห่งตนและเกิดความรู้ความเข้าใจทางด้านการเมือง มีทักษะทางด้านการเมืองในหมู่ของประชาชนซึ่งจะนำไปสู่เป้าหมายที่สำคัญคือ การก่อเกิดคุณธรรมทางด้านการเมือง (Political Virtue) และเกิดสภาพสังคมที่ดีงาม เกิดการพัฒนากระบวนการทางการเมือง ที่มุ่งจะปลดปล่อยมนุษย์อย่างแท้จริงและเสริมสร้างค่านิยมที่เลิการมุ่งเน้นรัฐเป็นศูนย์กลาง (Statism) และส่งเสริมให้เกิดค่านิยมที่ต่อต้านการใช้อำนาจในทางมิชอบขึ้นในสังคมในท้ายที่สุด (Perez-Diaz. 1993)

อิทธิศักดิ์ คณะเจริญ ซึ่งได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “พระพุทธศาสนากับการเมืองในระบบประชาธิปไตย ศึกษาเฉพาะกรณีนักการเมืองกับคุณธรรมทางการเมือง” ซึ่งมีการกล่าวถึงลักษณะของผู้นำทางการเมืองไว้ว่าแม้ในทางการเมืองจะมีรัฐธรรมนูญ โครงสร้างสถาบันทางการเมือง กระบวนการปฏิบัติทางการเมืองและกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางการเมืองดีเพียงใด หากขาดผู้นำทางการเมืองที่ดีแล้ว ก็ไม่สามารถทำให้การดำเนินการทางการเมืองสำเร็จบรรลุเป้าหมายและนโยบายที่วางไว้ได้อย่างมีประสิทธิภาพและบริสุทธิ์โปร่งใส ไม่อาจนำพาประเทศชาติไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง มีเศรษฐกิจดีเหนือกว่าประเทศอื่นในภูมิภาคเดียวกันได้ ฉะนั้น ลักษณะและคุณสมบัติของผู้นำทางการเมืองที่ดีนั้น จึงเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่ง และได้สรุปลักษณะและคุณสมบัติของผู้นำทางการเมืองไว้ดังนี้

- 1) เป็นผู้มีความรู้กว้างขวางในหลากหลายวิชา สามารถเชื่อมโยงศาสตร์ต่างๆ ให้เข้ากันได้อย่างเหมาะสม และนำมาใช้ประโยชน์ได้
- 2) เป็นผู้มีความซื่อสัตย์สุจริต เสียสละ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม
- 3) เป็นผู้รอบรู้ในระบบราชการฝ่ายพลเรือนและทหาร
- 4) เป็นผู้รอบรู้ในระบบธุรกิจภาครัฐและเอกชน
- 5) เป็นผู้รอบรู้ในกระบวนการปฏิบัติทางการเมืองและวิถีทางการเมือง
- 6) เป็นผู้รอบรู้ในวิถีทางการเมืองระหว่างประเทศ
- 7) เป็นผู้รอบรู้ในสังคม วัฒนธรรมและวิถีการดำรงชีวิตของประชาชนของทุกกลุ่มและทุกท้องถิ่น
- 8) เป็นผู้รอบรู้ในกิจการและกระบวนการของงานด้านตุลาการ
- 9) เป็นผู้ที่ยึดมั่นในอุดมการณ์ประชาธิปไตยและสถาบันของชาติ
- 10) เป็นผู้ที่ประชาชนศรัทธาให้ความเคารพเชื่อถือและสังคมส่วนใหญ่ยอมรับ

นอกจากนี้ ยังได้เสนอแนะแนวทางแก้ไขปัญหาทางการเมืองว่า ต้องมีผู้นำให้เห็นบทบาท คุณ โทษโดยเริ่มต้นจากสถาบันการศึกษาขั้นต้นจนถึงระดับมหาวิทยาลัยและใช้สื่อมวลชน ได้แก่ วิทยุ หนังสือพิมพ์ โทรทัศน์ ในการเผยแพร่บทความ คำสอนเกี่ยวกับคุณธรรม ความดี

ชี้ให้เห็นประโยชน์ของการปฏิบัติตามคุณธรรมและโทษของการไม่ปฏิบัติตามคุณธรรมและศีลธรรมของศาสนา ให้มีองค์กรที่ยกย่องเชิดชูเกียรติผู้มีคุณธรรม จริยธรรม โดยประกาศเกียรติคุณหรือให้รางวัล ส่วนผู้ที่ไม่ประพฤติปฏิบัติตนไม่อยู่ในคุณธรรมที่ดี ควรได้รับการดำเนินหรือตัดสินโทษอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อไม่ให้เป็นเยี่ยงอย่างกับผู้อื่น หลักธรรมคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนา ซึ่งมีลักษณะเป็นเสรีและเป็นประชาธิปไตยในตัว สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาทางการเมืองได้

สำหรับหลักธรรมคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนาที่ควรนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนากิจกรรมทางการเมืองการปกครองและการแก้ปัญหาทางการเมืองการปกครองมีดังนี้ อธิปไตย 4 (ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา) สังคหวัตถุ 4 (ทาน ปิยะวาจา อัตถจริยา สมานัตตา) พรหมวิหาร 4 (เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา) หลักความยุติธรรมในพระพุทธศาสนา (ไม่มีฉันทาคติ ไม่มีโทสาคติ ไม่มีโมหาคติ ไม่มีมหายาคติ) สัมปรีชธรรม 7 (ธัมมัญญตา อตฺตัญญตา อตฺตัญญตา มตฺตัญญตา กาลัญญตา ปริสสญญตา บุคคลปโรปรัญญตา) อริยทรัพย์ 7 (สัทธา ศีล หิริ โอตตัปปะ พาหุสัจจะ จาคะ ปัญญา) ทศบารมีธรรม 10 (ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะอธิษฐาน เมตตา อุเบกขา) ทศพิธราชธรรม (ทาน ศีล บริจาคะ อหิงสา มัททวะ ตโป อักโกธะ อวิสงสา ขันติ อวิโรธนะ)

ในกรณีของการมีส่วนร่วมทางการเมือง ซึ่งถือเป็นสิทธิและหน้าที่ในเวลาเดียวกัน และยังเป็นคุณธรรมทางการเมืองในส่วนของประชาชนนั้น มีการวิจัยพบว่าการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน (หมายถึงเฉพาะการเลือกตั้ง) ยังอยู่ในระดับปานกลางค่อนข้างต่ำจึงจำเป็นต้องให้ข่าวสารความรู้แก่ประชาชนเกี่ยวกับการเมืองการปกครองอย่างต่อเนื่องมีใช้กระทำเฉพาะในช่วงการเลือกตั้งเท่านั้น โดยใช้สื่อที่สำคัญคือโทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ และวิทยุ ควรให้ความรู้เกี่ยวกับความสำคัญของพรรคการเมืองและสนับสนุนให้พรรคการเมืองขยายสาขาพรรค ในขณะเดียวกันพรรคการเมืองต้องให้ความรู้แก่ประชาชนและสร้างฐานมวลชน (กรมการปกครอง. 2539)

แนวคิดที่ว่าด้วย “ทุนทางสังคม” (Social Capital)

แนวคิดที่ว่าด้วย “ทุนทางสังคม” ได้รับความสนใจและได้รับการหยิบยกขึ้นมาอธิบายโดยนักวิชาการตะวันตกกลุ่มหนึ่ง ได้แก่ James Coleman และ Robert Putnam และในขณะนี้ ได้กลายเป็นหัวข้อถกเถียงที่น่าสนใจในกลุ่มนักวิชาการสังคมของไทย แนวคิดที่ว่าด้วยทุนทางสังคมจึงน่าจะมีประโยชน์ต่อการอธิบายเรื่องเงื่อนไขทางสังคม ที่ก่อให้เกิดคุณธรรมของความเป็นพลเมืองและพัฒนาการของคุณธรรมดังกล่าว

ในอดีตที่ผ่านมา ทุนการเงิน (Financial Capital) ได้เติบโตอย่างรวดเร็วในช่วงของการพัฒนาไปสู่สังคมอุตสาหกรรมในระยะเวลากว่า 30 ปีที่ผ่านมา แต่ในวันนี้ การพัฒนา

อุตสาหกรรมได้ก่อให้เกิดวิกฤติการณ์ในทุกภูมิภาคของโลกไปแล้ว โดยเฉพาะในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ขณะเดียวกันสิ่งที่ได้รับการกล่าวขานกันมากยิ่งขึ้นในสังคมเศรษฐกิจโลกก็คือ ทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรม และจากวิกฤติการณ์ที่เกิดขึ้นกลับกลายทำให้ทุนทางการเงินซึ่งถือว่าเป็นทุนหลักได้ถูกลดทอนความสำคัญลงไป จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องค้นหาแนวทางเพื่อนำเอาทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมมาใช้ให้เกิดประโยชน์ เพื่อทดแทนในส่วนที่เป็นปัญหาจากการพัฒนาในช่วงที่ผ่านมา

ทุนทางสังคม (Social Capital) เป็นทรัพยากรที่เป็นองค์ประกอบภายในความสัมพันธ์ของครอบครัวและชุมชนรวมถึงองค์กรทางสังคม ซึ่งจะเป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นถึงการเกิดขึ้นและการดำรงอยู่ของสรรพสิ่งหรือแนวทางในการพัฒนาการทางสังคมของคนรุ่นต่อไป ทรัพยากรดังกล่าวแตกต่างออกไปตามความแตกต่างระหว่างบุคคลและความที่จะสามารถสร้างสรรค์ประโยชน์อันสำคัญ สำหรับคนรุ่นใหม่ในการเสริมสร้างพัฒนาการทุนมนุษย์ (Human Capital) (Coleman. 1990 : 300-324)

กล่าวสำหรับทรัพยากรที่ว่านี้ จะเกิดขึ้นได้ภายใต้เงื่อนไขทางสังคมในเรื่องเครือข่ายความสัมพันธ์ บรรทัดฐานและความเข้าใจกันในหมู่ผู้คนในชุมชนและความสัมพันธ์ทางสังคม (Networks, Norms, Social Trust and Social Connection) ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้ ทำให้คนที่เป็นสมาชิกของสังคมมีความไว้วางใจและพร้อมที่จะร่วมมือร่วมใจในการแก้ปัญหาต่างๆ

สำหรับเงื่อนไขที่จะก่อให้เกิดทุนทางสังคมนั้น จะต้องผ่านทางกลไก 3 ประเภท ได้แก่

1)การมีศักยภาพในการรับรู้ข่าวสาร

(Information Potential)

2)การเข้าร่วมองค์กรทางสังคมที่เหมาะสมกับชุมชน

(Appropriable Social Organization)

3)เครือข่ายของการมีส่วนร่วมโดยความสมัครใจ

(Networks of Civic Engagement)

ดังจะได้กล่าวถึงใน รายละเอียดต่อจากนี้ไป

1. การมีศักยภาพในการรับรู้ข่าวสาร (Information Potential)

กระบวนการสำคัญที่ก่อให้เกิดทุนทางสังคมประการหนึ่งก็คือ การมีศักยภาพของคนในการรับรู้ข่าวสารข้อมูล ซึ่งจะเป็นส่วนหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ทางสังคม การรับรู้ข่าวสารถือได้ว่าเป็นสิ่งสำคัญเพราะเป็นปัจจัยพื้นฐานที่จะนำไปสู่การปฏิบัติและสิ่งนี้เป็นสิ่งที่มีคุณค่า เพราะกว่าจะได้มาก็ต้องมีการทุ่มเททรัพยากร เช่น เวลา เงินทอง การลงทุนลงแรง

สิ่งแรกที่คนทุกคนต้องดำเนินการเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลซึ่งถือว่าเป็นสื่อที่ใช้สำหรับการแลกเปลี่ยนในทางสังคมก็คือความตั้งใจ ซึ่งเป็นเรื่องที่ไม่ค่อยได้รับการสนองตอบและทำได้ยาก

ยิ่ง ในกรณีของนักคิดทางสังคมหรือนักทฤษฎีทั้งหลายที่สนใจจะพัฒนาตนเองให้เป็นคนที่ทันสมัยอยู่เสมอเพื่อควมมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลของงานวิจัยในเรื่องต่าง ๆ นั้นก็จะต้องค้นหาข้อมูลมาสนับสนุนงานของตน นอกจากนั้น การมีข้อมูลอยู่ในมือก็สามารถใช้ในการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นหรือการวิพากษ์วิจารณ์กับบุคคลอื่นในเรื่องหรือในกลุ่มสาขาวิชาที่สนใจ เพื่อเป็นการเพิ่มพูนข้อมูลข่าวสารให้ทันกับเวลาและสถานการณ์และหนึ่งในช่องทางที่จะได้ข้อมูลมากก็คือการสมาคมกันของผู้คนในสังคม (Coleman, 1990: 310) ทูทางสังคมที่เกิดจากการจัดการในเรื่องการรับรู้ข่าวสารข้อมูล จะเอื้ออำนวยต่อการนำไปใช้ในทางปฏิบัติ

ความสัมพันธ์ในด้านนี้ จะมีคุณค่ามีผลตอบสนองมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับความสามารถหรือศักยภาพของบุคคลในการรับรู้ข่าวสารและการจัดการกับข้อมูลข่าวสารซึ่งโดยปกติคนเราจะมีแนวคิดและข้อมูลทางการเมืองและความสนใจทางการเมืองอยู่ในตัวเอง อันมีพื้นฐานมาจากการที่บุคคลต้องเป็นสมาชิกของสังคม เริ่มต้นจากครอบครัว ชุมชน ไปจนถึงกลุ่มหรือองค์กรที่ตนได้เข้าไปเกี่ยวข้อง ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะก่อให้เกิดความคิดความเชื่อทางการเมืองและสิ่งที่ประชาชนตั้งใจกระทำ เมื่อเขาได้รับข่าวจากหนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ก็คือการใช้ความคิดพิจารณาว่าข่าวสารนั้นก่อให้เกิดความคิดอ่านทางการเมืองบ้างหรือไม่ และมีประโยชน์อย่างไรต่อความเป็นปัจเจกชนของตนเองและผลประโยชน์สาธารณะร่วมกันของคนในชุมชน (อภิชาติการิกานนท์, 2534: 31)

กล่าวโดยทั่วไป หนังสือพิมพ์ วิทยุและโทรทัศน์ มีบทบาทอย่างสูงในการเสนอ ถ่ายทอดความคิดต่าง ๆ คนที่ติดตามข่าวสาร อ่านหนังสือพิมพ์ หรือคนที่ชมรายการบ้านเมืองหรือติดตามชมรายการวิเคราะห์ เจาะลึก หรือรายการสนทนาเกี่ยวกับเหตุการณ์บ้านเมืองทางสถานีโทรทัศน์แล้ว จะมีโอกาสได้รับข่าวสารมากกว่าคนอื่น ๆ เพราะจะมีข้อมูลสำหรับเป็นเครื่องมือในการแสดงความคิดเห็นในเรื่องต่าง ๆ อันเป็นประเด็นทางสังคม แต่สิ่งที่น่าสนใจไม่น้อยก็คือ การพัฒนาทางด้านเทคโนโลยีการสื่อสารและความก้าวหน้าทางด้านสื่อสารมวลชนเท่ากับเป็นการลดความเหลื่อมล้ำทางด้านข่าวสารข้อมูลระหว่างคนในเมืองที่อยู่ใกล้แหล่งข่าวสารหรือเหตุการณ์สำคัญของบ้านเมืองกับคนที่อยู่ในชนบทที่ยากจะมีช่องทางไหลผ่านของข้อมูลไปถึงตัวได้ง่าย ๆ แต่ในเวลานี้คนในเมืองกับคนในชนบทแทบจะรับข่าวสารได้ในเวลาเดียวกันแล้ว

ปัจจุบันสื่อมวลชนได้แตกแขนงออกไปเป็นรูปของเสียงอย่างการกระจายเสียงผ่านวิทยุ และในรูปของเสียง ภาพนิ่ง ภาพเคลื่อนไหว และข้อมูลผ่านทางคลื่นเสียงอย่างการแพร่ภาพโทรทัศน์ นอกจากนี้ โลกสมัยใหม่ยังมีการพัฒนาก้าวไกลไปถึงขั้นการเชื่อมต่อคอมพิวเตอร์ส่วนบุคคลหรือคอมพิวเตอร์ในสำนักงานหรือตามที่ต่าง ๆ ผ่านทางเครือข่ายอินเทอร์เน็ต (Internet) ที่สามารถติดต่อส่งผ่านข้อมูลข่าวสาร ภาพนิ่งและภาพเคลื่อนไหวทางสายเคเบิลหรือสายโทรศัพท์ ทำให้ประชาชนทั่วโลกสามารถรับรู้ข่าวสารและติดต่อถึงกันได้โดยตรงในเวลาไม่กี่นาที ทำให้โลกยุคใหม่เป็นโลกของยุคข้อมูลข่าวสาร (Information Technology Age)

นับได้ว่าสื่อสารมวลชนมีบทบาทสำคัญยิ่ง ในการกระตุ้นให้เกิดทางเลือกในการตัดสินใจ ในทางสังคมมากกว่าที่จะเป็นตัวกำหนดการตัดสินใจอย่างแท้จริง อีกทั้งยังจะเป็นสิ่งที่จะช่วยให้ประชาชนกลายเป็นคนที่ข้อมูลในการตัดสินใจเนื่องจากสามารถพิจารณาได้ว่าข่าวสารเหล่านั้น เป็นสิ่งซึ่งผ่านการเลือกสรร (Selective Exposure) และผ่านการไตร่ตรองอย่างเข้มงวด (Selective Attention) ดังนั้น สิ่งที่ประชาชนสามารถกระทำได้เมื่อเขาได้รับข่าวสารก็คือ จะต้องพิจารณาว่าข่าวสารนั้น ก่อให้เกิดความคิดอ่านทางสังคมและการเมืองบ้างหรือไม่

งานวิจัยส่วนใหญ่ในประเทศในประเด็นเกี่ยวกับศักยภาพของการรับรู้ข้อมูลข่าวสารที่เป็นงานวิจัยในระดับวิทยานิพนธ์มีแนวโน้มจะศึกษาถึงประเด็นที่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างการสื่อสารทางการเมืองกับพฤติกรรมของบุคคล ซึ่งปรากฏผลการศึกษาว่าความรู้ในเรื่องข่าวสารการเมืองของคนไทยอยู่ในระดับปานกลาง เป็นความรู้เกี่ยวกับตัวผู้นำทางการเมือง เหตุการณ์สำคัญทางการเมือง ความรู้เกี่ยวกับโครงสร้างทางการเมือง สถาบันทางการเมืองและกระบวนการทางการเมืองการปกครองของไทย โดยมีตัวแปรที่มีอิทธิพลในการกำหนดความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญ ได้แก่ เพศ การศึกษา รายได้ กล่าวคือ เพศชายมีระดับการศึกษาและรายได้สูงกว่าเพศหญิง และมีแนวโน้มว่าจะมีระดับการรับรู้ข่าวสารทางการเมืองสูงกว่าเพศหญิงที่มีระดับการศึกษาและรายได้ต่ำ (พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว. 2526)

ประชาชนในชนบทโดยเฉลี่ยมีระดับการสื่อสารทางการเมืองและการมีส่วนร่วมทางการเมืองในระดับต่ำ ประชาชนที่มีส่วนร่วมทางการเมือง ส่วนใหญ่มักได้รับอิทธิพลจากการเปิดรับสื่อมวลชนมากกว่าการสื่อสารระหว่างบุคคล ประชาชนที่ได้รับข่าวสารทางการเมืองจากการเปิดรับสื่อมวลชน มีแนวโน้มจะเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมือง ด้วยความสำนึกของตนเองมากกว่าผู้ที่ไม่รับข่าวสารทางการเมือง (เสนห์ นนทะโชติ. 2524)

ชาวชนบทมีการรับข่าวสารผ่านสื่อประเภทวิทยุเป็นส่วนใหญ่ โดยมีลักษณะนิสัยในการรับฟังรายการต่างๆ จากสื่อประเภทวิทยุเป็นประจำทุกวัน แต่อ่านหนังสือพิมพ์และนิตยสารไม่มากนัก (สมควร กวียะ. 2523)

2. การเข้าร่วมองค์กรทางสังคมที่เหมาะสมกับชุมชน (Appropriable Social Organization)

องค์กรในทางสังคมที่จัดตั้งขึ้น จะมีความแตกต่างไปจากองค์กรทางธุรกิจ เนื่องจากองค์กรแบบนี้ต้องการการลงทุนที่มีลักษณะเฉพาะทางสังคม ภายใต้อาคารสร้างทางสังคมที่มีความผูกพันและอยู่บนความคาดหวังของสมาชิกของสังคม มีการกำหนดความรับผิดชอบ มีอำนาจในการบริหารจัดการ มีระเบียบกฎเกณฑ์ปทัสฐานที่เป็นที่ยอมรับ มีบทลงโทษในกรณีที่สมาชิกของสังคมที่ไม่ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ทางสังคมเพื่อให้องค์กรสามารถก้าวเดินไปข้างหน้าอย่างมีประสิทธิภาพตามวัตถุประสงค์ (Coleman. 1990 : 311-312)

องค์กรดังกล่าว เกิดขึ้น เติบโตและพัฒนาขึ้นมาได้ก็ด้วยปัจจัย 3 ประการ ดังนี้

- 1) มีสภาพแวดล้อมเอื้ออำนวยให้มีเสรีภาพที่จะแสดงออกและรวมตัวกันเป็นองค์กร
- 2) ประชาชนตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องมีการกระทำร่วมกัน เพื่อปกป้องและนำเสนอผลประโยชน์ของตนเอง นอกจากนี้ ยังเกิดจากการที่ประชาชนเห็นความจำเป็นที่จะต้องกระทำร่วมกันเพื่อจัดระเบียบกิจกรรมและปัญหาของตนเอง
- 3) รัฐยอมรับบทบาทของกลุ่มในการให้คำปรึกษาหารือ ข้อเสนอแนะที่สอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาล (Beetham and Boyle. 1995 : 107-108)

องค์กรเหล่านั้น จะต้องมีรูปแบบพิเศษในลักษณะกลุ่มหรือสมาคมอาสาสมัครที่ตั้งขึ้นเพื่อสร้างสิ่งที่เรียกว่าความดีงามทางสังคม (Public Good) ตัวอย่างขององค์กรที่เราก็ได้แก่ การรวมตัวของพ่อแม่ผู้ปกครองในการจัดตั้งสมาคมผู้ปกครองและครูขึ้น จะเห็นได้ว่าองค์กรดังกล่าวได้ก่อให้เกิดทุนทางสังคม ไม่ได้เกิดขึ้นเพื่อสนองตอบกับความจำเป็นและความต้องการของผู้จัดตั้งเพียงอย่างเดียว แต่ยังส่งผลถึงโรงเรียน นักเรียนและผู้ปกครองนักเรียน

หากว่าองค์กรเหล่านั้น ทำหน้าที่เพียงเพื่อตอบสนองต่อเป้าหมายเบื้องต้นของการจัดตั้ง และไม่ขยายขอบข่ายเพื่ออำนวยประโยชน์ในด้านอื่นๆ ด้วย ก็จะไม่เกิดประโยชน์แต่อย่างใด องค์กรที่ถูกตั้งขึ้น จึงจำเป็นต้องสนองตอบต่อสังคมในวงกว้าง มิใช่เพียงเพื่อคณะผู้ริเริ่มจัดตั้งเท่านั้น

องค์กรสาธารณะที่เกิดขึ้น โดยภาระหน้าที่แล้วจะต้องทำให้เกิดผลพลอยได้ 2 ประการ ในการเสริมสร้างทุนทางสังคมคือ ประการที่หนึ่ง สามารถอธิบายให้เห็นถึงความเป็นมาขององค์กรในตอนเริ่มต้น ความเป็นไปได้ ความเหมาะสมของการจัดตั้งองค์กรที่มีวัตถุประสงค์กว้างไกล มีความหลากหลายเพื่อประโยชน์ของสังคม ประการที่สอง องค์กรนั้นจะต้องสามารถสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามในสังคม อาจจะเป็นองค์กรที่สร้างขึ้นโดยคนเพียงกลุ่มหนึ่ง แต่ก็สามารถอำนวยประโยชน์ต่อสังคมและคนอื่นๆ ด้วยในเวลาเดียวกัน

สำหรับการรวมตัวของคนในสังคมเป็นสถาบันอิสระได้นั้น มักจะเป็นการดำเนินกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ ศาสนา ภูมิปัญญาและการเมือง แต่ไม่เกี่ยวข้องกับครอบครัว เครือญาติ และรัฐ อย่างไรก็ตาม คนในสังคมจะต้องมีการเคารพในศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ศักดิ์ศรีของความเป็นพลเมือง ซึ่งหากทุกคนมีศักดิ์ศรีที่เท่าเทียมกัน จะทำให้แต่ละคนเกิดการตระหนักที่แสดงออกมาในรูปแบบเดียวกันว่าเป็นคนในสังคมเดียวกัน (Shils. 1998 : 3-20)

3. เครือข่ายของการมีส่วนร่วมโดยสมัครใจ (Networks of Civic Engagement)

การที่บุคคลมีการปฏิสัมพันธ์และมีส่วนร่วมในกิจกรรมสาธารณะ สิ่งที่น่าจะส่งเสริมให้มีอย่างมากที่สุดคือ ทำอย่างไรจึงจะเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมโดยเท่าเทียมกัน เครือข่ายของการมีส่วนร่วมโดยสมัครใจ จึงเป็นลักษณะที่สำคัญประการหนึ่งของทุนทางสังคม

ความเข้มแข็งของเครือข่ายในแต่ละชุมชนมีมากเท่าไร นั้นหมายถึงประชาชนจะสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมมากขึ้น ในการสร้างสรรค์ผลประโยชน์ร่วมกันในทางสังคมภายใต้แบบแผนของเครือข่าย ซึ่งมีคุณลักษณะที่สำคัญ 3 ประการคือ

- 1) ทุกคนมีอิสระอย่างเต็มที่ (Freedom) ในการเลือกตัดสินใจที่จะมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ในทางสังคม
- 2) การดำเนินกิจกรรมต่างๆ และความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกทุกคนที่เข้ามามีส่วนร่วม จะต้องเป็นความสัมพันธ์ที่เสมอภาคกัน (Equality)
- 3) จะต้องเป็นกิจกรรมที่เสริมสร้างความร่วมมือร่วมใจให้เกิดในหมู่สมาชิกของสังคมทั้งหมด (Cooperative) (Beetham and Boyle, 1995 : 107-108)

เครือข่ายของการมีส่วนร่วมโดยสมัครใจ จะมีบทบาทในการเพิ่มพูนต้นทุนที่พอจะมีขึ้นของผู้ที่ไม่ประสงค์จะเข้าร่วมในกิจกรรมทางสังคม (Potential Cost) เพราะอาจจะมีบางคนที่เสียโอกาสและเสียประโยชน์จากการพลาดโอกาสหรือไม่สนใจที่จะร่วมในกิจกรรมทางสังคมนี้ กล่าวคือ

ในกิจกรรมทางสังคมบางอย่าง สมาชิกของสังคมจะต้องเข้าร่วมโดยสมัครใจ ในขณะที่อาจจะมีบางคนเล็งเห็นว่าอาจจะไม่เกิดประโยชน์แต่อย่างใดในการเข้ามามีส่วนร่วม แต่คิดว่าจะได้ประโยชน์อยู่แล้ว แม้จะไม่เข้าร่วม ซึ่งถือว่าเป็นกลุ่มคนประเภท Free Rider การคิดเช่นนั้นถือว่าเป็นผิดถนัดเพราะคนเหล่านั้นจะต้องสูญเสียประโยชน์บางอย่างไปเนื่องจากว่าเครือข่ายของการมีส่วนร่วมโดยสมัครใจ จะมีส่วนช่วยให้สมาชิกที่เข้ามามีปฏิสัมพันธ์ในหลายๆ บริบททางสังคม จะเกิดความสามารถในการพัฒนา ได้รับการยอมรับและสามารถสืบต่อกิจกรรมทางสังคมตามความคาดหวังร่วมกันระหว่างสมาชิกของสังคมที่จะสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกัน

สิ่งที่ว่านี้จะเกิดขึ้นภายใต้เครือข่ายของความสัมพันธ์ ซึ่งขึ้นอยู่กับการสร้างความสำเร็จในการรักษาข้อตกลงและการยอมรับในบรรทัดฐานทางสังคมของชุมชน ซึ่งจะนำไปสู่การยึดถือปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้องเหมาะสม เครือข่ายของการมีส่วนร่วมโดยสมัครใจ เป็นสิ่งที่สามารถอำนวยความสะดวกในการสื่อสารข้อมูลข่าวสารและพัฒนาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างกันของสมาชิกในชุมชน ก่อให้เกิดการยอมรับและมีความรู้สึกดีงามต่อกัน ซึ่งจะเป็นแนวทางในการพัฒนาความน่าไว้วางใจในทางสังคมและการให้ความร่วมมือในกิจกรรมทางสังคม จึงขึ้นอยู่กับว่า

มีข้อมูลข่าวสารที่น่าเชื่อถือมากนักน้อยเพียงใด และมีการพิจารณาความเกี่ยวเนื่องกับพฤติกรรมในอดีตและผลการกระทำที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันของทั้งสองฝ่าย

ในขณะที่เราไม่สามารถระบุถึงปัญหาให้ชัดเจนว่า พฤติกรรมร่วมเป็นไปเช่นไร มีความเสมอภาคหรือไม่เพียงใด นั้นหมายถึงว่าการสื่อสารระหว่างกันย่อมมีความจำเป็นมากยิ่งขึ้น ทั้งทางตรงและทางอ้อมในระหว่างกันของสมาชิก ซึ่งจะนำไปสู่ความเชื่อถือว่าวางใจมากยิ่งขึ้นและทำให้เป็นการง่ายสำหรับการขอความร่วมมือจากสมาชิกเหล่านั้น

บทบาทของทุนทางสังคมและคุณธรรมของความเป็นพลเมืองแบบประชาธิปไตย เป็นปัจจัยพื้นฐานสำคัญที่ทำให้สังคมมีความเป็นอิสระในการจัดการกับตนเอง โดยปลอดจากอำนาจครอบงำของรัฐ โดยเน้นว่าสภาพสังคมที่จะเป็นเช่นนั้นได้ จะต้องมีการดำเนินการ 3 ประการด้วยกันคือ

1. เงื่อนไขทางด้านการเมืองแบบเสรีนิยมประชาธิปไตย (Liberal Constitutional Democracy) กล่าวคือ ประชาชนต้องยอมรับในหลักนิติธรรม (Respect to the Rule of Law) ประชาชนร่วมกันปกป้องเสรีภาพขั้นพื้นฐาน รวมทั้งสิทธิในการก่อตั้งสมาคมอิสระ (The Protection of Fundamental Freedoms-Which Includes The Right to Form Independent Associations) ร่วมกันปกป้องกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน (Secure Property Rights) และยอมรับในหลักการปกครองด้วยเสียงข้างมากในการกำหนดนโยบายสาธารณะ (Conformity to The Principle of Majority Rule in The Making of Public Policy)

2. เงื่อนไขทางด้านสังคมเศรษฐกิจ (Socio-Economic Factors) กล่าวคือ การพัฒนาทางด้านสังคมและเศรษฐกิจ มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดกับการพัฒนาระบอบประชาธิปไตย และความเป็นอิสระของสังคมโดยรวมเพราะการพัฒนาทางด้านสังคมและเศรษฐกิจ โดยเฉพาะระบบทุนนิยมแบบตลาด สามารถเป็นหลักประกันถึงเรื่องความยุติธรรมทางเศรษฐกิจ มาตรฐานการดำรงชีพที่ดีหรือการจัดสวัสดิการของรัฐ (Guarantee of Economic Justice, Standard of Living or Welfare State Provisions)

3. เงื่อนไขทางด้านสังคมและวัฒนธรรม (Socio-Cultural Factors) กล่าวคือ เป็นเรื่องของจารีตประเพณีที่ประพฤติปฏิบัติทางการเมืองที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน ซึ่งมีปัจจัยหนุนมาจากทุนทางสังคมและมีจิตวิญญาณเพื่อส่วนรวม (Social Capital and Public Spiritedness) ในส่วนของทุนทางสังคมหมายความว่า การรวมตัวทางสังคมและชีวิตทางสังคม ที่รวมไปถึงการร่วมเป็นเครือข่าย บรรทัดฐานและความไว้วางใจของคนในสังคม

สังคมแบบประชาธิปไตยที่มีการรวมตัวกันอย่างอิสระ เป็นสังคมที่มีค่านิยมแบบเสรีนิยม (Shared Liberal Political Values) ซึ่งเครือข่ายการมีส่วนร่วมผ่านทางสมาคม (Associational Networks) จะเป็นแหล่งเรียนรู้ที่ดีของคนในสังคม (Lehning, 1998 : 221-242)

ประเด็นเครือข่ายของการมีส่วนร่วมทางสังคมโดยสมัครใจ (Civic Engagement) กรณีศึกษาประเทศอิตาลีพบว่ามีความแตกต่างกันอย่างชัดเจน ในเรื่องของการมีส่วนร่วมทางสังคมโดยสมัครใจระหว่างเขตการปกครองทางด้านเหนือและทางด้านใต้ที่มีความแตกต่างกัน

อย่างมากกล่าวคือ ในปี 1904 เขตการปกครอง Peidmond ซึ่งเป็นเขตการปกครองที่ประชาชนมีคุณธรรมของความเป็นพลเมืองสูงกว่าเขตการปกครอง Puglia จะมีสมาคมช่วยเหลือซึ่งกันและกัน (Mutual Aid Societies) มากกว่าถึง 7 เท่าเมื่อเปรียบเทียบกับและในปี 1915 จำนวนสมาชิกที่ให้ความร่วมมือกับโครงการต่างๆในเขตการปกครอง Emili Romangian ซึ่งเป็นเขตการปกครองที่ประชาชนมีคุณธรรมของความเป็นพลเมืองสูงจะมีสมาชิกเข้าร่วมโครงการมากกว่าเขตการปกครอง Molise ถึง 18 เท่า และภายหลังการปรับปรุงองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น (ตั้งแต่ปี 1970) ปรากฎองค์กรและสมาคมของท้องถิ่นได้ก่อตัวขึ้นมาอย่างเข้มแข็ง มีความกระตือรือร้นในการเข้าร่วมกิจกรรมส่วนรวม แต่ก็ยังคงมีความแตกต่างระหว่างเขตการปกครองที่มีความเข้มข้นในเรื่องคุณธรรมของความเป็นพลเมืองกับเขตที่มีความอ่อนแอในเรื่องดังกล่าว และในเขตการปกครองใดที่มีคุณลักษณะของคุณธรรมของความเป็นพลเมืองสูง ก็จะได้เห็นว่ารัฐบาลที่ดีเข้ามาทำหน้าที่บริหาร จนกระทั่งปี 1980 พบว่าเขตการปกครองทางเหนือจะได้รับประโยชน์อย่างมาก ในการพัฒนาทุนในสิ่งที่ป็นรูปธรรมและทุนมนุษย์รวมถึงผลประโยชน์ที่จะได้รับในลักษณะทุนทางสังคมในระยะยาว (Putnam, 1993 : 91-106)

แนวคิดว่าด้วยระบบอุปถัมภ์ (Patron-Client Relationship)

มีการกล่าวขานกันว่าแนวคิดด้วยระบบอุปถัมภ์สามารถนำมาใช้ในการอธิบายสังคมไทยได้เป็นอย่างดี หรือกล่าวอีกแง่หนึ่งได้ว่าโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมแบบอุปถัมภ์ เป็นสิ่งที่ครอบงำสังคมไทยโดยรวมก็คงไม่ผิดมากนัก และเมื่อกล่าวถึงระบบอุปถัมภ์ในสังคมไทย มักจะมีการอ้างอิงถึงวิทยานิพนธ์ของทักษ์ เฉลิมเตียรณ เรื่อง “การเมืองระบบอุปถัมภ์แบบเผด็จการ” ว่าเป็นแบบอย่างของการวิเคราะห์หรือการอธิบายสังคมการเมืองไทยในแนวของระบบอุปถัมภ์

ทักษ์ พยายามอธิบายว่าระบบสังคมการเมืองไทยในช่วงของรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นระบบการเมืองแบบพ่อขุนอุปถัมภ์ กล่าวคือ เป็นการปกครองที่ผู้นำทางการเมืองอาศัยคุณสมบัติส่วนตัวเป็นพื้นฐานในการควบคุมสังคม โดยที่จอมพลสฤษดิ์อยู่ในฐานะพ่อขุนที่ช่วยเหลือๆ จอมพลสฤษดิ์อยู่ในฐานะพ่อขุนที่ดูแลรักษาความเรียบร้อยในครอบครัว จอมพลสฤษดิ์อยู่ในฐานะพ่อขุนที่ส่งเสริมสุขภาพและศีลธรรมของสังคม จอมพลสฤษดิ์อยู่ในฐานะพ่อขุนที่ออกคำสั่งเป็นการบังคับบัญชา จอมพลสฤษดิ์ในฐานะพ่อขุนที่ออกตรวจเยี่ยมครอบครัว (ทักษ์ เฉลิมเตียรณ. 2526)

อย่างไรก็ตาม งานดังกล่าวเป็นเพียงความพยายามทางวิชาการที่จะอธิบายสภาพการณ์ของสังคมการเมืองในช่วงหนึ่งคือ ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงสมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ อีกทั้งยังเป็นเพียงการอธิบายสังคมโดยรวมหรือเป็นการอธิบายในระดับมหภาคมากกว่าเป็นการอธิบายในระดับจุลภาค กระนั้นก็ดี การนำแนวคิดว่า

ด้วยระบบอุปถัมภ์ที่เข้าใจกันว่ายังจะมีพลังในการอธิบายสังคมไทย มาใช้เป็นกรอบแนวทางในการอธิบายสังคมไทยในยุคปัจจุบันและลดขนาดของสังคมลงเป็นสังคมในระดับเล็กๆหรือระดับชุมชน อย่างเช่นในการศึกษานี้ คงจะเป็นการลำบากมากที่จะให้ยอมรับว่าแนวคิดด้วยอุปถัมภ์จะทำได้และทำได้ดี ผู้ศึกษามีได้ปฏิเสธเสียทีเดียวว่าแนวคิดด้วยระบบอุปถัมภ์จะไม่มีพลังในการอธิบายสังคมไทยเสียทีเดียว ด้วยเหตุนี้ จึงเป็นการสมควรอย่างยิ่งที่จะนำเอาแนวคิดด้วยระบบอุปถัมภ์มาเสริมกับแนวคิดด้วยคุณธรรมของความเป็นพลเมืองและแนวคิดด้วยทุนทางสังคม ในการอธิบายสังคมไทยในชนบทเพื่อศึกษาค้นคว้าหากระบวนการทางสังคมแบบของไทยที่ก่อให้เกิดคุณธรรมของความเป็นพลเมืองและพัฒนาการของคุณธรรมดังกล่าว

อันที่จริง แนวคิดด้วยระบบอุปถัมภ์เป็นแนวคิดทางสังคมที่พยายามอย่างยิ่งในการอธิบายโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมและพยายามก้าวล่วงไปถึงการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ความสัมพันธ์ที่วุ่นวายมักจะพบเห็นกันได้ในสังคมของประเทศต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมก่อนยุคอุตสาหกรรม หรือสังคมดั้งเดิมหรือสังคมเกษตรนั่นเอง (อมรา พงศาพิชญ์และปรีชา คุวินทร์พันธ์, 2539 : 47) และที่สำคัญ ระบบอุปถัมภ์มีลักษณะของการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันและการแลกเปลี่ยนทางสังคม (Social Interaction and Social Exchange) *

ในกรณีของสังคมญี่ปุ่นนั้น Nobutaka Ike ยืนยันว่าสังคมญี่ปุ่นมีลักษณะของความสัมพันธ์ในแนวดิ่งในรูปแบบผู้อุปถัมภ์-ผู้ใต้อุปถัมภ์ ซึ่งเป็นโครงสร้างทางสังคมของประเทศญี่ปุ่นที่จะเป็นความสัมพันธ์ของคนสองฝ่ายที่ไม่เท่าเทียมกัน ซึ่งความสัมพันธ์แบบนี้ของญี่ปุ่นได้ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ตามลำดับชั้นของคนในสังคมลดหลั่นไปตามสังกัดของคนและจะยิ่งเสริมสร้างความผูกพันในรูปของมิตรภาพ ความจงรักภักดี และความสัมพันธ์ของผู้เหนือกว่า-ผู้ต่อยกกว่าต่อไปอีก (Ike, 1978 : 16-21)

ศัพท์คำว่า “ผู้อุปถัมภ์” (Patron) และ “ผู้ใต้อุปถัมภ์” (Client) ส่วนใหญ่จะมีที่มาจากแถบละตินอเมริกาและเมดิเตอร์เรเนียน ซึ่งมีความสัมพันธ์ระหว่างผู้อุปถัมภ์และผู้ใต้อุปถัมภ์อาจจะนิยามได้ดีที่สุดก็ต้องในกรณีของความสัมพันธ์คู่ (ระหว่างคน 2 คน) ที่เป็นกลไกของความสัมพันธ์ (Instrumental Relationship) ในลักษณะที่บุคคลหนึ่ง (หรืออยู่ในฐานะผู้อุปถัมภ์) จะมีสถานภาพทางสังคมและเศรษฐกิจที่จะใช้อิทธิพลและทรัพยากรของตนในการช่วยปกป้องคุ้มครองหรือให้ผลประโยชน์ หรือทั้งสองอย่างแก่บุคคลที่มีสถานภาพต่ำกว่า (หรืออยู่ในฐานะผู้ใต้อุปถัมภ์) ผู้ซึ่งจะต้องตอบแทนโดยการให้การสนับสนุนและให้ความช่วยเหลือ ตลอดจนการให้บริการแก่ผู้อุปถัมภ์

นอกเหนือจากความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล 2 คนแล้ว ก็จะขยายวงเป็นความสัมพันธ์ของบุคคล 2 ฝ่ายหรือสองระดับ ซึ่งฝ่ายหนึ่งเป็นผู้อุปถัมภ์ในขณะที่อีกฝ่ายเป็นผู้ใต้อุปถัมภ์ ซึ่งจะต้องเกิดการสมัครเข้าเป็นพรรคเป็นพวกอีกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเข้าเป็นพวกของผู้อุปถัมภ์ สำหรับการเข้าเป็นพวกของผู้อุปถัมภ์นั้น ไม่ได้เกิดจากการบีบบังคับโดยสิ้นเชิงหรือเกิดจากการไม่มีทางเลือกของผู้รับอุปถัมภ์เสียทีเดียว

ระบบอุปถัมภ์ จัดได้ว่าเป็นกลุ่มทางสังคม แต่ก็มีลักษณะที่โดดเด่นแตกต่างไปจากกลุ่มประเภทอื่น สามารถประมวลออกมาได้อย่างน้อยที่สุด 5 ประการด้วยกัน กล่าวคือ

1. ระบบอุปถัมภ์นั้น เป้าหมายของสมาชิกกลุ่มหรือของผู้รับอุปถัมภ์ จะเป็นลักษณะเฉพาะที่ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ส่วนตัวที่สมาชิกแต่ละคนมีต่อหัวหน้าหรือผู้อุปถัมภ์

2. ในด้านการปกครองตนเองของผู้ในกลุ่มนั้น จะพบว่าผู้อุปถัมภ์มีสิทธิในการปกครองตนเองสูงในการเลือกบุคคลที่เข้าร่วมเป็นพันธมิตรและมีสิทธิหรือผูกขาดในการตัดสินใจในแทบทุกอย่างและเป็นการปกครองเพื่อผลประโยชน์ของผู้อุปถัมภ์เป็นสำคัญ ซึ่งทั้งหมดนี้จะทำได้ยาวนาน ตราบเท่าที่ผู้อุปถัมภ์สามารถที่จะสนองตอบต่อความต้องการพื้นฐานของผู้รับอุปถัมภ์ของตน

3. เสถียรภาพของกลุ่มหรือการดำรงอยู่อย่างเหนียวแน่นของกลุ่มนั้น ขึ้นอยู่กับความสามารถในการเป็นผู้นำที่จะทำให้เกิดการขยายตัวหรือสลายตัวของกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรของผู้อุปถัมภ์และขึ้นอยู่กับความสามารถที่จะสนองตอบต่อข้อเรียกร้องของผู้ได้อุปถัมภ์ได้ ทั้งนี้ เพราะว่ากลุ่มผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์มีพื้นฐานอยู่ที่สายสัมพันธ์ในแนวดิ่ง และขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้อุปถัมภ์เป็นสำคัญ

สำหรับผู้ที่จะเป็นผู้อุปถัมภ์จะสามารถรวมกลุ่มของผู้ได้อุปถัมภ์ได้ ก็โดยมีความสามารถที่จะช่วยเหลือผู้ได้อุปถัมภ์และการลงทุนในทรัพยากรต่าง ๆ นั้น ผู้อุปถัมภ์มักจะคาดหวังผลตอบแทนในเชิงทรัพยากรมนุษย์ในรูปของความผูกพันที่แน่นแฟ้นและจำนวนของผู้ได้อุปถัมภ์ที่มีความผูกพันกับเขา ทรัพยากรพื้นฐานหรือลักษณะของสินทรัพย์ที่ผู้อุปถัมภ์มี อาจจะแตกต่างกันอย่างมากวิธีหนึ่งที่เราอาจใช้กำหนดความแตกต่างในทรัพยากรคือความเป็นเจ้าของทรัพยากรเหล่านั้นโดยตรง ในแง่นี้ ทรัพยากรของผู้อุปถัมภ์มี 3 ลักษณะ ดังนี้

- 1) ความรู้และความเชี่ยวชาญของตน
- 2) การเป็นเจ้าของทรัพยากรสมบัติโดยตรง
- 3) การเป็นเจ้าของทรัพยากรสมบัติที่ตนไม่ได้เป็นเจ้าของโดยตรง แต่อาศัยผู้อื่นหรือโดยตำแหน่ง

ทรัพยากรในแง่ความเชี่ยวชาญและความรู้นั้น เข้าใจว่าต้องเป็นความเชี่ยวชาญและความรู้ที่ถือว่าเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าและหาได้ยากและอาจจะมีคุณค่าที่ยาวนานพอ อย่างกรณีเช่นสังคมที่มีระบบศาล ความรู้ความเชี่ยวชาญทางด้านกฎหมาย ก็ย่อมจะเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่า หรือกรณีที่สังคมเป็นสังคมที่ต้องสู้รบกับภัยจากภายนอก คุณค่าในความเป็นผู้นำทหารก็จะมีค่าสำคัญในการปกครองคุ้มครอง

ทรัพยากรในแง่ของความควบคุมทรัพยากรโดยตรงนั้น อาจถือว่าเป็นเครื่องมืออย่างที่สองในการสร้างสมฐานะของความเป็นผู้อุปถัมภ์ อย่างเช่นการเป็นเจ้าของที่ดิน ก็ย่อมจะมีความผูกพันอย่างถาวรกับผู้เช่านาที่อยู่ในฐานะผู้ได้อุปถัมภ์ อย่างไรก็ตาม ทรัพยากรเหล่านี้สามารถสูญสลายได้ง่ายกว่าความเชี่ยวชาญเพราะทรัพยากรส่วนตัวเหล่านี้ อาจถูกยึดครองหรือถูกจำกัดใช้เมื่อไรก็ได้ ทรัพยากรในแง่ของการเป็นเจ้าของทรัพยากรที่ตนไม่ได้เป็นเจ้าของโดยตรง แต่อาศัย

ผู้อื่นหรือโดยตำแหน่ง หมายถึง ผู้อุปถัมภ์ที่สร้างผู้ได้อุปถัมภ์ของตนโดยการใช้จ่ายทรัพย์สินที่มีผู้มอบหมายความไว้วางใจให้ อย่างไรก็ดี ในส่วนของผู้รับอุปถัมภ์ก็ย่อมมีทรัพยากรของตัวเองด้วยเช่นกัน ทรัพยากรที่ว่านั้น ได้แก่ การให้บริการด้านแรงงานและการสนับสนุนทางเศรษฐกิจหน้าที่ทางทหาร หรือการต่อสู้เช่นที่สมาชิกของกลุ่มต้องรับใช้ผู้นำกลุ่มหรือเจ้านาย บริการทางการเมือง เช่น การสนับสนุนคะแนนเสียงหรือเป็นตัวแทนทางการเมือง

4. ในกรณีของส่วนประกอบของกลุ่มนั้น จะเห็นได้ว่ากลุ่มผู้อุปถัมภ์และผู้ได้อุปถัมภ์ จะมีแนวโน้มสูงที่คนจากหลายชนชั้นทางสังคมจะเข้าร่วมในกลุ่มได้มากเพราะคนไม่จำเป็นต้องมีลักษณะร่วมกันในด้านใดก็ได้ เพราะคนที่มาจากชนชั้นต่างๆ ในสังคมสามารถเข้าร่วมอยู่ในลำดับชั้นความสัมพันธ์ระบบอุปถัมภ์ที่เป็นแบบปิรามิดได้ไม่ยาก

5. ในกรณีของการร่วมมือของกลุ่มนั้น ยังคงไม่ถือว่ากลุ่มผู้อุปถัมภ์และผู้ได้อุปถัมภ์เป็นกลุ่มที่แท้จริงเพราะรวมตัวกันได้เพียงเพราะความสัมพันธ์ในแนวตั้งระหว่างหัวหน้ากับสมาชิกเท่านั้น จึงมักจะมีการเรียกกลุ่มความสัมพันธ์ระหว่างผู้อุปถัมภ์กับผู้ได้อุปถัมภ์ว่าเป็นเพียง “ชุดกิจกรรม”

ในประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างระบบอุปถัมภ์กับการเมืองหรือการเลือกตั้งนั้น มีการยืนยันว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการเมืองของประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งพลวัตของการแข่งขันทางการเมืองในรูปของการเลือกตั้ง ได้แปรรูปความสัมพันธ์ระหว่างผู้อุปถัมภ์กับผู้ได้อุปถัมภ์ได้อย่างน้อย 4 ทางด้วยกันคือ

1) ช่วยปรับปรุงอำนาจต่อรองของผู้ได้อุปถัมภ์ต่อผู้อุปถัมภ์ โดยการช่วยให้การเลือกตั้งหรือคะแนนเสียงเป็นส่วนหนึ่งของทรัพยากรของผู้ได้อุปถัมภ์

2) ส่งผลสนับสนุนให้เกิดการบูรณาการในระดับแนวตั้งของโครงสร้างแบบผู้อุปถัมภ์และผู้ได้อุปถัมภ์จากระดับหมู่บ้านจนถึงรัฐบาลกลาง

3) นำไปสู่การสร้างกลุ่มผู้อุปถัมภ์และผู้ได้อุปถัมภ์แบบปิรามิด (New Patron-Client Pyramids) และทำให้ความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ได้กลายเป็นการเมือง

4) ช่วยเสริมสร้างให้กลุ่มอุปถัมภ์และผู้ได้อุปถัมภ์ที่เป็นกลุ่มตรงข้ามกัน ยังคงยืนยงอยู่ได้ในระดับท้องถิ่น (Oppositional Patron-Client Pyramids)

ในกรณีที่เกี่ยวกับการเพิ่มอำนาจต่อรองของฝ่ายผู้ได้อุปถัมภ์นั้น จะพบว่าการเลือกตั้งเป็นการเปิดทางให้ผู้ได้อุปถัมภ์ได้รับทรัพยากรทางการเมืองใหม่คือ “เสียง” โดยเป็นผู้กุมเสียงว่าจะให้เสียงหรือไม่ให้เสียง ซึ่งสามารถแปรรูป “เสียง” ให้เป็นบริการหรือความช่วยเหลือจากผู้อุปถัมภ์หรือบุคคลที่สนิทชิดเชื้อได้ ส่วนการเสริมสร้างบูรณาการในระดับแนวตั้งนั้น จะพบว่าการเลือกตั้งระดับชาติ ทำให้เกิดความจำเป็นสำหรับพรรคการเมืองในระดับที่ต้องสร้างเครือข่ายของความสัมพันธ์ลงไปจนถึงระดับท้องถิ่น โดยมากแล้วพรรคการเมืองจะทำวิธีนี้ก็โดยการยัดเอากลุ่มผู้อุปถัมภ์และผู้ได้อุปถัมภ์ที่มีอยู่และผนวกเข้าไปในโครงสร้างของพรรค

ในกรณีที่จะนำไปสู่การสร้างกลุ่มผู้อุปถัมภ์และผู้ได้อุปถัมภ์แบบปิรามิดก็คือว่า ผลที่ตามมาจากการเลือกตั้งแบบที่มีโครงสร้างของผู้อุปถัมภ์และผู้ได้อุปถัมภ์ จะก่อให้เกิดการขยายตัวของสายสัมพันธ์แบบผู้อุปถัมภ์กับผู้ได้อุปถัมภ์และการทำให้สายสัมพันธ์ที่มีอยู่กลายเป็นเรื่องของการเมือง เพราะความเข้าใจที่ว่าชัยชนะในการเลือกตั้งทางการเมืองเป็นสิ่งสำคัญ จึงยังทำให้ผู้อุปถัมภ์ท้องถิ่นที่มีบริวารพอประมาณ เพียรพยายามที่จะผูกความสัมพันธ์กับคนอื่นให้มาเป็นผู้ได้อุปถัมภ์ เพื่อให้ฐานะของตนในทางการเมืองเลือกตั้งเข้มแข็งยิ่งขึ้น

ในกรณีสุดท้ายที่ว่า การเลือกตั้งจะช่วยเสริมสร้างให้กลุ่มผู้อุปถัมภ์และผู้ได้อุปถัมภ์ที่เป็นกลุ่มตรงข้ามกัน ยังคงยืนยงอยู่ได้ในระดับท้องถิ่นกล่าวคือ การเลือกตั้งมีแนวโน้มจะทำให้เกิดความแตกแยกสูง ในยามเลือกตั้งกลุ่มต่างๆ ในท้องถิ่นอาจจะได้รับการสนับสนุนจากภายนอก (พรรคการเมือง) เข้าร่วมเป็นพันธมิตร ซึ่งจะแลกเปลี่ยนผลประโยชน์กันในเรื่องคะแนนเสียงที่จะให้แก่พรรคการเมืองกับทรัพย์สินเงินทองหรือบริการอื่นๆ เพื่อที่จะสามารถรักษาอำนาจของตนในท้องถิ่นต่อไปได้ การเลือกตั้งจึงทำให้เกิดความแตกแยกระหว่างกลุ่มผู้อุปถัมภ์และผู้ได้อุปถัมภ์กลุ่มต่างๆ ปรากฏชัดเจนนยิ่งขึ้นและช่วยค้ำจุนผู้อุปถัมภ์ที่อ่อนแอที่อาจจะต้องสูญเสียตำแหน่งอำนาจของตนไป

จากข้อเท็จจริงที่ว่าระบบอุปถัมภ์วางอยู่บนพื้นฐานของความสัมพันธ์แนวดิ่งที่ไม่เท่าเทียมกันจึงเป็นความสัมพันธ์ที่เปราะบาง มีโอกาสแตกแยกได้สูงและมีโอกาสในการจัดระเบียบความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกันใหม่ ในกรณีที่มีความยุ่งยากเกิดขึ้นในการเข้าเป็นพรรคเป็นพวกร่วมด้วยของคนบางคนที่มีทรัพยากรสูงกว่าผู้นำที่เป็นอยู่

นอกจากนี้ ความสัมพันธ์ในแนวดิ่งที่ถือว่าเป็นหลักของกลุ่มอาจพลิกผันเป็นความสัมพันธ์ในแนวนอนได้หากบริวารหรือผู้รับอุปถัมภ์มีลักษณะทางสังคมร่วมกันมีความคล้ายคลึงกันในแต่ละคน จะทำให้ผลประโยชน์ร่วมกันของบริวารหรือของผู้ได้อุปถัมภ์จะยังมีมากจนถึงขนาดเป็น "อันตราย" ต่อความสัมพันธ์ในแนวดิ่งได้ ในกรณีนี้อาจจะเกิดขึ้นได้เช่นเมื่อผู้อุปถัมภ์ที่เป็นเจ้านายที่มีผู้ได้อุปถัมภ์เป็นผู้เช่านา ได้ขายที่ดินซึ่งใช้เป็นทีนาและเลี้ยงสัตว์ ผู้เช่านาของเขาทั้งหมดย่อมได้รับผลกระทบในทางลบโดยถ้วนหน้า พวกนี้จะเผชิญสถานการณ์และใช้ประสบการณ์ร่วมกันเพื่อก่อให้เกิดการรวมตัวกันในแนวดิ่งที่เข้มแข็งขึ้นได้ (อมรา พงศาพิชญ์ และปรีชา คุวินทร์พันธุ์, 2539: 71)

จากกรณีดังกล่าวข้างต้น ย่อมจะทำให้เกิดความสัมพันธ์ในแบบที่เท่าเทียมในสังคมได้ นอกจากนี้แล้ว ความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกันอาจเกิดขึ้นภายในโครงสร้างความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ได้ หากผู้ได้อุปถัมภ์สามารถตอบแทนผู้อุปถัมภ์ด้วยบริการที่ผู้อุปถัมภ์ต้องการจนถึงระดับที่เขาสามารถถึงสถานการณ์กลับเป็นการแลกเปลี่ยนที่เท่าเทียมกัน (อมรา พงศาพิชญ์ และปรีชา คุวินทร์พันธุ์, 2539 : 49)

ในกรณีของสังคมไทยนั้น ระบบอุปถัมภ์เป็นปรากฏการณ์ในทางสังคม ที่โครงสร้างสำคัญของสังคมไทยมีอยู่จริง และมีผลกระทบต่อความสัมพันธ์ของบุคคลในทุกมิติทางสังคม

และเข้าใจกันว่าระบบอุปถัมภ์ของไทยได้รับอิทธิพลอย่างสูงจาก “ระบบศักดินา” และ “ระบบไพร่” จากสังคมไทยในอดีต ทั้งนี้ในทัศนะของ อคิน รพีพัฒน์ มองว่าระบบอุปถัมภ์เป็นความสัมพันธ์คู่ (Dyadic Relationship) ในลักษณะของความสัมพันธ์ที่อยู่ที่เป็นมิตรที่ต้องพึ่งพาซึ่งกันและกัน และการแข่งขันกันเพื่อเข้าถึงทรัพยากรที่ต้องการ (อมรา พงศาพิชญ์ และปรีชา คูวินทร์พันธุ์. 2539 : 229)

Hans-Dieter Bechstedt ยืนยันว่าระบบอุปถัมภ์ไม่ว่าจะเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ ยังปรากฏอยู่อย่างแพร่หลายในสังคมไทย แม้จะไม่ได้มีการเขียนบันทึกไว้ โดยอาจจะสังเกตเห็นได้จากความเชื่อหรือการยึดติดในพฤติกรรมแบบอุปถัมภ์ที่ยังมีอยู่ในการปฏิบัติต่อกันในชีวิตประจำวันของคนไทยทั่วไป (อมรา พงศาพิชญ์และปรีชา คูวินทร์พันธุ์. 2539 : 259) พร้อมกันนี้ Bechsedt ได้นำเสนอแบบแผนลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างผู้อุปถัมภ์กับผู้ใต้อุปถัมภ์ว่า จากความเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจในอดีตที่ผ่านมา ซึ่งมีผลกระทบที่สำคัญต่อชีวิตของคนไทยในชนบทเป็นอย่างมาก ได้ทำให้ความสัมพันธ์ในลักษณะของการแลกเปลี่ยนหรือการกระจายผลประโยชน์ (Reciprocal and Redistributive Relations) ได้สูญเสียความชอบธรรมไป และเครือข่ายของความสัมพันธ์แบบการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เริ่มลดทอนความสำคัญลงไปด้วย ความผูกพันระหว่างผู้อุปถัมภ์และผู้ใต้อุปถัมภ์ที่ไม่เป็นทางการ มีลักษณะเป็นความสัมพันธ์คู่ (Dyadic) และเป็นไปตามข้อตกลง (Contractual Relationship) บนพื้นฐานของความผูกพันในลักษณะของการสนองตอบซึ่งกันและกัน แม้ว่าจะไม่เท่าเทียมกันก็ตาม

ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ให้และผู้รับอุปถัมภ์จะตกอยู่ในจุดหนึ่งระหว่างสองขั้วคือ ขั้วของการมีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกันมากระหว่างญาติและเพื่อนสนิทและขั้วของการมีความสัมพันธ์เชิงอำนาจและเป็นไปตามข้อสัญญาระหว่าง “ผู้ยิ่งใหญ่” (Big Man) หรือนายจ้างกับผู้ใต้อุปถัมภ์หรือลูกจ้าง

ความผูกพันระหว่างผู้อุปถัมภ์และผู้ใต้อุปถัมภ์ในชนบทไทยในปัจจุบัน ดูเหมือนว่าคงมีปรากฏอยู่โดยทั่วไป หรืออาจจะมีเพิ่มมากขึ้นด้วยซ้ำในพื้นที่ที่มีการแทรกแซงทางเศรษฐกิจแบบตลาด (Market-type Economy) ซึ่งนับเป็นการเปิดโอกาสให้สมาชิกของกลุ่มผู้นำท้องถิ่นสามารถเข้าไปผูกขาดกิจการใหม่ๆ โดยอาศัยทรัพยากรและอิทธิพลที่มีอยู่อย่างเหลือเฟือของตน การขาดแคลนอิทธิพลและความรู้ ข้อยจำกัดในด้านการขนส่งและการเข้าถึงตลาด ตลอดจนการเพิ่มขึ้นของผลผลิตของพืชเศรษฐกิจและความจำเป็นของการนำเข้าปัจจัยการผลิตต่างๆจากภายนอกทั้งหมดนี้ล้วนมีส่วนก่อให้เกิดความสัมพันธ์ในลักษณะของการพึ่งพาแบบผู้อุปถัมภ์กับผู้ใต้อุปถัมภ์ ระหว่างชาวนากับคนกลาง และพ่อค้ากับพ่อค้าในพื้นที่หลายๆแห่ง นอกจากนี้ ความสัมพันธ์ในระบบอุปถัมภ์จะเจริญเติบโตมากขึ้นภายใต้เงื่อนไขที่บีบบังคับให้ชาวนาต้องมุ่งหน้าเข้าหาผู้มีอำนาจเพื่อต่อสู้กับปัญหาความไม่แน่นอนจากภายนอก (อมรา พงศาพิชญ์ และปรีชา คูวินทร์พันธุ์. 2539 : 274)

ความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ที่วางอยู่บนพื้นฐานของความสัมพันธ์แนวดิ่งที่ไม่เท่าเทียมกัน แม้จะพบเห็นกันในทุกสังคม โดยเฉพาะในสังคมไทยในอดีตที่ผ่านมา ก็ยังมีความเปราะบาง หรืออาจจะเปิดโอกาสให้เกิดความสัมพันธ์ในแนวนอน อันเป็นความสัมพันธ์แบบเท่าเทียมกันของคนในสังคมได้ นอกจากนี้แล้ว การที่คนในสังคมที่แม้จะอยู่ในโครงสร้างความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ เมื่อได้เข้าร่วมทำกิจกรรมหรือเข้าร่วมกลุ่ม ก็จะทำให้เกิดความตระหนักถึงความเป็นปัจเจกและความเท่าเทียมกันในฐานะสมาชิกคนหนึ่งของกิจส่วนรวมมากกว่ากิจของเจ้านายหรือผู้อุปถัมภ์ ความรู้สึกดังกล่าวจึงมีส่วนช่วยให้คนในสังคมมีโอกาสที่จะสลัดตัวเองออกจากความสัมพันธ์ในแนวดิ่งเพราะความรู้สึกเท่าเทียมกันและการช่วยเหลือตัวเองและสังคมได้ในฐานะปัจเจก กลายเป็นความสัมพันธ์แนวดิ่งในท้ายสุด

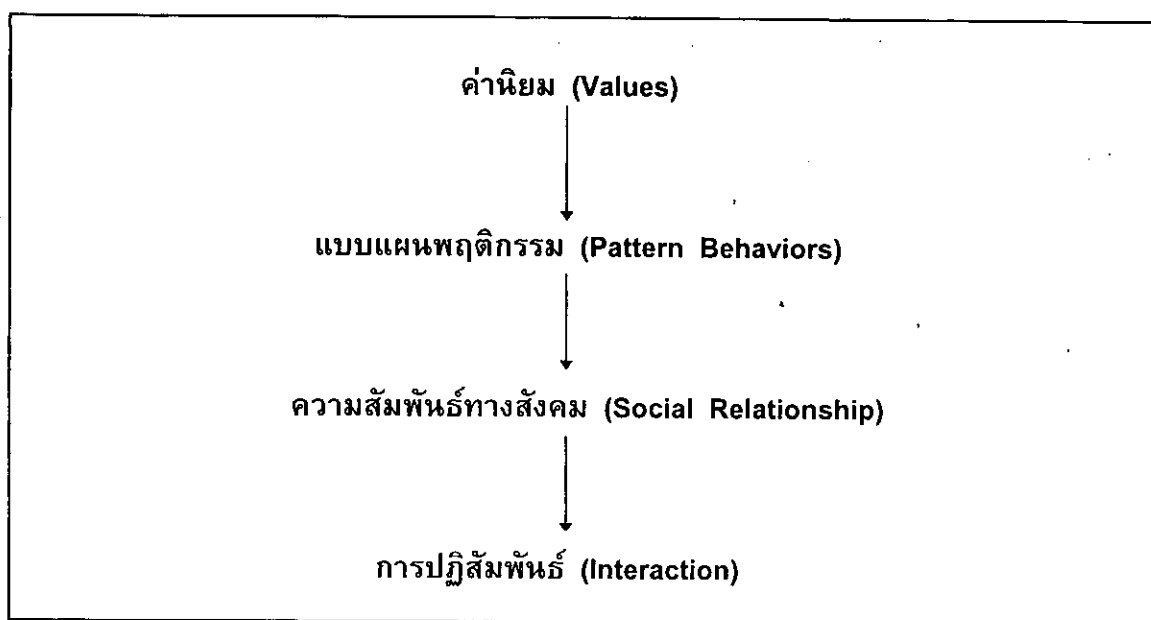
ฉะนั้น กล่าวได้ว่าแนวความคิดระบบอุปถัมภ์จึงเป็นแนวทางอันหนึ่งที่สามารถนำมาใช้ในการศึกษานี้ในฐานะของกรอบในการอธิบายความสัมพันธ์บางอย่างที่ดำรงอยู่ในสังคมไทยในชนบทและในฐานะของกรอบแนวคิดที่จะร่วมอธิบายในการเกิดคุณธรรมของความเป็นพลเมือง ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ทางสังคมใน “แนวนอน” และในลักษณะที่ “เท่าเทียมกัน” ของสมาชิกในสังคมได้ในระดับหนึ่ง

กรอบความคิดในการวิจัย

งานวิจัยเรื่องนี้ มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาถึงพัฒนาการของคุณธรรมของความเป็นพลเมืองของประชาชน มีการก่อเกิดและต้องผ่านกระบวนการและเงื่อนไขในทางสังคมเช่นไร จึงสามารถพัฒนาเป็นค่านิยมที่สำคัญในสังคม

คุณธรรมของความเป็นพลเมือง เป็นแก่นสารสำคัญของความเป็นประชาธิปไตยและการอยู่ร่วมกันของคนในสังคม ในการที่จะสร้างสรรค์สังคมที่ดีงามได้ ดังนั้น ในปฏิสัมพันธ์ทางสังคมประชาชนนอกจากจะต้องทำความเข้าใจในแนวคิดเชิงปรัชญาเกี่ยวกับคุณธรรมของความเป็นพลเมืองแล้ว ยังจะต้องสามารถนำไปปฏิบัติได้จริงในชีวิตประจำวันบนพื้นฐานของหลักปรัชญาดังกล่าวด้วย

คุณธรรมของความเป็นพลเมืองเกิดขึ้นภายใต้ความสัมพันธ์ทางสังคมที่บุคคลมีปฏิสัมพันธ์จนเกิดเป็นความสัมพันธ์ทางสังคม มีแบบแผนพฤติกรรมที่ชัดเจน ทุกคนยึดถือเป็นหลักปฏิบัติ มีการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนรุ่นต่อมา สามารถยึดถือเป็นปทัสฐานและพัฒนาการขึ้นมาเป็นค่านิยมในสังคมที่สมาชิกทุกคนเห็นพ้องต้องกัน ซึ่งพอจะกำหนดเป็นขั้นตอนของพัฒนาการได้ดังนี้

ในทุกสังคมจะมีค่านิยมหลักๆ เป็นสิ่งที่ผู้คนยึดถือปฏิบัติจนเกิดเป็นแบบแผนพฤติกรรมที่เป็นตัวกำหนดความสัมพันธ์ในทางสังคมโดยรวมและการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันของสมาชิกในสังคม ในทางกลับกันการที่บุคคลซึ่งเป็นสมาชิกในสังคมมีการปฏิสัมพันธ์ ก็จะก่อให้เกิดความสัมพันธ์ทางสังคมที่ทุกคนยึดถือเป็นแบบแผนในการปฏิบัติและเห็นพ้องต้องกันว่าเป็นสิ่งดีงาม สิ่งนั้นก็จะพัฒนาเป็นค่านิยมในที่สุด การเกิดคุณธรรมของความเป็นพลเมือง เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่มีพัฒนาการโดยกระบวนการในทางสังคมจึงเป็นจุดที่น่าสนใจศึกษาเป็นอย่างยิ่ง โดยเข้าใจว่ากระบวนการทางสังคมนี้ มีมิติในทางสังคมและการเมืองที่เกี่ยวข้องกัน

คุณธรรมของความเป็นพลเมืองอันเกิดจากการให้ความร่วมมือ เป็นแนวคิดที่มองว่าคนมีเหตุมีผล มีความชอบธรรมในการที่จะต้องร่วมมือกับคนอื่น ๆ ในสังคม เหตุเพราะเขาเหล่านั้นต้องการที่จะเป็นสมาชิกที่ดี ที่จะต้องให้ความร่วมมือในการกระทำสิ่งต่าง ๆ ร่วมกับบุคคลอื่น ๆ เพื่อให้สังคมเห็นว่าเขาเป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่พร้อมจะปฏิบัติในสิ่งที่เป็นแนวทางเพื่อให้เกิดความร่วมมือทางสังคม การศึกษานี้จะศึกษาว่าสมาชิกของชุมชนที่ศึกษามีคุณธรรมหรือค่านิยมในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการให้ความร่วมมือกับองค์กรทางสังคม ทั้งภายในและภายนอกชุมชนอย่างไร แบบแผนของความร่วมมือมีลักษณะเป็นความสัมพันธ์ในแนวดิ่งหรือแนวราบและเหตุผลของความร่วมมืออยู่บนพื้นฐานของผลประโยชน์หรือของความดีงามส่วนรวมหรือมีอยู่บนหลักเหตุผลอื่นๆ

คุณธรรมของความเป็นพลเมืองในเรื่องการมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่มและสมาคม เป็นการเสริมสร้างประสบการณ์ในการมีส่วนร่วมกิจกรรมกับกลุ่มต่างๆ ที่มีอยู่หลากหลาย ทำให้เกิดทัศนคติที่กว้างไกลมีการปรับตัวเพื่อให้ได้รับประโยชน์จากการรวมกลุ่มถือได้ว่าเกิดความคุ้นเคยในขอบข่ายของความร่วมมือกับบุคคลอื่นเป็นการเสริมสร้างความเชื่อมั่นต่อกันระหว่างสมาชิกใน

สังคม เป็นโอกาสของการใช้ความรู้ ความสามารถที่มีอยู่ในการประสานร่วมกันเพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ

คุณธรรมของความเป็นพลเมืองในเรื่องคุณธรรมทางการเมืองถือว่าเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง เป็นโอกาสในการเรียนรู้ทางการเมือง ด้วยการร่วมกิจกรรมต่างๆไม่ว่าจะเป็นการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นทางการเมือง การติดตามการอภิปรายและการปราศรัยทางการเมือง การติดตามข่าวสารทางการเมือง การไปใช้สิทธิลงคะแนนในการเลือกตั้งภายใต้การตัดสินใจอย่างมีเหตุมีผล ในการรักษาประโยชน์ของตนและส่วนรวม ใช้อำนาจและศักยภาพในทางการเมืองที่ถูกต้องเหมาะสม สร้างสังคมที่ดีมีความเป็นเอกภาพและเสถียรภาพ

การศึกษาเงื่อนไขที่ทำให้เกิดคุณธรรมของความเป็นพลเมือง จะใช้กรอบแนวคิดเรื่องทุนทางสังคม ซึ่งทุนทางสังคมเป็นทรัพยากรที่เป็นองค์ประกอบในความสัมพันธ์ของครอบครัว ชุมชนและองค์กรทางสังคม เป็นส่วนที่จะบ่งชี้ให้เห็นถึงสภาพของการดำรงอยู่ของสิ่งต่างๆ หรือพัฒนาการทางสังคมที่จะตกทอดไปสู่คนรุ่นต่อไป ซึ่งในแต่ละสังคมจะมีองค์ประกอบต่างๆมากมายที่มีลักษณะเป็นเครือข่ายโยงใยสัมพันธ์กัน โดยผ่านกระบวนการในทางสังคมหลากหลายรูปแบบ ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ได้กำหนดแนวคิด 3 ประการ ที่จะก่อให้เกิดทุนทางสังคมและจะเป็นสภาพเงื่อนไขที่จะก่อให้เกิดคุณธรรมของความเป็นพลเมืองได้ ดังนี้

การมีศักยภาพในการรับรู้ข่าวสาร นับว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญอย่างหนึ่งของทุนทางสังคม เริ่มต้นจากการที่คนให้ความสนใจกับข้อมูลข่าวสารหรือความเป็นไปของสังคมหรือชุมชน ซึ่งช่องทางที่จะได้รับข้อมูลข่าวสารได้นั้น ต้องอาศัยความสัมพันธ์ในสังคมในรูปแบบต่างๆ ที่ตั้งขึ้นมาจากจุดประสงค์ที่เฉพาะแตกต่างกันไป นั่นก็คือว่า การมีปฏิสัมพันธ์กันทุกวันของผู้คนในสังคมจะเป็นแหล่งข้อมูลและแหล่งกระจายข่าวสารอย่างดี นอกจากจะช่วยให้คนในสังคมประหยัดเวลาให้แก่สมาชิกในสังคมเดียวกัน ที่ไม่จำเป็นต้องเสียเวลาไปกับการอ่านหนังสือทั้งวัน เพื่อจะได้ทราบว่าเกิดอะไรขึ้น แต่ยังคงช่วยให้สมาชิกในสังคมเป็นคนที่ทันต่อเหตุการณ์อีกด้วย

นอกเหนือจากนี้แล้ว การมีศักยภาพในการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร อาจจะเป็นผลจากการรับสื่อในรูปแบบต่างๆ อย่างเช่น หนังสือพิมพ์ วิทยุ และโทรทัศน์ ซึ่งส่งผลต่อเนื่องทำให้คนมีความตื่นตัวทางการเมือง มีความสำนึกที่จะเข้าร่วมทางการเมืองได้ หรือในความรู้สึกที่ว่าการเมืองการปกครองไม่ใช่เรื่องที่มีความซับซ้อนเกินกว่าความเข้าใจของตน

การเข้าร่วมในองค์กรทางสังคมที่สอดคล้องเหมาะสมกับชุมชน เกิดขึ้นภายใต้ความคิดที่ว่าองค์กรทางสังคมที่จัดตั้งขึ้น ย่อมมีวัตถุประสงค์ในการดำเนินการในสิ่งที่ถูกต้องดีงามและเอื้อประโยชน์ต่อสังคมเป็นสำคัญ การที่จะทำให้องค์กรดำรงอยู่ได้ จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีสมาชิกที่มีความยึดมั่นผูกพันกับองค์กร ทุ่มเทกำลังกายกำลังใจเพื่อการทำงานขององค์กรอย่างเต็มกำลัง เพื่อให้องค์กรสามารถดำรงอยู่และทำประโยชน์ตามวัตถุประสงค์ของการจัดตั้ง

เครือข่ายของการมีส่วนร่วมโดยสมัครใจ มีบทบาทในการเพิ่มพูนความสัมพันธ์ในทางสังคม อันจะก่อให้เกิดการพัฒนาและเสริมสร้างคุณค่าในการดำเนินชีวิต เกิดประโยชน์ในการมี

ส่วนร่วมในทางสังคม แสดงออกถึงความมีจิตใจเพื่อส่วนรวม เห็นถึงความจำเป็นของสมาชิกที่ดี ที่จะต้องให้ความร่วมมือในกิจกรรมต่างๆ ของกลุ่ม

เงื่อนไขทางสังคมที่เกิดขึ้นภายใต้โครงสร้างที่ชัดเจนคือ โครงสร้างระบบอุปถัมภ์ ซึ่งเป็น โครงสร้างของความสัมพันธ์ที่มีอยู่จริงในสังคมไทย และมีบทบาทสำคัญยิ่งในการกำหนดค่านิยม และปทัสฐานต่างๆ ในสังคม ระบบอุปถัมภ์เป็นความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันของคนสองฝ่าย ซึ่ง ฝ่ายหนึ่งมีทรัพยากร มีอำนาจมากกว่าอีกฝ่ายแต่เป็นความเหนือกว่าที่ไม่ได้ถูกกำหนดโดย กฎหมายหรือระเบียบ แต่ถูกกำหนดโดยทรัพยากรอื่นๆ เช่น อำนาจเงิน ข่าวดารา กำลังอาวุธ

ระบบอุปถัมภ์ เป็นความสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยน ซึ่งทั้งสองฝ่ายจะมีประโยชน์ร่วมกัน จะมีมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับว่าฝ่ายใดมีทรัพยากรมากกว่าหรือมีอำนาจเหนือกว่า ในระบบเช่นนี้ ในความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นย่อมส่งผลให้เกิดแนวทางที่ยึดถือปฏิบัติในสังคม จนเกิดแบบแผน พฤติกรรมและค่านิยมบางประการ ซึ่งเกิดขึ้นและมีผลต่อสังคมด้วย อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ ระบบอุปถัมภ์ซึ่งวางอยู่บนพื้นฐานของความสัมพันธ์แนวดิ่ง ก็มีความเปราะบางไม่น้อย และมี โอกาสที่จะทำให้เกิดความสัมพันธ์ในแนวนอนที่แข็งแกร่งขึ้นได้ นอกจากนี้ หากสมาชิกในสังคม ที่อยู่ในเครือข่ายความสัมพันธ์ระบบอุปถัมภ์ เกิดเข้าร่วมกิจของส่วนรวมในรูปของกิจกรรมหรือ การดำเนินงานขององค์กรหรือสมาชิกที่ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ระหว่างสมาชิกที่มีความเท่า เทียมกันและมีความสัมพันธ์ในแนวนอน ก็ย่อมมีโอกาสนำให้สมาชิกในสังคมสลัดออกจากความ สัมพันธ์ในแนวดิ่งได้ง่ายยิ่งขึ้น

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยนี้ เป็นการศึกษาเพื่อตรวจสอบว่าสังคมชนบทผ่านกระบวนการและเงื่อนไขทางสังคมแบบใดที่ก่อให้เกิดคุณธรรมของความเป็นพลเมือง ผู้ศึกษาใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพที่สามารถรวบรวมข้อมูลให้เห็นภาพโดยรวมของเรื่องที่ต้องการศึกษา รวมถึงบริบทของการดำเนินชีวิต วัฒนธรรมแวดล้อมต่างๆไปเพื่อการนำข้อมูล รวมถึงที่ได้จากการรวบรวมมาสรุปตีความ วิเคราะห์เพื่อการสร้างองค์ความรู้ที่สามารถอธิบายหรือทำให้สามารถเข้าใจปัญหาการวิจัย โดยอาศัยปรากฏการณ์จริงทางสังคม

ภายใต้หลักการวิจัยเชิงคุณภาพในการสร้างทฤษฎีจากปรากฏการณ์จริงหรือทฤษฎีจากรากฐาน (Grounded Theory) ผู้ศึกษาจะต้องสร้างความพร้อมในการคิด (Theoretical Sensitivity) และศึกษาข้อมูลในแนวทางที่จะนำไปสร้างมโนทัศน์และทฤษฎีไม่ว่าจะเป็นเรื่องการเลือกตัวอย่างเชิงทฤษฎี (Theoretical Sampling) การสร้างมโนทัศน์เชิงทฤษฎี (Theoretical Coding) รวมถึงการหาข้อสรุปเชิงทฤษฎี (Theoretical Generating) เพื่อหาลักษณะของคุณธรรมของความเป็นพลเมืองในบริบทสังคมไทยและรวบรวมองค์ความรู้เพื่อสร้างทฤษฎีการเกิดของคุณธรรมของความเป็นพลเมือง

พื้นที่ที่ศึกษาและกลุ่มประชากร

ในการศึกษานี้ ได้เลือกพื้นที่บริเวณลุ่มแม่น้ำปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นพื้นที่ในการศึกษา และจากการพิจารณาพื้นที่ดังกล่าวพบว่า ประกอบด้วยกลุ่มประชากร 3 กลุ่ม คือ กลุ่มประชาชนบนพื้นที่สูงหรือเป็นภูเขา ซึ่งประกอบอาชีพทำสวนเป็นหลัก กลุ่มประชาชนบนพื้นที่ราบลุ่มซึ่งประกอบอาชีพทำนาเป็นส่วนใหญ่และกลุ่มประชาชนที่อาศัยอยู่ใกล้ชายทะเล ซึ่งประกอบอาชีพประมงชายฝั่งซึ่งพิจารณาได้ว่าประชาชนมีความแตกต่างกันในด้านการตั้งถิ่นฐาน และการรวมตัวกันเป็นชุมชนตามลักษณะทางด้านภูมิศาสตร์และการประกอบอาชีพ ดังนั้นจึงเป็นการสมควรอย่างยิ่งที่จะต้องคัดเลือกพื้นที่และกลุ่มประชากรบางส่วนจากประชาชนใน 3 กลุ่มพื้นที่ เพื่อให้เกิด “ความเป็นตัวแทน” ในการศึกษาอีกระดับหนึ่ง ซึ่งเข้าใจว่าจะเป็นการดีกว่าการศึกษาทั้งพื้นที่และประชาชนทุกคน เมื่อเป็นเช่นนั้น จึงจำเป็นต้องเลือกกลุ่มประชากรการเก็บข้อมูลเก็บจากผู้ให้ข้อมูลหลัก 3 กลุ่ม (Key Informant)

สำหรับกลุ่มประชาชนหรือกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งเป็นแหล่งที่มาของข้อมูลส่วนหนึ่งจะประกอบด้วยประชากรที่ผู้ศึกษาจัดประเภทไว้ 3 ประเภทด้วยกัน ซึ่งเป็น Key Informant ที่จะให้

ความกระฉ่งในทุกแง่มุมเกี่ยวกับกระบวนการทางสังคมของคุณธรรมของความเป็นพลเมืองและการพัฒนาคุณธรรมดังกล่าวและจะเป็นกลุ่มประชากรหรือกลุ่มตัวอย่างที่แท้จริงที่สุด กลุ่มประชากร 3 กลุ่มหรือ 3 ประเภทที่ว่านี้ ประกอบด้วย 1) ประชาชนทั่วไป (The Public) 2) ผู้นำชุมชนท้องถิ่น (Local Leader) และ 3) นักการเมือง (Politician) ซึ่งกลุ่มประชากร 3 กลุ่มนี้ มีลักษณะที่เหมือนกันในแง่ของความเป็นพลเมือง (Citizenship) การเกี่ยวข้องกับกิจกรรมของชุมชนหรือสังคม (Civic Engagement) การเกี่ยวข้องกับความร่วมมือและการมีส่วนร่วม (Cooperation and Participation) การเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจในชุมชนและในทางการเมือง ดังจะได้กล่าวถึงในรายละเอียดต่อไป

*1. ประชาชนทั่วไป (The Public)

ประชาชนทั่วไป หมายถึง ประชาชนที่ไม่อยู่ในฐานะของการเป็นผู้นำท้องถิ่นและนักการเมือง ซึ่งคนเหล่านั้นเป็นกลุ่มคนที่มีอำนาจอย่างเป็นทางการในการตัดสินใจในทางการเมืองหรือกิจกรรมของชุมชน แต่อย่างไรก็ดี ประชาชนทั่วไปที่ว่านี้มีความหมายรวมถึง คนที่อยู่ในฐานะของสมาชิกของชุมชนหรือสังคมที่ต้องมีส่วนเกี่ยวข้องกับกิจกรรมในรูปแบบต่างๆของชุมชนไม่ว่าทางใดก็ทางหนึ่ง

เหตุที่ประชาชนทั่วไป ได้รับการจัดให้เป็นกลุ่มตัวอย่างอย่างหนึ่งในการศึกษานี้เนื่องจากว่าประชาชนทั่วไป เป็นกลุ่มคนที่ไม่จะมีอำนาจทางการเมืองรองรับเช่นเดียวกับกลุ่มผู้นำชุมชนท้องถิ่นหรือกลุ่มนักการเมือง แต่ก็ยังเป็นพื้นฐานที่แท้จริงที่ร่วมอยู่ในกระบวนการทางสังคมที่ก่อให้เกิดคุณธรรมของความเป็นพลเมืองและพัฒนาการของคุณธรรมดังกล่าว

*2. ผู้นำชุมชนท้องถิ่น (Local Leader)

ผู้นำชุมชนในท้องถิ่นในการศึกษานี้ หมายถึง บุคคลที่อยู่ในภาวะผู้นำ (Leadership) ไม่ได้อยู่ในฐานะพลเมืองเพียงอย่างเดียว แต่ยังอยู่ในฐานะผู้กุมอำนาจในการตัดสินใจในขั้นสุดท้ายของชุมชน สำหรับผู้นำชุมชนท้องถิ่นแล้ว กล่าวได้ว่าเป็นบุคคลที่อยู่ในส่วนบนของการจัดช่วงชั้นทางสังคม (Social Stratification) อาจจะเป็นผู้นำที่เป็นทางการ อย่างเช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน หรือผู้นำที่ไม่เป็นทางการ อย่างเช่น พระหรือผู้ที่มีบารมีและอิทธิพล ได้รับการยอมรับนับถือจากประชาชนทั่วไป

เหตุที่ผู้นำชุมชนท้องถิ่นทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ได้รับการจัดให้เป็นกลุ่มตัวอย่างประเภทที่สองในการศึกษานี้ เนื่องจากว่าคนกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่มีอำนาจในการตัดสินใจ มีอิทธิพลและพลังในการชักจูงให้ผู้คนซึ่งลักษณะดังกล่าวมีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงกับรากฐานของการเกิดคุณธรรมของความเป็นพลเมือง มีส่วนสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับการเป็นพลเมืองหรือการเป็นผลลัพท์ต่อกระบวนการทางสังคมที่ก่อให้เกิดคุณธรรมของความเป็นพลเมืองและพัฒนาการของคุณธรรมดังกล่าว กล่าวได้ว่ากลุ่มผู้นำชุมชนท้องถิ่น เป็นกลุ่มคนในอีกระดับหนึ่งของชุมชนหรือสังคมที่ต่างจากประชาชนทั่วไปในการร่วมอยู่ในกระบวนการทางสังคมและพัฒนาการของคุณธรรมดังกล่าว

* 3. นักการเมือง (Politician)

นักการเมือง หมายถึง ประชาชนที่อยู่ในฐานะของผู้ใช้อำนาจในการตัดสินใจที่ต่างไปจากผู้นำชุมชนในท้องถิ่น โดยทั่วไปแล้วในสังคมไทยผู้นำประเภทนี้ มักจะเป็นผลจากระบวนการทางการเมืองที่เรียกว่า "การเลือกตั้ง" ซึ่งเป็นกระบวนการสรรหาตัวแทนขึ้นมารับผิดชอบสังคมระดับจังหวัดหรือระดับชาติ ในกรณีของสมาชิกองค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) และสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (ส.ส.) ตามลำดับ ดังนั้น ภายใต้สภาพการณ์เช่นนี้ ผู้ศึกษาจึงหมายถึงนักการเมืองที่เป็น ส.จ. และ ส.ส.-

เหตุที่นักการเมืองได้รับการจัดให้เป็นกลุ่มตัวอย่างประเภทที่สาม เนื่องจากว่าคนกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับโดยตรงกับอำนาจทางการเมืองที่รองรับอำนาจในการตัดสินใจ มีอิทธิพลและبارมีส่วนตัว มีพรรคพวกและมีพลังในการชักจูงผู้คนและในการโน้มน้าวใจคน ซึ่งอยู่ในฐานะของตัวแบบและอยู่ในฐานะของผลผลิตแห่งความรู้สึกรู้สึกของการเป็นเจ้าของ (Sense of Belonging) ของประชาชนและชุมชนภายใต้วิถีชีวิตทางการเมืองแบบการเป็นตัวแทน (Representation)

แม้คนกลุ่มนี้จะแสดงบทบาททางการเมืองเป็นหลักหรือนั้นมิติทางการเมือง แต่ก็มีส่วนหรือบางบทบาทที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับบทบาททางสังคม จึงกล่าวได้ว่าบทบาทและการเคลื่อนไหวของผู้นำทางการเมือง ซึ่งเป็นที่จับตามองของประชาชน มีส่วนสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับการเป็นผลดีหรือผลเสียต่อกระบวนการทางสังคมที่ก่อให้เกิดคุณธรรมของความเป็นพลเมืองและพัฒนาการของคุณธรรมดังกล่าว

จึงกล่าวได้ว่า นักการเมืองเป็นกลุ่มคนในอีกระดับหนึ่งของชุมชนหรือสังคมที่ต่างไปจากประชาชนทั่วไปและผู้นำชุมชนท้องถิ่นในการร่วมกระบวนการทางสังคมและพัฒนาการของคุณธรรมดังกล่าว

วิธีการศึกษา

การเข้าถึงข้อมูลหรือการได้มาซึ่งข้อมูลนั้น ผู้ศึกษาตระหนักถึงการทำความเข้าใจในข้อมูลและปรากฏการณ์ที่แท้จริงเพื่อจะได้ความเป็นจริง (Reality) โดยตัวของมันเองให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ อย่างไรก็ตาม ในกระบวนการวิเคราะห์นั้น ย่อมต้องผ่านการตีความข้อมูลที่เก็บรวบรวมมาได้บนพื้นฐานของกรอบแนวคิดทฤษฎีที่กำหนดไว้เบื้องต้นในการศึกษา (Interpretation) สำหรับการตีความที่ว่านี้ แม้จะกระทำโดยผู้ศึกษามากกว่าจะเป็นการกระทำของผู้ถูกศึกษาเอง แต่ก็เป็นกระบวนการของผู้ศึกษาที่จะต้องวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อพิจารณาถึงข้อมูลที่จะเป็นเหตุและผลของกระบวนการทางสังคมที่ก่อให้เกิดคุณธรรมของความเป็นพลเมืองและพัฒนาการของคุณธรรมดังกล่าว ดังนั้น ผู้ศึกษาจะค้นหาความสัมพันธ์ระหว่างบริบท (Context) สภาพเงื่อนไข (Condition) การกระทำ/ปฏิสัมพันธ์ (Action Interaction) และผล (Consequence) ที่เกิดขึ้น

และกลายเป็นความสัมพันธ์ในเชิงกระบวนทัศน์ (Paradigm) ของกระบวนการทางสังคมที่ก่อให้เกิดคุณธรรมของความเป็นพลเมืองและพัฒนาการของคุณธรรมดังกล่าว

ด้วยเหตุนี้ งานวิจัยฉบับนี้จึงอาศัยข้อมูลทั้งที่เป็นประเภทลายลักษณ์อักษรและวาจาทำทางและข้อมูลจากแหล่งที่มาต่าง ๆ กัน ไม่ว่าจะเป็นข้อมูลจากการสังเกต (Observation) ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ (Interview) ข้อมูลจากเอกสาร (Document) และการบันทึกเทป (Recording) ทั้งนี้ เพื่อให้ได้ข้อมูลครบถ้วนและเป็นการวิเคราะห์ที่รอบด้านที่สุด

นอกจากนี้ ในการพิจารณาถึงพัฒนาการของคุณธรรมของความเป็นพลเมือง จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยการติดตามวิเคราะห์ความเคลื่อนไหวของคนกลุ่มเดิมในช่วงระยะเวลาหนึ่งพอสมควร ในที่นี้หมายถึงความเคลื่อนไหว (Movement) ของกลุ่มตัวอย่างในแต่ละพื้นที่ที่ศึกษา ทั้งนี้ เพราะการใช้เวลาช่วงหนึ่งติดตามความเคลื่อนไหวของกลุ่มประชากรตัวอย่างซึ่งเป็นคนหน้าเดิม ๆ จะเป็นเงื่อนไขสำคัญอีกประการหนึ่งที่จะทำให้ผลการวิเคราะห์ข้อมูลในแง่พัฒนาการของคุณธรรมของความเป็นพลเมืองออกมาในเชิงกระบวนการที่มีพลวัตและมีความถูกต้องแม่นยำสูง

ขั้นตอนการวิจัย

* 1. เริ่มจากการหยิบยกเรื่องคุณธรรมของความเป็นพลเมืองของชาวชนบทในประเทศไทยมาเป็นประเด็นในการวิจัย ซึ่งในขั้นแรกนี้เป็นการศึกษาเอกสารและการหาหรือแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับนักวิชาการ ในส่วนของการศึกษาเอกสารประกอบด้วยเอกสารที่เป็นแนวความคิด ทฤษฎี รายงานการศึกษา รายงานการวิจัย ทั้งที่เป็นผลผลิตของสังคมตะวันตกและผลผลิตของสังคมไทย ซึ่งเป็นขั้นตอนของการแสวงหาแนวความคิด ทฤษฎี ผลการศึกษาและหรือข้อคิดเห็นที่เคยมีส่วนในการอธิบายเกี่ยวกับประเด็นของคุณธรรมของความเป็นพลเมืองทั้งโดยตรงและโดยทางอ้อมมาก่อนแล้วบ้างหรือไม่เป็นเช่นนั้น แต่อาจจะเป็นแนวทางหรือพื้นฐานความเข้าใจในการเสริมการอธิบาย ต่อจากนั้น ผู้ศึกษาก็ได้สรุปรวบรวมความคิดทั้งหมดเพื่อนำเสนอกรอบความคิดสำหรับใช้เป็นแนวทางในการกำหนดกรอบการวิจัยและในการอธิบาย ตลอดจนหาข้อสรุปในการวิจัยครั้งนี้

2. การทำความเข้าใจกับสภาพพื้นที่ สภาพชุมชน ประชากรทั้งหมด ตลอดจนโครงสร้างทางสังคมเพื่อนำเสนอความเข้าใจเบื้องต้น ก่อนที่จะเลือกกลุ่มตัวอย่างตามสภาพพื้นที่ทางกายภาพจากกลุ่มประชากร 3 กลุ่มประกอบด้วย 1) ประชาชนทั่วไป 2) ผู้นำชุมชนท้องถิ่น และ 3) นักการเมือง

3. ขั้นตอนของการเก็บรวบรวมข้อมูลซึ่งนับว่ามีความสำคัญยิ่งต่อการได้ข้อมูลดิบมาใช้ในการสังเคราะห์และวิเคราะห์เพื่อหากระบวนการทางสังคมที่ก่อให้เกิดคุณธรรมของความเป็นพลเมืองและพิสูจน์ให้เห็นว่ากระบวนการทางสังคมและพัฒนาการของคุณธรรมดังกล่าวเกิดขึ้น

มาได้ในชนบทและด้วยลักษณะอย่างไร แต่สำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูลนี้ อาจจะเริ่มนับหนึ่งกัน ตั้งแต่ที่ผู้ศึกษากระทำอย่างไม่เป็นทางการ ซึ่งในความเป็นจริงแล้วผู้ศึกษาอยู่ในฐานะของ "หนึ่งในสมาชิก" ของชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังที่เติบโตมาในพื้นที่ดังกล่าวมาร่วมหลายสิบปี ดังนั้น ข้อมูลบางส่วนที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตและบริบททางสังคมในพื้นที่ที่ศึกษานี้ จึงถูกเก็บรวบรวมขึ้น ในรูปของความทรงจำของผู้ศึกษา และอาจจะนำออกมาสอดแทรกเข้าไว้ร่วมกับข้อมูลที่เก็บรวบรวมภายหลังจากเสร็จสิ้นการออกแบบการวิจัยแล้ว—(Research Design)

สำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูลอย่างเป็นทางการนั้น จะเริ่มตั้งแต่ประมาณเดือน พฤศจิกายน 2541 เป็นต้นไป โดยจะใช้การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม ไม่ให้กลุ่มประชากรรู้ตัว เพื่อป้องกันการบิดเบือนของข้อเท็จจริงและความยากในการตีความหรือวิเคราะห์ข้อมูล ใช้การสัมภาษณ์อย่างเป็นกันเองเพื่อค้นหาข้อมูลในเชิงลึกและอาจจะมีการบันทึกเทปในบางโอกาสที่จะไม่ทำให้ผู้ถูกสัมภาษณ์รู้สึกประหม่าหรืออนุญาตให้เปิดเผยได้ นอกจากนี้ ผู้ศึกษาจะใช้การสำรวจและวิเคราะห์จากเอกสารชั้นต้นและเอกสารชั้นรองเท่าที่มีอยู่ด้วย

เนื่องจากผู้ทำการศึกษามีสถานภาพทั้งเป็นผู้วิจัยและเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของพื้นที่ดังกล่าว ซึ่งการดำเนินการในการเก็บข้อมูลด้วยตนเอง อาจจะทำให้ผู้ถูกสัมภาษณ์ไม่สะดวกใจในการให้คำตอบในเรื่องต่างๆ จึงต้องอาศัยคณะทำงานให้ช่วยดำเนินการในการสัมภาษณ์ภายใต้การควบคุมและติดตามผลอย่างใกล้ชิดตลอดเวลาเสมือนกับว่าเป็นผู้ดำเนินการด้วยตนเอง และมีการเตรียมความพร้อมของคณะทำงานอย่างรอบคอบ

1. มีการทำความเข้าใจกับการเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัยเชิงคุณภาพ จากผู้ที่มีประสบการณ์ในด้านนี้ มีการซักถามทำความเข้าใจในทุกขั้นตอน

2. วางกรอบในการเก็บข้อมูลตามระเบียบวิจัย เพื่อให้ได้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ระดับลึกแล้วนำมาพิจารณาและปรับปรุง จนคิดว่าจะได้ข้อมูลเพียงพอที่จะใช้ในการวิเคราะห์

3. นำตัวอย่างของการสัมภาษณ์มาปรึกษาหารือกับอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์เพื่อการตรวจสอบและปรับปรุงกรอบแนวคำถามก่อนจะลงมือเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลัก

* ในส่วนของการสังเกตการณ์นั้น ผู้ศึกษามีจุดประสงค์หลักเพื่อต้องการเก็บรวบรวมข้อมูลบนพื้นฐานของความรู้ความจริงด้วยวิธีการเชิงประจักษ์ โดยจะเก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ความเคลื่อนไหวของคนหรือกลุ่มคน กิจกรรมต่างๆ และอื่นๆ เท่าที่จำเป็น

ในส่วนของการสัมภาษณ์ส่วนตัวเพื่อหาข้อมูลเชิงลึกนั้น มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อสอบถามหรือซักถามผู้ให้สัมภาษณ์เพื่อหาข้อสรุปว่าประชาชนในระดับปัจเจกชนมีส่วนสัมพันธ์โดยตรงกับกระบวนการทางสังคมที่ก่อให้เกิดคุณธรรมของความเป็นพลเมืองและพัฒนาการของคุณธรรมดังกล่าวอย่างไร

แนวคำถามที่กำหนดขึ้น เพื่อใช้ในการสัมภาษณ์

ความหมาย : คุณธรรมของความเป็นพลเมือง

1. การรับ-การให้ การตอบแทนซึ่งกันและกัน
2. ความเสมอภาคและความเท่าเทียมในการอยู่ร่วมกัน
3. การเห็นถึงคุณค่าของการช่วยเหลือเกื้อกูล
4. การมีส่วนร่วมในกิจกรรมส่วนรวม
5. การมีส่วนร่วมในทางการเมือง (ถามในมิติทางการเมือง)
6. ความซื่อสัตย์ต่อกัน ความไว้วางใจและการปฏิบัติตามกฎหมาย

มิติทางประวัติศาสตร์

1. ผ่านตำนานการต่อสู้กับความยากจน ธรรมชาติแปรปรวน ทำนาไม่ได้ผล
2. ผ่านช่วงของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคม
 - 2.1 วิถีชีวิตอยู่กับลำน้ำมาเป็นถิ่น
 - 2.2 วิถีการผลิตนาข้าว/นาทุ่ง
3. การอพยพออกนอกพื้นที่เพื่อการอยู่รอด
4. การเกิดนักคิดทางสังคมที่ต่อสู้เพื่อชาวบ้านในพื้นที่แห่งนี้
5. ช่วงเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในปี 2518 และ 2531 เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมการเมืองที่แตกต่างจากเขตอื่นๆ

มิติทางสังคม-วัฒนธรรม

1. ความเป็นมาเป็นไปในการดำรงชีพ
2. ความมั่นคงในชีวิต
3. การพึ่งตนเองในการแก้ไขปัญหาชีวิต
4. การยึดมั่นในความถูกต้องดีงาม ไม่ยอมรับในสิ่งไม่ถูกต้อง เคารพในกฎเกณฑ์ทางสังคม
5. การกล้าตัดสินใจ
6. ความเป็นผู้นำ ไม่ว่าจะไปอยู่ที่ใด
7. ความเป็นคนจริง พูดตรงไปตรงมา
8. รักพรรครักพวก รักญาติพี่น้อง
9. ความผูกพันในครอบครัวเครือญาติสูง
10. มีความเอื้ออาทร

มิติทางการเมือง

1. ศักดิ์ศรีของความเป็นคน (ไม่เห็นแก่อำสสินจ้าง)
2. การแสดงออกถึงความยึดมั่นแห่งตนที่จะไม่ยอมให้ถูกกีดกันสิทธิและอำนาจที่มีอยู่
3. เรียกร้องความเป็นธรรม
4. ทำการเมืองอย่างบริสุทธิ์ยุติธรรม ไม่ใส่ร้ายป้ายสี
5. การมีจิตสำนึกทางการเมือง
6. การยึดถืออุดมการณ์ทางการเมือง
7. การมีโอกาสในการมีส่วนร่วมทางการเมือง
8. การรู้จักสิทธิ-หน้าที่ของพลเมือง
9. การยอมรับตามการตัดสินใจทางการเมือง
10. ความมีเหตุมีผลและให้ความเป็นธรรมในการตัดสินใจทางการเมือง
11. ความรับผิดชอบต่อส่วนรวม
12. การสนับสนุนพรรคการเมือง
13. มีเหตุมีผลในการตัดสินใจทางการเมืองท่ามกลางสถานการณ์ที่เปลี่ยนไป
14. การทำให้บุคคลอื่นได้มีความรู้ความเข้าใจทางการเมือง
15. การร่วมรณรงค์ช่วยเหลือพรรคการเมือง

เงื่อนไขทางสังคม

ทุนทางสังคม

1. การติดตามข่าวสารทางการเมือง
2. การติดตามข่าวคราวของนักการเมืองและความเคลื่อนไหวอื่นๆ ทางการเมือง
3. ความรู้สึกว่าต้องมีความรู้ ความเข้าใจเรื่องการเมือง
4. การวิพากษ์วิจารณ์และแสดงความคิดเห็นทางการเมืองตามโอกาสและสถานที่
 - สภากาแฟ ที่ประชุมหมู่บ้าน วัด
 - พูดคุยกับบุคคลอื่นๆ และสมาชิกในครอบครัว

การร่วมองค์กรทางสังคม

1. การรู้จักองค์กรต่างๆ ในชุมชน สังคม
2. ได้ร่วมและไม่ได้เข้าร่วม ทำไม อย่างไร
3. ถ้าร่วมเกิดผลดีหรือไม่ดี แคไหน อย่างไร
4. ถ้าร่วม เป็นไปด้วยความสมัครใจหรือจำเป็นต้องร่วมตามระบบ
5. ได้รับประโยชน์บ้างหรือไม่ อย่างไร

ระบบอุปถัมภ์

- 1. เป็นระบบอุปถัมภ์เชิงบวก
- 2. ความเอื้ออาทร
- 3. ระบบเครือญาติ

ในการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ระดับลึก หลังจากการวางแผนคำถามและเข้าสู่สนามแล้ว ได้มีการกำหนดกลุ่มตัวอย่างที่จะทำการสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูล โดยกำหนดเบื้องต้นแบ่งเป็น 2 กลุ่มหลัก

1.กลุ่มบุคคลที่มีความกระตือรือร้นทางการเมืองสูง มีส่วนเกี่ยวข้องกับทางการเมืองทางใดทางหนึ่ง

- 2.กลุ่มบุคคลที่มีความเกี่ยวข้องกับทางการเมืองน้อยหรือแทบจะไม่มีเลย
- ได้เก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ จำนวน 21 คน จำแนกได้ดังนี้

	ชาย	หญิง	รวม
ประชาชนทั่วไป	11	3	14
ผู้นำชุมชนท้องถิ่น	3	-	3
นักการเมือง	4	-	4
			21

การสังเคราะห์และวิเคราะห์ข้อมูล โดยการนำข้อมูลจากการสังเกตการณ์ จากการสัมภาษณ์และจากการศึกษาเอกสาร มาจัดเป็นหมวดหมู่ตามประเด็นที่ศึกษาและวิเคราะห์เพื่อหาข้อสรุปเชิงทฤษฎีที่มีพื้นฐานจากข้อเท็จจริงในพื้นที่ที่ศึกษา

บทที่ 4

สภาพชุมชน

ในการศึกษาลักษณะคุณธรรมของความเป็นพลเมืองในเขตลุ่มน้ำปากพนังนั้น จะเป็นการศึกษากลุ่มคนไทยในภาคใต้ว่ามีคุณลักษณะพิเศษของตัวเองอย่างไร ที่ถือว่าเป็นกลุ่มชนที่ผ่านกระบวนการและเงื่อนไขทางสังคมเช่นไร จึงเกิดสภาพที่เรียกว่าเป็นผู้มีคุณธรรมของความเป็นพลเมือง แต่ก่อนอื่นนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้ศึกษาจะต้องกล่าวถึงสภาพทางกายภาพของพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง รวมทั้งประเด็นที่เกี่ยวกับสังคม วัฒนธรรมและการเมืองของคนในลุ่มน้ำปากพนัง ทั้งนี้ เพื่อที่จะทำความเข้าใจกับชีวิตผู้คนในลุ่มน้ำปากพนังว่าดำรงชีวิตอยู่ภายใต้สภาพทางกายภาพในลักษณะอย่างไร และมีความเคลื่อนไหวและเปลี่ยนแปลงในแต่ละช่วงของชีวิต ตลอดจนมีความเกี่ยวข้องกับสังคมและการเมืองเช่นไร จนกระทั่งพัฒนาการจนเกิดลักษณะที่เข้าข่ายว่าเป็นกลุ่มคนที่มีคุณธรรมของความเป็นพลเมืองหรือมีอยู่ในระดับหนึ่ง

สภาพทางกายภาพของพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง:

บริเวณที่เรียกว่าลุ่มน้ำปากพนัง ซึ่งอยู่ทางตอนใต้ของจังหวัดนครศรีธรรมราชนั้น มิใช่เฉพาะแต่ชุมชนปากพนังหรืออำเภอปากพนังที่ประกอบด้วย 18 ตำบล 123 หมู่บ้านเพียงอย่างเดียว (พอลดา แก่นแก้ว. 2527 : 5) แต่ยังจะรวมถึงชีวิตของผู้คนและพื้นที่ในบริเวณอื่นอีก บริเวณลุ่มน้ำปากพนังจะครอบคลุมพื้นที่ประมาณ 1.9 ล้านไร่ ของ 7 อำเภอ ซึ่งนอกเหนือจากอำเภอปากพนังแล้ว ยังมีอำเภอชะอวด อำเภอร่อนพิบูลย์ อำเภอเชียรใหญ่ อำเภอหัวไทร อำเภอเมืองและบางส่วนของอำเภอลานสกาซึ่งเข้าใจว่าบริเวณดังกล่าวเป็นที่ราบลุ่มเสียส่วนใหญ่ มีพื้นที่ลุ่มน้ำรวมทั้งสิ้นประมาณ 3,100 ตารางกิโลเมตรหรือประมาณ 1,937,500 ล้านไร่ มีพื้นที่มากกว่า 500,000 ไร่ และมีผู้คนอยู่รวมกันหลายแสนคน

ในพื้นที่ด้านตะวันตกจะเป็นแนวทิวเขาสูงชัน ทอดตัวในแนวเหนือใต้ขนานกับชายฝั่งทะเล ถัดจากพื้นที่นี้เข้ามาทางด้านทิศตะวันออก จะเป็นพื้นที่ควนซึ่งเป็นเนินดินที่มีสภาพคล้ายภูเขาสลับซับซ้อนและมีพื้นที่ราบแปลงเล็กๆ สลับกันไป ถัดมาอีกเป็นพื้นที่ราบลาดเทลงสู่แม่น้ำปากพนัง ส่วนพื้นที่ระหว่างแม่น้ำปากพนังกับชายทะเลเป็นพื้นที่ราบลุ่มก่อนที่จะถึงสันทรายริมทะเล

ดังนั้น พื้นที่ทางกายภาพของลุ่มน้ำปากพนัง จึงสามารถจำแนกออกได้เป็น 3 เขตคือ เขตที่สูงซึ่งเป็นบริเวณที่เป็นป่าเขา เขตที่ราบลุ่มเป็นพื้นที่เกษตรกรรมที่มีการทำนาเป็นผืนใหญ่ ครอบคลุมพื้นที่ทุ่งนาข้าวของอำเภอชะอวด อำเภอเชียรใหญ่ และอำเภอหัวไทร ซึ่งมีเขตติดต่อ

กับทุ่งระโนดของจังหวัดสงขลาเป็นแหล่งผลิตข้าวแหล่งใหญ่ที่เลี้ยงคนทั้งจังหวัดรวมถึงจังหวัดใกล้เคียง และเขตชายฝั่งทะเลของอำเภอปากพนัง อำเภอหัวไทร

บริเวณที่เป็นป่าเขา จะมีสภาพเป็นป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ในอดีต มีบริเวณที่ราบเชิงเขา ซึ่งมีการปลูกพืชพันธุ์ธัญญาหารหลายชนิด ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญของประเทศไทย อย่างเช่น ยางพารา มะพร้าว ปาล์ม และผลไม้ เขตที่ราบลุ่มมีการทำสวนผลไม้และเริ่มจะทำไร่นาสวนผสมให้เห็นกันอยู่บ้าง พื้นที่ที่เป็นที่ลุ่มต่ำมีน้ำท่วมขัง ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ตามแนวริมฝั่งแม่น้ำปากพนังและในพรุจะมีป่าเสม็ด ป่าชายเลน หยู้าและกก ส่วนพื้นที่ริมทะเลตั้งแต่อำเภอหัวไทรขึ้นไปถึงแหลมตะลุมพุก อำเภอปากพนังเป็นเขตประมงชายฝั่งทะเล มีการทำนาทุ่งกันมาก สามารถทำรายได้เป็นอย่างดีเป็นลำเป็นสัน

จากการที่มีสภาพทางภูมิศาสตร์ที่แตกต่างกัน ทำให้มีวิถีการดำเนินชีวิตและวิถีการผลิตที่แตกต่างกันตามไปด้วย ยามใดที่การทำนาซึ่งรอน้ำธรรมชาติไม่ได้ผล เกิดจากฝนฟ้าไม่ตกต้องตามฤดูกาลหรือเกิดอุทกภัย ตลอดจนเกิดความแห้งแล้งทำให้น้ำเค็มรุกคืบเข้ามาในลุ่มน้ำจนไม่สามารถทำนาได้ก็จะเกิดการอพยพย้ายถิ่นจากเขตที่ราบลุ่มโยกย้ายเข้ามาหักร้างถางพงรุกคืบเข้าไปในเขตป่าสงวนแห่งชาติของบริเวณป่าเขาในเขตที่สูง จึงไม่เป็นเรื่องน่าแปลกใจที่คนจากอำเภอเชียรใหญ่และอำเภอหัวไทร จะอพยพโยกย้ายมาตั้งถิ่นฐานในเขตอำเภอชะอวดและอำเภอร่อนพิบูลย์ และยังคงมีสายสัมพันธ์โยงใยในระบบเครือญาติกันอย่างมั่นคงไม่แปรเปลี่ยน

พื้นที่บริเวณลุ่มน้ำปากพนัง เป็นพื้นที่ที่มีตำนานการดำรงชีวิตและตำนานแห่งการต่อสู้มากมาย ในอดีต พื้นที่ดังกล่าวมีความสำคัญในฐานะที่เป็นอยู่ข้าวอยู่น้ำที่สำคัญของภาคใต้ และมีความเจริญรุ่งเรืองมากแห่งหนึ่งเข้าใจว่าประชาชนในอดีตนั้นจะมีความกินดีอยู่ดีเพราะบริเวณนี้เคยมีความอุดมสมบูรณ์ เป็นแหล่งที่มีการเพาะปลูกพืชพันธุ์ธัญญาหาร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ข้าวซึ่งเป็นอาหารหลักของคนไทย พื้นที่แห่งนี้รำลึกกันว่าเคยทำนาได้ผลผลิตสูง สามารถเลี้ยงคนในภาคใต้ได้ทั่วทั้งภาค และยังมีปริมาณพอที่จะส่งไปจำหน่ายในภูมิภาคอื่นอย่างเช่น ในส่วนกลางของประเทศ ตลอดจนประเทศเพื่อนบ้านได้อีกด้วย ดังจะเห็นได้จากโรงสีไฟร้างจำนวนมากในบริเวณนี้ สำหรับข่าวสารที่มีชื่อเสียงของบริเวณลุ่มน้ำปากพนังนั้น รู้จักกันในชื่อว่า “ข่าวสารหัวไทร” (คณะอนุกรรมการประชาสัมพันธ์โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. 2537 : 45)

แต่ต่อมาประมาณปี พ.ศ. 2515-2520 เริ่มจะเกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านประชากร จนก่อให้เกิดวิกฤตการณ์ตามมาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ กล่าวคือ เมื่อมีคนเพิ่มมากขึ้น ธรรมชาติก็เริ่มถูกเบียดเบียนโดยฝีมือมนุษย์ มีการตัดไม้ทำลายป่ากันมาก และธรรมชาติเองก็เกิดการเปลี่ยนแปลงด้วยตัวเองด้วยเช่นกัน เช่น สภาพการตื้นเขินของแม่น้ำลำคลอง การหนุนเนื่องของน้ำทะเล เป็นต้น

จากการทำลายป่าไม้โดยฝีมือของมนุษย์เองนั้น ทำให้ฝนที่เคยตกต้องตามฤดูกาลก็เริ่มเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม แต่ถึงกระนั้นก็ตาม ประชาชนก็ยังพอจะมีน้ำฝนไว้ใช้พอเพียงกันอยู่

อย่างไรก็ดี การบุกรุกทำลายป่าต้นน้ำลำธารในลุ่มน้ำปากพนังนี้ทำให้ปริมาณน้ำในหน้าแล้งมีน้อยลง จนเกิดปัญหาการขาดแคลนน้ำจืดเพื่อการเกษตรและการอุปโภคบริโภคทำให้พื้นที่การทำนาลดลงกว่าครึ่ง และผลผลิตต่อไร่ก็ลดต่ำลงอย่างมาก แต่ในฤดูฝนของทุกปี จะเกิดน้ำท่วมเป็นประจำ ทั้งนี้เนื่องจากขาดป่าไม้ที่จะชะลอและซึมซับน้ำไว้ ทำให้ประชาชนในเขตนี้ประสบกับความลำบากในการสัญจรไปมา จำเป็นต้องอาศัยเรือเป็นพาหนะในช่วงฤดูฝน

จากสภาพทางธรรมชาติที่เกิดการเปลี่ยนแปลงไปเองนั้น ส่งผลกระทบโดยตรงสู่แม่น้ำปากพนัง อันเป็นสายน้ำแห่งชีวิตของผู้คนในพื้นที่ ต้องประสบปัญหาในการดำรงชีวิตที่ลำบากขึ้น สายน้ำดังกล่าวจากที่เคยมีน้ำจืดอุดมสมบูรณ์ สามารถนำไปใช้ในการอุปโภคบริโภคและหล่อเลี้ยงชีวิตของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังได้อย่างเพียงพอ กลับกลายเป็นแหล่งน้ำที่ไม่เกื้อประโยชน์ต่อการเพาะปลูก ประชาชนประกอบอาชีพเกษตรกรรมไม่ได้ผล ต้องทิ้งถิ่นไปทำมาหากินที่อื่น

บางปีฝนอาจจะทิ้งช่วงไปบ้าง จะทำให้น้ำทะเลหนุนขึ้นมาทางแม่น้ำปากพนัง-หัวไทร พอฝนลงมา น้ำทะเลก็ถูกน้ำฝนไหลผลักดันไปจนหมด แต่ในกรณีของการหนุนขึ้นมาของน้ำทะเลในบางปีนั้น ชาวบ้านถือว่าเป็นเรื่องที่ดี เพราะทำให้สัตว์น้ำเค็มและสัตว์น้ำกร่อยได้วางไข่ตามฤดูกาล ทำให้ปริมาณสัตว์น้ำเพิ่มมากขึ้น แต่ก็มีผลกระทบจนกลายเป็นปัญหาสำคัญกล่าวคือ จากการที่น้ำเค็มเข้ามาในแม่น้ำปากพนัง ทำให้มีการเพาะเลี้ยงกุ้งมากขึ้น มีการถ่วงน้ำหนักเสียจากบ่อกุ้งลงสู่ลำน้ำธรรมชาติ สภาพดินเค็มแพร่กระจายออกไป ทำให้พื้นที่การเกษตรโดยเฉพาะนาข้าวเกิดความเสียหาย ไม่สามารถปลูกข้าวได้ จนกลายเป็นความขัดแย้งระหว่างราษฎรที่ทำนาอยู่กับราษฎรที่ทำนาข้าวที่ไม่อาจหาข้อยุติได้ ราษฎรบางส่วนต้องละทิ้งไร่นา อพยพครอบครัวไปประกอบอาชีพรับจ้างในพื้นที่อื่น

หลังจากปี พ.ศ. 2520 กลุ่มเกษตรกรในลุ่มแม่น้ำปากพนังหลายกลุ่มได้หันมาทำไร่นาสวนผสม ซึ่งเป็นอาชีพเสริมหลังฤดูเก็บเกี่ยว จนกระทั่งกลายเป็นอาชีพหลักของหลายครอบครัวไปแล้วพื้นที่ปลูกก็มีจำพวกผักกินใบ พริก มะเขือ แตงโม ข้าวโพด และถั่วต่างๆ

นอกเหนือจากนี้แล้ว ประชาชนบางส่วนก็มีอาชีพทำประมง เลี้ยงสัตว์และรับจ้างหัตถกรรม เก็บของป่ามาขายหรือไม่ก็ทำการค้า ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสถานที่ตั้งของบ้านเรือนหรือหมู่บ้าน สำหรับผู้ที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้ทะเลหรือชายฝั่งทะเล ก็มักจะทำมาหาเลี้ยงชีพด้วยการทำประมงหรือรับจ้างช่วยงานประมง บางคนก็อาจจะเลี้ยงสัตว์ที่กินปลาเป็นอาหารเพราะเห็นว่าเป็นช่องทางทำมาหากินที่ดีกว่าหรือเสี่ยงน้อยกว่าการทำประมง สำหรับผู้ที่ทำการค้าก็มีตั้งแต่การค้าขายเล็กๆน้อยๆ เช่น การค้าขายสินค้าอุปโภคบริโภคตามบ้านเรือนหรือตามตลาดนัด ไปจนถึงการค้าขายรายใหญ่ตามหัวเมือง อย่างเช่น ในย่านอำเภอปากพนัง ส่วนคนที่เก็บของป่านั้น มักจะมีที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ในป่าเขาเสียส่วนใหญ่ อาจจะเป็นป่าทึบหรือไม่ก็เป็นป่าชายเลนของป่าที่มีในแถบนี้ ได้แก่ รังนก น้ำผึ้ง ไม้แสม เป็นต้น สำหรับคนที่อาศัยอยู่ตามป่าเขา จะคอยเก็บของป่ามาแลกเปลี่ยนกับสินค้าในตัวเมือง หรืออาจจะขายให้กับคนในเมืองนั้น

ปัจจุบันทุกอย่างในชีวิตของผู้คนในลุ่มน้ำปากพนังเริ่มเปลี่ยนไปมาก สำหรับกลุ่มเกษตรกรซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ในพื้นที่แล้ว จะอาศัยข้าวที่ปลูกไว้กินเป็นแบบการเพาะปลูกแบบยังชีพและอาจจะมีการขายข้าวเพื่อแลกกับเงินตรามาเป็นค่าใช้จ่ายในครอบครัวและรวมถึงค่าเล่าเรียนของลูกๆด้วย ก่อนที่ชาวนาจะหันมาทำไร่นาสวนผสมก็มีวิถีชีวิตอยู่อย่างนั้นมานานแล้ว แต่ตอนที่หันมาทำไร่นาสวนผสม ชาวนามีผลผลิตใหม่มาขายเป็นระยะๆ ซึ่งพอจะเป็นรายได้หลักของครอบครัวได้

ชีวิตของคนในลุ่มน้ำปากพนังส่วนใหญ่ทุกวันนี้ ได้รับการประเมินว่ามีการเปลี่ยนแปลงไปมากดังคำกล่าวที่ว่า “จากอาชีพที่เคยเป็นเกษตรกรมาโดยกำเนิด ต้องซื้อข้าวสารมากิน ซื้อน้ำใช้และน้ำกิน พืชผักและหอยปูปลาต่างๆ จากที่เคยปลูกและเคยหามาได้ เคยประกอบอาชีพมาแต่ก่อน ต้องซื้อกินทุกอย่าง ด้านอาชีพก็ไม่แน่นอน ต้องกลายเป็นสังคมที่แตกร้าง ไม่มีหลักประกันอะไรให้กับชีวิตและครอบครัว เลยกลายเป็นสังคมที่ถูกทอดทิ้ง สถานการณ์แบบนี้ถือว่าเลวร้ายยิ่งกว่าตัดไม้ทำลายป่าหลายเท่าทีเดียว” (คณะกรรมการประชาสัมพันธ์โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. 2547 : 50) จนกระทั่งต้องมีโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

กล่าวโดยสรุปจากที่กล่าวมาข้างต้นพอจะสะท้อนภาพของการด้นร่นต่อสู้ของประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังโดยภาพรวม โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวนาที่เป็นคนส่วนใหญ่ของพื้นที่ดังกล่าวจะต้องใช้ชีวิตให้อยู่รอดท่ามกลางความยากลำบากในพื้นที่และความเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติ ที่มีผลกระทบโดยตรงต่อปากท้องของผู้คนในพื้นที่ จากสภาพการต่อสู้ดิ้นรนดังกล่าวได้ส่งผลทำให้ประชาชนในพื้นที่มีสภาพสังคม วัฒนธรรมและการเมืองที่มีลักษณะเฉพาะของตัวเอง ดังจะได้กล่าวถึงในหัวข้อต่อไป

ผู้คน สังคม วัฒนธรรมและการเมือง :

สังคมในลุ่มน้ำปากพนัง แทบจะเรียกได้ว่าอยู่กันอย่างกระจัดกระจายมาก แต่ในอดีตนั้นจะมีเมืองนครศรีธรรมราชเป็นเมืองใหญ่คอยกำกับดูแลดินแดนในแถบนี้และคาบสมุทรในภาคใต้หรือหากจะกล่าวเป็นอย่างอื่นคงจะกล่าวได้เพียงแต่ว่ามีเพียงเมืองท่าเช่นเมืองปากพนังเท่านั้นที่ติดต่อโดยตรงกับเมืองนครศรีธรรมราช ในรูปของการส่งภาษี ส่วย อากร แรงงาน และผลผลิตจากราษฎรส่งให้แก่นครศรีธรรมราชตามที่เรียกร้องมาและนครศรีธรรมราชก็จะส่งต่อให้ส่วนกลางที่มีอำนาจเหนือกว่าต่อไป

อาจกล่าวได้ว่าอำเภอเมืองกับอำเภอปากพนังเท่านั้นที่มีการติดต่อกันอยู่ตลอดเวลาในเรื่องของการปกครองแบบเมืองใหญ่-เมืองเล็ก แต่สำหรับพื้นที่อื่นที่อยู่ห่างออกไปไม่ว่าจะเป็นหัวไทร ชะอวด ร่อนพิบูลย์ ไม่จำเป็นต้องเกี่ยวข้องหรือมีความสัมพันธ์ในฐานะที่เป็นรองกับเมืองนครศรีธรรมราชทำให้ผู้คนทั้งที่อยู่เป็นกลุ่มก้อนในย่านชุมชนหรืออยู่กระจัดกระจายตาม

เรือกสวนไร่นาหรือตามป่าเขา ย่อมจะมีความเป็นอิสระในระดับหนึ่งในการกำหนดชะตาชีวิตของตนเอง ไม่เหมือนกับปากพหนังที่ไม่มีความเป็นอิสระ ต้องขึ้นต่อเมืองนครศรีธรรมราช มีผลทำให้ทรัพยากรท้องถิ่นของปากพหนังที่มีอยู่ ต้องเคลื่อนย้ายสู่ส่วนกลางในรูปของส่วยอากรและมักจะได้รับการช่วยเหลือเป็นการตอบแทนในยามยากน้อยมาก

ประชาชนในอดีตในระดับล่างๆ จะประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจแบบพอยังชีพคือ ทำนาที่พอกินเท่านั้นหรือจะเลี้ยงสัตว์ด้วยและหากมีเวลาว่างก็จะทำหัตถกรรม จะมีการแลกเปลี่ยนบ้างโดยเฉพาะในรูปสินค้าต่อสินค้า โดยแลกเปลี่ยนผลิตผลที่ประชาชนผลิตได้เอง

แต่สำหรับประชาชนระดับบนๆหรือระดับผู้ปกครองจะผูกขาดการค้า คนเหล่านี้ ได้แก่ เจ้าเมืองหรือกษัตริย์หรือไม่ก็จะเป็นชาวจีนที่อาศัยอยู่ตามหัวเมืองใหญ่หรือเมืองท่า จะทำมาหากินโดยการอิงกับระบบราชการ ส่วนพ่อค้าพื้นเมืองก็อาจจะมิให้เห็นอยู่บ้าง แต่ทำการค้าแบบแลกเปลี่ยนสินค้าต่อสินค้าและมักจะเป็นคนมาจากนอกพื้นที่ เช่น พ่อค้าจากเมืองสมุทรสาครหรือปัตตานี ที่นำเกลือมาแลกเปลี่ยนกับผลผลิตอื่นๆ

หากไม่นับพื้นที่อำเภอเมืองนครศรีธรรมราชด้วยแล้วจะพบว่าในอดีตนั้นผู้คนส่วนใหญ่ในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพหนัง จะเป็นสามัญชนเสียส่วนใหญ่ ซึ่งก็คือ เป็นพวกไพร่และทาส (ไม่รวมสมณสงฆ์ ซึ่งถือเป็นคนอีกกลุ่มหนึ่งต่างหาก) หรือจะมีชนชั้นสูงบ้าง ก็คงจะเป็นพวกขุนนางที่มีศักดินาระหว่าง 400-1,200 ไร่เท่านั้น ไม่ใช่พวกเจ้านายแต่อย่างใด

ด้านศาสนานั้น คนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ รองลงมาจะเป็นศาสนาอิสลามและศาสนาคริสต์ ผู้คนในเขตลุ่มน้ำปากพหนังมีลักษณะคล้ายคลึงกันมากในด้านการนับถือขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม เช่น ประเพณีวันขึ้นปีใหม่จะมีการทำบุญตักบาตร ประเพณีสงกรานต์จะมีการทำบุญรดน้ำผู้ใหญ่ผู้สูงอายุและการทำบุญวันสารทหรือการชิงเปรต ฯลฯ แต่ในบางพื้นที่จะมีวัฒนธรรมเป็นของตัวเอง เช่น ในอำเภอชะอวดนั้น มีมโนราห์ที่มีชื่อเสียง ในเขตอำเภอเชียรใหญ่มีหนังตะลุงหลายคณะและมีเพลงบอกซึ่งรำลึกกันว่าคนรุ่นก่อนๆ ในอำเภอเชียรใหญ่และอำเภอหัวไทร สามารถว่าบทกลอนได้อย่างแพร่หลาย (พอดา แก่นแก้ว. 2527 : 15) เป็นที่เกิดของบรมครูเพลงบอกชื่อดังคือ นายปาน ชีช้าง หรือปานบอด (เพราะเป็นคนตาบอด) และนายรอดหลอ ทั้งสองคนนี้มีภูมิลำเนาอยู่ที่อำเภอหัวไทรและเป็นคู่ประชันในทุกเวทีการแสดง ซึ่งเป็นที่เรียกขานกันติดปากว่า “ปานบอด รอดหลอ” และคณะเพลงบอกรุ่นหลังที่เป็นลูกศิษย์ของนายปาน ชีช้างคือคณะเพลงบอกของนายสร้อย จำแจ่ม ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง (การแสดงพื้นบ้าน-เพลงบอกปี 2538) (เอกสารข้อมูลประวัติและผลงานดีเด่นของนายสร้อย จำแจ่ม.) ซึ่งมีภูมิลำเนาอยู่ที่หมู่ที่ 9 ตำบลเชียรเขา อำเภอเชียรใหญ่ (แต่ปัจจุบันเป็นพื้นที่ในเขตอำเภอเฉลิมพระเกียรติแล้ว) หรืออย่างกรณีของเขตอำเภอปากพหนัง จะมีประเพณีที่ขึ้นหน้าขึ้นตาก็คือ ประเพณีชักพระ ซึ่งทำกันในวันเพ็ญเดือน 11 และประเพณีอื่นๆ ซึ่งเหมือนกับชาวพุทธในประเทศไทยนิยมทำกัน เช่น การทำบุญเข้าพรรษา ฯลฯ

ในเรื่องการพักผ่อนหย่อนใจในยามว่างนั้น จะแตกต่างกันไปตามฐานะหรือความชอบใจ เป็นการส่วนตัว อาจจะนัดพบปะกันตามร้านกาแฟประจำหมู่บ้านหรือตำบล หรือตามร้านกาแฟ ตามตลาดนัดในยามเช้าก่อนไปทำงานหรือหลังจากเลิกงาน หรือไม่ก็รวมกลุ่มกันไปเที่ยว อาจจะมีการเลี้ยงวัวชนและเล่นพนันด้วยและเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปในภาคใต้ว่าการชนโคเป็นกีฬา ที่ขึ้นชื่อของชาวใต้ นอกจากนี้ อาจจะมีการเล่นการพนันอย่างอื่นๆ เช่นเดียวกับภาคกลางและภาคอื่นๆ เช่น การก่ดปลา การชนไก่ โรงบ่อนและโรงหวย

มีการกล่าวขานกันว่าชนบทรอบน้อมประเพณีที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือการเคารพ นับถือผู้ใหญ่ของผู้คนในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังและพื้นที่ภาคใต้โดยรวมที่มีต่อขุนนาง เจ้านายหรือนายจาง ในกรณีเจ้านายนั้น ชาวบ้านสามัญชนจะให้เกียรติโดยเรียกขานหน้าว่า “ได้เท่า” และสำหรับชาวบ้านโดยทั่วไปในชนบทจะให้เกียรติหรือให้คำยอมรับนับถือคนที่เขาสามารถพึ่งพาอาศัยได้โดยเรียกว่า “คนใหญ่” ทั้งหมดนี้อาจจะเป็นเพราะอิทธิพลของระบบโครงสร้างอำนาจของสังคมไทยในเขตชนบท

อย่างไรก็ดี สำหรับประชาชนส่วนใหญ่ในลุ่มน้ำปากพนังที่อยู่ห่างไกลจากอำนาจ และไม่มีส่วนได้เสียกับระบบโครงสร้างอำนาจรัฐ คงจะไม่ได้ยึดมั่นถือมั่นในระบบดังกล่าวมากนัก เพราะจะอยู่ในฐานะไพร่ (มากกว่าทาส) ประกอบอาชีพตามท้องไร่ท้องนา แต่ไม่ได้มีความใกล้ชิดกับเจ้าขุนมูลนายที่มีหน้าที่ปกครองบังคับบัญชาหรือช่วยให้ความคุ้มครองผู้ที่อยู่ในความดูแลของตน ชาวบ้านเหล่านี้ก็ไม่จำเป็นต้องงอมืองอเท้าเพื่อรอความช่วยเหลือจากเจ้าขุนมูลนายที่อยู่ห่างไกล และไม่จำเป็นต้องให้สิ่งตอบแทนแก่เจ้าขุนมูลนายในรูปของการให้ความจงรักภักดีหรือแรงงาน ตรงกันข้ามชาวบ้านกลับต้องพึ่งพาช่วยเหลือตัวเองให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพื่อความอยู่รอดของตัวเอง อาจจะมีบ้างก็จะเป็นเพียงการอยู่ภายใต้ความคุ้มครองของ “คนใหญ่” เพื่อขอความช่วยเหลือเพื่อให้ดูแลทุกข์สุขและอาจจะต้องพึ่งพาผู้อาวุโสในชุมชน ให้เป็นผู้ที่คอยประนีประนอมเวลาเกิดความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านด้วยกันเอง

แต่สำหรับกรณีการพึ่งพาในเชิงอุปถัมภ์นั้น ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาดังกรณีการศึกษาของดร.สนิท มณีดุลย์ ซึ่งศึกษาเรื่องผลกระทบของอุตสาหกรรมกุ้งที่มีต่อความสัมพันธ์ทางการผลิตของชุมชนชาวนาในอำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช ได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงในเรื่องความสัมพันธ์ของคนในสังคมไว้ประการหนึ่งไว้อย่างน่ารับฟังว่า “ลักษณะการคบหาพวกนักเลงหรือคนใหญ่คนโต นับถือเป็นลูกพี่ที่เคยมีในสมัยทำนาข้าวได้เริ่มลดลง ชาวนาจะหันมาคบพวกพ่อค้านายทุนแทนเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสของทุนนิยมที่เข้ามา” (สนิท มณีดุลย์. 2539 : 136)

กล่าวเฉพาะด้านการเมืองนั้น ประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง มีความเกี่ยวข้องทั้งโดยทางอ้อมและทางตรงกับการเมืองระดับประเทศมาอย่างยาวนาน แต่เหตุการณ์ในพื้นที่ที่ถือว่าทำให้ประชาชนได้เกี่ยวข้องกับการเมืองอย่างลึกซึ้ง แม้ว่าจะไม่รู้ตัวก็ตามก็คือ เหตุการณ์ร่วมสมัยอย่างเช่น การสู้รบกันระหว่างเจ้าหน้าที่ราชการและสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยที่มี

นักศึกษาและญาติพี่น้องและลูกหลานของตัวเองเข้าไปรวมอยู่ด้วยเป็นจำนวนมากในบริเวณที่เป็นป่าเขา

จากสถานการณ์การต่อสู้ห้าหันทันเพื่ออุดมการณ์ทางการเมืองครั้งนั้นทำให้ประชาชนในพื้นที่ได้ประสบพบพานกับการต่อสู้กันอย่างเอาเป็นเอาตายกันเพื่ออุดมการณ์ทางการเมืองของแต่ละฝ่าย การเสียชีวิตของเจ้าหน้าที่บ้านเมืองและฝ่ายลูกหลานญาติพี่น้องของตัวเอง การแอบอ้างชื่อของพรรคคอมมิวนิสต์เพื่อผลประโยชน์เฉพาะหน้าหรือเพื่อการเอาตัวรอดจากคดีอาญาของบ้านเมือง การเอาตัวรอดท่ามกลางความหวาดระแวงของฝ่ายตรงข้าม ตลอดจนได้เห็นว่ามีบุคคลระดับผู้นำในป่าและสมาชิกร่วมขบวนการออกมามอบตัวและต่อสู้กันทางการเมืองบนเวทีของการเลือกตั้งและรัฐสภา จึงพลอยทำให้ประชาชนที่ไม่เคยเกี่ยวข้องกับการเมืองมาตั้งแต่อดีต ได้เห็น รับรู้และเฝ้าติดตามความเคลื่อนไหวทางการเมืองมาตลอด ไม่ว่าจะเป็นการเมืองที่เป็นเรื่องอุดมการณ์ การเมืองที่เป็นเพียงการเลือกตั้ง การเมืองที่เป็นเรื่องของฝ่ายนิติบัญญัติหรือการเมืองในเรื่องการบริหารงานของฝ่ายรัฐบาล

จากประสบการณ์ในการเลือกตั้งแต่ละครั้ง ประชาชนแต่ละคนอาจจะวางตัวแตกต่างกันไป อาจจะกระตือรือร้นหรือว่านิ่งเฉยในทางการเมือง แต่ในปัจจุบันนี้พวกเขาเหล่านั้น มองบทบาทของตัวเองแล้วรู้ว่าควรจะวางตัวเองอยู่ตรงไหนในการเลือกตั้ง ในการให้ความช่วยเหลือแก่ผู้สมัครรับเลือกตั้งและพรรคการเมืองหรือว่ายังจะวางเฉยทำตัวไม่รู้ไม่ชี้กับการเมืองในเขตลุ่มน้ำปากพนังที่ถือว่าเป็นเขตเลือกตั้งที่ 2 ของจังหวัดนครศรีธรรมราช หรือการเมืองระดับประเทศ แต่ทุกคนยอมรับว่าการเมืองในพื้นที่นี้ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลกระทบต่อทุกชีวิตและที่เป็นรูปธรรมที่สุดคือเส้นทางคมนาคมขนส่งในพื้นที่และที่ติดต่อกับนอกพื้นที่ ได้รับการพัฒนาดีขึ้นด้วยงบประมาณก้อนใหญ่ ยังผลให้การเดินทางสะดวกสบายกว่าแต่ก่อนมาก

โดยสรุป ช่วงแห่งการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญของสังคมและชุมชนลุ่มน้ำปากพนัง ก็คือช่วงแรกราวปีพ.ศ. 2518 ที่เป็นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างพื้นฐานจากการใช้ทางสัญจรทางน้ำใช้คลอง แม่น้ำเป็นเส้นทางคมนาคมหลักมาเป็นถนนในยุครัฐบาลม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช หัวหน้าพรรคกิจสังคม ภายใต้คำขวัญ “เงินผัน ประกันพืชผล สภาตำบล คนจนรักษาฟรี” การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้อำเภอต่างๆในลุ่มน้ำปากพนัง ซึ่งผู้คนอยู่กันอย่างยากลำบากในการติดต่อเดินทางระหว่างกันได้รับความสะดวกมากยิ่งขึ้น นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตแทนที่จะทำนาอย่างเดียว ยังสามารถเดินทางไปทำงานรับจ้างต่างอำเภอต่างจังหวัดได้สะดวกยิ่งขึ้น การเข้ามาติดต่อค้าขายของบรรดาพ่อค้าแม่ค้าจากต่างถิ่นก็มีมากขึ้น นับเป็นการเปิดและขยายโอกาสของความเจริญเข้าสู่เขตลุ่มน้ำปากพนัง

การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอีกครั้งหนึ่งคือ การเปลี่ยนแปลงจากการทำนาข้าวมาเป็นนากุ้ง ในราวปี 2532 ซึ่งถือว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตของชุมชนชาวนาอย่างมาก ทั้งในด้านการพึ่งพา การช่วยเหลือกัน ตลอดจนเครือข่ายความสัมพันธ์ที่มีความซับซ้อนมากขึ้นและผล

กระทบทางด้านมลภาวะอันเกิดจากการไม่มีการวางแผนอย่างเป็นระบบของราชการและแนวคิด
ที่ว่าทุกคนมีสิทธิในการทำกินโดยเท่าเทียมกันในพื้นที่ที่ตนครอบครอง

บทที่ 5

ลุ่มน้ำปากพนังกับคุณธรรมของความเป็นพลเมือง

ในบทนี้ จะได้กล่าวถึงคุณลักษณะพิเศษของคุณธรรมของความเป็นพลเมืองของผู้คนในเขตลุ่มน้ำปากพนัง ทั้งในมิติทางประวัติศาสตร์ สังคม-วัฒนธรรม และการเมือง โดยการนำเสนอในลักษณะของปรากฏการณ์ในทางสังคม ซึ่งเกิดขึ้นและดำรงอยู่ภายใต้เงื่อนไขและกระบวนการทางสังคมหลากหลายรูปแบบและมีส่วนสัมพันธ์เกี่ยวโยงอย่างลึกซึ้งกับวิถีชีวิตของผู้คนในพื้นที่ดังกล่าวตลอดช่วงระยะเวลายาวนานของพัฒนาการทางสังคม วัฒนธรรมและการเมืองที่แตกต่าง

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ระดับลึกของกลุ่มตัวอย่างจำนวน 21 ราย ซึ่งประกอบด้วยประชาชนทั่วไป ผู้นำชุมชนท้องถิ่นและนักการเมือง สะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดเบื้องหลังในการตัดสินใจการดำเนินการในเรื่องต่างๆ ของผู้คนที่สามารถชี้ให้เห็นว่าคุณธรรมของความเป็นพลเมืองในลุ่มน้ำปากพนังคืออะไร มีคุณค่าต่อสังคมเช่นไร และผ่านเงื่อนไขและกระบวนการในการพัฒนามาเช่นไร ซึ่งสามารถสรุปและนำเสนอออกมาได้เป็น 4 ชุดของปรากฏการณ์ ดังนี้

1. การสร้างจิตภาพของความเป็นพลเมือง (Civic Mind)
2. ความเท่าเทียมกันทางสังคม (Equality of Life)
3. พลังทางการเมืองของประชาชน (Popular Political Power)
4. ทุนทางสังคมแบบชนบท (Local Social Capital)

1. การสร้างจิตภาพของความเป็นพลเมือง

จิตภาพของความเป็นพลเมืองคือ การมีจิตใจที่ตระหนักถึงภาวะความรับผิดชอบต่อส่วนรวมในฐานะพลเมืองซึ่งเป็นสิ่งดีงามที่เกิดขึ้นในตัวคน อันเป็นการเชื่อมต่อระหว่างความรู้สึกส่วนตัวกับความรับผิดชอบต่อส่วนรวม (self - collective) ซึ่งเป็นแนวคิดที่เป็นสองด้านในตัวเอง จิตภาพของความเป็นพลเมือง จะสามารถบ่งชี้ได้ว่าบุคคลนั้นมีจิตใจเพื่อส่วนรวมมากน้อยเพียงใด และในมิติทางสังคมที่สรุปขึ้นมาจากข้อมูลเชิงประจักษ์ในการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง พบว่าจิตภาพของความเป็นพลเมือง ประกอบด้วยชุดของปรากฏการณ์ทางสังคม 5 ชุด คือ

1. การร่วมกันแก้ปัญหาในทางที่ดีงามโดยไม่ได้ตั้งใจภายใต้ความเห็นพ้องต้องกัน
2. การมีส่วนร่วมกำหนดชะตากรรมของสังคม
3. ความเหนียวแน่นของชุมชนกับการเสียสละเพื่อส่วนรวม
4. ความกลมเกลียวเชิงพันธมิตรชั่วคราว
5. มาตรการในการตรวจสอบบุคคลก่อนที่จะมอบความไว้วางใจให้เป็นผู้นำ

ทั้งนี้ ปรากฏการณ์ทางสังคมทั้ง 5 ชุดดังกล่าวข้างต้น มีเงื่อนไขและผ่านกระบวนการทางสังคม ดังจะได้กล่าวถึงในรายละเอียดควบคู่กันไป

การร่วมกันแก้ไขปัญหในทางที่ติงามโดยไม่ตั้งใจภายใต้ความเห็นพ้องต้องกัน

การร่วมกันแก้ปัญหในทางที่ติงามโดยไม่ตั้งใจ เกิดขึ้นจากกรณีที่แต่ละครอบครัวจะเผชิญหน้ากับปัญหามากมาย อย่างเช่น ปัญหาทางธรรมชาติคือน้ำท่วมอย่างกรณีในหมู่บ้านไทรหัวม้า ปัญหาโจรผู้ร้ายปล้นจี้้อย่างกรณีในอำเภอเชียรใหญ่ ปัญหาการคมนาคมขนส่งอย่างกรณีของตำบลท่าเสม็ดในอำเภอชะอวด ปัญหาการถูกกดขี่ข่มเหงจากข้าราชการอย่างกรณีของบ้านทุ่งโขน อำเภอชะอวด เป็นต้น

ในกรณีปัญหาทางธรรมชาติอย่างน้ำท่วมนั้น เป็นตัวอย่างที่ชัดเจนที่สะท้อนให้เห็นถึงการร่วมกันแก้ไขปัญหในทางที่ติงามโดยไม่ตั้งใจภายใต้ความเห็นพ้องต้องกัน แม้ว่าปัญหานี้จะส่งผลถึงปัญหาปากท้องของแต่ละครอบครัว ไม่มีข้าวกิน ไม่มีเงินใช้จ่าย แต่ก็ไม่มีใครคิดที่จะปล้นจี้เพื่อนบ้านเพื่อให้ครอบครัวของตัวเองอยู่รอดแต่เพียงลำพัง ในทางกลับกันแต่ละครอบครัวต่างดิ้นรนหาทางออกกันเอง แต่ดูเหมือนว่าการดิ้นรนของแต่ละครอบครัวจนพบทางออกของตัวเองจะเป็นไปในทางเดียวกันและส่งผลโดยรวม ทำให้ชุมชนมีความสงบสุขตามไปด้วย

บ้านไทรหัวม้า เป็นพื้นที่หนึ่งในลุ่มน้ำปากพนังซึ่งต้องเผชิญหน้ากับปัญหาน้ำท่วมในทุกปี ซึ่งเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นมาตั้งแต่อดีตและต่างก็รับทราบกันดีนับตั้งแต่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่นี้และต่างก็คิดว่าปัญหาทางธรรมชาติแบบนี้ มนุษย์ด้วยกันเองไม่สามารถแก้ไขได้จากปัญหาน้ำท่วมนี้ทำให้เกิดปรากฏการณ์การร่วมกันต่อสู้ ที่อาจจะไม่สามารถเอาชนะปัญหาได้ แต่สามารถทำให้ทุกครัวเรือนอยู่รอดได้ การร่วมกันต่อสู้ปรากฏออกมาในรูปแบบต่างๆ เช่น ชาวบ้านที่ต่างก็ทำนาเหมือนกัน ยอมรับในศักยภาพของตัวเองว่าไม่สามารถเอาชนะปัญหาธรรมชาติได้ ก็จะชักชวนกันปลูกพืชอย่างอื่นในพื้นที่ที่น้ำไม่ท่วมขังเหมือนอย่างในที่ลุ่มอย่างเช่น การปลูกแตงกวาหรือการปลูกพริกชี้ฟ้า ซึ่งจะเป็นการปลูกกันเพื่อขายหรือใช้ในครัวเรือน หากมีเหลือก็จะนำไปขายแลกเปลี่ยนเป็นเงินมาซื้อข้าวสาร ในบางปีที่ประสบปัญหาน้ำท่วม การเปลี่ยนแปลงวิธีการปลูกพืชถือเป็นปรับเปลี่ยนการดำรงชีพตามสภาพปัญหาอย่างหนึ่งที่ยังดีกว่าการอพยพจากพื้นที่ที่แวดล้อมด้วยญาติพี่น้อง ไปหาที่ทำกินใหม่ในที่อื่นที่มีแต่คนแปลกหน้าหรือการทิ้งบ้านทิ้งนาไปทำงานรับจ้างในเมืองและต้องไปเริ่มต้นชีวิตในรูปแบบใหม่ แม้ว่าพื้นที่จะมีความอุดมสมบูรณ์ก็จริง แต่เป็นพื้นที่ที่น้ำท่วมขังเสียส่วนใหญ่ น้ำท่วมเป็นปัญหามาตั้งแต่อดีตน้ำท่วมแต่ละครั้งจะทำให้ข้าวในนาเสียหายมาก ชาวบ้านต่างยอมรับกันว่าไม่มีวิธีที่จะแก้ปัญหนี้ได้ เพราะมันเป็นเรื่องของธรรมชาติ

ต่างกับกรณีของบ้านน้ำบ่อซึ่งตามคำบอกเล่าของนายชิต บ้านน้ำบ่อ วัย 40 ปีกว่านั้น เป็นพื้นที่ที่ตั้งอยู่ในที่ราบสูงไม่มีปัญหาเรื่องน้ำท่วม อย่างไรก็ตามก็ดี มีชาวบ้านบางส่วนที่ต้องอพยพไปทำงานรับจ้างในเมือง อย่างเช่น ชะวอด เขียวใหญ่ ปากพั่ง ท่งสงและในตัวเมืองนครศรีธรรมราช หลังเสร็จสิ้นฤดูกาลเก็บเกี่ยวแล้ว แต่ในช่วงปัจจุบัน การทำมาหากินในหมู่บ้านเริ่มเปลี่ยนจากการทำนาเพียงอย่างเดียวเป็นการทำไร่นาสวนผสมเช่นเดียวกับชาวบ้านในหมู่บ้าน ไทรหัวม้า และชาวบ้านบางส่วนก็ไม่อพยพเข้าเมืองแต่ทำงานในหมู่บ้านแทน

ในกรณีปัญหาโจรผู้ร้ายปล้นจี้้นั้น เป็นปัญหาที่พบเห็นได้บ่อยครั้งในอดีตที่ผ่านมา ตามคำบอกเล่าของนายติม เขียวใหญ่ วัย 60 ปีกว่า ปัญหาที่เกิดจากผู้คนต่างวางตัวเป็นผู้มีอิทธิพลกันมากทำให้พื้นที่ลุ่มน้ำปากพั่งอยู่ในภาวะส่อแหลมต่อการเกิดอาชญากรรมสูงมาก ในทัศนะของนายติม เขียวใหญ่มีความเห็นว่า “ในอดีตผู้คนมีปัญหาเรื่องโจรปล้นจี้ซึ่งทรัพย์สินกันในบ้านเรือนของชาวบ้านเกิดขึ้นให้เห็นกันบ่อยๆ หากไม่มีเงินทรัพย์สินให้ก็จะยิ่งจะฆ่า บางครั้งชาวบ้านฮึดขึ้นสู้ก็มีเพราะสร้างสมบัติไว้ไม่ได้เลยจะโดนปล้นตลอด....” (นายติม เขียวใหญ่)

การคมนาคมขนส่งนับว่าเป็นอีกปัญหาหนึ่งของคนส่วนใหญ่ในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพั่ง เพราะความห่างไกลจากย่านความเจริญทางด้านการค้าหรือตัวเมืองที่เป็นที่ตั้งของหน่วยงานราชการ อย่างกรณีของหมู่บ้านแห่งหนึ่งซึ่งปัจจุบันเป็นหมู่ที่ 5 ของตำบลท่าเสม็ดนั้น นายบน ท่าเสม็ด ยืนยันว่าชาวบ้านในหมู่บ้านประสบกับปัญหาในการคมนาคมขนส่งอย่างมากในการติดต่อกับโลกภายนอกอย่างเช่นในตัวเมืองเพื่อแลกเปลี่ยนสินค้าที่ผลิตเองไม่ได้ อย่างเช่น เกลือหรือเสื้อผ้า (นายบน ท่าเสม็ด)

อีกปัญหาหนึ่งซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่ต่างก็พบพานมาด้วยกัน ก็คือ ปัญหาการถูกกดขี่ข่มเหงจากข้าราชการหรืออาจจะเป็นการถูกใส่ร้ายป้ายสี ในกรณีนี้ นายสิง บ้านทุ่งโชนแห่งตำบลชะวอด เล่าให้ฟังว่า กรณีของชาวบ้านในหมู่บ้านทุ่งโชน รวมตัวกันได้เพราะเป็นคนหัวอกเดียวกัน ต่างคนก็ต่างเป็นพวกที่อพยพมาจากที่อื่นเพื่อหนีปัญหาจากการถูกกดขี่ข่มเหงหรือถูกใส่ร้ายป้ายสีว่าเป็นคอมมิวนิสต์หรือมีคดีความ แต่ไม่ใช่อพยพหนีความยากจนแต่อย่างใด เพราะสภาพหมู่บ้านจะเป็นที่สูงและเป็นป่ารก เหมาะแก่การหลบหนีการติดตามของเจ้าหน้าที่บ้านเมือง (นายสิง บ้านทุ่งโชน)

โดยภาพรวม ชาวบ้านในลุ่มน้ำปากพั่งในแต่ละหมู่บ้านหรือตำบล มักจะประสบปัญหาร่วมกัน อาจจะเป็นเพียงปัญหาเดียวหรือมากกว่าหนึ่งปัญหาหรือไม่ก็อาจจะได้รับรู้ผ่านทางเครือข่ายที่ประสบปัญหาดังกล่าวเหล่านั้น แต่ทุกคนต่างตระหนักดีว่าปัญหาเหล่านี้ไม่มีใครที่สามารถหลีกเลี่ยงได้จึงจำเป็นต้องใช้ชีวิตร่วมกันต่อไปและต่างก็พร้อมที่จะเผชิญหน้ากับปัญหาดลตลอดเวลา

เงื่อนไข : ความจำเป็นในการต้องใช้ชีวิตร่วมกัน

ทุกครอบครัวในหมู่บ้านไทรห้วม้าหรือบางครอบครัวในหมู่บ้านน้ำบ่อ ต่างได้รับผลกระทบจากปัญหาน้ำท่วมเหมือนกันหมดเพราะทำนาเป็นอาชีพหลักและบริโภคข้าวเป็นอาหารหลัก ทุกคนยอมรับว่าปัญหาน้ำท่วมเป็นปัญหาที่แก้ยากก็จำเป็นต้องปล่อยไปตามยถากรรม ต้องปล่อยเลยตามเลยเพราะต่างก็ไม่ว่าจะแก้ปัญหากันอย่างไรเพราะเป็นปัญหาที่หนักหนาสาหัสสาครรจ์ที่สุดแล้วและไม่เพียงแต่ทำให้น้ำท่วมเท่านั้น แต่ยังทำให้ถนนหนทางในการติดต่อกับสังคมภายนอกได้รับความเสียหายด้วย

อย่างไรก็ดี ชาวบ้านในหมู่บ้านไทรห้วม้าและในหมู่บ้านน้ำบ่อ ก็ยังยินดีที่จะเอาชนะปัญหาทางธรรมชาติ แต่ละคนในหมู่บ้านและในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังจะรู้ว่าได้มีความพยายามจากทางราชการที่จะแก้ไขปัญหาน้ำท่วมอยู่เหมือนกัน อย่างเช่น การสร้างเขื่อนที่เกิดขึ้นไม่กี่ปีที่ผ่านมาปรากฏว่าพอจะช่วยลดปัญหาเรื่องน้ำท่วมได้บ้าง แต่ไม่หมดเสียทีเดียว

กระบวนการการสร้างความเป็นกลุ่ม

ในกรณีของการเผชิญหน้ากับปัญหาน้ำท่วมนั้น แต่ละคนในหมู่บ้านไทรห้วม้าแสดงออกมาในลักษณะที่เหมือนกันกล่าวคือหากเป็นไปในทางที่ร่วมกันสู้ ก็จะทำออกมาในลักษณะของการหันไปปลูกพืชอื่นในพื้นที่ที่น้ำไม่ท่วมขังเพื่อหารายได้มาจุนเจือครอบครัวให้อยู่รอดกันได้ หรือหากเป็นไปในทางหาประโยชน์จากน้ำท่วม ก็จะเป็นการทำประมงตามปกติ แต่อาจจะมียาได้มากกว่าเดิม เพราะในช่วงน้ำขังจะมีสัตว์น้ำมากเป็นพิเศษตามที่นายจัด บ้านไทรห้วม้า เล่าให้ฟังนั้น ชาวบ้านสามารถหาปลาและกุ้งในนาหรือในคลองได้ตลอด โดยเฉพาะในคลองนั้นสามารถหาได้ทั้งตอนกลางวันและตอนกลางคืน จะมีปลาชุกชุม เมื่อทำนาไม่ได้กิน ก็จะไปหาปลากินหรือหาขายดำรงชีพแทน

ชาวบ้านแทบทุกครัวเรือนจะมีพฤติกรรมเหมือนกัน อาจเรียกได้ว่าเป็นพฤติกรรมรวมหมู่ที่มีความเห็นพ้องต้องกันว่าเป็นหนทางในการทำมาหากินที่ดีที่สามารถทำให้แต่ละครอบครัวอยู่รอดและยังรวมตัวอยู่ได้ในชุมชนเดียวกัน

ไม่ต่างกับกับกรณีของหมู่บ้านน้ำบ่อ ชาวบ้านพิจารณาแล้วเห็นว่าการทำนาไม่ค่อยจะได้ผลทั้งในรูปของข้าวและเงิน จึงดิ้นรนต่อสู้ในการทำมาหากินให้อยู่รอดได้ด้วยการทำไร่นาสวนผสม และต่อมาได้รับความช่วยเหลือจากโครงการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนัง ตัวนายชิด บ้านน้ำบ่อ เองนั้น เคยเข้าร่วมฟังการสัมมนาและการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับการทำไร่นาสวนผสมและกลับมาชักชวนให้เพื่อนบ้านได้ลองทำดู

“เมื่อก่อนชาวบ้านมีการทำนากันมาก แต่ต่อมาเมื่อเห็นว่าการทำไร่นาสวนผสมมีรายได้ดีกว่า จึงเปลี่ยนมาทำไร่นาสวนผสมกันบ้างเป็นบางส่วนและมีโครงการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนังเข้า

มา มีกรมปศุสัตว์เข้ามา ซึ่งเมื่อก่อนไม่มี ชาวบ้านมีการเปลี่ยนแปลงอาชีพ เช่น มีการเลี้ยงเปิดเทศ รายได้ของชาวบ้านก็เพิ่มขึ้น ก็พอจะขยับไปเป็นอาชีพหลักได้เหมือนกัน" (นายชิต บ้านน้ำป่อ)

กรณีของการหันมาทำไร่นาสวนผสม เป็นการพยายามร่วมกันหาทางออกในลักษณะของการรวมกลุ่มกลายๆของหมู่บ้านน้ำป่อ ซึ่งชาวบ้านต่างมองว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงการทำมาหากินไปในทางที่ดี ทำนองเดียวกับการเห็นดีเห็นงามกับโครงการสร้างงานในหมู่บ้านตามความช่วยเหลือของหน่วยงานราชการที่ทำให้ชาวบ้านมีรายได้เสริมมาจุนเจือครอบครัวอีกทางหนึ่ง ไม่ต้องทิ้งบ้านไปทำงานในหมู่บ้านอื่นหรือในเมือง ดังเช่นที่นายชิต บ้านน้ำป่อ เล่าว่า "มีชาวบ้านส่วนหนึ่งที่ทำงานในหมู่บ้าน เช่น การก่อดูบสัลด ทำรั้วริมถนน ตามโครงการชะลอแรงงานออกนอกหมู่บ้านตามที่ผมได้ประสานงานกับกระทรวงแรงงาน เพื่อไม่ให้ชาวบ้านต้องออกไปทำงานที่อื่นนอกหมู่บ้าน ให้มีงานทำในหมู่บ้าน" (นายชิต บ้านน้ำป่อ)

ในกรณีของปัญหาโจรผู้ร้ายปล้นจี้้นั้น ทำให้ชาวบ้านต้องพึ่งตัวเองเป็นหลัก โดยเฉพาะผู้ชายที่อาจจะมึนสับสนเื่องไปในทางนักเลงหรือผู้มีอิทธิพล หรือหากต้องพึ่งพาเพื่อนฝูงญาติพี่น้องก็จะเป็นคนที่น่าไว้วางใจกันได้ หรืออาจจะเป็นคนที่มีบาร์มี แต่โดยภาพรวมแล้วยังต้องร่วมมือกันแก้ไขปัญหาลดความรุนแรงของปัญหาดังกล่าวไม่ให้ทำลายความสงบสุขของผู้คนในสังคม ในเรื่องนี้ นายติม เขียวใหญ่เล่าว่า "ในอดีตนั้น คนทำตัวเป็นอิทธิพลกันมาก พวกประเภทนี้ก็จะไปโจรกันเสียหมด ชาวบ้านที่อยู่กันจำเป็นต้องช่วยกันระแวงระวัง จึงต้องอาศัยเพื่อนฝูงญาติพี่น้องร่วมกันคุ้มครองทรัพย์สินเหล่านั้น แต่ละย่านจะมีคนๆหนึ่งที่กว้างขวางหรือมีบาร์มี ซึ่งส่วนมากจะเป็นผู้ใหญ่บ้านหรือกำนันเป็นคนที่มีชื่อเสียง สามารถติดต่อกับโจรได้และคุ้มครองลูกบ้านได้ อย่างเช่น ในตอนที่ผมยังเป็นหนุ่ม ผมจำได้ว่าคนที่กว้างขวางในขณะนั้นก็คือผู้ใหญ่เฟื่องหรือกำนันเอี่ยม ก็เป็นคนกว้างขวาง สามารถติดต่อกับตำรวจได้ หากตำรวจจะจับโจรก็มาตามสองคนนี้ก่อนเพื่อให้โจรผู้ร้ายที่ก่อคดีเกิดความเกรงใจไปด้วยเพราะสองคนนี้จะสามารถประนีประนอมได้ทั้งสองฝ่าย จึงเป็นที่เกรงใจของคนแถวนี้มาก" (นายติม เขียวใหญ่)

ในกรณีของการรวมกลุ่มกันตามพื้นที่เพื่อต่อสู้กับปัญหานี้ ยังจะพบอีกว่าชาวบ้านต้องรวมตัวกันพัฒนาถนนหนทางเพื่อเอาชนะอุปสรรคในการเดินทางในการติดต่อกับโลกภายนอก ไม่ว่าจะเป็นศูนย์กลางทางการค้าหรือหน่วยงานราชการ ในกรณีของคนในหมู่บ้านแห่งหนึ่งของตำบลท่าเสม็ดซึ่งติดต่อกับทางอำเภอป่าพะยอม จังหวัดพัทลุงนั้น ก่อนข้างจะอยู่ไกลจากพื้นที่ศูนย์กลางทางการค้าอย่างเช่นอำเภอปากพนัง ชาวบ้านแต่ละคนที่ต้องการเดินทางเข้าเมืองเพื่อไปส่งสินค้า ไปหาหมอหรือว่าต้องติดต่อกับทางราชการ ก็ต้องรวมตัวกันไปและต้องช่วยเหลือกันตลอดระยะทาง

"มันลำบากมาก เวหนามาก เวลาเข้าเมืองแต่ละครั้งก็ต้องไปกันทีละหลายๆคน ช่วยกันหาบของไปขาย กว่าจะไปถึงก็หลายชั่วโมงและกว่าจะเดินทางกลับมาถึงบ้านอีกก็กินเวลาหลายชั่วโมงเหมือนกัน ก็เป็นวันเลยละครับ มันค่อนข้างจะลำบากมาก แต่คนก็อยู่กันได้ หากไม่ต้อง

ออกไปติดต่อกับโลกภายนอก มันก็ไม่มีปัญหาอะไร แต่เมื่อยามที่ต้องออกไปติดต่อเพื่อหาหม้อ หรือเพื่อส่งสินค้าหรือว่าต้องติดต่อกับทางอำเภอ มันก็ลำบากเป็นธรรมดา” (นายบน ท่าเสม็ด)

เมื่อชาวบ้านทนกับปัญหาดังกล่าวไม่ไหว ต่างคนก็ต้องการให้เกิดการพัฒนาถนนหนทางขึ้นมา แต่ในระยะแรกยังไม่ได้รับความช่วยเหลือจากทางราชการเพราะราชการไม่เห็นความจำเป็นในการสร้างถนนติดต่อเชื่อมโยงกับพื้นที่ ชาวบ้านจึงยอมเสียสละเวลาในการทำมาหากิน มาช่วยกันทำถนนหนทาง โดยผลักดันให้ผู้ที่มีบารมีที่สุดของพื้นที่เป็นคนชักชวนชาวบ้านทุกคน ให้มาช่วยกันพัฒนา ในกรณีพื้นที่ตำบลท่าเสม็ดในยุคนั้นก็คือกำนันแดง ซึ่งนายบน ท่าเสม็ดระบุว่าบุคคลผู้นี้เป็นตาเขยของตัวเอง และเป็นคนที่ชาวบ้านให้ความนับถือเป็นอย่างมาก

“ตอนที่ผมยังเด็กพอจะจำความได้ว่า มีกำนันคนหนึ่งชื่อว่ากำนันแดง ชาวบ้านให้ความนับถือมาก ได้ออกปากขอแรงจากชาวบ้านให้มาช่วยกันขุดดินทำเป็นถนนหนทาง ต่อมาเมื่อผมอายุได้ประมาณสัก 23 ปีหลังจากปลดประจำการทหารเกณฑ์ กำนันแดงก็ทำการรณรงค์ในหมู่บ้านเพื่อให้ชาวบ้านช่วยถือจอบถือเสียมมาช่วยกันขุดดินทำถนนให้ดีกว่าเดิมและมีการพัฒนาเดือนละครั้ง โดยจะแบ่งให้ชาวบ้านช่วยกันขุดคนละ 5 เมตร ตอนนั้นผู้คนให้ความร่วมมือดีมาก แต่ก็มีบ้างเหมือนกันที่มีคนไม่ยอมให้ความร่วมมือ แต่ก็มีการให้คำมั่นสัญญากันว่าจะช่วยกันขุดคนละ 5 เมตรตั้งแต่แรกแล้ว และหากว่าใครไม่มาช่วยขุดก็ต้องโดนลงโทษด้วยการมาขุดเป็นสองเท่าคือ 10 เมตร ก็สัญญากันไว้อย่างนั้น ก็มีหลายคนที่ถูกลงโทษให้ขุดดินเช่นนั้น” (นายบน ท่าเสม็ด)

ในกรณีของการหนีปัญหาการถูกกดขี่ข่มเหงของชาวบ้านทุ่งโชนั้น ทำให้ชาวบ้านกลุ่มหนึ่งต้องหนีไปหลบซ่อนตัวอยู่ในพื้นที่สีแดงซึ่งเป็นพื้นที่ปฏิบัติงานของพรรคคอมมิวนิสต์ แต่ละคนมักจะมีปัญหาในการอยู่ร่วมกับสังคมที่อื่น จึงต้องหนีมาอยู่รวมกันในหมู่บ้านทุ่งโชน “เรื่องของเรื่องคือ หากชาวบ้านคนไหนไม่กินเส้นกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ หากทำอะไรผิดพลาดเพียงเล็กน้อย เช่น ไปตัดไม้ในป่าหรือหายไปไหนนานๆ ก็จะถูกกล่าวหาว่าได้เข้าร่วมพรรคคอมมิวนิสต์แล้ว จนกระทั่งอาศัยอยู่ในหมู่บ้านของตัวเองไม่ได้ จึงต้องหนีเข้าป่าไปจริงๆ เหตุการณ์ในยุคนั้นรุนแรงมาก มีการชุ่มยิงกันบ่อย ทำให้ชาวบ้านที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องได้รับบาดเจ็บล้มตายจำนวนมาก” (นายสิง บ้านทุ่งโชน)

“ก็มาอยู่ที่นี่เมื่อประมาณ พ.ศ. 2515 ตอนนั้น แคว้นี้ยังไม่มีบ้านคนอาศัยอยู่ ที่ดินก็ยังไม่มีการมาจับจอง มีพวกค้าไม้มาตัดไม้จนกลายเป็นทุ่งโล่ง มีคนมาเลี้ยงควายเต็มไปหมด เมื่อพรรคคอมมิวนิสต์เข้ามา ชาวบ้านที่ขัดแย้งกับเจ้าหน้าที่ของรัฐถูกกล่าวหาว่าเข้าพรรคคอมมิวนิสต์ ก็เลยย้ายมาอยู่แถวนี้กับผม มีนักศึกษาที่ไปเรียนกรุงเทพฯ ที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์จนกลับบ้านไม่ได้ มาอยู่รวมกันที่นี่จำนวนมาก เมื่อมาอยู่ที่นี่มากเข้า ก็ต้องถางป่าถางไร่ สร้างเป็นบ้านอยู่อาศัย ทั้งๆที่หลายคนไม่ได้เข้าร่วมพรรคคอมมิวนิสต์จริงๆ” (นายสิง บ้านทุ่งโชน)

ชาวบ้านทุ่งโชนต้องตกอยู่ในสภาพหนี้เสียประจักษ์ ด้านหนึ่งต้องเผชิญหน้ากับการเกลี้ยกล่อมของพรรคคอมมิวนิสต์ แต่อีกด้านหนึ่งต้องเผชิญหน้ากับเจ้าหน้าที่ตำรวจและทหาร ทำให้พฤติกรรมของชาวบ้านออกมาในลักษณะเป็นกลางมากที่สุดหรือไม่ก็ต้องตัดขาดจากสังคมในหมู่บ้านทุ่งโชนแบบสุดโต่งไปเลยเพื่อความอยู่รอดปลอดภัยอย่างเช่นกรณีของ “ลุงหวิน” อย่างที่นายสิง บ้านทุ่งโชนเล่าว่า “ชาวบ้านไม่เชื่อพรรคคอมมิวนิสต์ แต่ก็สามารถอยู่ได้เพราะไม่แสดงออกว่าต่อต้านและไม่ให้ความช่วยเหลือในการส่งข่าวแก่เจ้าหน้าที่บ้านเมืองคือวางตัวเป็นกลาง ไม่เข้าข้างฝ่ายใด ไม่เชื่อว่าพรรคคอมมิวนิสต์ จะสามารถเอาชนะฝ่ายรัฐบาลได้และไม่เชื่อในอุดมการณ์ของพรรคฯ แต่พรรคก็ไม่กล้าทำอะไรจนที่วางตัวเป็นกลางอย่างนี้ เพราะหากเกิดทำอะไรลงไป อาจทำให้ชาวบ้านเสื่อมศรัทธาพรรคคอมมิวนิสต์ได้..... อย่างกรณีลุงหวิน เป็นคนไม่เชื่อว่าอุดมการณ์ของคอมมิวนิสต์จะเป็นไปได้เพราะหัวหน้าจริงๆ ไม่ออกมาให้ใครเห็น ที่เจอกันก็เป็นแค่พวกปลายแถว ลุงหวินแถมบอกว่าแกอยู่สบาย อยู่มาหลอกให้แกเชื่อเลยดีกว่าคอมมิวนิสต์ไม่กล้าทำอะไรเพราะรู้ว่าแกเป็นคนอย่างนั้น พูดตรงไปตรงมา ไม่เป็นพิษเป็นภัยกับใคร เพียงแค่ไม่เข้าข้างคอมฯเท่านั้น หากยิ่งแตกาย ชาวบ้านก็จะเสื่อมศรัทธาในคอมมิวนิสต์” (นายสิง บ้านทุ่งโชน)

ผู้คนที่เข้าไปตั้งบ้านเรือนอยู่รวมกันในหมู่บ้านทุ่งโชน จึงต้องร่วมชะตากรรมเดียวกันในการสร้างบ้านแปลงเมืองเหมือนอย่างเช่นกรณีของคนในหมู่บ้านไทรหัวม้าที่อพยพย้ายถิ่นมาหากินไปจากตำบลเค็ง แต่สำหรับชาวบ้านในหมู่บ้านทุ่งโชนแล้ว ย่อมกล่าวได้ว่าประสบกับความกดดันมากกว่า

การร่วมกำหนดชะตากรรมของสังคม

การร่วมกำหนดชะตากรรมของสังคมเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมอย่างหนึ่งของผู้คนในกลุ่มน้ำปากพหนัง แต่ในที่นี้จะขอลำดับถึงสองกรณีคือกรณีของหมู่บ้านไสหมาก ตำบลไสหมาก อำเภอเขยรใหญ่ (“ไสหมาก” เป็นทั้งชื่อของตำบลและชื่อของหมู่บ้านในเวลาเดียวกันและอยู่ในอำเภอเขยรใหญ่) และบ้านห้วยแหง ตำบลท่าประจะ อำเภอชะอวด ทั้งสองกรณีนี้ ได้รับการยืนยันว่าเป็นหมู่บ้านที่ชาวบ้านมีพฤติกรรมการแสดงออกในลักษณะว่าไม่ปล่อยให้ชะตากรรมของสังคมที่เป็นบ้านเกิดของตัวเองต้องตกอยู่ในกำมือของคนเพียงคนเดียวหรือคนเพียงกลุ่มเดียวอีกต่อไป หากแต่ต้องเป็นการกำหนดโดยความคิดเห็นความอ่าน มันสมองและความต้องการของทุกคน แต่อาจจะมีวิธีการแตกต่างกันบ้างเล็กน้อยขึ้นอยู่กับสภาพของพื้นที่และนิสัยใจคอของคนเป็นสำคัญ

ในกรณีของบ้านไสหมากหรือตำบลไสหมากทั้งกำนันและผู้ใหญ่บ้านถูกกดดันจากชาวบ้านในเรื่องการทำงานเพื่อส่วนรวมอย่างหนัก ชาวบ้านโดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวบ้านไสหมากตระหนักดีว่า “หากเลือกคน (หมายถึงผู้นำ : กำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน) ผิด ก็ตกเป็นกรรมของชาวบ้าน

หากเลือกคนดีก็ดีไป...” (นายพัน บ้านไสหมาก) และปรากฏว่าชาวบ้านต่างยินดีกับระบบการเลือกตั้งกำนันผู้ใหญ่บ้านตามวาระ 4 ปี และจะมีความคิดเห็นไปในแนวทางเดียวกันว่าการเปลี่ยนแปลงตัวผู้นำ ไม่ถือว่าเป็นการลองผิดลองถูกและไม่ทำให้โครงการที่จะทำให้เกิดความไม่ต่อเนื่อง หรือไม่มีผลกระทบต่อการพัฒนาของหมู่บ้าน

ไม่ต่างกับกับกรณีของบ้านห้วยแหง ตำบลท่าประจะในอำเภอชะอวด ที่แม้ว่าผู้นำท้องถิ่นระดับหมู่บ้านหรือตำบลจะมีญาติพี่น้องเป็นฐานเสียงในการเลือกตั้ง แต่ในการทำงานก็จะมีคนบางกลุ่มหรือผู้นำที่ไม่เป็นทางการคอยติดตามตรวจสอบการทำงานของผู้นำท้องถิ่นอยู่เป็นประจำ แต่ในกรณีของบ้านห้วยแหง จะต่างกับกรณีของบ้านไสหมากตรงที่ผู้ที่ตรวจสอบการทำงานของผู้นำมักจะไม่เป็นผู้นำอย่างเป็นทางการแต่เป็นคนที่ได้รับการยอมรับนับถือจากชาวบ้านในที่นี้หมายถึงนายฉอด ห้วยแหง ซึ่งมักจะมึบเทาอย่างสำคัญในเรื่องนี้

เงื่อนไข : การทบทวนข้อผิดพลาดในอดีต

ในสภาพสังคมที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ชาวบ้านติดตามผลงานมากกว่าเมื่อก่อน มีการวิพากษ์วิจารณ์การทำงานของผู้นำ พฤติกรรมของผู้นำและพรรคพวก ชาวบ้านติดตามการทำงานของผู้นำ หากไม่มีผลงานก็อาจจะทำให้เพื่อนบ้านหรือว่าลูกบ้านที่เป็นญาติพี่น้องกันนั้นเกิดความเสื่อมศรัทธาต่างจากเมื่อก่อนที่จะไม่มีเหตุการณ์ทำนองนี้ ดังที่นายพัน บ้านไสหมากบรรยายลักษณะความสัมพันธ์ที่ไม่ดีระหว่างผู้นำกับชาวบ้านไว้ว่า

“... ผู้นำของเราไม่มีการพัฒนาอะไรเลย อยู่อย่างงี้ก็อยู่อย่างนั้นมาตลอด จนชาวบ้านเสื่อมศรัทธาและชาวบ้านมีความเชื่อความคิดฝังใจมาตั้งแต่ในอดีตว่าคนที่ได้รับเลือกให้เป็นผู้ใหญ่บ้านมักจะใช้อำนาจเบงบารมีกับลูกบ้าน จนชาวบ้านเกิดความรู้สึกว่าถูกรังแกจากผู้ใหญ่บ้าน จนเป็นเหตุให้ชาวบ้านรู้สึกไม่ชอบผู้ใหญ่บ้านสักเท่าไร...” (นายพัน บ้านไสหมาก)

แม้ในอดีต จะมีการติดตามตรวจสอบการทำงานของผู้นำ แต่ก็ไม่ใช่เข้มข้นเหมือนทุกวันนี้ อีกทั้งชาวบ้านก็ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงตัวผู้นำได้ด้วย แต่หลังจากเวลาผ่านไปเนิ่นนาน ชาวบ้านได้เกิดอาการสำนึกผิด หลังจากที่เลือกคนผิดเข้าไปทำงานเพื่อส่วนรวมและคิดว่าผู้นำที่ไม่ดีได้ให้บทเรียนราคาแพงที่แสนจะเลวร้ายแก่ชาวบ้านและสังคม ชาวบ้านจึงคิดว่าเมื่อโอกาสเปิดให้กำนันและผู้ใหญ่บ้านดำรงตำแหน่งวาระละ 4 ปี ชาวบ้านจึงคิดที่จะให้บทเรียนในราคาที่เหมาะสมแก่ผู้นำของตัวเองบ้างเป็นการตอบแทน

“หากเป็นเมื่อก่อนก็ต้องรอนגעษียน จึงจะทำการเปลี่ยนตัวผู้นำได้ แต่การมีวาระ 4 ปี ชาวบ้านสามารถเปลี่ยนได้เพราะมีบทเรียนมาแล้วและเขาคงไม่เลือกคนที่ชื่อเสียงหรือญาติพี่น้องของเขาที่ไม่ทำงานเข้าไปเป็นอีกและจะไม่เลือกคนเดิมเข้าไปอีกด้วย เขาจะเปลี่ยนคนใหม่ทันทีเมื่อหมดวาระของคนเก่า เขาเริ่มรู้จากการทำงาน 4 ปีในตำแหน่งว่าใครควรอยู่หรือควรออกหรือได้เลือกคนดีหรือโจรเข้าไป” (นายพัน บ้านไสหมาก)

“เมื่อก่อนบางคนทำงานดี แต่ไม่มีเงินสนับสนุน ส่วนบางคนทำงานไม่ได้เรื่องแต่ร่ำรวย ก็สามารถซื้อเสียงได้ การกำหนดวาระ 4 ปี เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชน ได้ติดตามผลของผู้ นำที่ตนเลือกกว่าคราวต่อไปจะเลือกอีกหรือสมควรเปลี่ยนคนใหม่....” (นายพัน บ้านไสหมาก)

ในกรณีของบ้านไสหมากนั้น ชาวบ้านเห็นว่าสังคมเปลี่ยนแปลงไปมาก โดยเฉพาะ การเปลี่ยนแปลงที่มีผลกระทบต่อการปกครองในระดับหมู่บ้านและตำบล ซึ่งเป็นประเด็นเกี่ยวกับ ภาวะผู้นำของผู้ใหญ่บ้านหรือกำนันนั่นเอง

ปัญหาในอดีตอย่างเช่นปัญหาโจรผู้ร้ายชุกชุม ทำให้ชาวบ้านต้องพึ่งพาอาศัยความช่วยเหลือจากคนที่มีอิทธิพลซึ่งมักได้รับการยกย่องให้เป็นผู้ใหญ่บ้านหรือกำนันในภายหลังเพื่อแก้ไข ปัญหาสำคัญในชีวิตประจำวันในขณะนั้นได้ ต้องหมดความสำคัญลงแล้ว เมื่อไม่มีปัญหาใน ลักษณะดังกล่าว ชาวบ้านก็สามารถดำรงชีพได้อย่างปกติ ไม่มีปัญหาเดือดร้อน สามารถพึ่งพา ตนเองได้ ทำให้ชาวบ้านต้องการเห็นหมู่บ้านของตนเองได้รับการพัฒนาให้ทัดเทียมกับหมู่บ้าน อื่นที่ได้รับการพัฒนาให้สะดวกสบายไปก่อนแล้ว จึงต้องการที่จะร่วมกันกำหนดชะตากรรมของ สังคมตัวเอง เป้าหมายสำคัญในการกำหนดชะตากรรมคือการสรรหาผู้นำยุคใหม่ ซึ่งต้องเป็นผู้นำ ที่ดีและเป็นนักพัฒนาด้วยในเวลาเดียวกัน

“ปัญหาในแบบยุคก่อนๆที่ต้องใช้คนมีอิทธิพลคอยแก้ไข คอยสร้างความยำเกรงให้กับ โจรผู้ร้าย ก็ไม่มีให้เห็นอีกต่อไปแล้ว แต่ที่เลือกมาก็เพราะหวังจะให้เป็นผู้ดำเนินการพัฒนาหมู่บ้าน ทั้งสร้างถนน จัดหาน้ำมาให้ชาวบ้านใช้ในยามแห้งแล้ง รู้จักประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ มา ช่วยกันแก้ไขปัญหาคความเดือดร้อนให้กับชาวบ้าน....” (นายพัน บ้านไสหมาก)

ในกรณีของนายฉอด ห้วยแหง มองว่าสังคมที่หมู่บ้านของตนก็มีบทเรียนเรื่องผู้นำ ท้องถิ่นอย่างหนึ่งซึ่งชาวบ้านตระหนักดีว่ากรณีของการสร้างผู้นำโดยการสนับสนุนของญาติ พี่น้องด้วยกัน ก็สามารถสร้างปัญหาย้อนกลับมายังญาติพี่น้องร่วมชุมชนเดียวกันได้ ในเรื่องนี้ นายฉอด ห้วยแหง อธิบายว่า “คนที่เป็นผู้นำในท้องถิ่นนี้ มักจะมีญาติพี่น้องหรือเพื่อนฝูงมาก เมื่อลงสมัคร ก็มักจะได้รับเลือกตั้งให้เป็นผู้ใหญ่บ้าน กำนันหรือสมาชิกอบต. แต่ความสัมพันธ์ เป็นปัญหาต่อการทำงานการเมืองระดับท้องถิ่นมาก ชาวบ้านทุกคนที่มีญาติพี่น้องเป็นผู้นำท้อง ถิ่น ก็จะเชื่อผู้นำ เพราะเขาเกรงใจเนื่องจากผู้นำหมู่บ้านส่วนมากจะเป็นญาติพี่น้องกัน และหากมี ปัญหาในการทำงาน ก็จะออกมาปกป้อง หากผมออกไปพูด เขาจะปกป้องทันที สำหรับผมแล้ว หากเป็นญาติของผมทำไม่ดี ผมจะไม่ปกป้องเพราะจะยิ่งทำให้เกิดความเสียหายมากขึ้น ยิ่งขึ้น ไปในระดับสูง ความเสียหายก็ยิ่งมามากขึ้น” (นายฉอด ห้วยแหง)

“ผมบอกว่าต้องแยกแยะให้ออก จะเห็นแก่ความเป็นญาติกันไม่ได้ ต้องร่วมมือกัน เพราะหากเห็นแก่ความเป็นญาติแล้ว หมู่บ้านของเราพัฒนาไม่ได้ และยิ่งเข้าไปในระดับชาติ ก็ จะยังมีผลเสียหายมากขึ้น” (นายฉอด ห้วยแหง)

กระบวนการตรวจสอบการทำงานของผู้นำ

ในกรณีของหมู่บ้านไสหัวมาก ชาวบ้านกับผู้นำมีความสัมพันธ์ใน 2 รูปแบบด้วยกัน กล่าวคือ กลุ่มที่สนับสนุนผู้นำซึ่งเป็นกลุ่มที่ผลักดันให้บุคคลคนหนึ่งได้รับเลือกตั้งเป็นผู้ใหญ่บ้าน และกลุ่มที่ไม่ได้สนับสนุนผู้นำมาตั้งแต่ต้น

สำหรับกลุ่มที่จะตรวจสอบการทำงานของผู้นำเป็นพิเศษก็จะเป็นชาวบ้านกลุ่มหลัง ซึ่งไม่ได้ให้การสนับสนุนผู้นำมาตั้งแต่ครั้งเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้าน แต่เป็นที่น่าเสียดายที่ว่าคนในกลุ่มนี้จะมีจำนวนน้อยกว่าหรือเป็นเสียงส่วนน้อยในหมู่บ้าน อาจจะเป็นเพราะว่ามีญาติน้อยกว่าหรือว่ามีพรรคพวกน้อยกว่า แต่คนกลุ่มนี้กลับเห็นความจำเป็นของการตรวจสอบการทำงานของผู้นำ โดยการเข้าร่วมประชุมหมู่บ้านทุกครั้งเพื่อจะได้ติดตามอย่างใกล้ชิดว่าพวกผู้นำมีโครงการพัฒนาหมู่บ้านอย่างไรหรือมีความเคลื่อนไหวอย่างไรในเรื่องนี้ นายพัน บ้านไสหมาก ยืนยันให้ฟังว่า

“ส่วนฝ่ายชาวบ้านที่ไม่สนับสนุนคนที่เป็นผู้นำอยู่นั้น จำเป็นต้องไปเข้าร่วมประชุมเพื่อจะรู้ว่าพวกผู้นำเขามีโครงการที่จะทำอะไร หากได้รับของแจก ก็กลัวว่าจะได้น้อยกว่าฝ่ายสนับสนุน จึงต้องเข้าร่วมให้ได้” (นายพัน บ้านไสหมาก)

ตรงกันข้ามกับพฤติกรรมของฝ่ายที่ให้การสนับสนุนผู้นำ ซึ่งถือว่าเป็นคนส่วนใหญ่ในชุมชน คนเหล่านี้ให้การสนับสนุนเพราะความที่เป็นญาติสนิทมิตรสหายกัน มีความไว้วางใจกันอยู่แล้ว ส่งผลทำให้คนกลุ่มนี้มักจะมีอาการหย่อนยานในการติดตามความเคลื่อนไหวหรือการทำงานของผู้นำ เพราะคิดว่าความเป็นญาติกัน คงไม่ทำให้ญาติพี่น้องร่วมหมู่บ้านเดือดร้อนอย่างแน่นอนและคงจะให้การช่วยเหลืออย่างเต็มที่ ในยามที่มีการร้องขอไปยังตัวผู้นำที่มีความสนิทสนมกันดี

“...พวกที่สนับสนุน เขาจะถือว่าผู้สมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้ใหญ่บ้าน กำนันหรือสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) นั้น เป็นผู้นำของเขา เมื่อผู้นำเรียกประชุม ชาวบ้านที่ให้การสนับสนุนผู้นำคนนั้นๆ เขาก็จะไปหรือไม่ไปก็ได้เพราะเขาคิดว่าผู้นำคนนั้นเป็นคนที่เขาเลือกเข้าไปทำงานเอง ไม่จำเป็นต้องเข้าร่วมประชุม ก็มีตัวแทนเป็นผู้นำอยู่แล้ว ปล่อยให้ผู้นำทำงานไปเองได้เลย...” (นายพัน บ้านไสหมาก)

อย่างไรก็ดี จากพฤติกรรมของฝ่ายสนับสนุนผู้นำดังกล่าวนี้ สามารถตีความได้อีกอย่างว่า คนเหล่านี้ได้ทำให้คนของตัวเองได้ดิบได้ดีเป็นผู้นำแล้ว ก็ไม่จำเป็นต้องติดตามผลงาน เพราะอาจจะรู้ใจกันดีว่าจะต้องทำงานเพื่อส่วนรวม แต่พฤติกรรมแบบนี้กลับสร้างปัญหาให้แก่ผู้นำที่ทำงานอย่างจริงจังและต้องการความร่วมมือจากฝ่ายสนับสนุนที่เป็นรูปแบบอื่นๆ อีกนอกเหนือจากการลงคะแนนเสียงให้ ซึ่งพฤติกรรมแบบนี้จะพลอยทำให้ผู้นำขาดความร่วมมือจากคนส่วนใหญ่ของชุมชน ทั้งที่มีความสนิทสนมใกล้ชิดกันมาก แต่ไม่สามารถขอความร่วมมือได้เพียงพอเพราะว่าผู้นำเกิดความเกรงใจผู้สนับสนุนตน ดังเช่นที่นายพัน บ้านไสหมาก เล่าว่า

“ทางด้านผู้นำเองจะไปบังคับคนที่สนับสนุนตนให้เป็นผู้นำให้เขาเข้าประชุมก็ไม่กล้าทำ เพราะเกรงใจกัน จึงขึ้นอยู่กับตัวผู้นำด้วยว่าจะขอความร่วมมือจากลูกบ้านได้มากน้อยแค่ไหน” (นายพัน บ้านไสหมาก)

ในกรณีของบ้านห้วยแหงนั้น อาจจะมีวิธีการในการตรวจสอบที่แตกต่างจากกรณีของบ้านไสหมาก ตรงที่ไม่ได้แบ่งแยกกันอย่างชัดเจนระหว่างกลุ่มที่สนับสนุนผู้นำและกลุ่มที่ไม่ได้ให้การสนับสนุนผู้นำและผู้ที่ทำการตรวจสอบผู้นำ ก็ไม่ได้สังกัดกลุ่มที่ไม่ได้ให้การสนับสนุนผู้นำ อย่างไรก็ตาม บุคคลที่ติดตามและคอยตั้งคำถามกับการทำงานที่มีเลศนัยของผู้นำ ก็มักจะเป็นคนที่ชาวบ้านให้การยอมรับในระดับหนึ่งและเป็นคนที่กล้าพูด อย่างเช่น กรณีของนายฉอด ห้วยแหง ซึ่งมีนิสัยชอบช่วยเหลือเพื่อนบ้านและให้คำแนะนำที่ดีแก่เพื่อนบ้านในการทำมาหากิน และรู้จักที่จะใช้วิธีการตรวจสอบที่นุ่มนวล ไม่ทำให้ผู้นำรู้สึกเสียหน้าและไม่สร้างความแตกแยกในหมู่บ้าน

“คนที่ไม่มีหน้าที่ในการรับผิดชอบในฐานะผู้นำ ก็เลยสามารถพูดได้หมด ทำหน้าที่ตรวจสอบผู้นำ ชาวบ้านเชื่อถือในคำพูดของเขา อาจจะเป็นเพราะเขาไม่มีตำแหน่งด้วย หากมีตำแหน่งแล้วมาพูดเปิดโปง คงไม่มีใครเชื่อว่าคนเราจะพูดเปิดโปงประจานตัวเองหมด มันเป็นไปได้...เราพูดกันด้วยเหตุผล ก็ไม่ต้องหลบหนีภัยมืดด้วย จึงต้องรอบคอบระมัดระวัง พวกนี้(ผู้นำ) มีปัญหากับผมบ่อยๆ เพราะผมตรวจสอบบ่อย” (นายฉอด ห้วยแหง)

ในที่ประชุมของหมู่บ้าน นายฉอด ห้วยแหง มักจะเป็นตัวตั้งตัวตีในการซักถามการทำงานและจะไม่ยอมปล่อยให้แก่ละเรื่องราวผ่นการตัดสินใจไปอย่างง่ายดาย “ในที่ประชุม ก็จะพูดคุยหรือกันทุกเรื่อง จะมีคนจากหมู่บ้านมารับข่าวจากอำเภอไปบอกกับลูกบ้าน ผู้ที่ทำการประชุมกับอำเภอมียกคนเดียวคือผู้ใหญ่บ้าน ทั้งๆ ที่มีผู้ช่วยฝ่ายปราบปราม ฝ่ายรักษาความสงบและยังมีสมาชิก อบต. ผมคิดว่าน่าจะชี้แจงวันประชุมกันทั้งหมด ว่ามีโครงการอย่างไรหรือมีผลงานอะไรบ้าง แต่ผู้ใหญ่พูดคนเดียวแล้วถามว่าใครเห็นด้วยให้ยกมือ ก็ยกมือกันหมดทุกคน เพราะจะได้กลับบ้านกันเสียที หากผมอยู่ด้วยก็ไม่เห็นด้วยบ่อย ผมแสดงความคิดเห็นหรือมีคำถามบ่อยตอนประชุมเพื่อผลประโยชน์ของชาวบ้าน” (นายฉอด ห้วยแหง)

บทบาทในการตรวจสอบผู้นำของนายฉอด ห้วยแหง ดูเหมือนว่าจะเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา อย่างเช่นกรณีล่าสุดที่เกี่ยวข้องการพัฒนาถนนสายหนึ่งที่มีความไม่โปร่งใสในการใช้จ่ายเงินงบประมาณ แม้ชาวบ้านจะได้ยื่นข้อกล่าวหาแต่ก็ไม่ได้ใส่ใจอะไร อาจจะเพราะไม่กล้าพูดเนื่องจากสาเหตุหลายอย่าง อาทิเช่น เป็นคนที่ไม่มีญาติพี่น้องมากมายหรือเป็นคนที่พี่น้องไม่ให้การยอมรับนับถือ แต่สำหรับนายฉอด ห้วยแหงแล้ว อยู่ในฐานะที่ดีกว่า มีเพื่อนฝูงและญาติพี่น้องค่อนข้างมาก ไม่ได้กระทำการตรวจสอบผู้นำเพียงคนเดียวแบบหัวเดียวกระเทียมลีบ แต่เขาอาจจะต้องทำงานหนักถึงสองด้าน ด้านหนึ่งนั้นต้องซักถามผู้นำที่เกี่ยวข้องและผลักดันให้เกิดการตรวจสอบเพื่อความโปร่งใสและในอีกด้านหนึ่งก็ต้องคอยอธิบายให้เพื่อนบ้านเข้าใจถึงความเกี่ยวข้องของชาวบ้านกับความไม่โปร่งใสในการทำงานของผู้นำด้วย

“ที่รู้มามีการถมดินสร้างถนนสายหนึ่ง แล้วมีการร้องเรียนว่าถมดิน 7 รถบรรทุก ราคา 7,000 บาท ได้รับงบประมาณมา 10,000 บาท ผมรู้ข่าวด้วย ไม่รู้ว่าเงินหายไปไหน 3,000 บาท ต้องสืบหาความจริง ชาวบ้านต้องขอหนังสือตรวจสอบ และให้ออบต.ทำการตรวจสอบนักการเมืองท้องถิ่น แต่ทำไมไม่รุนแรงเพราะอาจจะมีการลอบฆ่ากันได้เนื่องจากไปขัดผลประโยชน์ของเขา เราต้องพูดกันด้วยเหตุผล...” (นายฉอด ห้วยแหง)

“ชาวบ้านไม่กล้าพูดเพราะคิดว่าเขาเองไม่เดือดร้อน ไม่ใช่เงินของเขา ผมต้องอธิบายอีกว่าเงินที่ทำถนนเป็นของเราทั้งนั้น ที่เราได้เสียภาษีไป เราต้องช่วยกันดูแลงบประมาณที่จะใช้พัฒนาหมู่บ้านของเรา ต้องช่วยดูแลสอดส่องกันทุกคน อย่างเรื่องถนนนี่ก็จะนำเข้าสู่สภาตำบลเร็วขึ้นเพื่อผู้นำจะเลิกทำไม่ดีเสียที่ อย่างน้อยก็คงกลัวการตรวจสอบแบบนี้บ้าง” (นายฉอด ห้วยแหง)

ความเหนียวแน่นของชุมชนกับการเสียสละเพื่อส่วนรวม

ความเหนียวแน่นของชุมชนกับการเสียสละเพื่อส่วนรวม เป็นความเหนียวแน่นที่อยู่บนพื้นฐานของความสัมพันธ์ทางเครือญาติและมีมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ มีส่วนสำคัญในการเรียกร้องความเสียสละเพื่อส่วนรวมและทำให้คนมีความยินดีที่จะเสียสละเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม เพราะเข้าใจว่าผลประโยชน์จะตกกับญาติพี่น้องและลูกหลานของตัวเอง ในกรณีนี้ปรากฏอย่างชัดเจนในย่านตำบลเชียรเขา อำเภอเฉลิมพระเกียรติ (เดิมที่เป็นพื้นที่อยู่ในอำเภอเชียรใหญ่)

อย่างไรก็ดี ในบางชุมชน ที่อาจจะไม่ได้มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติโดยตรง อย่างกรณีของหมู่ที่ 5 ของตำบลท่าเสม็ดนั้น ก็ปรากฏว่าชาวบ้านมีความสัมพันธ์กันอย่างเหนียวแน่น และมีการเสียสละเพื่อส่วนรวมไม่ได้ด้อยไปกว่าชาวบ้านในตำบลเชียรเขาแต่อย่างใด ทั้งนี้อาจจะ เป็นเพราะเงื่อนไขของสังคมในพื้นที่แห่งนั้น ทำให้เกิดลักษณะดังกล่าวดังจะได้กล่าวถึงต่อจากนี้ไป

เงื่อนไข : ความยึดมั่นผูกพันบนพื้นฐานของระบบเครือญาติ

เงื่อนไขที่จะสร้างความเหนียวแน่นให้เกิดขึ้นกับชุมชนได้นั้น แรกสุดสมาชิกในชุมชนจะต้องมีความสัมพันธ์กันแบบเครือญาติกันอย่างแน่นแฟ้น ยิ่งเป็นสังคมที่มีขนาดเล็กเท่าไร ก็ยิ่งจะมีความสัมพันธ์ที่เหนียวแน่นมากขึ้นเท่านั้นและจะยังมีการเสียสละเพื่อประโยชน์ต่อส่วนรวมที่จะเกิดกับญาติพี่น้องของตัวเองในชุมชนด้วย

จากความสัมพันธ์ที่เหนียวแน่นนี้ ส่งผลต่อความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันของสมาชิกในชุมชน แม้ว่าวันเวลาจะเปลี่ยนแปลงไปจนทำให้จำนวนสมาชิกของชุมชนเพิ่มมากขึ้น แต่คนในชุมชนก็ยังยึดโยงกันด้วยความสัมพันธ์แบบเครือญาติที่มีมาตั้งแต่รุ่นปู่ย่าตายาย

จากความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ทำให้สมาชิกในชุมชนคอยดูแลเอาใจใส่กันและกันและปฏิบัติต่อกันแบบเอาใจเขามาใส่ใจเรา มีความยินดีที่จะเสียสละผลประโยชน์ส่วนตัวเล็กๆน้อยๆ เพื่อผลประโยชน์ของส่วนรวมหรือว่าในยามที่มีปัญหาขัดแย้งกัน สมาชิกในชุมชนยังมีกลไกในการเยียวยาปัญหาความขัดแย้งด้วยการนำพาผู้ใหญ่ที่เป็นบุคคลที่เคารพนับถือของชุมชนมาเป็นคนกลางเจรจาไกล่เกลี่ยข้อพิพาทพอจะทำให้เกิดการสงบศึกกันได้ชั่วคราวระยะเวลานึง

ความสัมพันธ์ฉันท์เครือญาติมีความเข้มข้นอย่างสูงในกรณีของตำบลเขียร์เขาเพราะชาวบ้านส่วนใหญ่จะมีบรรพบุรุษเป็นญาติกัน และบรรพบุรุษของชาวตำบลเขียร์เขาส่วนใหญ่จะอพยพมาจากตำบลเคื่อง ในอำเภอชะอวด จึงมีญาติพี่น้องกระจายอยู่ในหลายพื้นที่ในเขตจังหวัดนครศรีธรรมราช

ในกลุ่มคนรุ่นปัจจุบัน ก็ยังคงความเหนียวแน่นกันเหมือนเดิม ส่วนหนึ่งนั้นเป็นเพราะการแต่งงานกันเองระหว่างญาติพี่น้อง และอีกส่วนหนึ่งนั้นเป็นเพราะความช่วยเหลือเกื้อกูลที่เกิดขึ้นในแต่ละวัน อย่างเช่นที่นายนัด เขียร์เขาเล่าว่า “ก็พอจะสืบได้ว่าเป็นญาติใคร มีความเกี่ยวพันทางเครือญาติและเกี่ยวพันทางการแต่งงานกันเกือบทั้งชุมชน ทวดของผมจากตำบลเคื่องในอำเภอชะอวด มาอยู่กับเพื่อนๆญาติๆกันที่นี้ประมาณ 4-5 หลังคาเรือน” (นายนัด เขียร์เขา)

ความสัมพันธ์ฉันเครือญาติ อาจจะได้รับผลกระทบบ้างไม่มากนักน้อยจากกระแสการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาทำให้ผู้คนต้องประสบปัญหาในการประกอบอาชีพต้องต่อสู้ดิ้นรนด้วยการออกไปรับจ้างทำงานนอกพื้นที่หรือในพื้นที่ไกลๆ แต่คนส่วนใหญ่ก็ยังคงได้พบปะกันอยู่เสมอและมักจะสืบสาวถึงบรรพบุรุษเพื่อเชิดกันว่ามีความเกี่ยวข้องเป็นญาติกันทางไหน นอกจากนี้ ในชุมชนยังมีจริยธรรมและประเพณีบางอย่างเป็นตัวเหนี่ยวรั้งจิตใจของคนให้เกาะกลุ่มกันใหญ่เครือญาติกันอยู่ตลอดเวลา อย่างเช่น คุณธรรมในการเคารพบุพการีและประเพณีทางวัฒนธรรมที่จัดขึ้นตามแต่โอกาส

ในกรณีของชาวบ้านในหมู่ที่ 5 ตำบลท่าเสม็ดนั้น ประกอบไปด้วยชาวบ้านที่เป็นคนดั้งเดิมในหมู่บ้านและคนที่อพยพเข้ามาอยู่ภายหลังอันเนื่องมาจากการย้ายเข้ามาทำมาหากินหรือการแต่งงานกับคนในหมู่บ้านจนมีลูกหลานมากมายและมีความสัมพันธ์กันเป็นอย่างดีเปรียบเสมือนเป็นญาติมิตรกัน

“คนที่อยู่ในหมู่บ้านนี้ ก็ไม่ได้เป็นญาติพี่น้องกันหมดหรอกครับ มีคนจากที่อื่นเข้ามาอยู่กันมากขึ้น แต่ก็เข้ามาอยู่ในฐานะเช่าหรือสละโบ้ บางคนก็เป็นญาติพี่น้องกัน มีอะไรก็ช่วยเหลือกัน ส่วนพวกที่ไม่ใช่ญาติพี่น้องก็อยู่กันมานานแล้ว กลายเป็นคนกันเองทั้งนั้น จนกระทั่งว่าคนนอกที่มาก็มาอยู่อาศัยแบบกันเองเหมือนกับเป็นญาติพี่น้องใกล้ชิดกัน มีอะไรก็ช่วยเหลือกัน มีงานมีการก็ช่วยกันทุกครั้ง ชีวิตของที่นี่ก็เป็นอย่างนี้มานานแล้ว.....ผมว่าคนในหมู่บ้านนี้มีความใกล้ชิดสนิทสนมกันเป็นอย่างดี ก็ดีตรงที่ว่าอยู่แบบเครือญาติกัน ไม่ได้มีความขัดแย้งอะไรกัน สามารถพึ่งพาอาศัยกันได้ มีปัญหาระหว่างกันก็สามารถตกลงปรึกษาหารือกันได้ หากคิดจะทำอะไรก็ร่วมมือร่วมใจช่วยเหลือกัน เช่น เวลาถึงงานของหมู่บ้านหรือจัดงานปีใหม่ ก็จะได้รับ

ความร่วมมือจากคนในหมู่บ้านเป็นอย่างดีหรืองานแต่งงานหรืองานศพที่บ้านไหน ชาวบ้านก็จะไปช่วยตามแต่จะช่วยให้ได้” (นายบน ท่าเสม็ด)

ความสัมพันธ์แนบแน่นจนเป็นกันเองเช่นนี้ ได้รับการยืนยันว่าเป็นเพราะความช่วยเหลือที่มีมาตั้งแต่ครั้งอดีตในการร่วมแรงร่วมใจทำงานเพื่อส่วนรวม อย่างเช่น การร่วมกันพัฒนาถนนหนทางเพื่อเชื่อมต่อระหว่างหมู่บ้านของตัวเองกับตำบลควนนางหลงหรือการรวมตัวกันตามรอยวัวควายที่ถูกขโมยโดยพวกโจรจากหมู่บ้านหรือตำบลใกล้เคียงที่เมื่อเกิดเหตุแต่ละครั้ง ชาวบ้านต้องรวมตัวกันติดตามกันข้ามคืนและต้องช่วยกันคิดหาคนที่กว้างขวางมาเป็นคนกลางในการเจรจาติดต่อกับโจรเพื่อขอไถ่วัวควายคืน (นายบน ท่าเสม็ด)

จากฐานความสัมพันธ์ที่แนบแน่นเป็นกันเองเช่นนี้ ทำให้ครอบครัวของนายบน ท่าเสม็ดได้รับการยอมรับให้เป็นแกนนำของหมู่บ้าน และต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับงานส่วนรวมอย่างเต็มตัวในหลายบทบาท “ถ้าว่าไปแล้วครอบครัวผมเป็นครอบครัวที่มักจะต้องเกี่ยวข้องกับงานส่วนรวมอยู่ตลอดเวลา ผมเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านรับผิดชอบด้านการรักษาความปลอดภัย เมื่อกี้เป็นแม่บ้านก็มักจะคอยประสานงานระหว่างชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่ราชการที่ต้องการเข้าพบปะกับชาวบ้านแทบทุกเรื่อง.... เมียผมเป็นเหรียญญิงของกลุ่มแม่บ้าน ชาวบ้านยังวางใจให้เมียผมดูแลเรื่องการเงินของกลุ่มแม่บ้านด้วย....นอกเหนือจากนี้แล้ว เมียผมยังเป็นสมาชิกของกลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขมูลฐาน (อสม.) ด้วย เป็นกลุ่มที่ดูแลเกี่ยวกับสาธารณสุขของหมู่บ้านด้วย เมียผมเป็นคนที่ชอบและรักการทำงานเพื่อหมู่บ้าน.....ส่วนผู้ใหญ่บ้านคนใหม่เป็นคนรุ่นใหม่ที่มีศักดิ์เป็นลูกหลาน” (นายบน ท่าเสม็ด)

ในกรณีของการเสียสละเพื่อส่วนรวมในทั้งสองกรณีคือกรณีของชาวบ้านตำบลเชียรเขาและตำบลท่าเสม็ด มีเงื่อนไขคล้ายคลึงกันกับกรณีของหมู่บ้านเกาะขันธุ์ ตำบลไม้เสียบ อำเภอชะอวด ซึ่งมีครอบครัวหนึ่ง (ครอบครัวของนางเกด บ้านเกาะขันธุ์) เป็นตัวตั้งตัวตีในการทำงานเพื่อส่วนรวมจนได้รับการกล่าวขานว่าเป็น “ครอบครัวผู้อุทิศตัวเพื่องานสังคมและการเมือง” แต่เงื่อนไขของกรณีหลังนี้ จะเกิดจากทั้งความเห็นอกเห็นใจผู้อื่นที่สืบสานกันมาจากคนรุ่นพ่อแม่มาสู่คนรุ่นลูก (ลูกสาว) และเกิดจากสภาพการทำมาหากินที่ยากลำบากและเคยเป็นพื้นที่สีแดงมาก่อน

“ครอบครัวของเราไม่ค่อยจะลำบากสักเท่าไร แต่เราเห็นคนอื่นลำบากแล้ว ก็เกิดความปรารถนาดี ไม่อยากให้คนลำบาก ก็เลยต้องช่วยกันเท่าที่จะช่วยได้....เหตุที่ช่วยงานพัฒนาสังคมหรือว่างานราชการทั้งของผู้ใหญ่บ้าน กำนันหรือทางอำเภอ เป็นเพราะความผูกพันทางสายเลือดที่ต้องช่วยเหลือคนอื่นและสังคม ซึ่งได้รับการถ่ายทอดมาจากคุณพ่อที่สอนให้รู้จักการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน หากเห็นคนอื่นลำบากก็ต้องช่วยเหลือ ไม่จำเป็นว่าจะต้องเป็นคนที่มีพื้นเพเดียวกันและหลังจากให้การช่วยเหลือแล้ว ก็ไม่จำเป็นจะต้องไปประกาศถึงคุณความดีของตนที่ได้ให้การช่วยเหลือคนอื่นและเมื่อได้ช่วยเหลือคนอื่นแล้ว ก็ไม่ได้หวังผลตอบแทน ไม่ขอใบประกาศหรือโฆษณาว่าตัวเองเป็นคนดี อย่างกรณี การสร้างโรงเรียน ก็ช่วยสร้างแต่ไม่ต้องการมี

ตัวนายเจน บ้านท้ายโนดเอง เคยมีประสบการณ์ที่ไม่ดีกับพฤติกรรมของคนบางคนที่ไม่มีความสนใจ โดยเล่าว่า “เมื่อครั้งที่เคยไปทำงานรับจ้างอยู่ในป่าแถวจังหวัดพังงา เคยพบกับคนที่สกปรกคือคนที่ไม่อยู่ในกรอบของธรรมะหรือความดีงาม ได้พบเด็กสาวสองคนถูกจับมาขายและกำลังถูกตามล่าจากกลุ่มคนที่มีอิทธิพลและผมได้ให้การช่วยเหลือ แต่ผมเองก็ต้องหลบหนีออกจากพื้นที่จังหวัดพังงาเพราะจะอยู่ทำมาหากินในพื้นที่นั้นต่อไปอีกไม่ได้” (นายเจน บ้านท้ายโนด)

จากประสบการณ์ของตัวเอง ทำให้นายเจนได้บทเรียนว่าแม้ตัวเองจะไม่ได้เป็นผู้นำ “เพราะเป็นคนไม่ชอบมีตำแหน่งทางการ” (นายเจน บ้านท้ายโนด) แต่ก็ต้องทำตัวเป็นแบบอย่างที่ดีของคนในสังคม สังคมใดที่คนไม่มีความดี ก็จะทำให้สังคมนั้นอยู่กันอย่างไม่สงบ และหากมีผู้นำ ผู้นำของสังคมนั้นก็จะไม่มีคุณธรรม แต่ปัจจุบัน ทุกอย่างได้เปลี่ยนแปลงไปมากตามความปรารถนาของนายเจนและคนอื่นๆ กล่าวคือ คนที่ไม่มีคุณธรรม จะไม่ได้รับการยอมรับนับถือจากคนอื่นในสังคม ไม่ว่าจะเป็นความนับถือจากคนที่มีอายุรุ่นราวคราวเดียวกันหรือว่าผู้ที่อาวุโสน้อยกว่า แต่สำหรับนายเจน บ้านท้ายโนดแล้วผู้นำชุมชนไปจนถึงผู้นำทางการเมืองที่ถือว่ามีคุณธรรมนั้น ต้องยึดมั่นอยู่ในหลักธรรมคำสอนทางศาสนาพุทธมากเป็นพิเศษกล่าวคือ ผู้นำที่ถือว่ามีคุณธรรม ต้องเริ่มต้นจากการนับถือศาสนาอย่างจริงจังไม่ใช่ไม่นับถือแต่ปากแต่จิตใจไม่นับถือหรือกล่าวอีกแง่หนึ่งก็คือเป็นคนที่มีธรรมะประจำใจ มีความเมตตาแก่กัน

ความเห็นของนายเจน บ้านท้ายโนด สอดคล้องกับทัศนะของนางล้น เขียรใหญ่ ที่ว่า “คนที่ผู้นำควรเป็นที่พึ่งพาอาศัยของลูกบ้านได้...คือตรงนี้ไม่ได้ดูที่ความรวยหรือยากจน.....และผู้นำต้องมีคุณธรรมมากกว่าคนธรรมดาเป็นพิเศษ โดยส่วนตัว คิดว่าผู้แทนควรมีคุณธรรมมากกว่าผู้ใหญ่บ้าน คงต้องใช้คุณธรรมมากกว่าเพราะผู้ใหญ่บ้านดูแลแค่หมู่บ้าน พื้นที่ก็น้อย คนก็น้อย แต่ส.ส. ต้องดูแลคนมากเป็นแสน และพื้นที่ก็กว้าง ต้องใช้คุณธรรมมากเพื่อความสงบสุขของคนในปกครอง แต่ก็ยังไม่เคยเห็นความประพฤติที่ไม่ดีของส.ส. อาจจะเป็นเพราะว่าส.ส.ไม่ทำอะไรให้เห็นชัดเจน.....” (นางล้น เขียรใหญ่)

การที่ผู้นำมีคุณธรรมในแบบของนายเจนนั้น ย่อมมีส่วนทำให้สังคมอยู่กันอย่างสงบในท่ามกลางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปจากอดีต ด้านหนึ่งนั่นก็คือ ผู้นำที่เคยเป็นโจรผู้ร้าย ก็จะเลิกทำตัวไม่ถูกต้องตามทำนองครองธรรมเพื่อจะได้ไม่เป็นปัญหาสังคมเสียเอง และในอีกด้านหนึ่งนั้น ก็จะเป็นที่เคารพนับถือของคนอื่นและจะได้เป็นแบบอย่างของคนในสังคมด้วยในเวลาเดียวกัน

กระบวนการการสร้างค่านิยมผู้นำที่ดีมีความซื่อสัตย์สุจริต

ในกรณีของนายเจน บ้านท้ายโนด ซึ่งไม่อยู่ในฐานะของผู้นำอย่างเป็นทางการ เป็นแต่เพียงผู้อาวุโสคนหนึ่งของชุมชน ก็พยายามดำรงชีวิตอยู่ในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา

และประกอบอาชีพโดยสุจริตแม้ว่าจะเป็นแบบพอมิพอกินคือทำนาทำสวนและต้องส่งลูกๆเรียนหนังสือในระดับมหาวิทยาลัยแจกเช่นเดียวกับเพื่อนบ้านทั่วไป แต่นายเจนก็มีความยินดีที่จะใช้ชีวิตในรูปแบบที่เรียบง่ายและอยู่ในกรอบของหลักธรรมศาสนาอย่างเคร่งครัด ทั้งนี้เพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีแก่เพื่อนบ้านและสิ่งที่เกิดขึ้นตามมาก็คือว่า นายเจน บ้านท้ายโนดก็ได้รับการยอมรับอย่างมาจากเพื่อนบ้าน

โดยส่วนตัวนายเจน บ้านท้ายโนดเองก็มีความเป็นห่วงเป็นใยต่อสภาพความเป็นอยู่และพฤติกรรมของคนในชุมชนในยุคปัจจุบันว่าคนเริ่มศรัทธาในศาสนาน้อยลงกว่าเดิม อาจจะทำให้คนยึดมั่นในหลักธรรมพุทธศาสนาลดน้อยลงไปด้วยและจะไม่มีใครเป็นแบบอย่างที่ดีงามแก่ใครได้ เพราะฉะนั้น จะทำให้ไม่มีใครมีคุณค่าที่ดีพอที่จะเป็นผู้นำที่ดีหรือเป็นแบบอย่างที่ดีของคนในสังคมได้และหากจะมีผู้นำเพราะความจำเป็นที่ต้องมี ก็อาจจะได้คนไม่ดีเป็นผู้นำและจะเป็นแบบอย่างที่ไม่ดีแก่คนอื่น

"คนเปลี่ยนไปมาก อย่างที่เห็นได้ชัดคือ ความศรัทธาในศาสนา ศาสนานั้นก็ตัวยอยู่แล้วเมื่อก่อนมีคนศรัทธากันมาก แต่เดี๋ยวนี้มีคนศรัทธากันน้อยมาก จะว่ากล่าวคนศรัทธาเพียงฝ่ายเดียวก็ไม่ถูกต้องเพราะบางทีพระสงฆ์กลับทำตัวไม่น่าศรัทธา ไม่ได้อยู่ในกรอบวินัยของสงฆ์สักเท่าไร พระยังทำสิ่งไม่ถูกต้องกันมากขึ้นเรื่อยๆนี่เป็นเรื่องความศรัทธาหรือเรื่องจิตใจที่ดีงาม..." (นายเจน บ้านท้ายโนด)

"ที่นี่(อำเภอเชียรใหญ่)ก็มีผู้นำทางวัฒนธรรมเหมือนกันแต่เป็นการนำไปในทางที่ไม่เป็นประโยชน์นัก เช่น เมื่อก่อนไม่มีบ่อนไก่ บ่อนวัวชน เดียวนี้ก็สร้างขึ้นมามาก ชักนากันไปนั่งร้านกาแฟเหล้ายากี่เสพยาขึ้นมากขึ้น พาแต่เสียผลประโยชน์กันทั้งนั้น น้าอบายมุขและสิ่งไม่ดีมาทำให้ลูกหลานเห็นแล้วสั่งสอนว่าไม่ดีอย่าเอาเป็นแบบอย่าง คิดว่าอำเภอเชียรใหญ่ไม่เจริญเพราะไม่มีผู้นำจริงๆคือผู้นำที่จะเป็นอย่าง....ไม่มีใครเป็นแบบอย่างก่อน อาจจะมีผู้นำบางคนที่ยพยายามทำตัวเป็นแบบอย่างอยู่เหมือนกัน แต่น้อยมาก...." (นางล้น เขียรใหญ่)

ทั้งนายเจน บ้านท้ายโนดและนางล้น เขียรใหญ่ เป็นบางส่วนของผู้คนที่ยพยายามประพฤติตัวเป็นแบบอย่างที่ดีของผู้พบเห็น "อย่างเช่นเมื่อเรายึดถือศีล 5 เราต้องทำให้เป็นที่ประจักษ์แก่เพื่อนบ้าน เมื่อมีคนเห็นก็จะมีคนพูดต่อๆกันไปว่าเป็นแนวทางการปฏิบัติที่ดี คนอื่นอาจจะไม่เห็นด้วยก็ตาม แต่เรากียึดศีล 5 ซึ่งถือว่าเป็นเรื่องปกติธรรมดาของชาวพุทธ" (นางล้น เขียรใหญ่)

นายเจน บ้านท้ายโนดมักจะเป็นคนที่ชอบแสดงความคิดเห็นเมื่อครั้งที่เห็นว่าการกระทำบางอย่างเป็นที่น่าสงสัยในทางที่ผิดๆหรือไม่ชอบด้วยหลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนา หรือยังไม่ได้คำตอบที่ชัดเจนจากเรื่องนั้นๆ พฤติกรรมแบบนี้ จะพบเห็นได้เสมอไม่ว่าในคราวใดที่นายเจน บ้านท้ายโนด ได้พูดคุยกับเพื่อนบ้านในทุกโอกาสที่ได้พบปะกัน ไม่ว่าจะเป็นที่บ้าน ที่บ้านญาติพี่น้องหรือที่วัด

ครั้งหนึ่งในอดีตย้อนไปเกือบสิบปีก่อน นายเจน บ้านท้ายโนด เคยสงสัยในหลักปฏิบัติ และอุดมการณ์ของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ที่มีส่วนพาดพิงถึงศาสนาพุทธและค่านิยมในตัวผู้นำแบบมีอิทธิพลของคนในยุคหนึ่ง และได้มีโอกาสพบปะกับสหยาท่านหนึ่ง จึงถือโอกาสนั้น สอบถามและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับหลักการและหลักปฏิบัติของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยโดยไม่เกรงกลัวถึงอันตรายอะไรทั้งสิ้น เพราะเคยได้ยินได้ฟังมาว่าเมื่อคอมมิวนิสต์เข้ามาสู่ประเทศไทย ศาสนาก็จะไม่มีและทราบข่าวว่าพรรคคอมมิวนิสต์มักจะทำตัวเป็นเจ้ากี้เจ้าการในการว่ากล่าวตักเตือนผู้มีอิทธิพลหรือโจรผู้ร้ายที่ทำตัวเป็นปัญหาต่อสังคมในยุคหนึ่งเพื่อให้เลิกกระทำการที่ไม่ถูกต้องและยังกล่าวหาว่าศาสนาทำให้คนงมงายแล้วบ้านเมืองจะไม่พัฒนา นายเจน บ้านท้ายโนดได้ข้อสรุปจากการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นแต่เพียงว่า “ธรรมะของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยคือการต่อสู้เพื่อประชาชน”

จากกรณีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับสหยาพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ก็ได้ทำให้นายเจน บ้านท้ายโนดเห็นดีเห็นงามไปกับหลักปฏิบัติทางด้านคุณธรรมบางส่วนของพรรคคอมมิวนิสต์จึงได้เข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยและได้ยึดมั่นในหลักธรรมคำสอนทางศาสนาพุทธอย่างเคร่งครัดและคิดว่าผู้นำแบบผู้มีอิทธิพลไม่ได้เป็นสิ่งที่สังคมปรารถนาแต่เป็นปัญหาของสังคมมากกว่า ฉะนั้น ผู้นำที่ต้องการต่อสู้เพื่อประชาชนอย่างแท้จริง จึงต้องทำตัวเป็นแบบอย่างที่ดีของคน ยึดมั่นในหลักการทางศาสนาและมีความซื่อสัตย์สุจริตด้วยและจากประสบการณ์ชีวิตของนายเจน บ้านท้ายโนดนี้เอง ทำให้นายเจนต้องการเห็นผู้นำที่ดีมีคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต อาจจะได้เป็นคนดีเลิศ แต่ยึดมั่นในธรรมะ พอจะเป็นหลักประกันให้ผู้คนมอบความไว้วางใจได้นำพาคนอื่นไปในหนทางที่ถูกต้อง

การร่วมกันต่อสู้ดิ้นรนเพื่อแสวงหาวิชาความรู้คือการต่อสู้เพื่อความเป็นอิสระและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์

การดิ้นรนต่อสู้เพื่อแสวงหาความรู้ เป็นการดิ้นรนต่อสู้ในหนทางที่ถูกต้อง แม้ว่าจะมีฐานะครอบครัวลำบากเพราะยากจนหรือสภาพท้องถิ่นยังเป็นป่าเขาหรือชนบทที่ถือว่าไม่เอื้ออำนวยต่อการศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้นทำให้แต่ละคนต่างเห็นอกเห็นใจในการดิ้นรนต่อสู้เพื่อการศึกษาและจะมีคนหลายรุ่นที่มีประสบการณ์ร่วมกันในลักษณะดังกล่าวนี้ จึงให้การช่วยเหลือแก่กันด้วยดีอย่างไม่ขาดสาย

และจะพบว่าคนในหลายพื้นที่ในเขตลุ่มน้ำปากพนังจะมีลักษณะดังกล่าวร่วมกัน จะส่งลูกหลานให้ได้รับการศึกษาในระดับที่สูงขึ้นกันเป็นจำนวนมาก

เงื่อนไข : การสร้างศักดิ์ศรีและไฝหาความเป็นอิสระ

การดิ้นรนต่อสู้เพื่อให้ได้รับการศึกษาในระดับที่สูงขึ้นของเด็กและคนหนุ่มสาวในพื้นที่เขียร์ใหญ่ (หรือพื้นที่ใกล้เคียงอย่างเช่นอำเภอบางพารา) มาหลายสิบปี มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับพื้นฐานของครอบครัวที่ยากจนและสภาพสังคมที่ไม่ได้พัฒนา หมายความว่าเมื่อพื้นฐานครอบครัวยากจน ก็ต้องเรียนหนังสือให้สูงเพราะการทำนาไม่ได้ผล แต่ขณะเดียวกัน สมาชิกของครอบครัวจะเพิ่มมากขึ้น สมาชิกแต่ละคนโดยเฉพาะผู้ชายจึงต้องดิ้นรนมากกว่าสมาชิกที่เป็นผู้หญิง และการดิ้นรนต่อสู้ในทางการศึกษาถือว่าการต่อสู้ในหนทางที่ดี ดีกว่าการไปเป็นโจรผู้ร้าย ปล้นจี้ชาวบ้านซึ่งรังแต่จะสร้างความเดือดร้อนให้สังคม อีกอย่างคือการดำรงชีวิตที่ผ่านมาไม่เคยมีการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นให้เห็นกันเลย เพราะฉะนั้น หากคนคิดจะเปลี่ยนแปลงชีวิตในทางที่ดีขึ้น จึงจำเป็นต้องอาศัยความรู้ความสามารถของคนรุ่นลูกรุ่นหลานมาช่วยกัน หนทางเดียวที่จะทำได้คือการส่งลูกหลานให้เรียนหนังสือในระดับที่สูงขึ้นซึ่งถือว่าการลงทุนระยะยาว แม้ว่าไม่เห็นผลพวงของการลงทุนในระยะสั้นๆ แต่ชาวบ้านก็เชื่อว่าเป็นระยะยาวแล้ว จะส่งผลดีต่อครอบครัวและสังคมส่วนรวม

ในทัศนะของนายติม เขียร์ใหญ่ คุณลุงวัย 89 ปีในอำเภอยะลา ซึ่งส่งเสียลูกทั้ง 8 คน จนเรียนจบระดับปริญญาตรี เล่าถึงการมอบการศึกษาให้แก่ลูกทั้ง 8 คนว่า “ผมส่งให้ลูกเรียนหนังสือระดับปริญญาตรีกันทุกคนเพราะผมเคยผ่านชีวิตที่ลำบากจากการตรากตรำทำนามาก ก็ไม่อยากให้ลูกๆต้องลำบากเหมือนกัน ผมจึงส่งให้ลูกทุกคนเรียนหนังสือ ลูกๆจะได้มีวิชาความรู้ไปทำมาหากิน ถึงเรียนไปแล้วจะได้ดิบดีได้ดีมากนัก ก็อย่าให้มาทำนาเหมือนกับผมอีกเลย ตอนลูกเรียนหนังสืออยู่ พอมีเวลว่าง ผมสอนให้ลูกทำนาหมดทุกคน ก็ทำกันขยันขันแข็งดีทุกคน เพราะผมอยากให้ลูกๆได้รู้ถึงความลำบากของชีวิตชาวนา จะได้ตั้งใจเรียนหนังสือและไม่ลืมชีวิตของชาวนาว่าลำบากอย่างไรคือตั้งใจให้ลูกไม่ลืมถิ่นฐานบ้านเกิดด้วย”(นายติม เขียร์ใหญ่)

ปรากฏการณ์นี้ แม้จะเป็นการดิ้นรนต่อสู้ของเด็กผู้ชายเป็นส่วนใหญ่ แต่ก็เป็นการสนับสนุนจากสมาชิกทุกคนทั้งหญิงและชายในครอบครัวเดียวกัน อย่างน้อยที่สุด ผู้ชายจะเป็นที่พึ่งของสมาชิกในครอบครัวได้และมีความคล่องตัวมากกว่าผู้หญิง “เด็กผู้ชายส่วนมากจะได้เรียนต่อเพราะสามารถไปอยู่อาศัยที่วัดได้ ส่วนผู้หญิงไปอยู่ที่วัดไม่ได้ ส่วนมากจึงอยู่ที่บ้าน มีอาชีพทำนา” (นายวัน เขียร์ใหญ่)

ส่วนตัวของนายวัน เขียร์ใหญ่นั้น เล่าประสบการณ์ของญาติพี่น้องของตัวเองให้ฟังว่า “มีญาติคนหนึ่งเรียนจบจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมืองเป็นทนายความก็รับลูกหลานไปอยู่เพื่อให้เรียนหนังสือต่อหลายคน ความคิดอย่างนี้มีมาหลายชั่วอายุคนแล้ว ไม่ใช่เพิ่งมีในยุคนี้” (นายวัน เขียร์ใหญ่)

นายวัน เขียวใหญ่ จัดเป็นหนึ่งในกลุ่มคนรุ่นที่ดิ้นรนต่อสู้ในทางการศึกษาจนได้รับปริญญาตรีสาขาโบราณคดีจากมหาวิทยาลัยศิลปากร นอกจากนี้ ยังมีกรณีอื่นอีกมากมายที่ได้รับการสนับสนุนจากครอบครัวให้ได้รับการศึกษาเพื่อเข้ารับราชการในตำแหน่งต่างๆ

ในกรณีคนในพื้นที่ของอำเภอปากพนัง ก็มีลักษณะเช่นเดียวกับคนจากพื้นที่อำเภอเขียวใหญ่ที่เห็นความจำเป็นของการศึกษา แต่อาจจะมีแง่มุมที่แตกต่างกันคือ “อำเภอปากพนังเป็นเมืองศูนย์กลางการค้า คนมีความรู้กันมากเป็นแรงผลักดันให้ส่งลูกหลานไปเรียนต่อเพื่อหาวิชาความรู้” (นายวัน เขียวใหญ่)

อย่างน้อยที่สุด การได้รับการศึกษาก็จะทำให้มีโอกาสในการทำมาหากินในด้านอื่นไม่จำเจอยู่กับการทำนาเหมือนคนรุ่นพ่อแม่ การส่งลูกหลานให้ได้รับการศึกษาจึงเท่ากับเป็นการสร้างโอกาสให้ลูกหลานได้ประกอบอาชีพด้านอื่นบ้าง ทั้งนี้ก็เพื่อให้รอดพ้นจากความยากจนเป็นสำคัญ แต่อาจจะตีความได้ว่าเป็นการปกป้องตัวเองอย่างหนึ่งของชาวบ้านที่ไม่เคยมีอำนาจหรือต้องต่อสู้กับปัญหาการใช้อำนาจในทางที่ผิดๆของเจ้าหน้าที่บ้านเมือง อย่างกรณีการส่งลูกให้เรียนเป็นข้าราชการ เป็นต้น

“ส่วนมากจะส่งให้เรียนเพื่อรับราชการเป็นปลัดอำเภอ ครูอาจารย์หรือทนายความยุคนั้นไม่มีความคิดให้ลูกหลานเรียนทางด้านเกษตรเลยและปลูกฝังความคิดให้รู้จักปกป้องช่วยเหลือนญาติพี่น้อง” (นายวัน เขียวใหญ่)

ส่วนนางล้น เขียวใหญ่ มีความเห็นว่าการศึกษาก็จะทำให้เกิดการเอาเปรียบกันมากขึ้น แต่การศึกษาก็ยังจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดี ทำให้คนมีความคิดที่ดีและเป็นคนทันสมัย ไม่ตกเป็นเบี้ยล่างของคนที่ยังจะเอาเปรียบคนอื่น โดยเฉพาะจากคนที่มีการศึกษาที่ดี

“คือสังคมทุกวันนี้ เป็นแบบที่ว่าเรียนให้รู้มากเพื่อจะเอาเปรียบคนอื่นมากเพราะรู้ช่องทางวิธีการที่จะเอาเปรียบคนอื่น แต่เราสอนลูกๆของเราเองว่าต้องเรียนหนังสือให้มากเพื่อจะได้นำความรู้มาสร้างสรรค์สังคมให้มาก ทั้งให้เกิดประโยชน์ต่อตัวเองและคนอื่น ที่สำคัญคือต้องสอนลูกว่าไม่ต้องดีเด่นมาก แต่อย่าทำให้คนอื่นเดือดร้อน...” (นางล้น เขียวใหญ่)

และสำหรับเรื่องของ การปกป้องช่วยเหลือนญาติพี่น้อง คงจะมีหลายรูปแบบ แต่มีสาเหตุหลักคือ ชาวบ้านต่างมีความอดทนและยอมจำนนต่อแรงบีบคั้นในสภาพความลำบากในการทำมาหากิน จึงเกิดความคิดที่จะส่งลูกหลานไปเรียนหนังสือต่อในเมืองหรือในกรุงเทพ สิ่งที่ชาวบ้านได้รับในเรื่องการปกป้องช่วยเหลือนจากลูกหลานที่มีความรู้ในเรื่องใกล้ตัวที่สุดก็คือเรื่องการติดต่องานราชการเพราะเชื่อว่าคนที่มีความรู้ จะสามารถติดต่องานราชการได้สะดวกรวดเร็ว พ่อแม่หลายคนจึงมักจะให้ลูกหลานที่มีความรู้ช่วยไปติดต่องานราชการให้แทนในหลายกรณี

ผลพวงจากการส่งเสียลูกหลานให้ได้รับการศึกษา เป็นที่รับทราบกันโดยทั่วไปของคนในลุ่มน้ำปากพนัง ซึ่งได้พบเห็นว่าพ่อแม่จะได้ฟังพาลูกหลานที่มีการศึกษาในยามแก่เฒ่า “ในคนบ้านเราจะเห็นได้อย่างชัดเจนมาตั้งแต่อดีตที่ส่งลูกไปเรียนหนังสือต่อทั้งไปที่กรุงเทพและส่วน

ความกลมเกลียวเชิงพันธมิตรชั่วคราว

ความกลมเกลียวบนพื้นฐานของการแบ่งพวกชั่วคราวชั่วคราว เป็นการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความกลมเกลียวกันในระดับหนึ่ง แม้จะมีการแบ่งพรรคแบ่งพวก แต่จะดำรงอยู่ให้เห็นชั่วคราวชั่วคราว ไม่ถึงขั้นขัดแย้งกันอย่างรุนแรง หรือแม้ว่าจะขัดแย้งกันอย่างรุนแรง แต่ก็ไม่ถึงขั้นจะฆ่ากันเพราะยังมีพื้นฐานความเป็นญาติพี่น้องกันอยู่ หรือหากไม่ใช่ญาติ ก็จะมีผู้อาวุโสที่ชาวบ้านให้การเคารพนับถือคอยว่ากล่าวตักเตือนก่อนที่จะสายเกินแก้ หรือว่าคนที่ขัดแย้งกัน หรือว่าฝ่ายที่ขัดแย้งกันต่างมีความรู้สึกเกรงๆกันอยู่ จึงทำให้อยู่ร่วมกันได้ในสังคมเดียวกัน

ปกติความขัดแย้งที่จะทำให้เกิดการแบ่งพรรคแบ่งพวกนั้น มักจะเกิดขึ้นได้จากปัญหาระดับพื้นฐานคือการทะเลาะเบาะแว้งกันธรรมดา จนกระทั่งถึงปัญหาการแข่งขันชิงตำแหน่งผู้นำท้องถิ่นและตำแหน่ง ส.ส. อย่างไรก็ดี แม้จะมีการแบ่งพรรคแบ่งพวกกัน แต่เมื่อถึงคราวที่ต้องเลือก ส.ส. ที่ตัวเองชอบหรือพรรคการเมืองที่ตัวเองชอบ ผู้คนก็มักจะหวนกลับมาเป็นพันธมิตรกันเป็นครั้งคราวเพื่อผลของคะแนนเสียงจำนวนมากในการผลักดันผู้สมัครหรือพรรคการเมืองให้ได้รับชัยชนะในการเลือกตั้ง

เงื่อนไข : การสนับสนุนคนที่ตนเชื่อถือ

การแบ่งพวกแบ่งกลุ่ม เป็นผลจากความขัดแย้งที่ดำรงอยู่ในชุมชนที่เกิดจากเหตุการณ์ทางสังคมหรือการเมือง อย่างเช่น การเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้าน กำนัน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) การเลือกตั้งสมาชิกสภาจังหวัด (ส.จ.) และการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (ส.ส.) หรือการทะเลาะเบาะแว้งกันในชีวิตประจำวัน

แม้ว่าจะเกิดการแบ่งแยกกันในชุมชน แต่ชุมชนมีลักษณะบางอย่างอย่างน้อย 2 ประการด้วยกันที่ทำให้สังคมมีความกลมเกลียวกันได้อีก ลักษณะทางสังคม 2 ประการที่ว่านี้ คือ ประการแรก ทุกคนมักจะมี ความเกี่ยวพันกันทางเครือญาติและต้องอาศัยอยู่ในหมู่บ้านเดียวกัน แม้ว่าจะมีลูกหลานไปตั้งรกรากกันนอกพื้นที่จำนวนหนึ่งแล้วก็ตาม อย่างเช่น ไปเรียนหนังสือที่กรุงเทพฯ ไปทำงานที่กรุงเทพฯ หรือว่าไปทำงานรับจ้างอยู่นอกพื้นที่ แต่การที่คนในครอบครัวในบ้านไสหัวมหายังคงอยู่ร่วมกันในสังคมเดียวกันทำให้ต้องพบปะหน้าคำตากันอยู่ตลอดเวลา อาจจะเป็นการไปปรากฏตัวตามงานบุญงานประเพณีที่ต้องไปช่วยเหลือกันหรือไปพบปะหน้ากันตามสถานที่ต่างๆตามแต่โอกาส ประการที่สองคือทุกคนมีความเห็นไปในแนวทางเดียวกันว่าในการให้การสนับสนุนผู้นำหรือเข้าร่วมกับกลุ่มผู้นำนั้นเป็นการแข่งขันชิงดีชิงเด่นกันก็จริง แต่เป็นการแข่งขันกันเพื่อเข้าไปทำงานเพื่อส่วนรวม

โดยพื้นฐาน ทุกคนในหมู่บ้านหรือตำบล จะมีความคิดในเรื่องการถือพรรคถือพวกที่มีพื้นฐานเครือญาติว่าเป็นสิ่งปกติธรรมดา ขณะเดียวกัน ก็มีผลประโยชน์ส่วนตัวหรือเฉพาะครอบครัวของตัวเองและผลประโยชน์ของชุมชนโดยรวม ซึ่งในความเป็นจริงแล้ว มักจะแยกกันไม่ได้ เหตุเพราะว่าชาวบ้านคิดว่าไม่มีเส้นแบ่งชัดเจน แต่จะแยกแยะได้ว่าเรื่องแบบไหนเป็นเรื่องผลประโยชน์ของชุมชนส่วนรวมก็ต่อเมื่อทุกคนในชุมชนได้ประโยชน์ร่วมกัน แต่ก็อดคิดไม่ได้ว่าย่อมมีเรื่องผลประโยชน์ของพรรคพวกแอบแฝงอยู่ด้วยทุกครั้งไป เพราะฉะนั้น เวลาที่มีความขัดแย้งกันระหว่างคนใดคนหนึ่งก็จริง แต่จะมีผลบานปลายทำให้กลายเป็นความขัดแย้งระหว่างกลุ่มคนในสังคมเดียวกันได้อย่างง่ายดาย

ในกรณีความขัดแย้งในชีวิตประจำวันนั้น จะมีความเกรงอกเกรงใจคอยระงับยับยั้งความรุนแรงอยู่ได้ในระดับหนึ่ง อาจจะเป็นเพราะมีสายสัมพันธ์เครือญาติกันอยู่หรืออาจจะเป็นเพราะว่าต้องพึ่งพาอาศัยกันในด้านแรงงานหรือความช่วยเหลือในด้านการเงินและที่สำคัญมักจะมีผู้อาวุโสเป็นคนกลางคอยไกล่เกลี่ยปัญหา

ในกรณีความขัดแย้งกันในการเลือกตั้งผู้นำชุมชนนั้น แม้จะมีการแบ่งพรรคแบ่งพวก แต่เมื่อผลการเลือกตั้งออกมาแล้ว แต่ละฝ่ายก็มักจะยอมรับผลแห่งชัยชนะและผลแห่งความพ่ายแพ้ได้ การเลือกตั้งผู้นำชุมชนหรือการทำงานของผู้นำชุมชน อาจจะทำให้เกิดความขัดแย้งกันเป็นครั้งคราวในชุมชนได้พอสมควร เป็นลักษณะของการถือพรรคถือพวกเพื่อช่วยให้พี่น้องของตัวเองได้เป็นผู้นำท้องถิ่น

ในทำนองเดียวกัน เหตุการณ์ในลักษณะนี้ได้เกิดขึ้นในตำบลท่าเสม็ด ซึ่งจะพบว่าในการเลือกผู้นำท้องถิ่นนั้น ญาติพี่น้องจะต้องให้ความสำคัญต่อกันเป็นอันดับแรก กล่าวคือ จะไปเลือกคนอื่นที่ไม่ใช่ญาติพี่น้องของตัวเองไม่ได้หรือแม้ว่าคนที่จะขึ้นเป็นผู้นำไม่ใช่เป็นคนดีมากนัก แต่ญาติพี่น้องก็จะโอนอ่อนผ่อนตามให้เพื่อหวังว่าเมื่อก้าวขึ้นเป็นผู้นำแล้วจะคิดทำในสิ่งที่ดีต่อญาติพี่น้อง

"ที่นี่ ต้องยอมรับอย่างหนึ่งก่อนว่า จะเลือกคนในเครือญาติขึ้นเป็นผู้นำ เป็นผู้ใหญ่บ้านหรือเป็นกำนัน ทั้งๆที่รู้ว่าผิดหลักการ แต่ก็เลือกเพราะความเกรงใจญาติพี่น้อง ก็ติดอยู่ตลอดเวลาว่าดีกว่าเป็นคนอื่น จะได้พึ่งพาอาศัยกันได้ในยามจำเป็น และคิดว่าคนที่ป็นญาติคงจะมีความดีอยู่บ้าง เพราะจะให้คนเรานี้ดีไปหมดเสียทุกอย่างก็คงไม่ได้ แต่ก็อย่าทำอะไรให้ชาวบ้านเดือดร้อนมากนักหรืออย่าให้มันมากเกินไป" (นายบบ ท่าเสม็ด)

ในกรณีการเลือก ส.ส. นั้น ก็วางอยู่บนพื้นฐานของคะแนนเสียงหลายตำบลหรือหลายอำเภอ ทำให้ผู้คนต้องยอมสงบศึกระหว่างกันเองชั่วคราวเพื่อมาร่วมให้การสนับสนุนผู้สมัครคนเดียวกันหรือพรรคการเมืองพรรคเดียวกัน แต่ในอีกด้านหนึ่งนั้น การเลือกตั้ง ส.ส. ก็มักจะมี ความขัดแย้งให้เห็นอยู่เนืองๆ ผู้สนับสนุนแต่ละคนหรือแต่ละฝ่ายมักจะรู้กันว่าใครเป็นผู้ให้การสนับสนุนใครกันบ้าง แม้การเลือกตั้งจะผ่านพ้นไปแล้ว ความขัดแย้งก็ยังคงมีร่องรอยหลงเหลือให้เห็นอยู่ในท่ามกลางการดำเนินชีวิตตามปกติ

กระบวนการเกิดขึ้นและการคลี่คลายความขัดแย้ง

ความกลมเกลียวที่เกิดขึ้นหรือมีอยู่บนพื้นฐานของความขัดแย้งในแต่ละเรื่องหรือในแต่ละระดับนั้น ชุมชนไสหฺมาจะมีวิธีการของตัวเองในการคลี่คลาย ยุติหรือรับมือกับปัญหาความขัดแย้ง ผลที่ปรากฏออกมาคืออาจจะรักษาความกลมเกลียวกันต่อไปได้ทั้งหมด หรือไม่ก็อาจจะรักษาความกลมเกลียวไว้ได้ในระดับหนึ่งเท่านั้น

ดังกรณีความขัดแย้งอันเกิดจากการให้การสนับสนุนแก่ผู้สมัครรับเลือกตั้ง ส.ส. นั้น ชาวบ้านจะมีวิธีคิดและการกระทำที่ยังคงสร้างความกลมเกลียวให้ดำรงอยู่ต่อไปได้ในหลายลักษณะด้วยกัน ดังนี้

ประการแรก จะไม่เกิดความขัดแย้งกันอย่างยาวนานถาวร แต่จะดำรงอยู่ระยะหนึ่งเท่านั้น เป็นเพียงความขัดแย้งชั่วคราว เพราะต่างก็ตระหนักดีว่าอย่างน้อยก็ยังคงเป็นคนบ้านเดียวกันและมีสายสัมพันธ์โยงใยเป็นญาติกันอยู่ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง

ประการที่สอง ชาวบ้านคิดอยู่เสมอว่าขัดแย้งกันเพราะต้องการแข่งขันกันเพื่อเข้าไปทำงานเพื่อส่วนรวม ไม่ได้ขัดแย้งกันเป็นการส่วนตัว จึงไม่นำมาคิดว่าเป็นการขัดแย้งเรื่องส่วนตัว

ประการที่สาม เมื่อไม่คิดว่าเป็นความขัดแย้งที่ยาวนาน ก็จะไม่คิดว่ามีศัตรูที่ถาวรสำหรับหวั่นแค้นของผู้สมัคร ส.ส. ที่แพ้การเลือกตั้ง ก็ไม่โกรธหวั่นแค้นของผู้สมัครที่ชนะการเลือกตั้ง เพราะอาจจะเป็นกลุ่มคนที่เป็นผู้นำชุมชนหรือผู้นำท้องถิ่นที่มีความปรารถนาจะให้การช่วยเหลือแก่ผู้ที่ทำงานการเมืองในระดับประเทศอยู่แล้ว เพียงแต่ถือกันคนละฝ่ายกับผู้คนอีกกลุ่มหนึ่ง

ประการที่สี่ ชาวบ้านระลึกอยู่เสมอว่าการอาศัยอยู่ในหมู่บ้านเดียวกัน หลีกเลียงไม่พ้นที่จะต้องพบหน้ากันตลอดเวลาแทบจะทุกวันก็ว่าได้ และแม้จะให้การสนับสนุนฝ่ายตรงข้าม ก็ไม่ได้ติดใจอะไรเพราะจะมีกิจกรรม อาจจะเป็นงานบุญ งานประเพณี ฯลฯ ที่จะทำให้ต้องร่วมมือหรือขอความช่วยเหลือกันอยู่ในชีวิตประจำวัน ดังนั้น วิธีที่ดีที่สุดที่จะได้ไม่ให้ความขัดแย้งประทุขึ้นมาอีก ต่างฝ่ายต่างก็ต้องทำตัวเฉยๆ เหมือนไม่เคยมีอะไรเกิดขึ้น ดังกรณีที่นายพัน บ้านไสหฺมา กล่าว

“ชาวบ้านก็ยังพึ่งพาอาศัยกันตามปกติ แม้จะรู้ว่าถือใครกันอยู่ แต่ก็ไม่ใช่เรื่องลับเพราะรู้จักกันอยู่แล้ว จะช่วยเหลือกันในชีวิตประจำวันก็อย่าเอ๋ยถึงเรื่องการเมืองที่ผ่านพ้นไป.....

.....เมื่ออาศัยอยู่บ้านเดียวกัน จะอย่างไรเสีย ก็ต้องพึ่งพาอาศัยกันอยู่แล้ว เมื่อเจ็บไข้ได้ป่วยก็ต้องช่วยเหลือกันอีก ไม่มีใครไม่ช่วยกันหรอก ไม่มีใครใจดำขนาดนั้น จะโกรธก็โกรธกันได้ไม่นานหรอก คงดีกันได้เอง” (นายพัน บ้านไสหฺมา)

ประการที่ห้า แต่ละฝ่ายที่ขัดแย้งกันหรือโกรธกัน ต่างรู้จักดีว่าอาจจะมีความรุนแรงเกิดขึ้นได้ทุกเมื่อ แม้ว่าจะมีคนกลางคอยไกล่เกลี่ยให้ก็ตาม ดังเช่นกรณีที่นายพัน บ้านไสหฺมา กล่าว “การแบ่งพวก ก็ไม่ได้คิดไปถึงเรื่องว่าจะต้องฆ่าแกงกัน บางทีที่แบ่งพวกกันก็เป็นญาติกัน

ยกเว้นว่าเป็นกรณีที่ขัดแย้งกันรุนแรง มักจะเคยเบ่งอิทธิพลหรือเคยโกรธกันมาก่อน" ฉะนั้น การแบ่งพวกและมีความขัดแย้งกัน ย่อมจะนำไปสู่เหตุการณ์รุนแรงได้เสมอ แม้นายพัน บ้านไสหมากจะยืนยันว่าความขัดแย้งไม่รุนแรงถึงขั้นฆ่าแกงกันก็ตาม แต่ในความเป็นจริงของพื้นที่ดังกล่าว ไม่มีใครกล้าปฏิเสธได้ว่าจะไม่มีวันเกิดขึ้น ฉะนั้น เพื่อความปลอดภัยของแต่ละฝ่าย ต่างฝ่ายก็ต้องมีการเตรียมความพร้อมกับการณ์ความรุนแรงทุกเมื่อชนิดที่ไม่ยอมเพลี่ยงพล้ำต่อกัน และไม่ยอมเปิดเกมรุกใครก่อนหากเสียเปรียบเท่ากับว่าแต่ละฝ่ายต่างก็ป้องกันกันอยู่ตลอดเวลาเพื่อไม่ให้อีกฝ่ายก่อความรุนแรงในสังคมเพราะแต่ละฝ่ายต่างตระหนักดีว่าการก่อความรุนแรงใดๆก็ตามเกินไปนั้น ย่อมกลายเป็นความรุนแรงระหว่างกลุ่มเครือญาติที่ยากจะควบคุมไว้ได้

ความกลมเกลียวเชิงพันธมิตรชั่วคราว ยังปรากฏให้เห็นในยามที่ทีมงานของผู้สมัคร ส.ส. บางคนต้องการให้ฝ่ายตรงกันข้ามที่ทำงานการเมืองในระดับ ส.จ. มาช่วยหาเสียงในพื้นที่ให้ ขณะเดียวกัน ทีมงานของผู้สมัคร ส.ส. กับทีมงานของผู้สมัคร ส.จ. ก็จะมีการตกลงกันด้วยว่าจะหาเสียงในพื้นที่ของตัวเองให้กับทีมงานการเมืองระดับ ส.จ. ในยามที่มีการเลือกตั้ง ส.จ. และตกลงกันว่าทีมงานระดับ ส.จ. จะต้องไม่ลงแข่งขันในเวทีการเมืองระดับประเทศกับผู้สมัคร ส.ส. ของตัวเอง

การตรวจสอบประวัติบุคคลก่อนที่จะมอบความไว้วางใจให้เป็นผู้นำท้องถิ่นหรือผู้นำทางการเมือง

การตรวจสอบประวัติผู้ที่จะเป็นผู้นำชุมชนที่จะมอบความไว้วางใจให้เป็นผู้นำเป็นปรากฏการณ์อย่างหนึ่งในลุ่มน้ำปากพนัง สำหรับกรณีผู้นำชุมชนที่เห็นเด่นชัดที่สุดเป็นกรณีของการเลือกกำนันตำบลเชียรเขา แต่ในกรณีผู้นำระดับ ส.ส. นั้น เป็นกรณีที่ชาวอำเภอชะอวดเลือก นาย อ. สังกัดพรรคประชาธิปัตย์ให้ได้รับเลือกตั้งเป็น ส.ส.

กรณีผู้นำระดับชุมชนนั้น นายนัด เขียวเขา พบมากับตัวเองว่าในการเลือกตั้งกำนันและการที่พี่ชายคือนายกาจ เขียวเขาได้รับเลือกให้เป็นกำนันเป็นเพราะสาเหตุสำคัญที่สุดคือคุณความดีที่คุณพ่อคือนายสุด เขียวเขา หัวหน้าคณะเพลงบอกชื่อดังของเมืองนครศรีธรรมราช ที่ได้ทำสังฆมานานหลายสิบปีจนได้เป็นศิลปินแห่งชาติ และอีกส่วนหนึ่งนั้นมาจากการเป็นคนกว้างขวางของตัวกำนันกาจ เขียวเขา ที่เป็นบุตรชายเองด้วย ซึ่งเป็นภาพสะท้อนได้เป็นอย่างดีถึงวิธีคิดและวิธีตัดสินใจในการเลือกผู้นำชุมชนของชาวบ้านในตำบลเชียรเขาว่าในการจะเลือกใครเป็นผู้นำ ก็จะต้องมีการตรวจสอบประวัติของบุคคลคนนั้นกันทั้งครอบครัวและต้องย้อนไปถึงรุ่นบรรพบุรุษเท่าที่จะทำได้ ซึ่งถือว่าเป็นการตรวจสอบประวัติกันอย่างละเอียดก่อนที่จะชาวบ้านจะมอบความไว้วางใจให้ใครคนใดคนหนึ่งเป็นผู้นำของตนเอง

ในกรณีของการเลือกผู้นำระดับประเทศ อย่างเช่น การเลือก ส.ส. นั้น ก็มีการตรวจสอบประวัติของบุคคลยิ่งไปกว่าการเลือกผู้ใหญ่บ้านหรือกำนันเสียอีก ดังที่ทราบกันดีว่ากลุ่มคนระดับแกนนำของสังคม อย่างเช่น นายฉอด ห้วยแหง ซึ่งได้รับการกล่าวขานว่าเป็นนักเคลื่อนไหวทางการเมืองคนหนึ่งของลุ่มน้ำปากพนังและเป็นผู้ให้การสนับสนุนแก่พรรคประชาธิปัตย์มาอย่างยาวนานจะพิจารณากันอย่างละเอียดว่า “ผู้สมัครนั้นเป็นคนในตระกูลใด ต้องสามารถสืบสาวหาตระกูลดูได้และคนในตระกูลนั้นมีความเคลื่อนไหวทางการเมืองมาก่อนหรือไม่หรือให้ความช่วยเหลือสังคมหรือไม่หรือว่าเพิ่งจะเคลื่อนไหวทางการเมืองตอนที่ลูกหลานเขาลงสมัคร” (นายฉอด ห้วยแหง)

เงื่อนไข : ความเชื่อถือและความไว้วางใจต่อกันของสมาชิกในสังคม

ในกลุ่มญาติในหมู่บ้านเป็นกลุ่มคนที่มีความสนิทสนมคุ้นเคยกันเป็นอย่างดีกับผู้เป็นพ่อของกำนันกาจ เขียรเขาและนายนัด เขียรเขาและด้วยความที่หมู่บ้านเป็นชุมชนที่มีพื้นที่เล็กๆ แคบๆ ทำให้คนในหมู่บ้านมีความผูกพันแน่นแฟ้นกันเป็นอย่างดี เหมือนอย่างที่นายนัด เขียรเขาเล่าให้ฟังว่า “ความผูกพันในหมู่เครือญาติในชุมชนก็ยังดีอยู่ สามารถสืบสาวหาญาติมิตรกันได้” (นายนัด เขียรเขา)

จากความใกล้ชิด ความผูกพันและความเป็นญาติกันนี้เองที่ทำให้คนในครอบครัว ได้รับการผลักดันให้ชิงตำแหน่งกำนันแห่งตำบลเขียรเขา อำเภอเขียรใหญ่ (ซึ่งปัจจุบันได้กลายเป็นตำบลในอำเภอเฉลิมเกียรติที่เพิ่งตั้งขึ้นมาใหม่) เพราะความนับถือที่เพื่อนบ้าน มีต่อผู้เป็นพ่อในฐานะศิลปินที่มีชื่อเสียงและนายกาจ เขียรเขา ผู้เป็นลูกในฐานะที่เป็นคนทำมาหากินโดยสุจริต และเป็นคนกว้างขวาง ใจถึงในสายตาของเพื่อนฝูง

ส่วนสมาชิกคนอื่นที่ไม่ใช่คนในหมู่บ้านเดียวกัน แต่เป็นคนในตำบลเขียรเขา บางคนอาจจะเป็นญาติสนิทมิตรสหายที่มีสายสัมพันธ์ทางเครือญาติกับครอบครัวจำเริญมากก่อน หากเป็นกลุ่มคนที่ไม่ใช่เครือญาติกัน ก็มักจะรู้จักสมาชิกในครอบครัว ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง โดยจะมีชื่อเสียงเรียงนามของผู้เป็นพ่อเป็นหลักในฐานะที่เป็นศิลปินชื่อดังของจังหวัดนครศรีธรรมราชและศิลปินที่ได้รับการเชิดชูจากหน่วยงานราชการให้ไปร่วมแสดงเพลงบอกในงานประเพณีหรืองานการกุศล งานประชาสัมพันธ์หรืองานรณรงค์ของทางราชการหลายครั้งหลายหนจนเป็นที่ติดตามติดตามใจของชาวนครศรีธรรมราชและจังหวัดใกล้เคียง

เป็นที่รับทราบกันโดยทั่วไปว่านายสุต เขียรเขา เป็นศิลปินเพลงบอกที่มีวิญญูณของศิลปินอย่างแท้จริง มีความอ่อนน้อมถ่อมตน มีอัธยาศัยไมตรีต่อทุกคน มีความซื่อสัตย์และให้ความสำคัญแก่ผู้อื่น จนเป็นที่ยอมรับของบรรดาศิลปินด้วยกันและบุคคลทั่วไป

ส่วนผู้เป็นลูกอย่างเช่นกำนันกาจ เขียรเขา นั้น ก่อนหน้าที่จะได้รับเลือกให้เป็นกำนันจะเป็นที่รู้จักมักคุ้นในตำบลหรือย่านใกล้เคียงเพราะความเป็นคนมีเพื่อนฝูงมากมายหรือเป็นคน

กว้างขวาง เป็นคนรักเลงใจถึงตามแบบฉบับของคนใหญ่ของเขตลุ่มน้ำปากพนัง ส่วนนายนัด เขียรเขา ซึ่งเป็นลูกชายอีกคนและได้รับการวางตัวให้เป็นสารวัตรกำนันช่วยงานพี่ชายของตัวเอง ก็มีนิสัยเรียบร้อย มีความประพฤติดี ในอดีตนั้นเคยเป็นตำรวจ ส่วนลูกสาวอีกสองคนคือนาง แก้ว และนางอ่อนนั้น เป็นที่ยอมรับนับถือของชาวบ้านในฐานะที่เป็นข้าราชการครู

การสร้างความสำเร็จให้เกิดขึ้นในหมู่บ้านตำบลเขียรเขา (อำเภอเขียรใหญ่แต่เดิม) จนชาวบ้านให้ความไว้วางใจคนในครอบครัวนี้ ให้ได้รับเลือกเป็นกำนัน เกิดจากความ ตระหนัก ของชาวบ้านว่าคนในครอบครัวนี้มีความประพฤติดีมาตั้งแต่รุ่นพ่อแล้ว

ในส่วนของคนเป็นพ่อเอง เมื่อครั้งทำงานการแสดงศิลปะพื้นบ้านคือเพลงบอกจนมีชื่อเสียงโด่งดัง ก็คงไม่ได้คิดหวังที่จะให้ลูกชายเป็นกำนันมาตั้งแต่ต้น แต่ด้วยความที่ตัวเองมีความใกล้ชิดกับหน่วยงานราชการที่มักจะขอเชิญให้ไปช่วยว่าเพลงบอกในงานการกุศลอยู่เนืองๆและมักจะนำลูกๆติดสอยห้อยตามไปด้วย จนกลายเป็นครอบครัวที่มีความสนิทสนมกับเจ้าหน้าที่ราชการอย่างไม่ตั้งใจ จึงเป็นอีกภาพลักษณ์หนึ่งของครอบครัวที่ทำให้ชาวบ้านในตำบลเกิดความเชื่อมั่นว่าหากคนในครอบครัวนี้ ได้เป็นกำนันก็จะสามารถช่วยประสานงานระหว่างชาวบ้านกับราชการได้เป็นอย่างดีและทางราชการเองก็คิดเห็นว่าการที่คนในครอบครัวนี้จะเป็นผู้นำชุมชนก็ยิ่งจะทำให้การประสานติดต่อกับราชการราบรื่นยิ่งขึ้นและจะได้ช่วยประชาสัมพันธ์งานของทางราชการและขอความร่วมมือจากประชาชนได้ดียิ่งขึ้นและในส่วนตัวของนายกาจเองก็มักจะเป็นที่พึ่งพาอาศัยของเพื่อนฝูงทำให้ชาวบ้านเชื่อมั่นในความเป็นผู้นำที่จะให้คำปรึกษาหรือให้ความช่วยเหลือได้

กรณีของนาย อ. ซึ่งสังกัดพรรคประชาธิปัตย์นั้น ชาวบ้านในอำเภอชะอวดแทบจะทุกคน ต่างทราบดีว่าเป็นผู้ที่มีการศึกษาดี จบระดับปริญญาโทจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มีญาติผู้ใหญ่เป็นข้าราชการครู ไม่ว่าจะเป็นแม่หรือลุง ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือของคนชะอวด แม้ว่าจะออกจากพื้นที่ไปศึกษาหาความรู้และไปประกอบอาชีพเป็นครูในจังหวัดพัทลุงอยู่นานหลายปี แต่เมื่อกลับมาลงสมัครรับเลือกตั้ง ส.ส. แข่งกับนักการเมืองชื่อดัง ก็ยังสามารถได้รับการช่วยเหลือเป็นอย่างดีจากญาติพี่น้องและเพื่อนฝูงที่ให้ความเคารพนับถือกับญาติผู้ใหญ่ของนาย อ. อีกทั้งนาย อ. เองก็เป็นคนที่มีประสบการณ์ในด้านการสอนซึ่งต้องมีทักษะในการพูดการจาและมีลีลาในการพูดของตัวเองซึ่งเป็นที่ติดตามจิตใจของชาวบ้าน ทำให้การปราศรัยหาเสียงบนเวทีไม่สร้างความหนักใจให้แก่ชาวบ้านในอำเภอชะอวดที่คิดจะสนับสนุนลูกหลานหรือคนในพื้นที่ให้เป็นผู้นำระดับ ส.ส. แต่อย่างใด

กระบวนการการตรวจสอบภาวะผู้นำ

ในเรื่องการตรวจสอบคนในครอบครัวของนายกาจ เขียรเขา เข้าใจว่าชาวบ้านในหมู่บ้านเดียวกันหรือชาวบ้านในตำบลเดียวกัน ทั้งที่เป็นญาติและไม่เป็นญาติ คงได้พบปะพูดคุยกับ

คนในครอบครัวนี้ในโอกาสที่แตกต่างกัน บางคนที่เป็นคนรุ่นราวคราวเดียวกับนายสุด เขียร์เขา ผู้เป็นพ่อที่มีอายุ 74 ปีแล้วนั้น คงได้สัมผัสชีวิตของนายสุด เขียร์เขา มานานหลายสิบปีแล้วและคงได้บอกเล่าให้ลูกหลานของตัวเองฟังเกี่ยวกับความประพฤติและนิสัยใจคอของคนในครอบครัวนี้ แต่สำหรับคนรุ่นหลังคงจะได้สัมผัสชีวิตของครอบครัวนี้กันจากสมาชิกคนใดคนหนึ่งและได้ข้อสรุปไปแนวทางเดียวกันว่าในฐานะที่ผู้เป็นพ่อเป็นคนทำมาหากินโดยสุจริตและมีความประพฤติดี คนรุ่นลูกรุ่นหลานก็ย่อมจะไม่แตกต่างกันมากนักเข้าทำนองว่าลูกไม้หล่นไม่ไกลต้น ดังนั้นการมอบบทบาทให้คนในครอบครัวนี้เป็นผู้นำ ย่อมเป็นสิ่งที่ถูกต้องเพราะสามารถเป็นผู้นำที่ชาวบ้านไว้วางใจได้ กล่าวได้ว่า บารมีและชื่อเสียงของคนที่เป็นพ่อ มีความสำคัญต่อการตัดสินใจในการเลือกลูกชายให้เป็นการัน

อย่างไรก็ดี กระบวนการตรวจสอบเพื่อคัดสรรคนเป็นผู้นำในระดับประเทศนั้นชาวบ้านในลุ่มน้ำปากพนัง นอกจากจะต้องสืบสาวหาต้นตระกูลเหมือนอย่างการคัดสรรคนให้เป็นผู้นำระดับท้องถิ่นแล้ว ยังจะต้องพิจารณากันที่ตอนปราศรัยหาเสียง อุดมการณ์ทางการเมืองและพรรคการเมืองที่สังกัดด้วย

ในการสืบหาต้นตระกูลนั้น นายมา บ้านเกาะขันธุ์ เล่าให้ฟังว่า “คนชะวอดรู้จักนาย อ. ในฐานะที่เป็นหลานครูจีน คนรู้จักลุงของนาย อ. มากกว่าพ่อแม่ของเขาเสียอีก แต่ตอนเลือกตั้งนั้น คนก็รู้จักกันอยู่แล้ว โดยเฉพาะคนที่มียายุและหลายคนก็อพยพมาจากตำบลเค็ง ก็จะมีว่าตาของนาย อ. เคยเป็นกำนันที่นั่น แต่ก่อนกำนันเขาจะมีศักดิ์เป็นขุนอะไรสักอย่างนี่แหละ” (นายมา บ้านเกาะขันธุ์)

ในการวิเคราะห์ที่บุคลิกภาพทางการเมืองก็เช่นกัน ชาวบ้านจะพิจารณากันในหลายแง่หลายมุม แต่โดยรวมๆ แล้วจะพิจารณากันตอนขึ้นเวทีปราศรัยหาเสียง การพูดการจา กับคนทั่วไปตลอดจนบุคลิกนิสัยส่วนตัวและบุคลิกนิสัยของคนที่ร่วมงานการเมืองด้วยกัน

“การขึ้นปราศรัยต้องไม่ด่าคนอื่นเพราะเขาถือว่าการด่าคนอื่นไม่ใช่หนักการเมืองที่เก่งและจะดูที่วิสัยทัศน์นะ ในการขึ้นเวทีปราศรัย จะต้องพูดจาไม่เสียดสีคนอื่น ไม่ยกย่องว่าตัวเองว่าเก่งแล้ว โดยที่คนอื่นยังมองไม่เห็นความเก่งกล้าสามารถ.....คนแถวนี้ยังจะดูที่พรรคการเมือง เขาจึงจะเลือกญาติพี่น้องของใครลงสมัคร จะได้รับเลือกก็ต่อเมื่อลงในนามพรรคที่เขาชอบ ชาวบ้านเขาคิดกันว่าการเลือกเขาเข้าไปเป็น ส.ส. เพื่อให้ไปบริหารงานระดับประเทศ ไม่ได้บริหารระดับหมู่บ้านหรือระดับท้องถิ่น อย่างผู้ใหญ่บ้านหรือกำนัน ชาวบ้านคิดถึงส่วนรวมโดยดูจากพรรคที่สังกัดและดูอุดมการณ์ตอนขึ้นปราศรัยหาเสียงบนเวที ชาวบ้านจะวิเคราะห์ตอนนี้นะมาก อาจได้รับคะแนนนิยมหรือเสียคะแนนนิยมไปมาก ชาวบ้านจะฟังดูว่าอุดมการณ์นั้นสามารถพาประเทศไปได้หรือไม่” (นายฉอด ห้วยแหง)

2. ความเท่าเทียมกันทางสังคม

ความเท่าเทียมกันทางสังคม เป็นอีกแนวคิดหนึ่งที่เกิดขึ้นในรูปของปรากฏการณ์ทางสังคมต่างๆ ในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง แนวคิดนี้จะมีส่วนสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับความมั่นใจในการดำรงชีพที่เน้นการพึ่งพาตัวเอง การสร้างความสัมพันธ์ในแนวราบ ความแน่วแน่ในการต่อสู้ดิ้นรนเพื่อปลดตัวเองให้หลุดพ้นจากพันธนาการที่จะทำให้ต้องเกิดความสัมพันธ์ในเชิงอุปถัมภ์เหมือนในอดีต ตลอดจนการกล้าปฏิเสธความช่วยเหลือจากภาครัฐในบางโอกาสที่ไม่เป็นไปตามความต้องการของชาวบ้าน และจากข้อมูลเชิงประจักษ์ สามารถสรุปได้ว่าแนวคิดเกี่ยวกับความเท่าเทียมกันทางสังคมของคนในพื้นที่ประกอบด้วยชุดของปรากฏการณ์ทางสังคม 5 ชุด คือ

1. การดำรงชีพในสังคมแบบเท่าเทียมกัน
2. การเสื่อมคลายของระบบอุปถัมภ์แบบผู้มีอิทธิพล
3. การเปลี่ยนแปลงค่านิยมเรื่องผู้นำ
4. การร่วมกันต่อสู้ดิ้นรนเพื่อแสวงหาวิชาความรู้
5. การปฏิเสธที่จะให้ความร่วมมือในโครงการราชการที่ตนไม่เห็นด้วย

ทั้งนี้ ปรากฏการณ์ทางสังคมทั้ง 5 ชุดดังกล่าวข้างต้น มีเงื่อนไขและผ่านกระบวนการทางสังคม ดังจะได้กล่าวถึงในรายละเอียดต่อจากนี้ไป

การดำรงชีพในสังคมแบบเท่าเทียมกัน

ปรากฏการณ์ในเรื่องการอยู่กันแบบเท่าเทียมกันนั้น จะพบว่าเป็นเรื่องราวในชีวิตประจำวันของคนในลุ่มน้ำปากพนังที่เลิกเข้าหาผู้มีอิทธิพลและยกเลิกค่านิยมเชิดชูผู้มีอิทธิพล อาจจะมีค่านิยมบางอย่างหลงเหลืออยู่บ้างคือค่านิยมในการเชิดชู “คนใหญ่” ที่เป็นคนดีและเป็นแบบอย่างที่ดีของสังคม

การแสวงความเท่าเทียมกันในชีวิตประจำวัน นับเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่พบเห็นได้ของกลุ่มน้ำปากพนังนับจากอดีตจนถึงปัจจุบัน บ้านไทรห้วม้า เป็นกรณีตัวอย่างที่เห็นได้ชัด ทั้งนี้ ตามคำบอกเล่าของคุณลุงผู้หนึ่งซึ่งเป็นคนใหญ่แห่งบ้านไทรห้วม้า เป็นผู้ที่เห็นบทเรียนมากมายของการเป็นคนใหญ่หรือคนที่ทำตัวเป็นผู้มีอิทธิพลเหนือเพื่อนบ้าน จนต้องบอกกล่าวกับคนรุ่นลูกรุ่นหลานว่า “อยู่กันแบบเท่าเทียมกันกับคนอื่น ไม่รังแกคนอื่นเพราะเห็นมาแล้วว่าคนที่เป็โจรมักจะไม่ตายดี บ้างก็ติดคุกติดตะราง บ้างต้องอพยพไปอยู่ที่อื่นเพราะอยู่ที่นี้ (บ้านไทรห้วม้า) ต่อไปไม่ได้แล้ว จึงต้องอยู่กันดีๆจะดีกว่า” (นายจัด บ้านไทรห้วม้า)

การเข้าหาผู้มีอิทธิพลที่นำไปสู่การเชิดชูให้เป็นผู้นำชุมชนแบบผู้มีอิทธิพล เริ่มต้นตั้งแต่การคบหากันธรรมดาและมักจะมีบางคนวางตัวเป็นคนใหญ่คนโตในทางที่ไม่ดี ทำตัวเป็นโจรปล้น ใจสร้างควมยำเกรงให้แก่ผู้อื่นทำให้ชาวบ้านที่คบหากันในหมู่บ้านเดียวกันหรือต่างหมู่บ้านที่ไม่มี

อิทธิพล เกิดความยำเกรงต่อผู้มีอิทธิพลทั้งที่อาจจะไม่ชอบลักษณะดังกล่าวก็ตาม ชาวบ้านก็ยังต้องเข้าหาหรือคบค้าสมาคมกับคนเหล่านี้ต่อไป เพราะเลี้ยงไม่ได้ และขณะเดียวกัน ก็ต้องการความช่วยเหลือในยามที่เกิดปัญหาเพราะศักยภาพของตัวเองยังไม่ถึงขั้นสามารถปกป้องตัวเองได้ อย่างเช่น วัควายหายหรือของหายหรือว่าถูกรังแก

สำหรับคนที่มีอิทธิพลนั้น นายจัด บ้านไทรหัวม้า เล่าให้ฟังว่าคนที่มีอิทธิพลมักจะมีนิสัยเป็นโจร เป็นคนที่ลักขโมยวัควายของคนอื่นหรือปล้นจี้คนอื่นได้และเป็นคนดุ คนที่มีลักษณะนิสัยอย่างนี้ มักทำให้คนอื่นที่ไม่มีลักษณะนิสัยอย่างนี้ให้การนับถือยำเกรงในฐานะที่เป็น “คนใจถึง” เป็นคนเก่ง เป็นคนกว้างขวาง มีเพื่อนฝูงมาก ซึ่งส่วนใหญ่ก็มีนิสัยคล้ายๆกัน ถึงจะไปด้วยกันได้ และคนที่มีอิทธิพลยังได้รับการยอมรับว่าเป็นคนที่มองการณ์ไต่ยาวไกลด้วย

เงื่อนไข : การปรับความสัมพันธ์สู่แนวราบ

สำหรับเงื่อนไขทางสังคมและวัฒนธรรมที่ปรับความสัมพันธ์ระหว่างคนที่เคยเน้นหนักในแนวตั้งให้หันมาเน้นหนักในแนวราบ จนทำให้เกิดปรากฏการณ์การอยู่แบบเท่าเทียมกันนั้น มี 3 ประการด้วยกัน คือ

1) ทุกครอบครัวมีปัญหาเหมือนกันหมด จึงคิดตรงกันว่าการไปพึ่งพาผู้มีอิทธิพล ไม่รู้ว่าจะสามารถช่วยแก้ปัญหาอะไรได้บ้าง ปัญหาส่วนใหญ่ที่ถือว่าหนักหนาสาหัสสากรรจ์ก็คือ ปัญหาปากท้องและปัญหาเรื่องที่ดินน้ำท่วม “อย่างกรณีการไปพึ่งพาผู้ใหญ่บ้านหรือกำนัน ก็ทำได้มาก ก็เพียงแค่การร่วมกันคิดหาทางออกหรือเพียงแคได้ปรึกษาหารือกันเท่านั้น ไม่ถึงขั้นที่จะพบทางออกและสามารถแก้ปัญหาได้” ข้อสังเกตจากนายจัด บ้านไทรหัวม้า

2) อาจจะเป็นเพราะว่าทุกครอบครัวมีความเคยชินกับปัญหาที่เผชิญอยู่ตั้งแต่อดีตและเห็นว่าไม่มีทางแก้ไขได้แล้ว ก็ไม่รู้ว่าจะต้องไปพึ่งพาผู้มีอิทธิพลอีกทำไมให้ชีวิตต้องเกิดความยุ่งยากยิ่งขึ้นและไม่อยากเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย เพราะอาจจะเกิดความเสียหายมากกว่าที่เป็นอยู่ เนื่องจากการคบค้าสมาคมกับพวกผู้มีอิทธิพลนั้น รู้กันดีอยู่แล้วว่าจะต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งที่ไม่ดีงามและมีแต่จะสร้างความเดือดร้อนให้กับคนในหมู่บ้านเดียวกันที่เป็นเสมือนญาติพี่น้องกัน หรือไม่ก็ไปสร้างความเดือดร้อนให้กับในพื้นที่อื่นเพื่อทำให้ตัวเองกลับมีความสุข

3) คนในชุมชนที่ยังมีวิธีคิดแบบให้การนับถือผู้มีอิทธิพล ก็มักจะเป็นตัวผู้มีอิทธิพลเอง หรือกลุ่มคนรอบข้างที่เป็นลูกน้อง ที่ได้รับประโยชน์จากค่านิยมแบบนี้ ซึ่งถือว่ามิมีจำนวนน้อยมาก คนรุ่นหลังที่มีอายุน้อยกว่า ได้เปลี่ยนแปลงวิธีคิดไปบ้างแล้ว มีจำนวนมากกว่าและได้กลายเป็นกลุ่มประชากรกลุ่มสำคัญของชุมชน

อย่างกรณีคนที่มียาอยู่รุ่นราวคราวเดียวกับนายจัด บ้านไทรหัวม้า (62 ปี) มักจะมีอดีตของการต่อสู้และการพึ่งพาความช่วยเหลือจากผู้มีอิทธิพลอยู่ไม่มากนักน้อย หากไม่วางตัวเป็นผู้มีอิทธิพลเพื่อให้อันอื่นเกิดความยำเกรงเสียเอง ก็คงต้องมีการพึ่งพาบารมีของผู้มีอิทธิพล แต่ตาม

ความคิดของนายจัด บ้านไทรหัวม้า ระยะเวลาที่ผ่านมา ได้ข้อสรุปในชีวิตแล้วว่าคนที่ยังคงทำตัวเป็นคนมีอิทธิพลหรือเป็นโจร ก็มักจะเข้าไปข้องแวะกับสิ่งไม่ดีไม่ถูกต้องอยู่เสมอๆจึงทำให้มักจบชีวิตไม่ดีคือไม่ตายดี หรือไม่ก็ต้องติดคุกติดตะราง สุดท้ายคืออาจจะต้องหนีไปอยู่ที่อื่นเพราะอยู่ร่วมสังคมกับคนอื่นไม่ได้อีกต่อไปแล้ว

สำหรับคนที่มีอายุน้อยกว่านายจัด บ้านไทรหัวม้า ก็มีทั้งที่มีและไม่มีประสบการณ์ร่วมกับนายจัด บ้านไทรหัวม้า จึงมีทั้งคนที่อยากจะวางตัวให้เป็นที่น่าเชื่อถือยำเกรงแก่เพื่อนบ้านไปจนถึงขั้นเป็นผู้ที่มีอิทธิพลหรือไม่ก็ทำตัวธรรมดา เป็นคนขยันขันแข็งในการทำมาหากินโดยสุจริต มีทั้งคนที่ดันทุรังที่จะหาความเคารพนับถือจากคนอื่นโดยการเป็นผู้มีอิทธิพลในชุมชน และมีคนที่เข้าใจชีวิตแล้วว่าอยู่แบบธรรมดาจะดีกว่าเพราะอาจจะเป็นคนที่เคยเป็นโจรมาก่อน แล้วต่อมาได้กลับตัวกลับใจเป็นคนดีเหมือนเช่นคนอื่น ๆ หรือเป็นคนไม่มีนิสัยอันธพาลเกรมาตั้งแต่ต้นแล้ว

กระบวนการการสร้างสรรคความเท่าเทียม

คนในชุมชน จะไม่ให้ความสำคัญกับผู้ที่มีอิทธิพลเพื่อไม่ให้ผู้คนที่เป็นแบบนี้มีที่ยืนในสังคมหรืออาจจะคบหาสมาคมด้วยก็แต่เป็นการใช้ประโยชน์ส่วนตัวหรือเพื่อส่วนรวมเป็นบางครั้งเท่านั้น นอกจากนี้แล้ว ไม่ว่ากิจกรรมใดที่ต้องเกี่ยวข้องกับเรื่องของส่วนรวมหรืออาจจะมีผลกระทบต่อส่วนรวม ก็มักจะไม่พึงพอใจที่จะให้ผู้มีอิทธิพลเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับหรือหากมีผู้มีอิทธิพลเป็นตัวตั้งตัวตี ชาวบ้านก็มักจะไม่ได้ให้ความสำคัญกับกิจกรรมนั้นๆเท่ากับเป็นการไม่ให้ความสำคัญกับผู้ที่มีอิทธิพลไปด้วยในเวลาเดียวกัน

กรณีที่คนไม่ให้ความสำคัญกับผู้ที่มีอิทธิพล ก็อย่างเช่น การทำตัวแบบต่างคนต่างอยู่ ไม่ยอมให้มารังแกและไม่รังแกคนอื่น ไม่เกี่ยวข้องกันในเรื่องใดๆจนถึงขั้นสั่งสอนลูกหลานกันใหม่ ว่าต้องเรียนหนังสือ ให้ทำมาหากินสุจริตและไม่รังแกคนอื่นเพื่อลดและเลิกค่านิยมที่ให้การยอมรับผู้มีอิทธิพลหรืออาจจะเกิดเหตุการณ์ที่ไม่ปรารถนาแก่คนในหมู่บ้านขึ้นแล้ว ก็จะมีญาติผู้ใหญ่ของฝ่ายผู้มีอิทธิพลหรือญาติผู้ใหญ่ของคู่พิพาทเป็นคนกลางและจะว่ากล่าวตักเตือนผู้มีอิทธิพลหรือคู่พิพาทเพื่อป้องกันไม่ให้เรื่องราวลุกลามบานปลาย จนเป็นปัญหาทำให้สังคมอยู่กันไม่เป็นสุข

อีกกรณีหนึ่งที่จะทำให้บทบาทของผู้มีอิทธิพลลดลงไปอย่างมากก็คือ หากผู้มีอิทธิพลคนใดแสวงหาความสนับสนุนทางการเมืองจากนักการเมือง ไม่ว่าจะเป็นนักการเมืองท้องถิ่นหรือนักการเมืองระดับชาติ ก็จะทำให้ชาวบ้านรู้สึกไม่ค่อยพอใจกับนักการเมืองเหล่านั้นไปด้วยเพราะไม่ต้องการเห็นผู้มีอิทธิพลทำให้การเมืองแปดเปื้อนและจะไม่ลงคะแนนให้กับผู้สมัครที่เดินตามผู้มีอิทธิพลเพราะเชื่อว่าการไม่ให้การสนับสนุนผู้สมัครคนดังกล่าวเท่ากับเป็นการเด็ดปีกผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่นไปด้วยในเวลาเดียวกัน

เรื่องทำนองนี้ เป็นที่ทราบกันดีของนักการเมืองของพรรคประชาธิปัตย์ ซึ่งจากคำบอกเล่าของนายฉอด ห้วยแหง ทำให้ทราบว่า “พรรคประชาธิปัตย์ใช้วิธีหาเสียงแบบถึงตัวชาวบ้าน แต่ไม่ผ่านทางผู้มีอิทธิพล ไม่มีการอาศัยไหว้วานกันแบบเจียบๆ รับรองว่าชาวบ้านรู้ทุกอย่างว่าใครเป็นหัวคะแนนของใคร ชาวบ้านเคารพพรรคประชาธิปัตย์อยู่แล้ว อย่างมาทำให้ให้เกิดภาพลักษณ์ที่ไม่ดีในทางการเมืองว่าพรรคประชาธิปัตย์มีผู้มีอิทธิพลหนุนหลังอยู่เลย” (นายฉอด ห้วยแหง)

หรือหากว่าผู้มีอิทธิพลทำตัวเป็นปัญหามากหรือยากจะดึงกลับมาให้เป็นคนดี ชาวบ้านก็อาจจะแจ้งทางการหรือเจ้าหน้าที่ตำรวจเพื่อขอยืมอำนาจทางการเมืองที่อยู่ในยุคปัจจุบันมาจัดการกับปัญหาผู้มีอิทธิพล จนเกิดบทเรียนให้แก่คนในหมู่บ้านว่าผู้มีอิทธิพลมักไม่ตายดี จึงควรจะอยู่ร่วมกันแบบไม่สร้างปัญหาจะดีกว่า

หรืออาจจะมีการหาประโยชน์หรือใช้งานคนมีอิทธิพลรุ่นเก่าหรือคนหนุ่มที่ชอบทำตัวมีนิสัยอันพาลและส่อเค้าว่าจะเป็นผู้มีอิทธิพลเพื่อให้ทำงานอะไรบางอย่างให้ ทั้งนี้สังคมอาจจะเลี้ยงดูคนพวกนี้เอาไว้ในฐานะที่ยังเป็นญาติพี่น้องกันเพื่อไว้เป็นแนวป้องกันคนในหมู่บ้านให้รอดพ้นจากการคุกคามของคนต่างถิ่น แต่จะไม่เชิดชูให้คนเหล่านี้เป็นผู้นำเหมือนในอดีตอีกต่อไป

ในส่วนลึกแล้ว ทุกคนจะไม่รู้สึกเกรงกลัวกับเพื่อนบ้านที่วางตัวเป็นอันธพาลอาจจะเพราะความเป็นญาติพี่น้องกันหรือเพราะต่างคนต่างระวังตัวกันอยู่ไม่มีฝ่ายใดกล้าทำอะไรใครก่อนเพราะจะเป็นการละเมิดกฎหมายบ้านเมืองจะเป็นคดีความใหญ่โตได้

ความเสื่อมของระบบอุปถัมภ์แบบผู้มีอิทธิพลในอดีต

ในปัจจุบัน ระบบอุปถัมภ์แบบผู้มีอิทธิพลอย่างเช่นในยุคอดีตได้จืดจางลงไปมากแล้ว ตัวอย่างที่เห็นกันได้ชัดเจนคือระบบอุปถัมภ์แบบผู้มีอิทธิพลที่เกิดขึ้นและเสื่อมคลายของกลุ่มคนในหมู่บ้านไทรหัวม้า ตำบลชะอวดซึ่งแต่เดิมนั้น ได้เกิดระบบอุปถัมภ์แบบผู้มีอิทธิพลขึ้นมาได้เพราะความจำเป็นในยุคอดีตนับตั้งแต่ที่มีการอพยพย้ายถิ่นฐานเข้ามาบุกเบิกเพื่อตั้งรกรากกันในหมู่บ้านแห่งนี้ ระบบอุปถัมภ์ตามคำบอกเล่าของนายจัด บ้านไทรหัวม้า ลุงวัย 62 ที่ได้รับการนับถือจากเพื่อนบ้านว่าเป็นผู้อาวุโสคนหนึ่งนั้น ได้เริ่มปรากฏตัวให้เห็นกันชัดเจนในทันทีที่ผู้บุกเบิกเหยียบย่างเข้ามาในพื้นที่ใหม่ บางคนจะวางตัวเป็น “คนใหญ่” เป็นผู้มีอิทธิพลหรือสร้างความยำเกรงให้กับคนอื่นที่เป็นชาวบ้านธรรมดาเห็นเพื่อให้ชาวบ้านเข้ามาขอความช่วยเหลือ ความคุ้มครองและการดูแล

“พวกผู้มีอิทธิพล แต่ก่อนมีมากเพราะคนต้องช่วยเหลือตัวเอง จึงต้องมีผู้มีอิทธิพลหรือสร้างความยำเกรงให้กับคนอื่น ชาวบ้านที่ไม่มีอิทธิพลก็ต้องเข้าหาผู้มีอิทธิพลเพื่อขอความช่วยเหลือในยามที่เกิดปัญหาอย่างเช่นวัวควายหายหรือของหาย คนที่มีอิทธิพลและได้รับความนับถือจากชาวบ้านก็มักจะได้รับการเชิดชูให้เป็นผู้นำไปตามระเบียบ” (นายจัด บ้านไทรหัวม้า)

จากคำบอกเล่าดังกล่าว ทำให้เข้าใจได้ว่าชาวบ้านในยุคนุกเบิกต้องพึ่งตนเองเป็นหลัก บางคนอาจจะต้องเป็นคนดูแลและมีอิทธิพลเพื่อปกป้องคุ้มครองตัวเองและญาติพี่น้อง หรือไม่ก็ต้องพึ่งพาอิทธิพลของญาติพี่น้องที่มีอิทธิพลไว้คอยช่วยแก้ไขปัญหามาตามแบบยุคอดีต ในหลายกรณีผู้ที่มีอิทธิพลอาจจะที่ช่วยแก้ปัญหาสังคมได้ หากผู้มีอิทธิพลในหมู่เครือญาติคอยให้การช่วยเหลือญาติพี่น้อง มีความเป็นผู้ใหญ่และมีคุณธรรมประจำใจอย่างเช่นบางคนที่ได้รับการนับถือว่าเป็น “คนใหญ่” หรือ “คนกว้างขวาง” อย่างกรณีของนายจัด บ้านไทรหัวม้า เป็นต้น อย่างไรก็ตาม บางครั้งผู้มีอิทธิพลก็อาจจะกลายเป็นปัญหาสังคมได้หากว่าผู้มีอิทธิพลใช้อิทธิพลไปในทางที่ผิดรังแกพี่น้องหรือชาวบ้านในชุมชนเดียวกัน

กรณีของระบบอุปถัมภ์แบบผู้มีอิทธิพลนี้ ไม่ได้เกิดขึ้นในหมู่บ้านไทรหัวม้าเพียงแห่งเดียว แต่ยังพบเห็นได้ทั่วไปในลุ่มน้ำปากพนัง อย่างเช่น ในหมู่บ้านท้ายโนดในอำเภอหัวไทร ดังเช่นที่ผู้อาวุโสคนหนึ่งของหมู่บ้านแห่งนี้เล่าว่า “คนที่ชาวบ้านพึ่งพาได้ยามมีปัญหาวิเวก ภัยพิบัติหรือของหาย ก็มักจะเป็นคนที่กว้างขวางแต่ก็มักจะออกมาในลักษณะนิสัยที่ว่าไม่ดีเป็นคนดู” (นายเจน บ้านท้ายโนด)

แต่ระบบอุปถัมภ์แบบผู้มีอิทธิพลในหมู่บ้านไทรหัวม้า มีลักษณะน่าสนใจกว่าตรงที่ความสัมพันธ์ของผู้คนแต่เดิมเคยอยู่ในแนวราบมากกว่าแนวตั้ง แต่ค่อยๆ เปลี่ยนเป็นความสัมพันธ์ในแนวตั้งเรื่อยๆ หลังจากที่อยู่พยุหะเข้าไปตั้งหมู่บ้านไทรหัวม้าและเริ่มเสื่อมคลายลงจนแทบจะไม่มีให้เห็นแล้วในทุกวันนี้ สำหรับเงื่อนไขและบริบทของของปรากฏการณ์และในกระบวนการการเกิดและการเสื่อมคลายของปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้จะได้กล่าวถึงต่อจากนี้ไป

เงื่อนไข : การก่อเกิดและการเสื่อมคลายภายใต้เงื่อนไขของเวลา

แต่ละคนที่เป็นคนในรุ่นนุกเบิก รู้สึกว่าตัวเองต่างก็เป็นสมาชิกของชุมชน ทำให้แต่ละคนมีศักดิ์ศรีและสิทธิเท่าเทียมกัน มีความสัมพันธ์ในแนวราบกันมากขึ้น แม้ว่าในขณะที่อยู่ในพื้นที่เก่า (ตำบลเคร็ง) อาจจะเป็นอีกอย่างก็ตาม แต่แล้วความสัมพันธ์เริ่มปรับเปลี่ยนเป็นแนวตั้งขึ้นเรื่อยๆ เมื่อเกิดระบบอุปถัมภ์แบบผู้มีอิทธิพล

ระบบอุปถัมภ์ดังกล่าวมีมิติทางประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจ กล่าวคือ ชาวบ้านในหมู่บ้านไทรหัวม้า เป็นกลุ่มคนที่อพยพมาจากตำบลเคร็ง ด้วยเหตุผลว่าต้องการหาที่อยู่อาศัยและที่ทำกินใหม่ จึงได้ชักชวนและรวมกลุ่มกันอพยพจากพื้นที่เก่าที่มีความลำบากแร้นแค้นและไม่มีพื้นที่ว่างให้ทำกินไปยังพื้นที่ใหม่ (บ้านไทรหัวม้า) ที่ประเินกันอย่างรอบคอบแล้วจะต้องเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์กว่า ทุกคนต้องร่วมกันคิดร่วมกันหาหรือกันเองในหมู่เพื่อนบ้านที่อยู่ในพื้นที่เก่าก่อนจะตกลงปลงใจร่วมใช้ชีวิตเสี่ยงด้วยกันในการมาตั้งรกรากและบุกเบิกถางพงถางป่าในพื้นที่ใหม่เพื่อเปลี่ยนเป็นที่นา สวนและไร่ ในตอนนั้น แต่ละคนจะชักชวนญาติสนิทมิตรสหายร่วมขบวนกันมา แม้จะไม่ได้เป็นญาติกันแต่ก็เป็นยิ่งกว่าญาติกันเสียอีกเพราะเคยช่วยเหลือ

เกือบจนมีความใกล้ชิดสนิทสนมกันเป็นอย่างดี เมื่อมาบุกเบิกพร้อมกันก็เลยเกิดการนับถือว่าเป็นญาติพี่น้องกันตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

“คนส่วนมากของที่นี่อพยพมาจากที่ควนเคร็งครับ ซึ่งเป็นที่เนิน อยู่ใกล้แม่น้ำชีพหาปลาและทำเล็กระจูด เมื่อเดินทางมาพบที่นี่เข้าเห็นว่ามีความอุดมสมบูรณ์กว่า ดูที่ว่าสามารถเลี้ยงวัวควายได้ จึงอพยพมาอยู่ที่นี่กัน....

.....เมื่อก่อนพื้นที่นี้มีป่า มีสัตว์ป่ามากมายหลายชนิด มีเสือ มีหมิ แกวนี้เมื่อก่อนยังไม่มีทุ่งนาอย่างที่เห็น ใครตัดไม้หรือถางพงทำนาได้เท่าไรก็จับจองทำนาเป็นที่นาของตนเอง” (นายจัต บ้านไทรหัวม้า)

ประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา ทำให้ผู้คนต้องเผชิญปัญหาาร่วมกันในระะบุกเบิกและต้องร่วมกันสร้างชุมชนประหนึ่งว่าเป็นการสร้างบ้านแปลงเมือง ในยุคบุกเบิก ชาวบ้านต้องต่อสู้กับปัญหาในสองรูปแบบคือ 1) ปัญหาที่เกิดจากธรรมชาติ ได้แก่ ปัญหาน้ำท่วม ปัญหาหนูกินข้าว ปัญหาพื้นที่เป็นป่ารกการเดินทางลำบาก ฯลฯ และ 2) ปัญหาที่เกิดจากคนในพื้นที่เดียวกันและจากต่างถิ่น คือ ปัญหาโจรผู้ร้าย

ในการสร้างชุมชนร่วมกันนั้น ชาวบ้านได้ช่วยกันสร้างวัดเพื่อใช้ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา “ที่นี่ก็มีวัดไทรหัวม้า ตั้งมาประมาณ 40 ปีได้แล้ว ที่มีวัดได้เพราะชาวบ้านรวมกลุ่มกันคิดสร้างขึ้นมาเพื่อจะได้ไปทำบุญไม่ไกลจากหมู่บ้าน วัดก็อยู่ตรงปากทางเข้านครับก็ช่วยๆกันงู้งกันไปสร้างวัด ช่วยกันคนละไม้คนละมือ ต่างคนก็ต่างชักชวนกัน ช่วยกันคนละไม้คนละมือ” (นายจัต บ้านไทรหัวม้า) นอกจากนี้ ชาวบ้านยังต้องร่วมกันสร้างผู้นำด้วย แต่ผลผลิตที่ออกมา นั้น กลับกลายเป็นว่าคนที่ชาวบ้านยอมรับนับถือกันอย่างกว้างขวางอย่างผู้มีอิทธิพลจะได้รับเลือกเป็นผู้นำ

“คนที่มื่ออิทธิพลและได้รับความนับถือจากชาวบ้าน ก็มักจะได้รับการเชิดชูให้เป็นผู้นำไปตามระเบียบ.....แต่ก่อนคนมื่ออิทธิพลหรือชาวบ้านยำเกรง ต้องเป็นคนที่ลัทธิขโมยวัวควายของคนอื่นได้และเป็นคนดี คนอื่นจึงจะนับถือเพราะถือว่าเป็นคนกว้างขวางคนเก่ง มองการณ์ไต่ยาวไกล....แต่ก่อนเราสอนลูกหลานให้เป็นคนกว้างขวาง....แต่ก่อนพวกที่กว้างขวางนั้น มักจะได้รับเลือกให้เป็นผู้ใหญ่บ้านหรือกำนัน...” (นายจัต บ้านไทรหัวม้า)

ในท้ายที่สุด ผู้ที่มีอิทธิพลที่สุดในหมู่ผู้บุกเบิกที่เป็นเสมือนญาติสนิทมิตรสหายกันทั้งนั้น ก็ย่อมได้รับการวางตัวให้เป็นผู้นำชุมชนไปโดยปริยาย เพราะคนอื่นพากันเกรงกลัวว่าจะถูกรังแกส่วนหนึ่งและอีกส่วนหนึ่งมาจากการที่คนที่มีอิทธิพลที่สุดในหมู่ผู้บุกเบิก จะมีญาติพี่น้องที่ใกล้ชิดสนิทสนมกันมากกว่าและอาจจะเป็นคนกว้างขวาง มีเพื่อนฝูงอยู่ตามหมู่บ้านหรือตำบลต่างๆ มากกว่า

อย่างไรก็ดี ความคิดในเรื่องระบบอุปถัมภ์แบบผู้มีอิทธิพลในหมู่บ้านเกิดการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมากจนแทบจะกล่าวได้ว่าได้จัดจางลงไปมากแล้ว สิ่งที่เกิดขึ้นได้รับการบอกกล่าวว่าเป็นเพราะสังคมเกิดการเปลี่ยนแปลงไปมากและจากการตรวจสอบ ก็ได้พบความ

จริงว่า สภาพปัญหาบางอย่าง อาทิ ปัญหาโจรผู้ร้าย ได้ลดน้อยลงหรือแทบจะไม่มีให้เห็นอีกต่อไปแล้ว ผู้นำแบบมีอิทธิพลที่เคยมีความสำคัญมากเมื่อครั้งอดีต ก็มีความหมายในสายตาของชาวบ้านลดน้อยลง จึงเหลือเพียงแต่ปัญหาที่เกิดจากธรรมชาติ ซึ่งผู้นำเองก็ไม่สามารถแก้ปัญหาทำนองนี้ได้อยู่แล้วตั้งแต่อดีตเป็นต้นมาและมีปัญหาเศรษฐกิจหรือปัญหาปากท้องของชาวบ้านเป็นปัญหาสำคัญในปัจจุบัน ทั้งผู้นำและชาวบ้านธรรมดาที่แก้ไขปัญหาสองอย่างนี้ไม่ได้

ในส่วน of ชาวบ้านเอง ก็พึ่งพาตัวเองได้มากขึ้น อย่างเช่น มีปัญหาน้ำท่วมในที่นา ก็จะพากันหันไปปลูกพืชอื่นแทนการทำนาเป็นการหาทางออกกันเองตามสภาพการณ์เพื่อให้ชีวิตอยู่รอดและดำเนินต่อไป หรือไม่ก็อาจจะมีคนบางกลุ่มหันไปประกอบอาชีพรับจ้างทำงานเป็นการหารายได้มาจุนเจือครอบครัวอีกทางหนึ่ง นอกจากนี้ ชาวบ้านยังเลี้ยงวัวควายไว้ใช้งานและเลี้ยงไว้ขายอีกด้วย หรือบางปัญหา อาจจะช่วยตัวเองไม่ได้ อย่างเช่น ปัญหาน้ำท่วม ก็ปล่อยให้เป็นที่นาที่ของทางราชการเข้ามาช่วยเหลือวางแผนสร้างเขื่อนและจัดการกับน้ำที่จะใช้ในการเกษตรหรือป้องกันน้ำท่วม ก็พอจะบรรเทาปัญหาลงได้บ้าง

ขณะเดียวกัน คนรุ่นปู่ย่าตายาย ยังมีวิสัยทัศน์กว้างไกล โดยได้เปลี่ยนแปลงความคิดในการสั่งสอนคนรุ่นหลังแตกต่างไปจากเดิมอย่างสิ้นเชิงและหนึ่งในกลุ่มผู้เฒ่าหรือผู้อาวุโสของหมู่บ้านที่มีความคิดในลักษณะดังกล่าวข้างต้นคือ นายจัด บ้านไทรหัวม้า ซึ่งเล่าว่า "สังคมมันเปลี่ยนไป เราต้องการคนที่มีประโยชน์ต่อสังคมต่อส่วนรวม สังคมบ้านเรามันจะได้พัฒนาไปไกลและอยู่กันอย่างสะดวกสบายกว่าที่เป็นอยู่ แต่ก่อนเราสอนลูกหลานให้เป็นคนกว้างขวาง เต็มใจเอาใจให้แล้ว เราสอนให้เป็นคนเรียนหนังสือหนังสือ ให้ทำมาหากินโดยสุจริตอยู่กันแบบเท่าเทียมกันกับคนอื่น ไม่รังแกคนอื่น...." (นายจัด บ้านไทรหัวม้า) ซึ่งแม้ว่าจะประสบกับความยากลำบากในการดำรงชีพ แต่ก็ยังอุตสาหะให้ลูกหลานได้รับการศึกษาในระดับที่สูงขึ้นเท่าที่จะส่งเสียได้เพื่อให้พึ่งพาตัวเองได้มากขึ้นอย่างกรณีของนายจัด บ้านไทรหัวม้าที่ประสบปัญหาในการทำนาทำสวนมาตลอดชีวิต ได้ส่งให้ลูก 4 คนจากทั้งหมด 6 คนได้รับการศึกษา "มีลูก 6 คน เรียนหนังสืออยู่ 4 คน แล้วแต่คนไหนว่าหัวดีและขยันเรียน.....คนในหมู่บ้านเดี๋ยวนี้ส่งลูกเรียนหนังสือต่อกันมาก จะส่งไปเรียนต่อที่กรุงเทพ คนไหนหัวดีก็ส่งให้เรียนต่อ พ่อแม่พยายามหาทางให้ลูกเรียนต่อจนได้ มีบางคนเลี้ยงวัวไว้ขายส่งให้ลูกได้เรียน ต่อมาก็มีหลายครอบครัวที่ส่งให้ลูกเรียนกันสูงๆ ผมเองก็เหมือนกัน ตอนนี้อยู่เลี้ยงวัวไว้ 7 ตัว เลี้ยงไว้ขายอย่างเดียว ไม่ได้เลี้ยงไว้ใช้ไถนาเหมือนเมื่อก่อน" (นายจัด บ้านไทรหัวม้า)

กระบวนการการลดบทบาทระบบอุปถัมภ์แบบผู้มีอิทธิพล

ระบบอุปถัมภ์แบบผู้มีอิทธิพลได้เสื่อมคลายลงไปมาก มีส่วนเกี่ยวข้องกับเปลี่ยนแปลงในเรื่องพฤติกรรมของสมาชิกในชุมชน ปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกชุมชนกับสมาชิกชุมชนด้วยกันเองและระหว่างสมาชิกชุมชนกับผู้นำก็เปลี่ยนแปลงไปด้วยกล่าวคือ ผู้คนที่แม้จะเป็นญาติ

พี่น้องใกล้ชิดกับผู้นำชุมชน มักจะมีการตั้งคำถามกับตัวเองและต่อตัวผู้นำแบบผู้มีอิทธิพล ถึงความสำคัญของผู้นำในลักษณะดังกล่าวที่มีต่อสังคมโดยรวมในแง่ของการพิทักษ์รักษาชุมชนให้อยู่รอดปลอดภัยและความสามารถในการแก้ไขปัญหาปากท้องของญาติพี่น้องร่วมชุมชนเดียวกัน ผู้คนอดคิดไม่ได้ว่าระบบอุปถัมภ์แบบผู้มีอิทธิพลที่เกิดขึ้นในชุมชนกลายเป็นตัวปัญหาของสังคมเสียเอง แทนที่จะเป็นตัวปิดเป่าภัยที่จะเกิดกับชุมชน

ชาวบ้านเปลี่ยนแปลงความคิดว่าจะต้องให้คนดีเป็นผู้นำ สิ่งที่แสดงออกอย่างเห็นได้ชัดคือการเริ่มคบหาคนดี ค่อยๆ เลิกนับถือคนทำตัวเป็นผู้กว้างขวางและมีอิทธิพล แต่ก็ยังคบหากันอยู่ตามปกติ ยังไม่เลิกคบกันอย่างเด็ดขาดเหมือนตัดบัวไม่เหลือใยและการมีค่านิยมใหม่ในเบื้องต้นคือจะคบหาคนทำงานขยันขันแข็งและทำมาหากินโดยสุจริต เป็นคนที่ทำตัวเป็นประโยชน์ต่อสังคม จนกระทั่งพัฒนาเป็นค่านิยมใหม่ในการเลือกผู้นำของชุมชนว่าจะต้องเป็นคนดีที่มีความหมายตรงกันข้ามกับการเป็นคนกว้างขวางและมีอิทธิพล ในกรณีของคนรุ่นปัจจุบัน จะมีแนวโน้มว่าเริ่มมีพฤติกรรมที่เป็นผลดีต่อการสร้างคน ผู้นำและสังคมที่ดีกันมากขึ้น ผู้คนเริ่มจะไม่เกรงกลัวว่าจะถูกรังแกเป็นการตอบโต้จากผู้มีอิทธิพล แต่ละคนจะช่วยเหลือตัวเองกันมากขึ้น แต่ละคนมีประสบการณ์ว่าผู้ที่ทำตัวเป็นผู้มีอิทธิพลมักจะได้รับรางวัลโทษจากสังคม โดยการใช้มาตรการบางอย่างเพื่อบีบบังคับให้ต้องกลับตัวกลับใจเป็นคนดีหรืออาจจะมีญาติผู้ใหญ่ทำหน้าที่เป็นผู้ว่ากล่าวตักเตือนและเป็นตัวแทนของสังคมที่จะให้อภัยกับคนผู้นั้นหรือหากใครทำตัวเป็นภัยต่อสังคมเกินกำลังที่ชาวบ้านจะให้อภัยกันได้แล้ว ก็จะปล่อยให้ทางการเข้าจัดการ อาจจะมีถึงขั้นติดคุกติดตะรางหรือวิสามัญฆาตกรรม

ความคิดที่เปลี่ยนไปได้รับการส่งผ่านจากคนรุ่นปู่ย่าตายาย มายังคนรุ่นหลัง โดยการอบรมสั่งสอนให้ลูกหลานเป็นคนดี ตั้งใจเรียนหนังสือเพื่อจะได้มีความรู้ติดตัว เป็นคนมีการศึกษาจะได้มีชีวิตที่ไม่ต้องพึ่งพาคนอื่นหรือพึ่งพาน้อยลง ทำงานสุจริตเท่ากับเป็นการเพิ่มโอกาสให้แก่ลูกหลานในการเป็นคนดีในอนาคตข้างหน้า

ฐานะของผู้นำชุมชน (ทางการ) อาทิ ผู้ใหญ่บ้านหรือกำนัน ได้เปลี่ยนไปจากเดิมที่ชาวบ้านหรือแม้แต่ทางเจ้าหน้าที่ราชการต้องเข้าหาเพื่อขอความช่วยเหลือ ลดลงเป็นเพียง “ผู้ประสานงาน” ระหว่างราชการกับชาวบ้าน อย่างไรก็ตาม การที่ระบบอุปถัมภ์ (แบบผู้มีอิทธิพล) เสื่อมคลายลงไปมาก มิได้หมายความว่าผู้มีอิทธิพลจะพ้นจากการเป็นผู้นำชุมชนแล้ว เพียงแต่ว่าผู้คนยังคงมีความพยายามอย่างแรงกล้าที่จะสร้างคนดี สังคมที่ดีและผู้นำที่ดีให้ได้ตามความต้องการของตัวเอง พิจารณาได้จากการที่ลูกบ้านที่เป็นญาติๆ กันเองจะคอยทำหน้าที่ตรวจสอบผู้นำซึ่งเป็นคนที่มีอิทธิพลทั้งนี้เพื่อกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนพฤติกรรมเสียใหม่เพราะว่าลูกบ้านไม่สามารถถอดถอนผู้นำออกจากตำแหน่งได้หรืออาจจะพิจารณาจากการที่ลูกบ้านบางคนให้ญาติผู้ใหญ่ คนเฒ่าคนแก่หรือคนอาวุโส คอยว่ากล่าวตักเตือนผู้นำหรือแม้แต่การที่คนรุ่นปัจจุบันที่พยายามจะพัฒนาให้คนรุ่นหลังเป็นคนดีเพื่อจะได้ร่วมกันสร้างสรรค์สังคมที่ดีงามและมีผู้นำที่ดีในวันข้างหน้า

การเปลี่ยนแปลงค่านิยมเรื่องผู้นำจาก “ผู้มีอิทธิพล” สู่ “คนดีมีความซื่อสัตย์สุจริต”

นายเจน บ้านท้ายโนดแห่งอำเภอสว่างแดนดิน คุณลุงวัย 60 ปีกว่า เล่าด้วยความเชื่อมั่นว่า “คุณธรรมในชีวิตประจำวันของคนลุ่มน้ำปากพนังที่เห็นก็มีมาก เช่น คนที่ดำรงตนอยู่ในธรรม ไม่รังเกียจใคร มีความซื่อสัตย์ สุจริต ยุติธรรม ไม่ไปก้าวก่ายหน้าที่ของคนอื่น” (นายเจน บ้านท้ายโนด)

ส่วนนายนัด เขียรเขาที่ต้องศึกษาพุทธธรรมไว้ใช้สอดแทรกเป็นคำสั่งสอนในเพลงบอกกลับมีความเห็นสวนทางว่า “...ในอดีต คนลุ่มน้ำปากพนังมีจิตใจที่สูงส่ง รักบุญการี รู้จักตอบแทนคุณผู้มีพระคุณ ซึ่งผมว่าสิ่งดีงามของคนลุ่มน้ำปากพนังในปัจจุบันได้มีความเปลี่ยนแปลงไปมากคือได้จิตจางลงไปมากแล้วครับ” (นายนัด เขียรเขา) อย่างไรก็ตาม นายนัด เขียรเขา ก็ยังยืนยันว่าในบางแง่มุม อาจจะมีพฤติกรรมที่สะท้อนถึงความมีจิตใจที่ดีงามอยู่บ้าง ดังกรณีที่ว่า “คนลุ่มน้ำปากพนังหยิ่ง...บางคนจนแต่ไม่เห็นแก่เงินชื่อเสียง อาจจะเป็นเพราะบางคนได้รับการสั่งสอนมาดี พวกเขารู้สึกละอายใจที่จะรับเงินเอาไว้มากและคนลุ่มน้ำปากพนังชอบความจริงใจมากกว่าหากรักใคร่ก็รักจริง คิดว่าความจริงใจในเรื่องแบบนี้เป็นความมีจิตใจที่สูงส่งอย่างหนึ่งของคนลุ่มน้ำปากพนัง” (นายนัด เขียรเขา)

กระนั้นก็ดี คุณธรรมในชีวิตประจำวันของคนลุ่มน้ำปากพนัง อาจจะเป็นคนละอย่างกับที่นายเจน บ้านท้ายโนดที่มีความใกล้ชิดกับพระสงฆ์ในหมู่บ้านและปฏิบัติธรรมอยู่เป็นอาจินก็เป็นได้เพราะเมื่อครั้งที่ถามถึงเรื่องสาเหตุของความล้มเหลวของการรวมกลุ่มสหกรณ์ในหมู่บ้านกลับได้รับคำตอบว่า “ปัญหาส่วนใหญ่เกิดจากการทรยศกันเอง เกิดจากความไม่ซื่อสัตย์ แต่ก่อนเรื่องแบบนี้ก็เคยมีมาตั้งแต่อดีต ยุคนี้ก็ยังไม่มีเปลี่ยนแปลง” (นายเจน บ้านท้ายโนด) หรืออาจจะเป็นดังเช่นความเห็นที่สวนทางกันของนายนัด เขียรเขาก็เป็นได้เช่นกัน

หรืออย่างกรณีนางล้น เขียรใหญ่ วัย 50 ปีกว่าในอำเภอสว่างแดนดิน ผู้ฝึกฝนในแนวทางสันตโตโสภณเช่นเดียวกับพล.ต. จำลอง ศรีเมือง ก็ไม่ได้ปักใจเชื่อว่าคนธรรมดาหรือแม้แต่ผู้นำทางการเมือง จะมีคุณธรรมประจำใจชนิดที่ว่ารักษาศีล 5 ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติที่ดีงามพื้นฐานในชีวิตประจำวันไว้ได้อย่างเคร่งครัด “โดยส่วนตัวคิดว่านักการเมืองหรือผู้สมัครก็เหมือนกันหมดคือไม่ค่อยได้รักษาศีล 5 นักการเมืองบางคนอาจจะมีพลังเหลือกันได้อีก เช่น การพูดบางทีก็ละเมิดศีล 5 ก็เหมือนกับแม่คำ แต่ก็อยากให้ร่วมกันปฏิบัติรักษาศีล 5 ให้มากเพื่อความเป็นอยู่ร่วมกันที่สงบสุข ไม่เบียดเบียนกัน” (นางล้น เขียรใหญ่)

จากสามกรณีข้างต้นจะเห็นว่า ในส่วนตัวของนายเจน บ้านท้ายโนด นางล้น เขียรใหญ่ และนายนัด เขียรเขา มีความเชื่อมั่นในตัวเองว่ายึดมั่นอยู่ในกรอบของธรรมะอย่างเคร่งครัดและมักจะพบเห็นว่าชาวบ้านคนอื่นหรือแม้แต่ผู้นำชุมชนและผู้นำทางการเมืองจะละเมิดศีลอยู่บ่อยครั้งนั้นก็หมายความว่าประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังมีทั้งคนที่ปฏิบัติดีอย่างเคร่งครัดและคนที่หย่อนยานในด้านศีลธรรม อย่างไรก็ตาม ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ มีข้อสังเกตว่าประชาชนในลุ่มน้ำปาก

พจน์ได้สร้างปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการเลือกผู้นำทางการเมืองที่มีชื่อเสียงเลื่องลือในเรื่องความซื่อสัตย์สุจริต อย่างกรณีของ พล.ต. จำลอง ศรีเมือง หัวหน้าพรรคพลังธรรมและนายชวน หลีกภัย หัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์

ในประเด็นดังกล่าวข้างต้น คือสิ่งที่ทำให้ปรากฏการณ์ที่สองนี้ ต่างไปจากปรากฏการณ์แรกอย่างเห็นได้ชัดเพราะว่าปรากฏการณ์นี้ได้ปรากฏตัวขึ้นในยามที่ชาวบ้านต้องแสวงหาผู้นำทางการเมืองในช่วงที่ผ่านมาอย่างเห็นได้ชัดที่สุดก็คือการลงคะแนนเสียงเลือกรับกระแสหนุน “มหาจำลอง” พล.ต.จำลอง ศรีเมือง หัวหน้าพรรคพลังธรรม ให้ได้รับชัยชนะในการเลือกตั้งเพราะภาพลักษณ์ของคนที่ยึดมั่นในหลักธรรมะและการลงคะแนนเสียงเลือกรับกระแสหนุนนายชวน หลีกภัยเป็นนายกรัฐมนตรีเพราะความมีชื่อเสียงในความเป็นคนซื่อสัตย์สุจริตซึ่งปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้มีเงื่อนไขทางสังคมและวัฒนธรรมบางอย่างเป็นแนวคิดเบื้องหลังดังจะได้กล่าวถึงต่อจากนี้ไป

เงื่อนไข : การเกิดค่านิยมผู้นำที่ดีมีความซื่อสัตย์

สภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป มีส่วนสำคัญที่ทำให้คนในชุมชนให้เปลี่ยนแปลงค่านิยมในตัวบุคคลที่จะก้าวขึ้นเป็นผู้นำของชุมชนและผู้นำทางการเมือง ซึ่งคนที่จะเป็นผู้นำจะต้องเป็นที่เชื่อมั่นของชาวบ้านในเรื่องของคุณความดีและความซื่อสัตย์สุจริต

ก่อนอื่นจะขอกล่าวถึงมิติทางประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรมที่ทำให้เกิดค่านิยมเชิดชูผู้นำแบบมีอิทธิพล ในกรณีหมู่บ้านท้ายโนด ในอำเภอหัวไทรนั้นถือว่าเป็นตัวอย่างที่ดีที่จะให้ภาพของความต้องการอย่างแรงกล้าในการแสวงหาผู้นำที่ดีที่ซื่อสัตย์สุจริตและจากการศึกษาพบว่าสภาพปัญหาตามแบบยุคเก่าก่อน อย่างเช่น ปัญหาวัวควายถูกลักขโมย ขอยาย มีส่วนสำคัญที่ทำให้ผู้ชายต้องเป็นที่พึ่งของคนในครอบครัวท่ามกลางปัญหาที่เกิดจากรังแกของคนที่มีนิสัยไม่ดีหรือมีกำลังที่เข้มแข็งกว่า ผู้ชายจึงต้องเป็นที่พึ่งพาของคนในครอบครัวและญาติได้ในแทบจะทุกเรื่องก็ว่าได้ ผู้ชายส่วนมากจึงมักจะต้องเป็นคนกล้า คนจริงหรือคนดู

ในสังคมมีวิธีคิดอย่างหนึ่ง โดยเฉพาะในหมู่ผู้ชายด้วยกันว่า “ผู้ชายคนใดไม่เก่งกล้าสามารถในการลักวัวควายของบ้านอื่นได้ ก็ไม่ใช่คนเก่ง ไม่มีใครยกลูกสาวให้เป็นเมียเพราะกลัวว่าจะพาเมียไปไม่รอด ไม่สามารถทำให้คนอื่นเกรงกลัวได้และไม่สามารถแก้ไขปัญหาคิดได้ ไม่สามารถเป็นที่พึ่งพาของคนอื่นได้หรือเป็นที่พึ่งพาของญาติๆได้ ทั้งหมดนี้ก็เลยกลายเป็นลักษณะของผู้ชาย” (นายเจน บ้านท้ายโนด)

จากค่านิยมดังกล่าว พัฒนาไปสู่ค่านิยมในเรื่องผู้นำที่กินความกว้างถึงขั้นที่ว่า “ผู้นำอาจจะใจรักก็ได้ เพราะใจรักแต่ก่อนก็มีคุณธรรม หากว่าได้อาศัยชายคาของใครหรืออาศัยข้าวแดงแกงร้อนของบ้านไหนแล้ว ก็จะไม่ปล้นบ้านนั้นอย่างแน่นอน” (นายเจน บ้านท้ายโนด)

นายเจน บ้านท้ายโนด เห็นว่าชุมชนในอดีตจะอยู่อย่างสงบสุขหรือไม่ก็ขึ้นอยู่กับผู้นำ ผู้นำที่สามารถนำพาให้บรรลุเป้าหมายดังกล่าวในท่ามกลางปัญหาแบบอดีต จึงต้องมี “ลักษณะที่” ว่าคนที่สามารถดูแลปกป้องญาติพี่น้องได้ ต้องมีอิทธิพล เช่น หากวัวควายของญาติพี่น้องหาย ก็สามารถติดตามเอาคืนมาได้ ซึ่งต้องเป็นคนกว้างขวาง คบค้าสมาคมกับมีงานอาชีพ เป็นคนใหญ่ ที่ไม่ถูกต้องและไม่ดีงาม” (นายเจน บ้านท้ายโนด)

คุณธรรมของผู้นำในยุคอดีตมีอยู่ให้เห็นในลักษณะดังกล่าวและนายเจน บ้านท้ายโนด เอง ก็มีความเชื่อว่าคุณธรรมของผู้นำที่ดีที่แม้จะเป็นโจรตัวในเวลาเดียวกันก็มีอยู่จริง อย่างไรก็ตาม เมื่อสภาพสังคมเปลี่ยนแปลงไป ปัญหาแบบเก่าก่อนก็เริ่มลดลงเพราะชาวบ้านได้รับความช่วยเหลือจากเจ้าหน้าที่ของทางราชการมากขึ้นและเหตุผลที่สำคัญที่ทำให้คนไม่นับถือโจรเป็นผู้นำอีกต่อไป คงเป็นอย่างที่นายเจน บ้านท้ายโนด อธิบายว่า “แต่เดี๋ยวนี ไม่เป็นอย่างนั้นแล้ว โจรก็ไม่มีคุณธรรมและสัจจะเสียแล้ว ชาวบ้านก็เลยเปลี่ยนแปลงค่านิยมในเรื่องผู้นำหรือคนที่พึ่งพาได้ เสียใหม่ ชาวบ้านต้องการผู้นำที่มีความซื่อสัตย์สุจริต” (นายเจน บ้านท้ายโนด)

ในส่วนของนายเจน บ้านท้ายโนด อาจจะหาทางออกเองได้ด้วยการยึดมั่นในแนวทางพุทธธรรมเพราะความมีจิตใจเอนเอียงไปทางนั้นอยู่ก่อนแล้วหรืออาจจะเป็นเพราะผลของประสบการณ์ที่เลวร้ายบางอย่างในอดีตก็เป็นได้ จึงต้องทำตัวเป็นแบบอย่างที่ดีแก่เพื่อนบ้านและคนรุ่นหลัง แต่สำหรับชาวบ้านที่ไม่ได้หาทางออกแบบนายเจน บ้านท้ายโนด ก็อาจจะเบื่อกันยากกับสภาพผู้นำชุมชนหรือผู้นำทางการเมือง จึงต้องการผู้นำยุคใหม่ที่มีชื่อเสียงในทางที่ดีว่าเป็นคนดีมีความซื่อสัตย์สุจริตอย่างน้อยก็พอจะเป็นความหวังให้กับผู้คนได้หรือต้องการสร้างผู้นำที่เป็นแบบอย่างในหนทางที่ดี

โดยส่วนตัว นายเจน บ้านท้ายโนด เป็นมากกว่าชาวบ้านคนหนึ่งแห่งหมู่บ้านท้ายโนด เพราะแม้ว่าจะไม่ได้เป็นผู้นำอย่างเป็นทางการและมีสภาพความเป็นอยู่ไม่ได้แตกต่างไปจากเพื่อนบ้านที่ทำนาแบบพอมือพอกินสักเท่าไร อีกทั้งยังต้องรับภาระหนักในการส่งเสียลูกให้ได้รับการศึกษา แต่นายเจน บ้านท้ายโนดวันนี้ด้วยวัย 60 ปีกว่า ได้พานพบประสบการณ์มากมายหลายอย่างในชีวิต ทำให้เพื่อนบ้านในสังคมให้การยอมรับนายเจน บ้านท้ายโนด ในฐานะผู้อาวุโสท่านหนึ่งของหมู่บ้านและเป็นผู้เฒ่าทางความคิดคนหนึ่งของหมู่บ้าน

นายเจน บ้านท้ายโนด เป็นผู้ที่คลุกคลีกับพระสงฆ์ที่วัดและมีการสนทนาปัญหาธรรมะอยู่ตลอดเวลา คอยเฝ้าติดตามการเปลี่ยนแปลงของผู้คนและสังคมในหมู่บ้านและมักจะมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับคนในหมู่บ้านเพื่อร่วมกำหนดแนวทางความเป็นไปของคนในหมู่บ้านและสังคมโดยรวมให้เดินไปในแนวทางที่ดีหรือในกรอบของหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา และโดยส่วนตัวแล้ว ชาวบ้านรับทราบกันดีว่านายเจน บ้านท้ายโนดเป็นคนที่ปฏิบัติกิจทางศาสนาเป็นกิจวัตรประจำวันมิได้ขาด จากอุปนิสัยส่วนตัวของนายเจนนี่เองที่ทำให้ชาวบ้านให้การยอมรับนับถือประดุจเป็นผู้เฒ่าอย่างไม่เป็นทางการของคนในหมู่บ้านและเป็นที่ปรึกษาหารือของคนในหมู่บ้านด้วย

ชื่อจารึกไว้ว่ามีส่วนร่วมในการสร้างโรงเรียน.....พ่อแม่สอนว่าอย่าเป็นคนเห็นแก่ตัว เรามีครอบครัวที่มีพื้นฐานความคิดมาอย่างนี้ เราเองเมื่อมีครอบครัวก็อบรมสั่งสอนลูกๆอย่างนี้เหมือนกัน คิดว่าหากพื้นฐานครอบครัวดี ลูกหลานของเราก็จะไม่มีปัญหา” (นางเกด บ้านเกาะจันทร์)

“ครอบครัวของเราตั้งแต่สมัยพ่อแม่ ไม่ใช่คนที่นี่ เพิ่งจะย้ายมาที่นี่ เดิมทีเป็นคนป่าพะยอม จังหวัดพัทลุง มายุคแรกก็ต้องมาซื้อที่ดินจากเจ้าของเดิม ซื้อมาทั้งหมด 15,000 บาท คนแถวนี้มาจากป่าพะยอม จำได้ว่ามี 2 ครอบครัวที่ผูกพันกันด้วยสายเลือด นอกนั้นก็เป็นคนมาจากที่อื่นมาตั้งรกรากถิ่นฐานที่นี่ ก็รู้สึกผูกพัน ช่วยเหลือกัน เดิมทีพื้นที่ตรงนี้เป็นเขตพื้นที่สีแดง ทำมาหากินยาก อยู่กันยากลำบาก เมื่อเห็นคนอื่นมาอยู่ในระยะแรกจะอยู่อย่างลำบาก ครอบครัวของเราเกิดความรู้สึกสงสาร ก็ต้องช่วยเหลือแบ่งปันกันตามมีตามยาก เงินไม่มีให้ แต่ข้าวของหรือผลหมากรากไม้ในสวนใครอยากกินอยากใช้ ก็เอาไปได้ เอาไปขายเอาเอง ขึ้นกันเอาเอง เคยมีพวกคอมมิวนิสต์มาขอของกิน เราก็ให้ถือว่าให้คนได้กิน พอตำรวจมา เราก็หุงหาอาหารต้อนรับฆ่าไก่ให้กินกัน ไม่เข้าข้างฝ่ายไหน ไม่ขายฝ่ายไหน ใครมาก็ต้อนรับทั้งนั้น” (นางเกด บ้านเกาะจันทร์)

กระบวนการการสร้างความเป็นปึกแผ่นของชุมชน

สิ่งที่ชาวบ้านแสดงออกว่าได้ร่วมกันสร้างหรือประคับประคองสังคมและเสริมสร้างความเหนียวแน่นกันอยู่ตลอดเวลา เป็นที่รับรู้ว่าเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นตามปกติ อย่างกรณีที่มีปัญหาขัดแย้งระหว่างกัน ก็จะมีชาวบ้านด้วยกันเองที่มีความสัมพันธ์กันทางเครือญาติคอยพูดจารอมชอมประนีประนอมความขัดแย้ง

“หากเป็นเรื่องเล็กน้อย ก็จะปรึกษาผู้เฒ่าผู้แก่เพื่อทำการประนีประนอมหรือมีครูหรือครูใหญ่เป็นคนกลางในการประนีประนอม อย่างเช่น เมื่อเกิดปัญหาเรื่องปักเขตแดนที่ดินเหลื่อมล้ำกัน” (นายนัด เขียวเขา) แต่ถ้าเป็นเรื่องร้ายแรงมาก ก็จะปรึกษาหาหรือผู้ใหญ่บ้านหรือกำนันหรือหากเป็นเรื่องเหลือปากกว่าแรงที่จะแก้ไขกันแล้วและไม่ยุติถึงความสัมพันธ์ฉันท์เครือญาติที่มีต่อกัน ก็จะมอบให้เป็นหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ทางการเข้ามาจัดการ

ในกรณีนี้คล้ายคลึงกับกรณีของชาวบ้านตำบลท่าเสม็ด ดังจะพบว่าเวลามีปัญหา ชาวบ้านจะต้องนึกถึงคนเฒ่าคนแก่ที่เป็นที่เคารพนับถือเพราะมีพรรคพวกเพื่อนฝูงอยู่ในหลายพื้นที่ หรืออาจจะนึกถึงคนที่มีบารมีเพื่อให้ช่วยแก้ปัญหาตามแต่ละกรณี อย่างกรณีที่มีปัญหาวัวควายถูกลักขโมย ก็อาจจะพึ่งพาความช่วยเหลือจากทั้งคนเฒ่าคนแก่ คนที่มีบารมีทั้งที่เป็นผู้นำทางการและไม่ทางการ ดังที่ว่า “หากวัวควายหายหรือของหาย เจ้าของหรือเจ้าทุกข์ก็จะไปหากำนันหรือผู้ใหญ่บ้าน ให้ช่วยนำชาวบ้านช่วยกันตามหาและหาคนเฒ่าคนแก่ให้ช่วยสืบให้ คือต้องเป็นคนที่มีพรรคพวก เช่นว่า รอยตีนวัวไปสิ้นสุดที่ตำบลท่าประจะ เจ้าของวัวก็ต้องไปถามกำนันผู้ใหญ่บ้านหรือคนเฒ่าคนแก่ว่ารู้จักใครบ้างที่ตำบลท่าประจะ...แต่ชาวบ้านไม่ค่อยจะได้เห็นหน้า

ไปพึ่งพาความช่วยเหลือจากเจ้าหน้าที่ตำรวจสักเท่าไร แต่พึ่งพาคนที่กว้างขวาง มีเพื่อนฝูงมากมายในหมู่บ้านต่างๆ เพราะเป็นคนที่กินเที่ยวอยู่นอกหมู่บ้าน" (นายบน ท่าเสม็ด)

ในหลายกรณีสังคมบนพื้นฐานเครือญาติ ก็เรียกร้องให้สมาชิกในชุมชนเสียสละเพื่อผลประโยชน์ของส่วนรวมที่จะตกกับญาติๆกันเอง อย่างกรณีที่นายนัด เขียรเขา เล่าว่า มีชาวบ้านบางคนรู้สึกวิตกกังวลและเดือดร้อนขึ้นมาเองเมื่อเห็นเด็กๆประสบปัญหาในการเดินทางไปโรงเรียน จึงมักจะเร่งรัดให้ผู้ใหญ่บ้านพัฒนาหรือซ่อมแซมถนนหนทาง โดยยินยอมที่จะให้มีการพัฒนาถนนเพื่อเด็กนักเรียนก่อนที่จะมาพัฒนาถนนที่เป็นหนทางเข้าบ้านของตัวเองที่ประสบปัญหาอยู่เหมือนกัน จากกรณีแบบนี้ได้กลายเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่สมาชิกคนอื่นในชุมชนได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของส่วนรวมที่เกิดกับประชาชนในชุมชนที่ล้วนแล้วแต่เป็นญาติของตัวเองทั้งสิ้น

แต่ในกรณีของตำบลท่าเสม็ดอาจจะแตกต่างกันออกไปทั้งในเรื่องของการทำงานส่วนรวมและการเสียสละเพื่อส่วนรวม ซึ่งจะพบว่าครอบครัวที่ทำงานเพื่อส่วนรวมอาจจะเป็นเพียงไม่กี่ครอบครัวและมักจะเป็นครอบครัวที่เป็นผู้นำชุมชนหรือไม่ก็มีความเกี่ยวข้องกับผู้นำชุมชนไม่ว่าทางใดก็ทางหนึ่ง ส่วนครอบครัวอื่นที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องค่อนข้างจะมีการเสียสละเพื่อส่วนรมน้อยกว่า อาจจะเป็นเพราะเหตุผลหลายประการ อาจจะไม่ชอบในวิธีการหรืออาจจะไม่อยากมีปัญหายุ่งยากในชีวิต แต่กลุ่มคนเหล่านี้ก็ยังเป็นครอบครัวที่มีความประพฤติในกรอบศีลธรรมที่ดีงาม และในความเข้าใจของนายบน ท่าเสม็ด เห็นว่า "คิดว่าเป็นการดีที่ได้ทำความดีให้แก่พี่น้องในหมู่บ้าน ก็ได้ชักชวนให้เพื่อนบ้านให้มาเข้าร่วมกลุ่มด้วย แต่บางคนก็ไม่เห็นด้วย เขาก็ไม่ยอมมาเข้ากลุ่มเพราะเขาบอกว่าเขาสบายดีอยู่แล้ว ไม่ได้เดือดร้อนอะไร ไม่ต้องพึ่งพาใครก็อยู่ได้และการรวมกลุ่มทำให้เขาเสียเวลาที่ต้องไปประชุมเพราะต้องทำงานทำมาหาเลี้ยงชีพเลี้ยงครอบครัว.....ส่วนครอบครัวผมคิดว่าการทำงานเพื่อส่วนรวม ไม่ได้เป็นปัญหาในการประกอบอาชีพเลย และถือว่าสามารถสละเวลาเพื่อส่วนรวมได้ อีกทั้งไม่มีการขัดใจกันในครอบครัว ทุกคนเข้าใจว่าต้องมีคนในครอบครัวคอยทำงานแบบนี้ แต่ละคนไม่ว่าผมหรือเมียก็ทำงานกันด้วยความสุข แต่ก็คิดว่าคงทำได้อีกไม่นานเพราะแก่ตัวแล้ว รู้สึกเหนื่อยมาก คงต้องวางมือให้คนรุ่นหลังทำต่อไป" (นายบน ท่าเสม็ด)

ฝ่ายแม่บ้านของนายบน ท่าเสม็ดคือ นางนบ ท่าเสม็ด ในฐานะที่เป็นกรรมการกลุ่มแม่บ้านซึ่งให้ความสนใจเป็นพิเศษกับการเข้าร่วมช่วยเหลืองานราชการและงานส่วนรวม เป็นผู้ที่ไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อยกับการทำงานในลักษณะดังกล่าว แต่ก็ยอมรับว่า "สำหรับบางคนก็คิดว่าไม่ยุ่งเกี่ยวกับมันก็ดีไปอย่าง ตั้งหน้าตั้งตาทำมาหากินไปเลย.....ไม่ต้องทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของเราลำบาก ไม่ต้องคอยเอาใจพวกข้าราชการ" (นางนบ ท่าเสม็ด)

อย่างไรก็ดี แม้ชาวบ้านทุกครอบครัวจะมีความเห็นในเรื่องการทำงานเสียสละเพื่อส่วนรวมแตกต่างกันไปจากครอบครัวของนายบน ท่าเสม็ด แต่ความสัมพันธ์ในชุมชนก็ยังดำเนินต่อไปอย่างราบรื่นมิได้ขาดความเป็นปึกแผ่นของชุมชนแต่อย่างใด

มากก็ประสบความสำเร็จที่เห็นเมื่อจบมาก็ทำธุรกิจหรือรับราชการ อย่างคนข้างบ้าน พ่อแม่ส่งลูกไปเรียนหนังสือต่อจนจบ พอลูกมีงานทำ พ่อแม่ก็อายุมากขึ้น ลูกก็ส่งเงินมาให้พ่อแม่ใช้จ่ายเป็นการแสดงที่น่าเอาเป็นแบบอย่างอย่างยิ่ง” (นางล้น เขียวใหญ่)

โดยสรุป เงื่อนไขสำคัญที่ทำให้เกิดปรากฏการณ์แบบนี้คือ เพื่อแก้ไขปัญหาคความยากจนของครอบครัว เป็นที่พึ่งของครอบครัวและสังคมและเป็นการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสังคมไปสู่จุดที่ดีกว่าเดิมตามแนวทางที่ถูกต้องดีงาม

กระบวนการการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต

แต่ละครอบครัวจะส่งลูกหลานเพื่อกระตุ้นเตือนให้ขยันเรียนหนังสือและศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้นจนถึงระดับปริญญาตรีเพราะความเชื่อที่ว่าการศึกษาจะช่วยเยียวยาปัญหาความยากจนหรือไม่ทำให้ลูกหลานต้องลำบากเหมือนคนรุ่นพ่อแม่ปู่ย่าตายายกันอีกต่อไป จึงให้การศึกษาแก่บุตรหลานเพื่อไว้เป็นทางเลือกใหม่ในการดำรงชีวิต “คนที่เป็นคนยากจน มีที่นาที่ไม่มีราคา จึงส่งลูกหลานต่อๆกันว่าจะอย่างไรเสีย ก็ให้มีวิชาติดตัวไว้ก่อน คนที่ยากจนจริงๆจะส่งลูกหลานไปอยู่กับญาติๆหรือให้อยู่ที่วัด...” (นายวัน เขียวใหญ่)

ในกรณีของคนที่ออกจากพื้นที่ไปศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้น ซึ่งส่วนมากจะเป็นครูหรืออาจารย์ก็ไม่ได้ทิ้งญาติพี่น้องในพื้นที่ แต่ยังคงเห็นอกเห็นใจที่มีคนร่วมชะตากรรมเดียวกันและมีความมุ่งมั่นที่จะต่อสู้ในหนทางที่ถูกต้อง คนเหล่านี้มีมากมายและหลายคนก็เป็นผู้ที่ได้สร้างตำนานในพื้นที่ ในจำนวนนั้นได้แก่อาจารย์อนันต์และอีกคนหนึ่งที่เขาบ้านเรียกกันว่า“ครูโสภาส”

นายวัน เขียวใหญ่ เล่าให้ฟังว่า “บางครอบครัวดั้นรนทำนาส่งลูกหลานเรียนหนังสือให้เป็นครูสักคนหนึ่ง จากนั้นคนที่ได้เป็นครูก็จะมารับญาติพี่น้องไปเรียนหนังสือด้วย”

ในกรณีของอาจารย์อนันต์ซึ่งไปศึกษาต่อจนจบแล้วและมีงานทำเป็นหลักแหล่งก็จะกลับมารับลูกหลานไปอยู่ด้วย เพื่อให้มีที่พักพิง มีอาหารและได้รับการศึกษา พร้อมทั้งช่วยดูแลความเป็นอยู่ของเด็กๆในแทบทุกด้าน “อย่างอาจารย์อนันต์ แต่ละปีจะรับเด็กไปอยู่ด้วยประมาณ 20 คน เพื่อให้ลูกหลานได้มีวิชาความรู้ติดตัว...” ไม่ต่างกับกรณีของครูโสภาส ที่ว่า “บางคนที่ยากจนก็กลับมาช่วยเหลือกันต่ออย่างครูโสภาสก็กลับมาดิงลูกหลานไปเรียนต่อเพราะมองเห็นความสำคัญของการศึกษา” (นายวัน เขียวใหญ่)

การปฏิเสธที่จะให้ความร่วมมือในโครงการของรัฐที่ตนไม่เห็นด้วย

การรวมกลุ่มกันรองรับโครงการของทางราชการมักจะไม่ประสบความสำเร็จเป็นเพราะหลายโครงการไม่เป็นที่ต้องการของประชาชนในพื้นที่ แต่มักจะเป็นโครงการที่รองรับความต้องการของทางราชการมากกว่าจึงมักทำให้ชาวบ้านรู้สึกไม่ค่อยอยากจะให้ความร่วมมือกับทาง

ราชการมากนัก ยิ่งกว่านั้น ยังรู้สึกท้อแท้ใจในการขอความช่วยเหลือจากทางราชการ ในส่วนของชาวบ้านเองก็มีการประเมินโครงการกันตั้งแต่แรกแล้วและจะคอยจับตาดูความเคลื่อนไหวของทางราชการอยู่ตลอดเวลาด้วย

เงื่อนไข : การตระหนักถึงความจำเป็นและความต้องการของประชาชน

ความไม่สนใจมีส่วนทำให้โครงการของทางราชการที่ลงไปในพื้นที่ประสบกับความล้มเหลวกันเป็นส่วนใหญ่เพราะได้รับการวิพากษ์วิจารณ์กันตั้งแต่ต้นว่าเป็นโครงการที่ไม่มีการศึกษาถึงความต้องการของประชาชน ไม่มีการศึกษาปัญหาในเบื้องต้นหรือการศึกษาปัญหาที่จะเกิดขึ้นในระหว่างดำเนินโครงการ

ในเรื่องนี้ นายจอด ห้วยแหง เล่าว่าการรวมกลุ่ม แม้จะมีการตั้งสมาชิกในชุมชนที่เป็นญาติพี่น้องกันเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มตามแผนงานของทางราชการ แต่ก็ล้มเหลว เพราะเป็นโครงการที่ไม่เป็นที่ต้องการของชาวบ้าน อย่างเช่นโครงการส่งเสริมการเกษตรให้ชาวบ้านทำนา แต่ทางราชการไม่มีการเตรียมความพร้อมทั้งด้านการจัดการและงบประมาณ เมื่อเกิดปัญหาเพี้ยกั๊กกินต้นข้าว ทางราชการก็ไม่มีความพร้อมในเรื่องยาปราบเพลี้ย “เมื่อชาวบ้านไปขอยาปราบแต่ราชการกลับไม่มีแจกให้ชาวบ้าน เพราะไม่ได้เตรียมพร้อมไว้ล่วงหน้าก่อน” (นายจอด ห้วยแหง)

ชาวบ้านจึงไม่นิยมที่จะรวมกลุ่มกันแบบถาวรเพราะกลัวแต่แยกกันทำมาหากินเพื่อความอยู่รอดของแต่ละครอบครัว แต่ในยามที่มีเวลารว่าง ชาวบ้านส่วนใหญ่มักจะใช้เวลาไปกับการเล่นการพนันหรือการนั่งเมาเหล้า นอกจากนี้ ความล้มเหลวของโครงการยังเป็นเพราะชาวบ้านคิดว่าเป็นสิ่งที่ไม่ใช่หน้าที่และเป็นการเพิ่มความยุ่งยากให้กับชีวิตอีกเนื่องจากต้องเรียนรู้การทำโครงการ การจัดทีมงานทำงาน การวางแผนและการจัดการที่ดีและการติดตามผลงาน อย่างเช่นที่นายพัน บ้านไสหมาก เล่าว่า “เรื่องแบบนี้จึงตกเป็นหน้าที่ของทางราชการ แต่ทางราชการจะขาดการวางแผนและการจัดการที่ดีและการติดตามผลงานที่เป็นระบบ” (นายพัน บ้านไสหมาก)

ในแต่ละโครงการที่เน้นความร่วมมือนั้น ชาวบ้านที่เห็นว่าได้รับประโยชน์จากการเข้าร่วมกลุ่ม ก็จะเข้าร่วมโครงการของทางราชการหรืออาจจะเข้าร่วมเพราะทนการรบกวนหรือการชักจูงของญาติพี่น้องไม่ได้ ส่วนคนที่ไม่มีปัญหาในการดำรงชีพมากนักก็อาจจะเข้าร่วมหรือไม่เข้าร่วมก็ได้ เพราะไม่มีผลต่อฐานะทางเศรษฐกิจของตนเองมากนัก

ปัญหาเรื่องการขาดความร่วมมือแบบนี้ ทำให้คนที่เป็นผู้นำท้องถิ่นอย่างเช่น นายพัน บ้านไสหมากในฐานะประธานสภาตำบลไสหมาก เห็นว่าหลายโครงการที่ทางราชการทำลงไปมักจะล้มเหลว จึงคิดจะพยายามหาทางแก้ไข และตระหนักดีว่ามีปัญหาสำคัญ 2 ประการคือ มีแต่คนร่วมแสดงความคิดเห็นอย่างเดียวแต่ไม่มีการปฏิบัติอย่างใดที่แสดงความคิดเห็น และประการที่สองคือ คนไม่มีความรับผิดชอบในตัวเองและต่อโครงการความร่วมมือ

ในกรณีแรกที่ไม่มีการปฏิบัติจริงนั้น นายพัน บ้านไสหมากเล่าว่า “มีคนแสดงความคิดเห็นกันไว้มาก แต่ไม่ค่อยจะลงมือทำกัน ไม่ทราบเหมือนกันว่าเป็นเพราะอะไร” (นายพัน บ้านไสหมาก)

ในกรณีที่คนไม่มีความรับผิดชอบนั้น เป็นลักษณะที่ว่า “ชาวบ้านเกียจคร้านในการทำ งาน....ชอบเล่นการพนันมากกว่าทำงาน....อย่างกรณีของโครงการไร่นาสวนผสมของทาง ราชการ จริงๆแล้วที่ทำกันก็มีกันบ้าง แต่เพราะความขี้เกียจ ไม่ยอมทำ จึงยากจนอยู่ทุกวันนี้” (นายพัน บ้านไสหมาก)

อย่างไรก็ดี หากเป็นกลุ่มผู้หญิงจะพบว่ามีความกระตือรือร้นอย่างสูงในการทำมาหา เลี้ยงชีพเพราะมีความรับผิดชอบในเรื่องค่าใช้จ่ายในครัวเรือนมากกว่าผู้ชายและอยู่ในฐานะแม่ บ้านและแม่ของลูก ในกลุ่มผู้หญิงที่ติดต่อกับทางราชการ จึงมักจะเน้นโครงการที่จะก่อให้เกิดรายได้แก่ชาวบ้าน อาจจะเป็นการสร้างรายได้เสริมในระยะต้นหรือการสร้างรายได้หลักในระยะยาวก็ได้ อย่างกรณีกลุ่มแม่บ้านตำบลชะอวดนั้น มีความต้องการอย่างยิ่งในการทำโครงการเลี้ยงไก่ เพื่อให้ชาวบ้านมีรายได้อีกทางหนึ่ง นอกเหนือจากการทำนา ทำสวนหรือทำไร่ แต่แม้ว่าทาง ราชการจะทราบดีว่าเป็นโครงการที่เป็นที่ต้องการของประชาชนในพื้นที่ แต่ทางกลุ่มแม่บ้านดังกล่าวก็ยังไม่ได้รับความช่วยเหลือแต่อย่างใด คงมีแต่กิจกรรมอย่างอื่นที่เป็นที่ต้องการของทาง ราชการมากกว่า

“เมื่อก่อนก็ขอโครงการเลี้ยงไก่เพื่อให้ชาวบ้านมีรายได้ แต่พอขอไปยังเกษตรอำเภอ ไม่ได้รับตามที่ขอเลยเจียบหายไปทุกครั้งและยังเคยขออีกหลายครั้งเมื่อได้ข่าวว่ามีโครงการพัฒนา หมู่บ้านเข้ามา แต่ไม่ได้ตามที่ขอ เลยรู้สึกท้อแท้ใจ ก็ไม่ทราบเหมือนกัน ไม่มีการตอบรับมาเลย คือขอไปแล้ว ก็เจียบหายไปแล้วไม่รู้จะไปติดอยู่ที่ไหน” (นางเจีย ชะอวด)

กระบวนการการตรวจสอบของประชาชนต่อระบบราชการ

ชาวบ้านมักจะคอยจับดูว่าแต่ละโครงการของทางราชการ จะมีผลประโยชน์ต่อครอบครัวของตัวเองอย่างไร แต่ส่วนใหญ่มักจะรับรู้กันภายในชุมชนว่าทางราชการไม่สามารถช่วยเหลือได้มากนักหรือไม่สามารถสนองความต้องการของชาวบ้านได้เพราะหลายโครงการอาจจะ เป็นเพียงการจัดโครงการขึ้นมารองรับเงินงบประมาณมากกว่าที่จะมุ่งแก้ไขปัญหาของชาวบ้าน ชาวบ้านจึงเห็นว่าโครงการเป็นหน้าที่ของราชการจึงไม่ค่อยจะให้ความร่วมมือกับโครงการของ ราชการเพราะอาจจะประเมินแล้วว่าเป็นโครงการที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับปัจจัยพื้นฐานเช่นเรื่อง เศรษฐกิจหรืออาชีพที่มีความสำคัญต่อปากท้อง

“ชาวบ้านจะวิพากษ์วิจารณ์โครงการที่ราชการนำมาเสนอ แต่ทางราชการยังจะมีการ ผลักดันให้มีโครงการต่อไป อย่างเช่น โครงการจัดงบประมาณมาอบรมภาษาอังกฤษแก่ชาวบ้าน ชาวบ้าน มองว่าไม่ได้รับประโยชน์เพราะไม่รู้ว่าจะนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างไร” (นายพัน บ้านไสหมาก)

ที่จริงแล้ว ชาวบ้านรู้ปัญหาของตัวเองและมักจะทำเรื่องร้องเรียนเพื่อขอความช่วยเหลือจากทางราชการตามที่ตนเองต้องการ โดยต้องการให้ทางราชการจัดทำโครงการลงไปในพื้นที่แต่ มักจะไม่ทันต่อความต้องการ จึงทำให้ชาวบ้านรู้สึกท้อแท้เบื่อหน่ายในการให้ความร่วมมือกับโครงการต่างๆของทางราชการ

อย่างไรก็ดี ชาวบ้านโดยเฉพาะกลุ่มสตรี ก็ยังยินดีที่จะให้ความช่วยเหลือในกรณีที่ราชการขอร่วมให้ร่วมโครงการหรือกิจกรรมบางอย่าง ทั้งนี้ ชาวบ้านคิดว่าอย่างน้อยๆก็คงจะเกิดประโยชน์อยู่บ้าง อาจจะเป็นการเปิดโลกทัศน์ของตนเอง การได้พบปะกับข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ หรือนักการเมือง แต่คนที่เข้าร่วมโครงการหรือกิจกรรมของทางราชการส่วนมากก็ต้องมีลักษณะนิสัยที่ชอบให้การช่วยเหลือคนอื่นเป็นพื้นฐานอยู่แล้ว

3. พลังทางการเมืองของประชาชน

แนวคิดเรื่องพลังทางการเมืองของประชาชนคือความตระหนักถึงพลังทางการเมืองของตัวเองในส่วนของประชาชน ไม่ว่าจะสร้างหรือป็นผู้นำบางคนโดยจะต้องทุ่มเทแรงกายแรงใจ และมันสมองในการช่วยคิดช่วยทำงานอย่างไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อยหรือว่าจะเป็นการสร้างการเมืองระบบพรรคหรือว่าจะเป็นการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองจากในระดับเขตเลือกตั้งไป ยังการเมืองระดับประเทศและจากข้อมูลเชิงประจักษ์ในการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างพบว่าพลังทางการเมืองของประชาชน ประกอบด้วยชุดของปรากฏการณ์ทางสังคม 7 ชุด คือ

1. ความศรัทธาในตัวผู้นำที่มีลักษณะเป็นนักต่อสู้และหาญกล้า
2. การช่วยเหลือนักการเมืองผู้มีอุดมการณ์
3. การช่วยงานการเมืองด้วยจิตใจที่มุ่งมั่นเต็มใจและภาคภูมิใจ
4. การรวมพลังผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง
5. การใช้หน้าตาและชื่อเสียงเป็นหลักประกันในทางสังคมและหมู่เครือญาติ
6. การตระหนักถึงพลังทางการเมืองในการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง
7. การสร้างสรรค์การเมืองระบบพรรค

ทั้งนี้ ปรากฏการณ์ทางสังคมทั้ง 7 ชุด มีเงื่อนไขและผ่านกระบวนการทางสังคม ดังจะได้กล่าวถึงในรายละเอียดต่อจากนี้ไป

ความมีศรัทธาในตัวผู้นำที่มีลักษณะเป็นนักต่อสู้และหาญกล้า

ความศรัทธาในตัวผู้นำที่เป็นนักต่อสู้ เป็นลักษณะปรากฏการณ์ทางสังคมที่พบเห็นกัน ได้ทั่วไปในปัจจุบันว่าชาวบ้านส่วนใหญ่ในลุ่มน้ำปากพนัง จะให้การยอมรับนับถือนักการเมืองที่เป็นคนใจถึงคือมีความกล้าหาญที่จะต่อสู้ ซึ่งเป็นการเสียสละเพื่อผลประโยชน์ส่วนรวม ดังเช่นที่

นายวัน เขียรใหญ่ซึ่งมีประสบการณ์โดยตรงในเรื่องนี้เพราะครั้งหนึ่ง เคยลงสมัครรับเลือกตั้งเป็น ส.ส. เมื่อครั้ง 2531/1 ด้วยนั้น โดยเล่าว่า “การเมืองในช่วงหลังที่ผมได้เข้าไปหาเสียง ผมว่าคนส่วนใหญ่มีความคิดที่เป็นอิสระคือมีความใฝ่ฝันที่จะเลือกคนที่มีลักษณะตามที่เขาต้องการเช่น เป็นคนใจถึง กล้าที่จะต่อสู้คือกล้าเป็นกองหน้าในการต่อสู้ เป็นคนที่มีการศึกษา บางคนก็ชอบคนที่พูดเก่ง” (นายวัน เขียรใหญ่)

เงื่อนไข : แนวคิดทางการเมืองร่วมสมัย

ที่มาของปรากฏการณ์ดังกล่าวข้างต้น อธิบายได้ด้วยลักษณะทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของคนในลุ่มน้ำปากพนังได้ว่าชาวบ้านในยุคอดีตส่วนใหญ่จะต้องปกป้องตัวเอง “พวกที่มีปืนจะไม่ค่อยพึ่งพาใคร จะพึ่งตัวเอง..... มันผูกกันด้วยปืนอยู่แล้วในพื้นที่นี้” (นายวัน เขียรใหญ่)

คนแต่ละคนจะมีลักษณะเป็นนักต่อสู้จะพึ่งตัวเองเป็นสำคัญหรือหากจะต้องพึ่งพาคนอื่น ก็จะไปพึ่งพาไปที่ญาติพี่น้องเป็นอันดับแรกจะเป็นความสัมพันธ์ในแนวราบที่เป็นความเท่าเทียมกันมากกว่า “ผมคิดว่ามันเป็นผลตกทอดมาจากการต่อสู้ของบรรพบุรุษ ชาวบ้านถูกรังแก จึงมีการเลือกตั้งแกนนำหมู่บ้านที่กล้าหาญ มีความเสียสละต่อส่วนรวม การจะอยู่ร่วมกันได้ก็ต้องพึ่งพาอาศัยกัน คนที่หวังพึ่งพาก่อนก็คือญาติพี่น้องของตัวเอง” (นายวัน เขียรใหญ่)

การเน้นการพึ่งตัวเองเป็นหลัก โดยนัยนี้ก็คือว่าแต่ละคนล้วนมีจิตวิญญาณเป็นนักต่อสู้ด้วยกันทั้งนั้น ฉะนั้น การเชิดชูหรือให้การยอมรับนักต่อสู้เป็นผู้นำจึงเป็นเรื่องที่สอดคล้องกับลักษณะความคิดของแต่ละคนอยู่แล้ว

ในประสบการณ์ของชาวบ้านแต่ละคน อาจจะแตกต่างกัน แต่บางอย่างที่ชาวบ้านมักจะปฏิบัติกันคือในระดับชุมชน ชาวบ้านจะเลือกใครสักคนในหมู่บ้านที่มีลักษณะที่เป็นนักต่อสู้ และมีความเสียสละต่อส่วนรวมขึ้นเป็นผู้นำ แม้ว่าจะเป็นเรื่องของตระกูลก็ตามและวิธีคิดแบบนี้ โยงขึ้นไปสู่การเมืองระดับชาติที่ว่า จะต้องได้ผู้นำที่มีลักษณะเป็นนักต่อสู้ ดังเช่นที่มีการถ่ายทอดลักษณะการต่อสู้ผ่านออกมาทางลักษณะส่วนตัวของนายหนังตะลุงที่มีชื่อเสียงโด่งดังได้ว่าจะต้องเป็นคนใจถึงและเป็นนักต่อสู้ด้วย

ในเรื่องนี้ นายวันชัยเล่าว่า “คนที่มีการต่อสู้ ผมขอยกตัวอย่างจากศิลปิน เช่น การเล่นหนังตะลุง ถึงจะจับบทเจ้ากลอน ก็ยังไม่มีชื่อเสียง ต้องใจถึงด้วยจึงจะมีชื่อเสียงได้” (นายวัน เขียรใหญ่)

ลักษณะของการเป็นนักต่อสู้ จะได้รับการตอกย้ำครั้งแล้วครั้งเล่า จากเหตุการณ์ในชีวิตประจำวัน จากคนรุ่นเก่ามายังคนรุ่นปัจจุบัน และส่งผ่านไปสู่นักสู้รุ่นลูกหลาน โดยเฉพาะในเรื่องของการแสวงหาผู้นำในลักษณะดังกล่าวที่ว่านี้

ในทางปฏิบัติ ในการแสวงหาผู้นำในระดับชุมชน อย่างเช่น การเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้าน หรือกำนันนั้น แม้จะดูว่าเป็นเรื่องของความสัมพันธ์อันที่เครือญาติ แต่จะพบความคิดอย่างหนึ่งของชาวบ้านที่ว่า การได้คนที่ เป็นนักต่อสู้เข้าไปนั่งในตำแหน่งผู้นำอย่างเป็นทางการก็คงจะได้เป็นที่พึ่งพาอาศัยกันได้ ในยามมีปัญหา

“มันเป็นเรื่องของญาติพี่น้องหรือว่าตระกูลด้วยเช่นกัน...ก็อยากจะให้ญาติๆของตัวเอง ลงสมัครรับเลือกเป็นผู้ใหญ่บ้านหรือกำนัน อย่างแรกสุดที่คิดกันคือ มีญาติเป็นผู้ใหญ่บ้านหรือกำนันสักคนจะได้พึ่งบ้าง.....คนที่ได้รับการเลือกตั้งจะเป็นคนที่ชาวบ้านศรัทธาในความเป็นผู้นำ และความเป็นนักต่อสู้” (นายวัน เขียวใหญ่)

การที่ชาวบ้านส่งญาติพี่น้องหรือเพื่อนฝูงที่เป็นนักต่อสู้ก้าวขึ้นเป็นหัวหน้าชุมชนเป็นลักษณะที่พบเห็นได้ทั่วไป อย่างกรณีของนายสิง บ้านทุ่งโซน ซึ่งได้รับการเล่าขานว่าเป็นคนจริง แห่งบ้านทุ่งโซนมาตั้งแต่อดีตที่ยังเป็นพื้นที่สีแดงนั้น เคยลงสมัครรับเลือกตั้ง ส.จ. ครั้งแรกในชีวิต แม้จะไม่ได้รับชัยชนะในครั้งแรก แต่เมื่อลงสมัครครั้งที่สองก็ประสบความสำเร็จตามความคาดหวัง และในทุกครั้งจะมีญาติพี่น้องเพื่อนฝูงให้การช่วยเหลืออย่างล้นหลาม ดังเช่นที่นายสิง บ้านทุ่งโซน เล่าว่า “ผมเคยลง ส.จ. ในปี 2527 ผลคือแพ้การเลือกตั้งในครั้งนั้น ผมมาได้เป็น ส.จ. ในสมัยหลังจากนั้น มีเพื่อนฝูงที่อยู่ในป่าออกมาช่วยหาเสียงให้หลายคนเพราะต้องการให้เข้าร่วมทำงานการเมืองในที่แจ้งเพื่อเป็นตัวแทนประชาชนและให้มีอำนาจต่อรองกับข้าราชการได้” (นายสิง บ้านทุ่งโซน)

จากวิธีคิดพื้นฐานที่ว่าญาติพี่น้องจะได้พึ่งพาอาศัยผู้นำที่เป็นนักต่อสู้เพื่อส่วนรวมนี้ ได้ส่งผ่านไปสู่การเมืองระดับชาติในหลายๆครั้ง ซ้ำแล้วซ้ำเล่า

กระบวนการสืบสานตำนานการต่อสู้

จากวิธีคิดพื้นฐานที่เชิดชูนักต่อสู้เป็นผู้นำนี้เอง จะทำให้ชาวบ้านคิดอยู่เสมอ ไม่ว่าจะเป็นอพยพย้ายถิ่นฐานไปอยู่ที่ไหน ก็มักจะมีความเป็นนักต่อสู้ติดตัวไปด้วยและจะไปปรากฏให้เห็นอยู่ตลอดเวลาและเป็นที่ทราบกันดีว่า “คนที่ไปจากกลุ่มน้ำปากพอง เมื่อไปอยู่ที่อื่น ส่วนใหญ่ก็จะได้ไปเป็นผู้นำที่นั่น จะเป็นกองหน้าในการต่อสู้ ที่สำคัญคือต้องสู้ ไม่อย่างนั้นคนคงไม่เลือกให้เป็นผู้นำ” (นายวัน เขียวใหญ่)

ความมีจิตวิญญาณเป็นนักต่อสู้ในตัวและได้ถ่ายทอดออกมาเป็นความรู้สึกชื่นชมผู้นำที่เป็นนักต่อสู้และมีความเห็นอกเห็นใจนักการเมืองในพื้นที่ที่เป็นนักต่อสู้

“เพราะคนที่นี่เข้าใจว่า ส.ส. เป็นคนยากจนด้วยกัน จึงเกิดความเห็นใจกัน ไม่เคยปรากฏว่ามีการเรียกร้องให้สร้างถนนอะไรให้ก่อนการเลือกตั้ง มีแต่พูดว่าให้ไปต่อสู้กันเองในรัฐสภา หลังจากเลือกเข้าไปแล้ว มีความเห็นใจ ส.ส. ที่ไปทำหน้าที่ในรัฐสภา นักการเมืองในสภา ก็ต้องมีลักษณะเป็นนักสู้เช่นกัน” (นายวัน เขียวใหญ่)

“ผมว่าคนในพื้นที่ต้องการนักต่อสู้ หากใครมีชื่อเสียงที่ว่าเป็นนักต่อสู้มาลงสมัครรับเลือกตั้ง ก็มีโอกาสดำรงเลือกตั้งสูง ชาวบ้านที่นี่ไม่ค่อยจะได้ดูที่ระดับการศึกษาหรือความร่ำรวยของคนที่ลงสมัคร” (นายวัน เขียวใหญ่)

คนในกลุ่มน้ำปากพวงมีความคิดที่จะให้การสนับสนุนนักการเมืองอย่างเช่น ส.ส. เมื่อเป็นคนที่เขาต้องการ สำหรับ ส.ส. ที่เขาต้องการคือจะต้องมีลักษณะที่สามารถให้ความช่วยเหลือแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของชาวบ้านได้หรือไม่ก็ปรึกษาปัญหาให้แก่ชาวบ้านได้ ไม่ใช่ต้องการเพียงแค่คนที่สามารถพูดเก่งในสภา และหากพบว่าใครมีลักษณะเด่นตามที่เขาต้องการก็จะให้การสนับสนุน สำหรับลักษณะเด่นที่ว่าเป็นคือ เป็นนักต่อสู้ มีการเคลื่อนไหวทางการเมือง

และผลพวงจากวิธีคิดเช่นนี้ ทำให้ผู้สมัครที่มีจิตใจเป็นนักต่อสู้อยู่แล้วไม่ต้องวิตกกังวลว่าประชาชนจะเรียกร้องผลประโยชน์ส่วนตัวจากผู้สมัครกันมากมาย ดังเช่นที่นายวัน เขียวใหญ่ รู้สึกประทับใจกับชาวลุ่มน้ำปากพวงว่า “การเรียกร้องก็ไม่ค่อยจะมีเพราะผมว่า ส.ส. ในเขตนี้ส่วนใหญ่มีฐานะค่อนข้างยากจนเพราะไม่ได้มาจากนักธุรกิจ แต่มาจากลูกหลานของชาวนา ผมมองว่าการเลือกตั้งส.ส. ใช้ทุนน้อย ชาวบ้านเองก็มีความเข้าใจในการเรียกร้อง ไม่สร้างข้อต่อรองในการเลือกมาก อย่างที่อื่นที่ผมเคยเจอมา มีการเรียกร้องให้สร้างถนนราคาร่วมล้านบาทก่อนจะเลือกให้....ผมจึงคิดว่าหากประชาชนไม่มีคุณธรรมทางการเมือง ผู้สมัครก็คงแย คงต้องลงทุนตามข้อเรียกร้องกันจนยากจน” (นายวัน เขียวใหญ่)

เหตุการณ์ทางการเมืองที่ยืนยันถึงการเชิดชูนักต่อสู้ได้ดีและเป็นสิ่งที่นายวัน เขียวใหญ่ ประทับใจมากก็คือ “ก็อย่างเมื่อครั้งเลือกตั้งปี 2535/2 คนแถวนี้ศรัทธาพล.ต.จำลอง ศรีเมืองมากเพราะชาวบ้านเขาต้องการคนที่มีลักษณะเป็นนักต่อสู้” (นายวัน เขียวใหญ่) โดยที่ชาวบ้านในกลุ่มน้ำปากพวงคิดว่าการร่วมลงคะแนนให้ผู้สมัครของพรรคพลังธรรมที่มีหัวหน้าพรรคเป็นอดีตนายทหารนักต่อสู้กับอำนาจเผด็จการ ประกอบชื่อเสียงการเป็นนักต่อสู้ของตัวผู้สมัครเอง ก็เท่ากับเป็นภาพสะท้อนถึงความต้องการของชาวบ้านในกลุ่มน้ำปากพวงที่ต้องการเห็นการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองระดับชาติที่เริ่มต้นมาจากการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในท้องถิ่นหรือในพื้นที่เขตเลือกตั้งก่อน ผลจากการนี้ทำให้เกิดกระแสพลังธรรมอย่างหนักหน่วงในพื้นที่กลุ่มน้ำปากพวง ทำให้ผู้สมัครทั้ง 3 คนของพรรคพลังธรรม ซึ่งมีนาย ข. นาย ว. และนาย ส. ได้รับชัยชนะยกทีม และเป็นชัยชนะในพื้นที่เดียวท่ามกลางชัยชนะของพรรคประชาธิปไตย” (นายวัน เขียวใหญ่)

“ในการเลือกตั้งครั้งที่ 2535/2 ประชาชนในพื้นที่นี้มีการใช้เสียงกันอย่างกระจัดกระจาย คือมีส่วนหนึ่งที่เลือกพรรคการเมือง อีกส่วนหนึ่งก็เลือกเพราะชอบตัวบุคคลผู้ลงสมัครกับทั้งมีกระแสจำลอง ศรีเมืองมาสนับสนุนด้วย ครั้งนั้นคะแนนนิยมของพรรคประชาธิปไตยกับพรรคพลังธรรมก็มีพอกันหลังจากเกิดเหตุการณ์พฤษภาทมิฬเพราะความเป็นนักต่อสู้ของพล.ต.จำลอง ศรีเมืองมาสอดคล้องกับอารมณ์และความต้องการผู้นำของคนที่นี่ ผมคิดว่าเพราะความยากลำบากและความยากจนของคนที่นี่เป็นแรงผลักดันให้เขามีความคิดต้องการผู้นำที่เป็นนักต่อสู้เพื่อจะได้ให้ความช่วยเหลือเขาได้” (นายวัน เขียวใหญ่)

และอีกเหตุการณ์หนึ่งที่ชาวบ้านได้แสดงออกถึงความต้องการผู้นำที่เป็นนักต่อสู้คือในเหตุการณ์ทางการเมืองครั้งหลังที่ประชาชนชาวลุ่มน้ำปากพนังลงคะแนนเสียงให้กับผู้สมัครของพรรคประชาธิปัตย์ ซึ่งในครั้งหลังนี้ นาย ช. และนาย ว. (พรรคพลังธรรม) ได้เข้าร่วมทีมกับนาย อ. (พรรคประชาธิปัตย์) ใส่เสื้อพรรคประชาธิปัตย์ลงสู้ศึกเลือกตั้ง ในขณะที่นาย ส. ยังอยู่พรรคพลังธรรมแต่ได้ย้ายเขตไปลงสมัครที่กรุงเทพมหานคร ผลปรากฏว่าผู้สมัครพรรคประชาธิปัตย์ได้รับชัยชนะยกทีม สำหรับเหตุการณ์ครั้งนั้น นายวัน เขียวใหญ่ มีคำอธิบายสั้นๆ เป็นการสรุปลักษณะการเมืองของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังในเวลานั้นไว้อย่างน่ารับฟังว่า “ชาวบ้านชอบการต่อสู้ของพรรคประชาธิปัตย์ที่เข้มข้นคือชอบพรรคการเมืองที่สู้” (นายวัน เขียวใหญ่)

การสนับสนุนนักการเมืองผู้มีอุดมการณ์

ชาวบ้านในอำเภอเชียรใหญ่ ได้พบเห็นและได้มีประสบการณ์ในทางการเมืองยุคการต่อสู้ทางอุดมการณ์ในหลากหลายรูปแบบและสิ่งหนึ่งที่ชาวบ้านได้พบเห็นและได้ร่วมกันทำก็คือการให้การช่วยเหลือนักต่อสู้หรือผู้มีอุดมการณ์ทางการเมืองที่เป็นผลพวงของการต่อสู้ทางอุดมการณ์ในยุคคอมมิวนิสต์คุ่มพื้นที่ซึ่งชาวบ้านมีความเข้าใจตรงกันว่าการเกิดการต่อสู้ทางอุดมการณ์ดังกล่าวมีสาเหตุมาจากความยากจนและความไม่เป็นธรรมในทางสังคม

“คนที่เข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์ ส่วนใหญ่จะเป็นคนที่มีการศึกษา ไม่เพียงแต่เป็นชาวไร่ชาวนาอย่างเดียว มีบางคนไปทำมาหากินแล้วเจอกับความแร้นแค้น ถูกบีบคั้นและอีกเหตุผลหนึ่งคือไปเจอพรรคพวกที่เข้าพรรคคอมมิวนิสต์แล้ว ต้องการได้รับความคุ้มครองเพื่อความอยู่รอด ไม่ให้ถูกขบไล่จากเจ้าหน้าที่และคนในพื้นที่เพราะอำนาจรัฐในยุคนั้นผมว่าเป็นเผด็จการ บางครั้งขับรอกออกไปข้างนอก ก็ถูกตำรวจจับไปเป็นวัน...คิดว่าบางคนเข้าร่วมเพราะเกิดจากแรงบีบคั้นจากความไม่เป็นธรรมจากทางการเมืองหรือของการเมืองระดับชาติ มันเหมือนกับแรงบีบคั้นที่ทำให้คนในพื้นที่ต้องเรียนหนังสือกันมากขึ้นอย่างไถ่อย่างนั้น....เพราะอยู่ข้างนอก ความจนก็ดูความทุกข์ทุกวัน คือเดิมทีคนก็ประสบปัญหาความยากจนอยู่แล้ว ทำนาก็ได้กำไร ช้ายังขาดทุนอีก ตรงกับที่ประเทศจีนในยุคนั้นมีการปฏิวัติชาวนาและที่บ้านเราก็มีฝ่ายเสนอแนวทางใหม่ให้แก่ชาวนาในทำนองเดียวกัน ก็เลยไปกันได้” (นายวัน เขียวใหญ่)

จากความเข้าใจและความเห็นอกเห็นใจในกลุ่มผู้ที่ต่อสู้ทางอุดมการณ์อย่างจริงจังและเคยมีผลงานหรือชื่อเสียงประจักษ์ให้เห็นกันบ้างแล้วก่อนหน้าที่จะเข้าป่าอย่างเช่น นาย ช. อดีตนักการเมืองและนาย ส. อดีตผู้นำนักศึกษา ทำให้ชาวบ้านมีความพึงพอใจที่จะให้การช่วยเหลือแก่บุคคลเหล่านี้เพื่อให้เป็นผู้นำทางการเมืองของคนในพื้นที่ต่อไป

เงื่อนไข : การร่วมอุดมการณ์เดียวกัน

ประชาชนในพื้นที่อำเภอเชียรใหญ่ ได้มีประสบการณ์ร่วมกันว่าคนจากนอกพื้นที่ที่เข้าร่วมพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย มักจะเป็นนักเรียนนักศึกษา จัดได้ว่าเป็นกลุ่มคนที่มีการศึกษาดี แต่สำหรับคนในพื้นที่ที่เข้าร่วมในป่าด้วยนั้น มีทั้งคนที่มีการศึกษาและไม่มีการศึกษา หรืออาจจะเป็นกลุ่มที่เข้าไปเพื่อร่วมทำงานกับญาติพี่น้องที่อยู่ในป่าหรือว่าหนีคดีบ้านเมืองเข้าไปในลักษณะหนีร้อนไปพึ่งเย็น

หลายคนที่เข้าร่วมมักจะมาจากสาเหตุความลำบากยากแค้นหรือไม่ได้รับความเป็นธรรมจากภายนอก จึงเข้าร่วมและการเข้าร่วมนั้น ก็ได้พบปะกับผู้ที่มีความคิดทางการเมืองหรือเป็นนักต่อสู้แถวหน้าทำให้ได้รับอิทธิพลทางความคิดจากพรรคคอมมิวนิสต์ไม่มากนักน้อย

บางคนที่มีอุดมการณ์แน่วแน่และเมื่อต้องออกจากป่า ก็ยังคงทำงานทางด้านอุดมการณ์อย่างต่อเนื่อง เช่น เป็นนักต่อสู้เพื่อเรียกร้องความเป็นธรรมในสังคมหรือออกมาช่วยแก้ปัญหาความยากจนให้กับญาติพี่น้องในพื้นที่อำเภอเชียรใหญ่

หลายคนที่เข้าป่าได้ประสบกับตัวเองว่าคนที่มีการศึกษาและมีอุดมการณ์ย่อมจะมีความคิดเห็นที่ดีกว่าคนที่ไม่มีการศึกษาและบางคนก็เป็นคนที่ญาติพี่น้องให้ความเคารพนับถือสามารถชักชวนญาติพี่น้องให้เข้าร่วมได้ด้วยเป็นจำนวนมาก แม้จะไม่ได้ร่วมในด้านอุดมการณ์ แต่ก็ได้เข้าร่วมในด้านการทำงาน อาจจะเป็นสายส่งข่าวหรือว่าสายส่งเสบียง

ชาวบ้านในพื้นที่ที่ไม่ได้เข้าร่วมอย่างเต็มตัว อย่างเช่น นายวัน เชียรใหญ่ แต่ก็ยังคงให้การช่วยเหลือญาติพี่น้องที่เข้าร่วมกับพรรคอยู่ตลอดเวลา ไม่ต่างกันกับชาวบ้านหลายคนที่ไม่ได้เข้าร่วมด้วย แต่ก็มีการติดตามข่าวคราวความเคลื่อนไหวของพรรคคอมมิวนิสต์และความเคลื่อนไหวของทางเจ้าหน้าที่ตำรวจอยู่เป็นระยะๆ เพราะข่าวคราวความเคลื่อนไหวของแต่ละฝ่ายมีผลกระทบโดยตรงต่อสภาพความสงบสุขของชุมชนและยังเป็นสิ่งที่อยู่ในความสนใจของชาวบ้านในพื้นที่ด้วย สิ่งที่ประทับอยู่ในความทรงจำของชาวบ้านในพื้นที่ก็คือคดีการเมืองจำนวนมากมายที่เกี่ยวข้องกับสมาชิกกระด้างก้นนำที่ถูกเจ้าหน้าที่จับในข้อหาเข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์

จากคดีการเมืองที่ดังไปทั่วเมือง ทำให้ชาวบ้านยังได้รู้จักหน้าคำตาของสมาชิกแกนนำของพรรคหรือบุคคลที่ต่อสู้เพื่ออุดมการณ์ทางการเมืองในยุคนั้นหลายคน ไม่ว่าจะเป็นนาย ข. นาย ส. หรือคนอื่น ๆ อีกหลายคนและชาวบ้านคิดว่าคนที่มีความอุดมการณ์เหล่านี้เป็นนักต่อสู้เพื่อสังคม เมื่อใดที่คนเหล่านี้หันมาต่อสู้ในเวทีการเมือง ชาวบ้านทั้งที่รู้เรื่องอุดมการณ์ของพรรคคอมมิวนิสต์และไม่รู้เรื่องอุดมการณ์ดังกล่าว ก็จะทำให้การช่วยเหลือไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง

กระบวนการร่วมกันต่อสู้เพื่อสืบสานอุดมการณ์ทางการเมือง

การกระทำที่ชาวบ้านแสดงออกว่าชื่นชมการต่อสู้ของผู้นำทางความคิดหรือผู้ที่ต่อสู้เพื่ออุดมการณ์ทางการเมือง อาจจะแสดงออกมาในหลากหลายรูปแบบและในบางรูปแบบนั้น อาจจะอยู่บนพื้นฐานของความสัมพันธ์ทางเครือญาติหรือความสนิทสนมคุ้นเคยในฐานะที่เป็นเพื่อนกัน หรือว่าเป็นคนรู้จักกัน

อย่างกรณีของนายวัน เขียรใหญ่ ที่แม้จะไม่ได้เข้าร่วมเคลื่อนไหวกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยอย่างเต็มตัว แต่ก็ให้การช่วยเหลือแก่พรรคคอมมิวนิสต์อยู่บ้าง ด้วยเหตุเพราะว่าอาจจะมีความคิดเห็นในทางสังคมหรือการเมืองไปในแนวทางเดียวกันประการหนึ่งและอีกประการหนึ่งคือมีพี่ชายชื่อนายธรรม เขียรใหญ่เป็นสมาชิกระดับแกนนำของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยอยู่ด้วย

ในกรณีของคนทั่วไป ก็มีลักษณะของการช่วยเหลือสมาชิกพรรคไม่แตกต่างไปจากนายวัน เขียรใหญ่มากนัก บางคนอาจจะทำนาเหมือนเมื่อครั้งก่อนเข้าป่า บางคนได้รับการยอมรับนับถือให้เป็นผู้นำชุมชนหรือไม่ก็ยังคงทำงานการเมืองในลักษณะของการระดมคนเพื่อต่อสู้กับความไม่เป็นธรรมทางสังคม

“แต่หลังจากออกจากป่า ก็จะออกมาทำนา มีบางคนลงสมัครเป็นผู้นำของหมู่บ้าน มีบางคนทำงานเพื่อความถูกต้องของหมู่บ้านเป็นแกนนำในการปลุกระดมให้ชาวบ้านลุกขึ้นมาต่อสู้” (นายวัน เขียรใหญ่)

แต่ในกรณีของนายเจน บ้านท้ายโนดในอำเภอสว่างแดนดิน ที่เคยเข้าป่า และเมื่อออกมาแล้วก็ยังเป็นคนธรรมดา แต่ก็ยังยุ่งเกี่ยวกับการเมืองในหลายรูปแบบ ทั้งการให้การสนับสนุนนักการเมืองที่เคยอยู่ป่าอย่างโจ่งแจ้งและยินดีที่จะเดินสายหาเสียงให้แก่นักการเมืองผู้นั้นอย่างไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อยด้วยจักรยานคู่ชีพ

แต่สำหรับความช่วยเหลือที่มีให้แก่ักต่อสู้ทางอุดมการณ์ของคนในพื้นที่นี้ก็คือการร่วมเคลื่อนไหวขบวนการทางการเมืองเพื่อช่วยลงคะแนนเสียงให้แก่ นาย ช. และลูกทีมที่ลงสมัครรับเลือกตั้งด้วยกันภายหลังจากที่ออกจากป่ามาเล่นการเมืองกลางแจ้ง ลักษณะของความช่วยเหลือนั้น อาจจะมีทั้งในกลุ่มสหายร่วมอุดมการณ์เดียวกันมาก่อนหรือชาวบ้านและญาติพี่น้องที่ไม่เคยร่วมงานการเมืองในป่าซึ่งในหลาย ๆ ครั้งมักจะปรากฏออกมาในลักษณะของการระดมพลังชาวบ้านเพื่อสร้างฐานมวลชนตามแนวทางการจัดตั้งของพรรคคอมมิวนิสต์ ก่อนที่จะขยายผลและแปรสภาพเป็นคะแนนเสียง

การช่วยงานการเมืองด้วยจิตใจที่มุ่งมั่นเต็มใจและภาคภูมิใจ

การช่วยงานการเมืองอย่างเต็มใจและภาคภูมิใจ มาจากความคิดพื้นฐานของชาวบ้านที่เชื่อว่าหากชาวบ้านร่วมมือร่วมสร้างการเมืองที่ดี จะส่งผลย้อนกลับมาสู่ตัวชาวบ้านเองคือจะช่วยให้เกิดการบริหารประเทศชาติที่ดี ก่อให้เกิดการพัฒนา เป็นการมองการเมืองว่าเป็นสิ่งใกล้ตัว และเห็นว่าช่องทางการมีส่วนร่วมทางการเมืองไม่ได้จำกัดอยู่แต่เพียงการหย่อนบัตรลงคะแนนเลือกตั้งเท่านั้น แต่ยังคงมีช่องทางอื่น ๆ อีกมากมาย แต่อาจจะไม่ใช่เป็นการทำงานหรือการเคลื่อนไหวทางการเมืองอย่างเปิดเผยหรือเป็นที่รับทราบของคนทั่วไปหรือแม้แต่นักการเมืองที่ได้รับการสนับสนุนด้วยซ้ำ

เงื่อนไข : ความปรารถนาที่จะเห็นการพัฒนาที่มีผลจากการเมือง

ในสังคมยุคเก่า ชาวบ้านจะทราบกันดีว่าการเมืองระดับชาติ ยังไม่สามารถแทรกเข้าไปถึงระดับหมู่บ้านได้อย่างเต็มตัวเหมือนอย่างปัจจุบันนี้ ฉะนั้น ในการช่วยเหลือตัวเองในชีวิตประจำวันจะต้องทำด้วยตัวเองแทบทั้งสิ้น หรือหากทำเองไม่ได้ ก็ต้องขอความช่วยเหลือจากทางราชการ แต่น้อยครั้งที่จะได้รับความช่วยเหลือในทุกๆ เรื่องด้วยเหตุผลว่ามีงบประมาณจำกัด หรือว่ามีกำลังไม่เพียงพอ ฉะนั้น การแก้ไขปัญหาหรือว่าการพัฒนาหมู่บ้านให้เจริญก้าวหน้า จึงต้องมีผู้นำที่มีจิตใจที่จะพัฒนาสังคม แต่ส่วนใหญ่ มักจะให้พระภิกษุสงฆ์เป็นผู้นำในการระดมกำลังชาวบ้านมาช่วยกันทำงานเพื่อส่วนรวมในแต่ละอย่าง

อย่างกรณีบ้านท้ายโนด อำเภอหัวไทร ในอดีตนั้น นายเจน บ้านท้ายโนด เล่าให้ฟังว่า “มีพระสงฆ์องค์หนึ่ง ชื่อว่าพระอาจารย์มาก ซึ่งเคยอยู่ที่เขาพังไกร มาจำวัดที่หมู่บ้านท้ายโนดเป็นคนแรกที่เริ่มต้นคิดสร้างถนนสายนี้ขึ้นมา พระอาจารย์มาก ก็ไปตามรถไถนามาลากเพื่อให้เป็นทางหรือแนวถนน โดยอาจารย์มากรับปากเจ้าของรถไถนาว่าจะช่วยเหลือในเรื่องน้ำมัน เจ้าของรถไถนาก็นำรถมาให้ชาวบ้านสร้างทาง ส่วนชาวบ้านก็ช่วยกันขุดถนน...” (นายเจน บ้านท้ายโนด) สิ่งที่เกิดขึ้นเป็นภาพแห่งความทรงจำในอดีตที่ทำให้ นายเจน บ้านท้ายโนด และเพื่อนบ้านในหมู่บ้านท้ายโนดตระหนักว่าเมื่อสังคมเปลี่ยนไป ผู้นำที่จะคอยช่วยเหลือหรือก่อให้เกิดการพัฒนาได้ผลอย่างจริงจังนั้น คงไม่ใช่พระภิกษุเหมือนอย่างเดิมอีกต่อไปแล้ว แต่คงต้องเป็นผู้นำในทางการเมืองเพราะคิดว่าปัญหาทุกอย่างสามารถแก้ไขได้อย่างง่ายดายและรวดเร็วโดยอาศัยอำนาจทางการเมืองที่ผ่านทางสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมาช่วยแก้ไขเพราะเรื่องบางเรื่องอยู่เกินอำนาจของชาวบ้าน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องทุนจำนวนมากที่ต้องใช้หรือว่าเรื่องทรัพยากรหรือว่าเรื่องความชำนาญพิเศษที่มีอยู่ในระบบราชการ

ชาวบ้านคิดว่านักการเมืองมีส่วนเกี่ยวข้องอย่างมากในการบริหารหรือการดำเนินงานต่างๆ ซึ่งมีทั้งทำให้เกิดการพัฒนาในทางที่ดีขึ้นหรือว่าเกิดความเสียหายต่อการพัฒนายังเป็นได้

เพราะฉะนั้นเพื่อให้ได้นักการเมืองที่ดีและการเมืองที่ดี ทุกคนต้องให้ความร่วมมือกันในการสร้างนักการเมืองที่ดีก่อนเป็นอันดับแรกสุด

การช่วยงานการเมืองเพื่อให้ผู้สมัครส.ส.ได้รับชัยชนะในการเลือกตั้งเพื่อเข้าไปทำงานด้านการเมืองเพื่อประชาชนในภายหลังนั้น นายเจน บ้านท้ายโนดมีความเห็นที่มีพื้นฐานส่วนหนึ่งมาจากพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยว่าจะต้องมี “ฐานมวลชน” เพราะฉะนั้น การสร้างฐานมวลชนจึงต้องมีทีมงานที่สามารถเดินสายหาเสียงกันทุกรูปแบบเพื่อคอยอธิบายและสนทนาในเรื่องเกี่ยวกับแนวทางการทำงานของผู้สมัครและเพื่อให้ได้รับคะแนนเสียงและประสบชัยชนะก็ต้องสร้างฐานมวลชนในหมู่เครือญาติเสียก่อนเป็นอันดับแรก

โดยส่วนตัว นายเจน บ้านท้ายโนด อาจจะมีประสบการณ์หลายอย่างก่อนที่จะช่วยผู้สมัครคนใดคนหนึ่งหรือพรรคการเมืองใดพรรคการเมืองหนึ่งแต่สิ่งหนึ่งที่นายเจน บ้านท้ายโนดต้องการเห็นจากในตัวของผู้สมัครคือความเป็นคนที่มีลักษณะของนักต่อสู้เพื่อความจริงและความถูกต้องเหมือนกับตัวของนายเจน บ้านท้ายโนดเอง ฉะนั้นในครั้งใดที่นายเจน บ้านท้ายโนด ให้การช่วยเหลือแก่ผู้สมัครคนใดคนหนึ่งหรือพรรคการเมืองใดพรรคการเมืองหนึ่ง ก็ต้องแน่ใจแล้วว่าบุคคลคนนั้นต้องเป็นผู้นำของตัวเองด้วย ดังกรณีของผู้สมัครที่ชาวบ้านแถวนั้นเรียกกันติดว่า “ปลัดคลอง” ที่ว่า “ปลัดคลอง เป็นคนที่ชาวบ้านศรัทธา และมีความใกล้ชิดกับชาวบ้านทั่วไป ปลัดคลองเป็นข้าราชการที่ทำงานใกล้ชิดกับชาวบ้านมาโดยตลอด” (นายเจน บ้านท้ายโนด)

หรือกรณีของการให้การสนับสนุนนาย ช. เมื่อครั้งที่ยังเป็นสมาชิกพรรคก้าวหน้าที่ว่า “เพราะเขาเป็นนักต่อสู้เพื่อชาวบ้าน เคยใช้ชีวิตลำบากในป่ามาแล้ว จึงมาเล่นการเมืองกลางแจ้ง รู้สึกว่าร่วมอุดมการณ์เดียวกัน” (นายเจน บ้านท้ายโนด)

กระบวนการในการร่วมเผยแพร่ความคิดและอุดมการณ์

สำหรับกรณีของนายเจน บ้านท้ายโนดหรือชาวบ้านในหมู่บ้านท้ายโนด จะพบว่าได้เข้าร่วมช่วยเหลือหรือเข้าร่วมกิจกรรมทางการเมืองใน 2 รูปแบบคือ มีบทบาททางความคิดต่อชาวบ้านในหมู่บ้านท้ายโนดหรือย่านใกล้เคียงที่มีความสัมพันธ์อันดีเครือญาติกันและช่วยหาเสียงให้แก่ผู้สมัครรับเลือกตั้งที่ตนเองคิดว่าเป็นคนดี สามารถเป็นนักการเมืองที่ดีได้หรือว่าเป็นนักการเมืองที่ดีอยู่แล้ว

บทบาททางความคิดนั้น นายเจน บ้านท้ายโนด ในฐานะผู้อาวุโสของหมู่บ้าน จะมีอิทธิพลอย่างสำคัญต่อความคิดของคนในหมู่บ้านหรือในย่านใกล้เคียงที่มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติ แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าชาวบ้านจะไม่มีความคิดเป็นอิสระในการตัดสินใจในทางการเมืองแต่อย่างใด สิ่งที่นายเจนมักจะแสดงความเห็นต่อเพื่อนบ้านอยู่เสมอก็คือในเรื่องลักษณะการเมืองที่ดีกับนักการเมืองที่ดีที่ชาวบ้านควรจะให้การสนับสนุนทางการเมือง

“การพัฒนาเป็นไปอย่างรวดเร็ว เพราะว่ามีการเมืองมาเกี่ยวข้อง การเมืองที่ดีมาช่วยพัฒนาบ้านเมืองและหมู่บ้านของเรา เรื่องเหตุผลทำนองนี้ ผมมักจะพูดชี้แจงให้ชาวบ้านฟังตลอดเวลา...” (นายเจน บ้านท้ายโนด)

“การที่นักการเมืองเข้ามาเกี่ยวข้องในการบริหารหรือการดำเนินงานต่างๆ ซึ่งเป็นวิธีการในทางที่ถูกต้อง การพัฒนาให้ดีขึ้น ก็มีความสะดวกขึ้น” (นายเจน บ้านท้ายโนด)

การทำงานทางการเมืองนั้น นายเจน บ้านท้ายโนด ตระหนักดีว่าตัวเองคงไม่อยู่ในฐานะที่จะทำอะไรได้จำต้องอาศัยกำลังของคนรุ่นหลังที่จะต้องได้รับการสนับสนุนจากผู้อาวุโสในทางที่ดีด้วย “หากจะให้ผมเข้าลงสมัครเอง ผมไม่ทำเพราะผมไม่ชอบตำแหน่งอะไร ผมชอบสนับสนุนให้คนรุ่นหลังได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา หากเขาได้เดินทางไปข้างหน้า ผมจะภูมิใจมาก” (นายเจน บ้านท้ายโนด)

ในการให้การสนับสนุนหรือช่วยเหลือทางการเมืองนั้น นายเจน บ้านท้ายโนด เล่าให้ฟังว่าตนเองเริ่มต้นครั้งแรกเมื่อครั้งที่ให้การสนับสนุนแก่อาจารย์มานะ ที่ลงสมัครรับเลือกตั้ง ส.ส. ต่อมาก็เป็นครั้งที่นาย ช. และเรื่อยมาจนกระทั่งถึงปัจจุบันซึ่งตนเองได้ให้การสนับสนุนแก่ผู้สมัครของพรรคประชาธิปัตย์ ประกอบด้วยนาย ช. นาย ว. และนาย อ. เป็นการให้การช่วยเหลืออย่างเต็มที่ทุกครั้งที่มีการเลือกตั้ง

วิธีการหาเสียงยังคงไม่เปลี่ยนแปลงจากเดิมคือจะสนทนาปราศรัยกับญาติสนิทมิตรสหายหรือคนที่รู้จักมักคุ้นกันเป็นอย่างดีและทุกครั้งที่จะออกจากบ้านไปเดินหาเสียงให้มัน ก็จะมีบันจักษ์ยานคู่ชีพที่มีอายุหลายสิบปีโดยตลอด แม้ผู้สมัครจะมอบจักรยานยนต์ให้ ก็ไม่ยอมรับ แต่ยืนยันกรานจะใช้จักรยานคันเดิมหรือแม้ว่าลูกๆ ของนายเจน บ้านท้ายโนดจะขอให้เลิกช่วยเหลือนักการเมือง นายเจน บ้านท้ายโนด ก็ไม่ยอมเลิกล้มความคิดที่จะช่วยเหลือผู้สมัครรับเลือกตั้ง

นายเจน บ้านท้ายโนด เล่าให้ฟังถึงความรู้สึกที่มีต่อพฤติกรรมของตัวเองว่า “บางครั้งก็ต้องแบกรถจักรยานไปบ้านชาวบ้าน ทำอย่างนี้ก็เพราะว่ารู้สึกภูมิใจที่ได้ช่วยคนดีๆ ผมอาจจะไม่เหมือนกับคนอื่นที่อาจจะหวังเงิน ผมต้องการจะเห็นว่ามีนักการเมืองดีๆ ก็จะมีการพัฒนาให้แก่ส่วนรวม เช่น การสร้างถนนให้แก่ชาวบ้าน มีการสร้างศาลาเอนกประสงค์ เป็นต้น” (นายเจน บ้านท้ายโนด)

ในกรณีของนายจอด ห้วยแหงเป็นอีกผู้หนึ่งซึ่งเป็นแนวร่วมสำคัญของพรรคประชาธิปัตย์มองว่ากระบวนการในการร่วมเผยแพร่ความคิดและอุดมการณ์นั้นเกิดขึ้นมาจากอดีตแล้วและในขณะเดียวกันในปัจจุบันก็ยังมีเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา อย่างกรณีของนายจอด ห้วยแหงเอง ซึ่งเป็น “ผลผลิต” ของการร่วมเผยแพร่ความคิดและอุดมการณ์ของพรรคประชาธิปัตย์ โดยบรรพบุรุษของตัวเองที่เคยเห็นบทบาทและการต่อสู้ของนายสุรินทร์ มาศดิตถ์ นักการเมืองชื่อดังของพรรคประชาธิปัตย์ในจังหวัดนครศรีธรรมราช ทำให้มีความเชื่อฝังหัวว่าอุดมการณ์ของพรรคประชาธิปัตย์เป็นสิ่งที่ถูกต้องและจึงตัดสินใจเข้าร่วมช่วยเหลือในการเผยแพร่ความคิดและอุดมการณ์ของพรรคประชาธิปัตย์มาโดยตลอด

“มันเป็นความผูกพันกับพรรคประชาธิปัตย์ ซึ่งผูกพันมาตั้งแต่รุ่นปู่ย่าตายายแล้วและมีความนิยมมากขึ้นเมื่อนายชวน หลีกภัยเป็นหัวหน้าพรรค จากที่ผมได้พบมา คิดว่าคนในแถบชะวอดก็คิดว่าคนอื่นก็คิดคล้าย ๆ กับของผมเพราะว่ารู้สึกว่าจะมีความผูกพันกับพรรคประชาธิปัตย์มานานตั้งแต่สมัยปู่ย่าตายาย ผมเองก็ไม่ทราบสาเหตุเหมือนกันว่าทำไมคนที่นี่จึงเกิดความคิดทางการเมืองไปในแบบเดียวกับผมคือคิดเหมือนกันเกือบทั้งหมดทั้งๆที่ไม่ได้คิดร่วมกัน” (นายฉอด ห้วยแหง)

“โดยส่วนตัวของผมแล้ว ผมช่วยเหลือพรรคประชาธิปัตย์มาตลอด และไม่ว่าจะเป็นใครที่ลงสมัครรับเลือกตั้งในนามพรรคประชาธิปัตย์ ผมก็จะให้การสนับสนุนช่วยเหลือตลอดเวลา เพราะผมศรัทธาพรรคประชาธิปัตย์” (นายฉอด ห้วยแหง)

การรวมพลังผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง

ปรากฏการณ์การร่วมมือกันผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองเป็นปรากฏการณ์หนึ่งที่นายเจน บ้านท้ายโนด ประสบมากับตัวเองในเขตเลือกตั้งที่มีการเปลี่ยนแปลงการตัดสินใจเลือกผู้สมัครจากพรรคกิจสังคมแทนที่จะเป็นพรรคประชาธิปัตย์และในการเลือกตั้งอีกครั้งในเวลาต่อมา (ปีพ.ศ. 2531) ที่ชาวบ้านกลับเลือกพรรคก้าวหน้าที่มีนาย ช. เป็นหัวหน้าทีมแทนที่จะเป็นพรรคประชาธิปัตย์ที่มีนายอนันต์เป็นหัวหน้าทีม

เงื่อนไข : การให้เพื่อตอบแทนคุณความดี

เมื่อครั้งที่พรรคกิจสังคมประสบชัยชนะนั้น นายเจน บ้านท้ายโนดให้เหตุผลว่าเป็นเพราะชาวบ้านรู้สึกประทับใจในชื่อเสียงและความสามารถของผู้สมัครพรรคกิจสังคมโดยเฉพาะอย่างยิ่งคือผู้สมัครที่ชาวบ้านเรียกกันติดปากว่า “ปลัดคลอง” ซึ่งเคยเป็นปลัดอำเภออยู่ในหลายอำเภอในเขตลุ่มน้ำปากพนัง อาทิ อำเภอหัวไทร อำเภอปากพนัง

ชาวบ้านรู้สึกว่าจะมีความใกล้ชิดกับปลัดคลอง คงเป็นเพราะว่าปลัดคลองเป็นคนที่มีความดีงามเดิมอยู่ที่อำเภอหัวไทร ที่ทำให้เกิดความรู้สึกว่า “เป็นคนบ้านเดียวกัน” และปลัดคลองได้ทำงานในหน้าที่ในด้านการพัฒนาในแทบทุกอำเภอที่ไปประจำอยู่ ซึ่งทำให้มีโอกาสนในการพบปะผู้คนในเขตลุ่มน้ำปากพนังจำนวนมากเป็นเวลานานหลายปีก่อนหน้าการเลือกตั้งเป็นการสร้างฐานมวลชนตามแนวทางของทางราชการทำให้ผลการเลือกตั้งปรากฏออกมาว่าพรรคกิจสังคมชนะพรรคประชาธิปัตย์

นายเจน บ้านท้ายโนด เล่าว่า “คือช่วงนั้น ปลัดคลองซึ่งมีอายุรุ่นราวคราวเดียวกับผมสังกัดพรรคกิจสังคม ปลัดคลองเป็นปลัดอำเภอทั้งที่อำเภอหัวไทรและอำเภอปากพนัง พรรคกิจสังคมประสบความสำเร็จเพราะได้ปลัดคลอง ซึ่งกำลังดัง เป็นคนที่มีความสามารถ ได้พัฒนาที่

อำเภอต่างๆ ไร่เยอะมาก กำลังมีชื่อเสียงพอดีในตอนลงสมัครและเป็นคนอำเภอหัวไทร สร้างคุณความดีไว้มากในสมัยเป็นปลัด และมีความสนิทสนมกับชาวบ้าน จึงทำให้คนตัดสินใจเลือกพรรคกิจสังคมแทนที่จะเลือกพรรคประชาธิปัตย์ ปลัดคลองได้รับเลือกตั้งเพราะชาวบ้านคิดว่าเป็นคนบ้านเดียวกัน ก็เลยเลือก ยุคนั้นคนเลือกปลัดคลองอย่างเดียว" (นายเจน บ้านท้ายโนด)

ส่วนเงื่อนไขที่ทำให้การเลือกตั้งในอีกครั้งเกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่คือผู้สมัครในนามของพรรคก้าวหน้าได้รับชัยชนะ (นาย ช. นาย ว. และนาย ส.) ความรับรู้ของชาวบ้านและความต้องการของชาวบ้านที่จะได้นักการเมืองรุ่นใหม่ที่มีแนวทางในการต่อสู้ต่างไปจากเดิม และเกิดความรู้สึกร่วมเพราะผลจากการได้เข้าร่วมในการสร้างฐานมวลชนตามแนวทางของพรรคคอมมิวนิสต์ของนักการเมืองทั้งสามคนนี้

นายเจน บ้านท้ายโนด เล่าว่า "ส่วนกรณีของนาย ช. นั้นเป็นนักต่อสู้ เล่นการเมืองประสบกับความลำบากในป่าและมาเล่นการเมืองกลางแจ้ง มีความเป็นนักต่อสู้เพื่อชาวบ้าน มีการเดินหาเสียงกันอย่างอดทนมากกว่ายุคก่อนหน้ามากทีเดียวเป็นลักษณะของการสร้างฐานมวลชนตามแนวทางของพรรคคอมมิวนิสต์ทำให้เกิดฐานมวลชนที่เข้มแข็งและเป็นฐานที่ใหญ่กว่ายุคของปลัดคลอง ถึงลักษณะแบบนี้แหละที่ทำให้ชาวบ้านเห็นใจ"

ชาวบ้านได้มีโอกาสประสบการณ์กับการสร้างฐานพลังมวลชนในรูปแบบที่แตกต่างกันสำหรับในยุคของนักการเมืองที่ชื่อว่า "ปลัดคลอง" นั้น ชาวบ้านได้เข้าร่วมในการสร้างฐานมวลชนตามแนวทางของทางราชการซึ่งเป็นการทำงานสั่งสมตามหน้าที่ในระหว่างที่ผู้สมัครยังคงรับราชการเป็นปลัดอำเภอจึงสามารถเรียกคะแนนนิยมมาได้

ส่วนในการเลือกตั้งในครั้งที่ผลการเลือกตั้งออกมาว่า คนในกลุ่มน้ำปากพวงเลือกพรรคก้าวหน้าแทนที่จะเป็นพรรคประชาธิปัตย์นั้น เป็นเพราะความร่วมมือของคนส่วนใหญ่ที่ได้เข้าร่วมกับการสร้างพลังมวลชนตามแนวทางของพรรคคอมมิวนิสต์ ในครั้งนั้น นายเจน บ้านท้ายโนดได้เข้าร่วมช่วยเหลือนาย ช. เช่นเดียวกับชาวบ้านอีกจำนวนมาก

"ผมได้บอกเล่าถึงการต่อสู้ของคุณ ช. แก่เพื่อนบ้านทั่วไป บรรยายการหาเสียงตอนนั้นตึกคักมาก คนมีความกระตือรือร้นกันอย่างน่ากลัวมาก มีคนเข้าร่วมในการรณรงค์ทางการเมืองจำนวนมากและความปรารถนาทางการเมืองอย่างแรงกล้าเหมือนกับฟางที่มีไฟไปจุดจนเกิดไฟลุกลามพริบพริบในพริบตา" (นายเจน บ้านท้ายโนด)

กระบวนการร่วมเคลื่อนไหวในทางการเมือง

ในกรณีที่พรรคกิจสังคมได้รับชัยชนะนั้น ชาวบ้านให้การช่วยเหลือทั้งลงคะแนนให้และเดินหาเสียงให้เป็นการตอบแทนคุณความดีที่ปลัดคลองเคยทำไว้ในครั้งที่รับราชการเป็นปลัดอำเภอในฝ่ายพัฒนา และอีกส่วนหนึ่งนั้นเป็นความรู้สึกที่ประหนึ่งว่าได้ช่วยเหลือเหมือนเมื่อครั้ง

ที่ได้ให้ความร่วมมือแก่ทางราชการในสมัยที่ปลัดคลองลงมากลุกคลีกับการพัฒนาพื้นที่ในอำเภอต่าง ๆ

ในกรณีที่พรรคก้าวหน้าได้รับชัยชนะนั้น ชาวบ้านให้การช่วยเหลือในหลายรูปแบบ บางคนที่เคยเป็นอดีตสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์ ก็จะทำหน้าที่เป็นหัวคะแนนระดับบน อย่างเช่น นายเจน บ้านท้ายโนด เป็นต้น ในกรณีของนายเจน บ้านท้ายโนด ได้บอกว่า “ผมยึดที่ตัวบุคคลเป็นหลัก ชอบคนไหนก็ช่วย” (นายเจน บ้านท้ายโนด) สำหรับประชาชนที่ไม่ได้เป็นอดีตสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์หรือไม่มีอุดมการณ์ทางการเมืองอย่างเข้มข้น ก็อาจจะอยู่ในฐานะแนวร่วม ในตอนนั้น ประชาชนเกิดความรู้สึกว่าได้เข้าร่วมการต่อสู้ของผู้นำด้านอุดมการณ์ทางการเมืองอย่างแท้จริง เป็นคนรุ่นใหม่ที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้อย่างเช่นที่นายเจน บ้านท้ายโนด เล่าว่า “ตอนที่คุณ ช. มาลง อาจารย์อนันต์ (ของพรรคประชาธิปไตย) เป็นคนเก่าแก่ที่ตามไม่ทันคนรุ่นใหม่ตามความคิดของคนทั่วไป ชาวบ้านจึงมีความคิดเปลี่ยนแปลงเพราะถือว่าคนยุคก่อนเดินตามหลังคนยุคนี้” (นายเจน บ้านท้ายโนด)

การใช้หน้าตาและชื่อเสียงเป็นหลักประกันในทางสังคมและหมู่ญาติเพื่อผลทางการเมือง

ปรากฏการณ์นี้ได้เกิดขึ้นในหลายพื้นที่ในเขตลุ่มน้ำปากพนัง เป็นเรื่องของการใช้หน้าตาและชื่อเสียงในทางสังคมและในหมู่เครือญาติในชนบทเพื่อที่จะเป็นหลักประกันแก่บุคคลที่ 3 ที่ลงสมัครรับเลือกตั้ง ส.ส. ทั้งๆที่ไม่ได้มีความรู้จักกันเป็นการส่วนตัว ลักษณะของปรากฏการณ์ดังกล่าว กลายเป็นสาเหตุหนึ่งของการเกิด “หัวคะแนนตามธรรมชาติ” และจากการศึกษาพบว่า มีบุคคลมากมายในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังที่มีพฤติกรรมในลักษณะดังกล่าว อย่างเช่น กรณีของนายจัด บ้านไทรหัวม้า คุณลุงวัย 62 แห่งหมู่บ้านไทรหัวม้าที่กล้าเอาตัวเองเป็นหลักประกันให้แก่ นาย ช. นาย ว. นาย ส. และนาย อ. หรือจะเป็นกรณีของนายนัด เขียรเขา สารวัตรกำนัน (กำนันกาจ เขียรเขา-พี่ชาย) ตำบลเขียรเขา อำเภอเฉลิมพระเกียรติ (แต่ก่อนอยู่ในพื้นที่ของอำเภอเขียรใหญ่) และเป็นลูกชายของนายสุด เขียรเขา ศิลปินเพลงบอกผู้มีชื่อเสียง ที่ได้ให้การสนับสนุนทางการเมืองแก่นาย ช. มาโดยตลอดไม่ว่า นาย ช. จะย้ายพรรคไปสังกัดพรรคการเมืองใดก็ตาม ส่วนกรณีของนายวัน เขียรใหญ่ นักธุรกิจในท้องถิ่นชาวไทยเชื้อสายจีนที่มีภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่อำเภอเขียรใหญ่นั้นได้ให้การสนับสนุนนาย ช. และปัจจุบันได้มาร่วมทำงานการเมืองกับนาย อ. กรณีของนายเจน บ้านท้ายโนด คุณลุงแห่งหมู่บ้านท้ายโนด อำเภอหัวไทร อดีตสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์ ที่ให้การช่วยเหลืออย่างเต็มกำลังความสามารถแก่นาย ช. ทั้งในช่วงก่อนและหลังจากที่เข้าสังกัดพรรคประชาธิปไตยแล้ว ซึ่งเป็นเพราะมีประสบการณ์ร่วมกันในอดีตมาก่อนเป็นสำคัญ สำหรับกรณีของนายพัน บ้านไสหมาก ประธานสภาตำบลไสหมาก อำเภอเขียรใหญ่ ซึ่งเป็นคนบ้านเดียวกันกับนาย ส. แต่กลับมาให้การสนับสนุนอย่างเต็มที่แก่พรรคประชาธิปไตย แทนไม่ว่าทางพรรคจะส่งใครลงสมัครรับเลือกตั้งก็ตาม เช่นเดียวกับกรณีของนายตั้ง เขียรใหญ่

ชาวบ้านในอำเภอเชียรใหญ่และนายฉอด ห้วยแหง ชาวบ้านในอำเภอชะอวด สองผู้ฝึกฝนพรรคประชาธิปไตยโดยไม่แยแสว่าผู้สมัครรับเลือกตั้งของพรรคจะเป็นใครและกรณีของนายคิดเชียรใหญ่ อดีตสมาชิกสภาจังหวัดนครศรีธรรมราช ที่ให้การสนับสนุนนาย ช. จนกลายเป็นคนสนิทชิดเชื้อในที่สุด

ในการศึกษานี้ พบว่าในกรณีของนายจัด บ้านไทรห้วม้า เป็นตัวอย่างที่ดีที่สะท้อนให้เห็นถึงปรากฏการณ์ดังกล่าว ผู้อาวุโสท่านนี้มีความกล้าและมีความเชื่อมั่นที่จะเอาตัวเองเป็นหลักประกันเพื่อค้นหาเสียงในหมู่ญาติพี่น้องเพื่อนฝูงร่วมหมู่บ้านและในหมู่บ้านห่างไกลให้กับผู้สมัครรับเลือกตั้งหลายครั้งหลายหนและมีประสบการณ์เชี่ยวชาญมาก แต่ด้วยวัยที่ชราภาพแล้วจึงอยากจะมอบหมายหน้าที่ให้กับคนรุ่นใหม่ต่อไป นายจัด บ้านไทรห้วม้า มีส่วนสำคัญในการค้นหาเสียงให้กับผู้สมัคร เท่าที่ย้อนรำลึกได้ทำให้ทราบว่านายจัดเคยค้นหาเสียงให้แก่ นาย ช. (รวมทั้งลูกทีมอีก 2 คนคือ นาย ว. และนาย ส.) และเคยหาเสียงให้กับนาย อ. ชะอวด ในการช่วยเหลือนั้นเป็นสมัยที่ทั้งสามคนนี้ (นาย ช.-นาย ว.-นาย ส.) ยังไม่เข้าสังกัดพรรคประชาธิปไตย และยังไม่ได้แข่งขันกับนาย อ. ที่ลงในนามพรรคประชาธิปไตย (ปชป.) แต่เมื่อครั้งที่นาย อ. ลงสมัครรับเลือกตั้งในนาม ปชป. และต้องแข่งกับทีมของนาย ช. นายจัด บ้านไทรห้วม้าก็เปลี่ยนมาให้การสนับสนุนนาย อ. แทนและเมื่อนาย ช. นาย อ. และนาย ว. รวมเป็นทีมเดียวกันโดยใส่เสื้อของพรรค ปชป. แล้ว นายจัด บ้านไทรห้วม้า ก็ค้นหาเสียงให้ทั้งสามคน โดยเน้นหาเสียงให้กับนาย อ. เป็นหลัก

เงื่อนไข : การยอมเป็นหัวคะแนนตามธรรมชาติ

จากการศึกษาพบว่าเหตุที่ชาวบ้านในลุ่มน้ำปากพนังยินดีที่จะเข้าร่วมทำงานการเมืองกับผู้สมัครหรือหัวคะแนนของผู้สมัครโดยยอมเอาชื่อเสียงและหน้าตาของตัวเองเท่าที่ผู้สมัครหรือหัวคะแนนให้ความสำคัญหรือเห็นคุณค่าไปเป็นหลักประกันในการหาคะแนนเสียงสนับสนุนในหมู่ญาติพี่น้องหรือเพื่อนฝูงนั้น มีเงื่อนไขทางสังคมและวัฒนธรรม กล่าวคือ เป็นความสัมพันธ์ที่อยู่บนความสัมพันธ์ทางเครือญาติที่ทับซ้อนกันหลายชั้น อย่างเช่น กรณีของนายจัด บ้านไทรห้วม้า กับนาย ช. และนาย อ. แต่หากเป็นกรณีของนายเจน บ้านท้ายโนดกับนาย ช. จะพบว่าเป็นกลุ่มคนที่มีอุดมการณ์และแนวทางการต่อสู้เหมือนกันเพราะเคยร่วมทำงานการเมืองในปากันมาก่อน

กล่าวเฉพาะกรณีของนายจัด บ้านไทรห้วม้านั้น จะพบเงื่อนไขทางสังคมและวัฒนธรรม ดังต่อไปนี้

1) ในกรณีของนาย ช. นั้น นายจัด บ้านไทรห้วม้า ไม่ได้รู้จักเป็นการส่วนตัว เพียงแต่เคยได้ยินชื่อเสียงมาบ้างและไม่ได้ร่วมอุดมการณ์พรรคคอมมิวนิสต์เหมือนอย่างกรณีของนายเจน บ้านท้ายโนด อำเภอหัวไทรหรือแม้แต่ นายสิง บ้านทุ่งโชน อดีตสมาชิกสภาจังหวัดนครศรีธรรมราชซึ่งตั้งบ้านเรือนอยู่ในพื้นที่เคลื่อนไหวของพรรคคอมมิวนิสต์ แต่นายจัด บ้านไทรห้วม้า

ให้ความไว้วางใจนาย ช. เพราะว่ามีหลานชายคือ นายพ่วง ห้วยแหง อดีตตำรวจตระเวนชายแดน (ซึ่งปัจจุบันมีอาชีพค้าขายอิสระโดยส่งสินค้าเกษตรไปขายตามตลาดนัดและได้หันไปร่วมทำงานการเมืองกับนาย อ. ภายหลังจากแยกตัวมาจากนาย ช.) พามาหานายจัต บ้านไทรหัวม้า ถึงที่บ้านและแนะนำให้รู้จักเพื่อให้ นายจัต บ้านไทรหัวม้า ช่วยหาเสียงในหมู่บ้านและในหมู่บ้านที่พี่น้องเพื่อนฝูงที่รู้จักในหมู่บ้านอื่นให้ด้วย

กรณีที่นายจัต บ้านไทรหัวม้า ไม่ได้เป็นคนเข้าร่วมอุดมการณ์เดียวกับนาย ช. เป็นเพราะว่า“ในพื้นที่บ้านไทรหัวม้า ไม่มีปัญหาเรื่องความรุนแรงที่เกี่ยวข้องกับพรรคคอมมิวนิสต์ในยุคอดีตและไม่ได้คิดอะไรเกี่ยวกับเรื่องนี้เพราะไม่รู้เรื่องและชาวบ้านในหมู่บ้านก็ไม่เคยมีประสบการณ์ร่วมกัน” (นายจัต บ้านไทรหัวม้า)

ในกรณีที่ให้การช่วยเหลือนาย อ. นั้น แม้นายพ่วง ห้วยแหง จะเป็นคนกลางพามาแนะนำที่บ้านเหมือนเมื่อครั้งนาย ช. แต่ส่วนตัวแล้ว นายจัต บ้านไทรหัวม้า ยังจำได้ว่าตัวเองและนายอ. มีความเป็นญาติในครั้งบรรพบุรุษเมื่อครั้งที่ยังตั้งถิ่นฐานอยู่ที่ตำบลเครื่องด้ายกัน (ตำบลหนึ่งในพื้นที่ป่าพรุในอำเภอชะอวด) โดยมีบ้านพ่อแม่อยู่ติดกันและในครั้งแรกที่พบปะกันได้มีการพื้นความจำกันเล็กน้อยเพราะนายจัต บ้านไทรหัวม้า กับนาย อ. ไม่ได้เจอกันมานานแล้ว แต่นายจัต บ้านไทรหัวม้า จำนาย อ. ได้เพราะเคยเห็นเมื่อครั้งที่นาย อ. ยังเป็นเด็กและทราบข่าวว่านาย อ. ออกจากบ้านไปเรียนหนังสืออยู่เป็นเวลานานและมาเจอกันอีกครั้งเมื่อนาย อ. มาลงสมัครรับเลือกตั้งเป็น ส.ส. ในนามพรรคประชาธิปัตย์ โดยมีคู่แข่งคนสำคัญในครั้งนั้นคือ อดีต 3 ส.ส. หมู่ ประกอบด้วย นาย ช. นาย ว. และนาย ส.

“ผมเองก็มีศักดิ์เป็นญาติผู้ใหญ่ของนายพ่วง ห้วยแหง คนที่พาคุณ อ. มาหาเสียงและก็เป็นญาติกับคุณ อ. ด้วย เป็นญาติกันเมื่อครั้งบรรพบุรุษ เรามีบรรพบุรุษที่ควนเครื่องด้ายกัน บ้านพ่อแม่ของเราอยู่ติดกันเลย เห็นกันมาตั้งแต่เค้ายังเด็ก ๆ รู้ว่าพอโตขึ้นมาเค้าก็ไปเรียนหนังสือที่อื่นอยู่นาน เลยไม่ได้เจอกันพักใหญ่ ดีใจมากตอนที่เค้ามาลงสมัคร ส.ส. และรู้สึกเสียใจมากตอนที่สอบตกไปครั้งหนึ่งหลังจากสอบได้ในหนแรก ผมจะช่วยเดินหาเสียงเต็มที่ทุกครั้งที่เค้าลงสมัคร” (นายจัต บ้านไทรหัวม้า)

กล่าวได้ว่าในกรณีของนาย อ. นั้น นายจัต บ้านไทรหัวม้า ยินดีที่จะเดินหาเสียงให้มากกว่านาย ช. และลูกทีมหลายเท่าเพราะว่านายจัต บ้านไทรหัวม้า เป็นญาติผู้ใหญ่ของนายพ่วง ห้วยแหง ผู้ที่มีศักดิ์เป็นหลาน ยิ่งกว่านั้น นายจัต บ้านไทรหัวม้า ยังมีบรรพบุรุษที่เคยอาศัยอยู่ใกล้กับบ้านของบรรพบุรุษของนาย อ. ที่ตำบลเครื่อง และเคยพึ่งพาอาศัยกันจนเรียกได้ว่าเป็นญาติกันมาก่อน

อย่างไรก็ดี การที่นายจัต บ้านไทรหัวม้า กล้าที่จะใช้ตัวเองเป็น “หลักประกัน” ให้แก่ตัวผู้สมัครรับเลือกตั้ง ส.ส. ก็ไม่ได้หมายความว่านายจัต บ้านไทรหัวม้า จะไม่รู้ตัวว่าได้นำพาตัวเองเข้าไปเกี่ยวข้องกับการทำงานการเมืองที่อาจจะมีผลกระทบโดยตรงต่อชีวิตที่เป็นอยู่ แต่เป็นเพราะคิดว่าการเลือกตั้งเป็นสิ่งที่ดี และการเลือก ส.ส. เป็นการเลือกผู้นำระดับประเทศ แต่ในเมื่อ

คนที่รับสมัครเลือกตั้ง ส.ส. ไม่เป็นที่รู้จักมักคุ้นกันเป็นการส่วนตัว แต่ต้องมาเป็นผู้นำคนอื่นแล้ว ก็ต้องสืบสาวประวัติกันอย่างละเอียดพอสมควร จึงจำเป็นต้องมีคนรู้จักมักคุ้นหรือญาติพี่น้องที่เป็นที่ไว้วางใจได้มาช่วยยืนยัน แต่จะเป็นการดีที่สุดหากคนที่น่าไว้วางใจในหมู่ญาติกันเอง อย่างเช่น นายพ่วง ห้วยแหง อดีตตำรวจตระเวนชายแดน นำผู้สมัครมาช่วยยืนยันกันถึงที่บ้านเพื่อจะได้เห็นตัวและเพื่อนบ้านใกล้เคียงจะได้ทำความรู้จักไปด้วยพร้อมๆกัน

ในส่วนของผู้สมัครอย่างเช่นนาย ข. และนาย อ. ก็ต้องเช็คศักยภาพของ “คนกลาง” อย่างเช่น นายพ่วง ห้วยแหงให้แน่นอนด้วยว่ามีความเหมาะสมที่จะเป็นคนกลางได้ดีเพียงใด โดยอาจจะใช้เกณฑ์ครอบคลุมหลายเรื่องอย่างเช่นว่าเป็นคนที่น่าไว้วางใจในหมู่ญาติพี่น้องเพียงใด มีญาติพี่น้องมากน้อยเพียงใด และมีญาติพี่น้องเพื่อนฝูงที่ช่วยเหลือกันได้หรืออ้างอิงกันได้ในพื้นที่ใดบ้าง

หรือแม้เมื่อครั้งที่นายพ่วง ห้วยแหงงดให้การช่วยเหลือแก่นาย ข. แล้วหันมาให้การช่วยเหลือแก่นาย อ. แทนเท่ากับว่าทุกคนได้เปิดตัวเป็นคู่แข่งกับนาย ข. และลูกทีม แต่ในด้านนายจัด บ้านไทรห้วยม้า ก็ยังให้การช่วยเหลือแก่นายพ่วง ห้วยแหงเหมือนเดิมไม่เปลี่ยนแปลง เพราะนายจัด บ้านไทรห้วยม้าถือว่าตัวเอง“ทำงานการเมืองกับเครือข่ายที่ไว้วางใจกัน” แม้ผลลัพธ์ที่ได้จะเกิดกันเฉพาะตัวผู้สมัครที่อาจจะเป็นญาติกันห่างๆหรือไม่ได้มีความเป็นญาติกันแม้แต่

น้อย

โดยส่วนตัวแล้ว นายจัด บ้านไทรห้วยม้า เป็นคนอ่อนน้อมถ่อมตัวและมักจะพูดอยู่เสมอว่าแม้จะได้พูดคุยกันได้ทุกเรื่องกับผู้สมัครหรืออดีต ส.ส. ที่มาลงสมัคร แต่ก็มักจะพูดออกตัวว่า “ผมรู้เรื่องมั่ง ไม่รู้เรื่องมั่ง” แต่ก็ตระหนักดีว่าฝ่ายผู้สมัครนั้นต้องการเห็นแต่ผลลัพธ์ที่จะทำให้นตนเองได้รับคะแนนเสียงเป็นพอ แต่ลึกๆแล้ว นายจัด บ้านไทรห้วยม้า มีวิธีคิดต่อคนที่จะเป็นผู้นำในแบบฉบับของตัวเองหรืออย่างของคนในหมู่บ้านไทรห้วยม้าอยู่เหมือนกันกล่าวคือนายจัด บ้านไทรห้วยม้า มีความต้องการที่จะแสวงหา “ผู้นำที่ดี” โดยจะบอกว่าจะหาคนที่ดีที่สุด ซึ่งจะต้องพิจารณากันอย่างละเอียดว่ามีนิสัยใจคออย่างไรบ้าง มีความประพฤติอยู่แนวทางของธรรมะหรือไม่ และถึงขั้นที่จะประเมินด้วยว่าผู้สมัครคนนั้นมีคุณค่าพอที่จะ“ปั้นให้เป็นผู้นำ”หรือมีความสามารถพอที่จะนำพาคนอื่นได้หรือไม่ แต่ทุกครั้งก็มักจะไม่มีข้อมูลเหล่านี้อย่างเพียงพอหรือแทบทั้งหมด ดังนั้นตัวผู้สมัคร ตัวนายพ่วง ห้วยแหงและนายจัด บ้านไทรห้วยม้าจึงมีวิธีการเดียวที่คิดว่าง่ายที่สุดและรวดเร็วที่สุดในการทำให้อะไรที่ต้องการบรรลุผลคือ ผู้สมัครเดินทางมาพบนายจัด บ้านไทรห้วยม้าด้วยตัวเอง โดยมีคนกลางมายืนยันและรับประกันอีกทอดหนึ่งนั่นก็คือนายพ่วง ห้วยแหง จากนั้นก็จะหน้าทีของนายจัด บ้านไทรห้วยม้าเองที่จะดำเนินการต่อไป

“ในกรณีที่คุณ ข. ไม่ใช่ชาวชะอวด ผมไม่ได้รู้จักคุณ ข. เป็นการส่วนตัวมาก่อนเลย เพราะมีคนมาแนะนำเลยได้รู้จักกัน แต่เคยได้ยินชื่อเสียงมาก่อนตั้งแต่ประมาณปี 2518-2519 ประมาณนั้น ก็คิดว่าอย่างไรเสียก็เป็นคนอยู่ไม่ไกลจากอำเภอชะอวด เราสามารถไปมาหาสู่กันได้สะดวก และจะได้มาพบปะชาวบ้านได้บ้าง ความใกล้ชิดมันมีได้และสามารถสร้างได้มากและที่

เราให้ความสำคัญมากก็คือควรจะเป็นคนละแวกเดียวกันกับเรา จะได้มีความใกล้ชิดกันมากเมื่อมีปัญหาจะได้ช่วยกันแก้ไข ส่วนคุณ ว. และคุณ ส. ก็เคยมาหาผมถึงที่บ้าน มาพบปะและขอร้องให้ช่วยเดินหาเสียงให้ด้วย ก็ต้องช่วยตามคำขออีกนั่นแหละ" (นายจัด บ้านไทรหัวม้า)

"ในกรณีของนาย อ. นี่ผมว่าดีนะครับ เหตุที่ดีมันคืออย่างนี้ครับคือคุณ อ. เป็นคนชะวอดแต่ตั้งแต่เดิมเป็นคนบ้านเดียวกับเรา การเป็นคนชะวอดด้วยกันคงจะเข้าใจปัญหาของชาวบ้านได้ดีกว่าคนมาจากที่อื่น มันทำให้เกิดความรู้สึกว่าเป็นคนใกล้ชิด ไม่มีความห่างเหินกัน มันดีครับ การได้คนบ้านเราเป็นผู้แทน ถึงยังงี้ก็จะได้กลับมาพัฒนาหมู่บ้านให้มากขึ้น" (นายจัด บ้านไทรหัวม้า)

มีข้อสังเกตประการหนึ่งว่า นายจัด บ้านไทรหัวม้า ไม่ใช่เป็นหัวคะแนนที่จะทำงานร่วมกับผู้สมัครอย่างเป็นทางการ แต่เป็นเพียงหัวคะแนนตามธรรมชาติผู้หนึ่งเท่านั้นที่คอยช่วยเหลือผู้สมัครรับเลือกตั้งตามลำพังและตามความสามารถเท่าที่เร็วแรงและสติปัญญาจะทำให้ได้ หากเปรียบเทียบในเรื่องความรู้ความเข้าใจในด้านอุดมการณ์ทางการเมือง คิดว่าคงจะมีความเข้มข้นน้อยกว่านายเจน ผู้อาวุโสแห่งบ้านท้ายโนด อำเภอบางไทรที่เป็นผู้ร่วมอุดมการณ์เดียวกับนาย ช. หรือหากจะเปรียบเทียบกับความมีชื่อเสียงในท้องถิ่นในวงกว้างแล้ว นายจัด บ้านไทรหัวม้า ยังเป็นรองนายนัด เขียวเขา ลูกชายของศิลปินเพลงบอกที่คอยให้การช่วยเหลือนาย ส. และนาย ช. มาตลอดอยู่หลายเท่า

กระบวนการการสร้างระบบหัวคะแนนตามธรรมชาติ

การถูกดึงเข้าสู่อการเมืองอย่างเข้มข้นทุกครั้งที่มีการเลือกตั้ง ทำให้ผู้อาวุโสในลุ่มน้ำปากพนังหลายท่านต้องกลายเป็น "หัวคะแนนตามธรรมชาติ" หลายครั้งหลายหนด้วยกันหรือบางคนอาจจะกระทำได้ต่อเนื่องจนเป็นเรื่องปกติ ทำให้หัวคะแนนที่ต้องเอาตัวเองเป็นหลักประกันทุกครั้งนั้นต้องพยายามสร้างสรรค์กลวิธีในการเรียกคะแนนหรือลือคะแนนจากญาติสนิทมิตรสหาย และในหลายครั้งอาจจะต้องร่วมหารื้อกันกับหัวคะแนนอย่างเป็นทางการหรือตัวผู้สมัคร

ในกรณีของนายจัด บ้านไทรหัวม้า มีความคิดที่เมื่อต้องการให้ช่วยเหลือใครแล้วก็จะช่วยเหลืออย่างเต็มที่ แม้จะรู้หรือไม่ว่าจะต้องเผชิญปัญหาอะไรเบื้องหน้าก็ตาม นายจัด บ้านไทรหัวม้าทำหน้าที่เป็น "หัวคะแนนตามธรรมชาติ" โดยที่ไม่ได้รับผลตอบแทนเหมือนอย่างเช่นผู้สมัครที่จะได้เป็น ส.ส. แต่ตัวเองก็ยังเป็นชาวบ้านในหมู่บ้านไทรหัวม้าตามปกติ แถมยังต้องนำเอาบารมีและชื่อเสียงส่วนตัวที่เคยสั่งสมไว้ออกมาใช้เพื่อคนอื่นอยู่เป็นระยะ ซึ่งอาจจะต้องเผชิญหน้ากับแรงเสียดทานจากบุคคลอื่นหรือกลุ่มอื่นที่ทำหน้าที่เป็นหัวคะแนนให้แก่ผู้สมัครคนอื่นอยู่เหมือนกัน

ในการช่วยหาเสียงนั้น นายจัด บ้านไทรหัวม้า คิดแต่เพียงว่าเป็นการช่วยเหลือตามคำขอของหลานชายตัวเองคือนายพ่วง ห้วยแหงมากกว่าที่จะเป็นการช่วยตามคำขอของผู้สมัครรับ

เลือกตั้ง ถือว่าเป็นการช่วยเหลือญาติพี่น้องเพื่อไม่ให้ผิดหวัง และมีความเชื่อมั่นในตัวของนาย พ่วง ห้วยแหง ว่าต้องคัดเลือกผู้สมัครที่จะช่วยแล้วจะต้องเป็นคนดีพอสมควรและเป็นคนที่น่า ไว้วางใจให้เป็นผู้ทำได้เช่นกัน

ด้านหนึ่งนายจัด บ้านไทรห้วยม้ามีนายพ่วง ห้วยแหงเป็นผู้รับประกัน แต่ในอีกด้าน หนึ่งนั้น นายจัด บ้านไทรห้วยม้า ต้องเอาตัวเองเป็นหลักประกันความดีและความน่าไว้วางใจ ในการเป็นผู้นำของผู้สมัครต่อสายตาของญาติพี่น้องที่นายจัด บ้านไทรห้วยม้า ไปขอคะแนนเสียงทั้ง ที่อยู่ในหมู่บ้านเดียวกันและในต่างหมู่บ้าน ดังกรณีที่นายจัด บ้านไทรห้วยม้า บรรยายให้ฟังว่า

“(การเดินหาเสียงในหมู่บ้านเครือญาติ)...เราก็ให้ข้อมูลกับเค้า เวลาเราไปหาด้วยนี่ครับ เราต้องชี้แจงและอธิบายกันอยู่นานเหมือนกันกว่าที่จะทำให้เค้าเสียงอ่อนยอมเราได้ แต่เรื่องให้ ยอมกันง่าย ๆ นั้นมันเกิดขึ้นไม่ใช่ง่าย ต้องอาศัยความเป็นผู้ใหญ่ที่น่าเชื่อถือที่เราได้อยู่กับพ่อแม่พี่ น้องของเค้าช่วยอีกทางหนึ่งด้วย จึงจะขอแล้วได้ตามที่ต้องการง่าย ๆ ก็คือว่าผมต้องเอาตัวผมไป เป็นหลักประกันคนที่ผมเดินหาเสียงให้ด้วย ก็ต้องลงทุนกันขนาดนี้จึงได้-- (คะแนนเสียง) ครับ” (นายจัด บ้านไทรห้วยม้า)

ในกรณีที่ญาติพี่น้องในหมู่บ้านเดียวกัน นายจัด บ้านไทรห้วยม้า จะต้องทุ่มเทอย่าง มากในการอธิบายชี้แจงเกี่ยวกับตัวผู้สมัครและเล่าเรื่องราวต่าง ๆ ให้ฟังและต้องเอาหน้าตาชื่อ เสียงและความยอมรับที่มีอยู่ปากหน้าไปขอคะแนนเสียงให้แก่ผู้สมัครหรือไม่ก็จะชักชวนให้เพื่อน บ้านไปฟังการปราศรัยหาเสียงของผู้สมัคร

ในกรณีที่เป็นคนต่างหมู่บ้าน นายจัด บ้านไทรห้วยม้า ก็มักจะใช้รูปแบบและวิธีการเดียว กันและอาจจะร่วมมือกับญาติหรือเพื่อนฝูงที่สนิทกันเพื่อร่วมกันคิดหาทางแก้ไขปัญหาในการ เจาะฐานเสียงในบางพื้นที่ ในกรณีที่ต้องไปขอคะแนนเสียงจากคนที่เต็มใจและนิยมชมชอบตัวผู้ สมัครเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว นายจัด บ้านไทรห้วยม้า ก็ใช้เวลาชักชวนไม่นานนัก แต่หากเป็นคนที่ยังไม่ เต็มใจก็ต้องใช้เวลาพูดคุยมากเป็นพิเศษและต้องทิ้งช่วงเวลาลักษณะนี้เพื่อตรวจสอบดูว่าคนๆ นั้น มีท่าทีหันมาให้การสนับสนุนหรือนิยมชมชอบตัวผู้สมัครบ้างหรือเปล่า

ในการหาเสียง นายจัด บ้านไทรห้วยม้า จะเริ่มต้นจากแวดวงญาติสนิทมิตรสหายทั้งที่ เป็นคนในหมู่บ้านเดียวกันและที่ไปตั้งถิ่นฐานที่อื่น ซึ่งเป็นเขตเลือกตั้งเดียวกัน นายจัด บ้านไทร ห้วยม้าเล่าให้ฟังว่า “ผมต้องเดินหาเสียงให้แก่ผู้สมัคร ตั้งแต่อำเภอชะอวด อำเภอเชียรใหญ่ ไปจน กระทั่งถึงอำเภอร่อนพิบูลย์เพราะมีญาติที่กระจัดกระจายอยู่ทั่วทั้งสามอำเภอรวมกันแล้วต้องไป ประมาณสี่สิบแห่ง” (นายจัด บ้านไทรห้วยม้า) เวลาไปหาเสียง ก็มักจะไปที่สถานที่ที่เป็นศูนย์รวม ของชาวบ้านด้วย อย่างเช่น ร้านกาแฟหรือวัด เป็นต้น และมักจะชูประเด็นในการหาเสียง เองอย่างกรณีหาเสียงให้นาย อ. ที่เป็นคนชะอวดด้วยกัน ก็จะชูประเด็นว่า “เป็นคนชะอวดซึ่งถือ ว่าเป็นคนบ้านเดียวกันหรือเป็นญาติพี่น้องกันเพื่อช่วยแก้ปัญหาและขอคะแนนเสียง” (นายจัด บ้านไทรห้วยม้า) และทำให้คนเข้าใจกันได้ง่ายว่าลงคะแนนให้กับผู้สมัครที่เป็นญาติพี่น้องของตัวเอง จะได้มีคนที่บ้านชะอวดสามารถพึ่งพาอาศัยกันได้ต่อไป

แม้ว่าวัยจะร่วงโรยไปมาก แต่หวัะแนนตามธรรมชาติที่มีความอาวุโสทางวัยวุฒิสูง อย่างเช่นนายจืด บ้านไทรหัวม้าหรือแม่แต่นายเจน บ้านท้ายโนด ก็ยังอดภูมิใจไม่ได้ที่ได้ร่วมในการปั้นผู้นำทางการเมืองและพร้อมที่จะช่วยฝึกคนรุ่นใหม่ให้ทำหน้าที่ทางการเมืองในลักษณะดังกล่าวต่อไป

“การเดินหาเสียงนี้ครับ คงต้องร่วมกันคิดกันแก้ไขปัญหาดตามสถานการณ์ก็มีเรื่องมากมายที่ต้องคิด ที่มงานที่อยู่กันแบบไม่เป็นทางการอย่างผมนี้ต้องช่วยกันคิดแทนคนลงสมัครด้วย แต่ก็เหนื่อยครับ ต่อไปคงต้องให้เด็กรุ่นน้องๆ ลูกๆ หลานๆ ทำต่อกันบ้างเพราะรู้สึกว่ามันตัวเองแก่แล้ว โดยจะบอกวิธีและเทคนิคในการหาเสียงให้” (นายเจน บ้านท้ายโนด)

การตระหนักถึงพลังทางการเมืองในการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง

ปรากฏการณ์นี้ เป็นเรื่องของประชาชนในพื้นที่ที่มีความรู้สึกที่ว่าตัวเองแต่ละคนมีส่วนในการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองทั้งในส่วนของผู้สมัครรับเลือกตั้ง พรรคการเมืองและการเมืองระดับชาติในการกำหนดตัวผู้นำรัฐบาลที่เป็นที่ชื่นชอบของคนภาคใต้ โดยตระหนักว่าจะต้องรวมพลังกันสร้างอำนาจทางการเมืองเพื่อกดดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเขตเลือกตั้งเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในการเลือกตั้งปี พ.ศ. 2538 ที่มีการปรับเปลี่ยนตัวผู้สมัครอันเป็นผลพวงจากการรวมตัวกันระหว่างนาย ช. และนาย ว. (จากพรรคพลังธรรมที่มีพล.ต.จำลอง ศรีเมืองเป็นหัวหน้าพรรค) และนาย อ. (พรรคประชาธิปัตย์เดิม) มีผลทำให้เขตเลือกตั้งนี้ตกเป็นของพรรคประชาธิปัตย์ในที่สุด

ก่อนหน้านี้ ทั้งสามคนนี้เคยขับเคี่ยวกันอย่างดุเดือด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการเลือกตั้งปี 2535/1 และในปี 2535/2 สำหรับในการเลือกตั้งปี 2535/1 นั้นเป็นช่วงที่เกิดการปลุกกระแสชวนพีเวอร์ขึ้นแล้ว แต่ผลการเลือกตั้งในเขตเลือกตั้งลุ่มน้ำปากพนังนั้น ผู้สมัครของพรรคประชาธิปัตย์ได้รับเลือกมาสองที่นั่งคือนาย ณ. กับนาย อ. และอีกหนึ่งที่นั่งตกเป็นของนาย ช. ซึ่งขณะนั้นสังกัดพรรคเอกภาพ ส่วนในการเลือกตั้งครั้งต่อมาในปี 2535/2 กระแสชวนพีเวอร์ได้โหมโรงหนักขึ้นอีก ผลการเลือกตั้ง พรรคประชาธิปัตย์กวาดที่นั่งในเขตเลือกตั้งภาคใต้ตอนบนได้หมด ยกเว้นในเขตเลือกตั้งที่ 3 ของจังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งทั้งสามที่นั่งตกเป็นของพรรคพลังธรรม ประกอบด้วยนาย ช. นาย ว. และนาย ส. (ซึ่งทั้งสามคนนี้อย่ามาจากพรรคเอกภาพ) เพราะความนิยมในตัวผู้สมัครทั้งสาม ประกอบกับกระแสมหาจำลองภายหลังเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ

เงื่อนไข : การเกิดรูปการณ์จิตสำนึกทางการเมือง

ปรากฏการณ์ทางการเมืองในลุ่มน้ำปากพนัง ที่ประชาชนหันมาสนับสนุนพรรคประชาธิปัตย์อย่างท่วมท้นหลังจากที่เคยสนับสนุนพรรคพลังธรรมแบบยกทิมมาแล้วนั้นเกิดจากการ

บรรจบกันอย่างพอดีพอดีระหว่างความนิยมของประชาชนที่มีต่อตัวผู้สมัครที่มีการจัดทีมกันใหม่ ประกอบด้วยนาย ช. นาย อ. และนาย ว. โดยที่นาย ช. และนาย ว. เคยสังกัดพรรคพลังธรรม ส่วนนาย อ. สังกัดพรรคประชาธิปไตยมาโดยตลอด

การบรรจบกันพอดีพอดีเช่นนี้ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะพลังผลักดันจากกระแสประชาชนในพื้นที่ ดังเช่นที่นายสิง บ้านทุ่งโชนซึ่งให้การสนับสนุนและคอยรายงานกระแสประชาชนในพื้นที่ให้แก่ นาย ช. มาโดยตลอดกล่าวว่า “ตอนแรกวิเคราะห์กันว่า นาย ช. ไม่ได้รับเลือก หากยังอยู่พรรคเดิม (พรรคพลังธรรม) เพราะคนชอบนายชวนที่สามารถเป็นหัวหน้าพรรคประชาธิปไตยและพร้อมจะเป็นนายกรัฐมนตรีได้แล้ว อย่างน้อยก็คงจะได้นายกรัฐมนตรีจากการเลือกตั้งที่เป็นคนใต้และนายชวนไม่มีประวัติต่างพร้อย อีกอย่างคนวิเคราะห์กันว่านาย ช. ไม่มีเงิน ชวนเองก็ไม่มีเงินมาสู้กับนาย ช. การให้นาย ช. ลงพรรคประชาธิปไตยก็ไม่ต้องแข่งขันกันอีก หากนาย ช. ลงพรรคอื่นก็ต้องแข่งขันกันหนักหน่อย” (นายสิง บ้านทุ่งโชน)

อีกด้านหนึ่งมีส่วนสัมพันธ์กับความนิยมของประชาชนที่มีต่อพรรคการเมืองคือพรรคประชาธิปไตยหรือตีความได้ว่าประชาชนในพื้นที่ที่เคยขวานรับ “กระแสมหาจำลอง” กลับมาให้การขวานรับ “กระแสชุนายชวนเป็นนายกรัฐมนตรี” ที่เข้าใจกันได้ว่าพรรคประชาธิปไตยสร้างกระแสขึ้นมาเพื่อผลักดันให้นายชวน หลีกภัยเป็นนายกรัฐมนตรี

ในส่วนตัวผู้สมัครรับเลือกตั้งที่ประกอบนาย ช. นาย ว. และนาย อ. นั้น ชาวบ้านได้ติดตามความเคลื่อนไหวทางการเมืองของบุคคลทั้งสามมาโดยตลอดและเห็นว่าแต่ก่อนผู้สมัครเคยเป็นฝ่ายตรงกันข้ามและเคยขัดเควกันอยู่อย่างดุเดือดมาก่อน ทำให้ชาวบ้านลงคะแนนเสียงกันอย่างกระจัดกระจายยังไม่มีพรรคการเมืองใดสามารถกุมคะแนนเสียงได้อย่างเบ็ดเสร็จเพราะชาวบ้านชอบผู้สมัครทั้งสามแต่ในขณะนั้น ยังอยู่กันคนละพรรค

ในความเห็นของนายนัด เขียรเขา ซึ่งได้ให้ความช่วยเหลือแก่ทีมของนาย ส. นาย ช. และนาย ว. มาโดยตลอดจนกระทั่งว่านาย ช. ได้ย้ายเข้ามาสังกัดพรรคประชาธิปไตยและนาย ส. ยังอยู่พรรคพลังธรรมแต่ย้ายไปลงสมัครรับเลือกตั้งที่กรุงเทพมหานคร ให้เหตุผลถึงเรื่องนี้ว่า “คนลงสมัครถูกใจแต่พรรคต้นสังกัดไม่ดี เขาก็ไม่สนใจพรรคการเมืองนั้น แต่จะเลือกคนๆนั้นไม่ว่าจะอยู่พรรคอะไรก็ตาม คนจะเลือกคนดีที่ชาวบ้านไว้วางใจได้ในทางการเมืองเพราะคิดกันว่าไม่ว่าจะเป็นสมาชิกของพรรคใด ก็ยังคงเป็นคนดี” (นายนัด เขียรเขา)

แต่เมื่อผู้สมัครมารวมตัวอยู่ในพรรคเดียวกันแล้วคือพรรคประชาธิปไตย จึงทำให้ชาวบ้านรู้สึกสบายใจขึ้นมาในการที่จะลงคะแนนให้แก่พรรคประชาธิปไตยเพียงพรรคเดียวและผลปรากฏว่าคะแนนของผู้สมัครทั้งสามมีการเปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญมากกล่าวคือแต่เดิม ผู้สมัครที่ได้รับการเลือกตั้งนั้น จะพบว่าแต่ละคนจะได้รับคะแนนเสียงประมาณ 50,000-60,000 เสียงก็ได้รับเลือกตั้งแล้ว แต่เมื่อรวมทีมกันเป็นพรรคประชาธิปไตย ผู้แทนแต่ละคนในทีมใหม่ (นาย ช.-นาย อ.-นาย ว.) ที่ได้รับชัยชนะแบบยกทีม ได้รับคะแนนเสียงสูงกว่าหนึ่งแสนกันทุกคน

นายนัด เขียรเขาอธิบายถึงสาเหตุที่ทำให้ผลการเลือกตั้งครั้งนั้นออกมาในลักษณะดังกล่าวว่า “ส่วนในกรณีของพรรคประชาธิปไตยในการเลือกตั้งครั้งหลังเป็นเพราะคนลงสมัครผู้แทนก็ถูกใจชาวบ้าน ชาวบ้านคิดว่าเป็นคนดี ไว้วางใจได้ พรรคประชาธิปไตยก็ถูกใจชาวบ้าน ชาวบ้านก็ชอบทั้งสองอย่าง จึงสามารถครองใจคนลุ่มน้ำปากพนังได้” (นายนัด เขียรเขา)

ชาวบ้านเห็นการต่อสู้และความจริงใจในการแก้ไขปัญหาของบ้านเมืองของพรรคประชาธิปไตย จึงรู้สึกพึงพอใจในฝีมือและผลงานโดยเฉพาะอย่างยิ่งการวางตัวเป็นคนมีหลักการ ซื่อสัตย์ สุจริตและน่าไว้วางใจของนายชวน หลีกภัย จึงมีความรู้สึกว่า “พรรคประชาธิปไตยดีจริง หัวหน้าพรรคดีจริง พิสูจน์กันได้” (นายนัด เขียรเขา) จึงเกิดกระแสในพื้นที่ที่จะผลักดันให้การสนับสนุนอย่างเต็มที่แก่พรรคประชาธิปไตยในการเลือกตั้งปี 2538 ซึ่งในขณะนั้นมีนายชวน หลีกภัยเป็นหัวหน้าพรรค

ประชาชนมีความเชื่อว่าความซื่อสัตย์สุจริตของนักการเมืองอย่างเช่นนายชวน หลีกภัย เป็นสิ่งที่ดีต่อชาติบ้านเมืองและถึงเวลาแล้วที่ประชาชนในลุ่มน้ำปากพนังจะต้องมารับกระแสพรรคประชาธิปไตย ทั้งนี้ นายนัด เขียรเขา ซึ่งได้ร่วมให้การช่วยเหลือนาย ช. อีกครั้ง ให้ความเห็นว่า “กระแสพรรคประชาธิปไตย มีองค์ประกอบหลายอย่างตั้งแต่เรื่องหัวหน้าพรรคและบรรดาบริวาร ซึ่งหมายถึงผู้แทนคนอื่นในพรรคประชาธิปไตยด้วย คนที่เข้าไปทำงานแล้วก็มีประสิทธิภาพ” (นายนัด เขียรเขา)

กระบวนการตัดสินใจทางการเมืองที่ก้าวหน้ากว้างไกล

ก่อนหน้าการเลือกตั้งในปี พ.ศ. 2538 ประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังก่อกระแสที่จะเลือกกระบบพรรคอีกครั้ง แต่ครั้งนั้นเป็นการเลือกพรรคประชาธิปไตย ประชาชนในลุ่มน้ำปากพนังมีการติดตามข่าวสารกันทุกระยะและเริ่มมีการวิพากษ์วิจารณ์การเมืองในระบุนั้นกันอย่างรุนแรงว่าต้องการจะให้คะแนนเสียงแก่พรรคประชาธิปไตยเพื่อต้องการเห็นการเปลี่ยนแปลงในระดับชาติ นายนัด เขียรเขาเอง ซึ่งอยู่ในฐานะหัวหน้าคณะของทีมงานนาย ช.-นาย ว.-นาย ส. และต้องคอยตรวจสอบกระแสวิพากษ์วิจารณ์ทางการเมืองในพื้นที่เขตเลือกตั้ง ก็ได้รับทราบว่ประชาชนมีการวิพากษ์วิจารณ์และแสดงความคิดเห็นกันโดยทั่วไปว่าจะต้องสนับสนุนพรรคประชาธิปไตย ซึ่งปรากฏว่าทางทีมงาน ช. ได้มีการหาเสียงความคิดเห็นของหัวหน้าคณะกันก่อนที่จะมีการตัดสินใจใส่เสื้อพรรคการเมืองหนึ่งพรรคการเมืองใดลงสมัครรับเลือกตั้ง

“คนลุ่มน้ำปากพนังเห็นพัฒนาการของนักการเมืองในทุกๆจุด สิ่งที่ชาวบ้านได้เห็นว่านักการเมืองได้ทำอะไรไว้บ้าง แล้วจึงนำมาวิพากษ์วิจารณ์กัน อีกทั้งปัจจุบันข่าวสารส่งถึงกันได้ไวและคนลุ่มน้ำปากพนังชอบการปรึกษาหารือกัน....มีการวิพากษ์วิจารณ์กันตลอดเวลา” (นายนัด เขียรเขา)

จากเหตุการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่ากระแสดูความคิดเห็นของประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังมีส่วนทำให้นักการเมืองอย่างเช่น นาย ช. และนาย ว. ย้ายพรรคจากพรรคพลังธรรมไปเป็นพรรคประชาธิปัตย์ในที่สุด

การสร้างสรรคการเมืองระบบพรรค

ความรักความผูกพันต่อพรรคประชาธิปัตย์อย่างเหนียวแน่นนี้ นายพัน บ้านไสหมาก หัวคะแนนคนสำคัญของพรรคประชาธิปัตย์ในย่านอำเภอเชียรใหญ่ เรียกว่าเป็น “การยึดติดกับพรรคประชาธิปัตย์” ซึ่งเป็นความนิยมชมชอบในตัวพรรคการเมืองไปจนถึงตัวผู้นำพรรคคือนายชวน หลีกภัยถึงขั้นที่มีความรู้สึกว่าพรรคประชาธิปัตย์เป็นพรรคการเมืองของคนภาคใต้ก็ได้ หรือมองอีกแง่หนึ่งได้ว่าเป็นความนิยมชมชอบเฉพาะตัวนายชวน หลีกภัยที่สามารถส่งผลครอบคลุมไปถึงองค์ประกอบอื่นๆของพรรคประชาธิปัตย์แทบทั้งหมดได้

ทัศนะของนายพัน บ้านไสหมาก เป็นไปในแนวทางเดียวกันกับความเห็นของนายฉอด ห้วยแหง หัวคะแนนตามธรรมชาติคนสำคัญของพรรคประชาธิปัตย์ในย่านอำเภอชะอวด แต่สำหรับนายฉอดแล้วมองว่าเป็นการไม่ทอดทิ้งกันระหว่างคนใต้กับคนใต้เป็นพื้นฐานสำคัญ ซึ่งนำไปสู่การไม่ทอดทิ้งกันระหว่างชาวบ้านในภาคใต้กับนักการเมืองที่เป็นคนใต้ ดังข้อความที่ว่า “ชาวบ้านไม่เลือกพรรคอื่นเพราะมองไปถึงหัวหน้าพรรคว่าหัวหน้าพรรคนั้นไม่มีความสามารถที่จะเป็นนายกรัฐมนตรีได้ จึงไม่เลือกทีมของพรรคการเมืองนั้น และชาวบ้านแถมนี้มุ่งที่ตัวนายชวนให้ได้เป็นหัวหน้าพรรคก่อนสิ่งอื่นใดเพราะคิดว่านายชวนได้เป็นนายกรัฐมนตรี ก็คงไม่ทอดทิ้งบ้านเราและพวกเราที่ไม่ทอดทิ้งนายชวนเหมือนกัน” (นายฉอด ห้วยแหง)

เงื่อนไข : การเปลี่ยนความนิยมชมชอบเป็นความศรัทธา

ความนิยมชมชอบที่พัฒนาเป็นความรักความผูกพันต่อพรรคประชาธิปัตย์ จนท้ายที่สุดได้กลายเป็นคะแนนเสียงท่วมท้นที่มีให้ต่อพรรคประชาธิปัตย์ดังที่ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนในการเลือกตั้งทั่วไปในช่วงไม่กี่ปีที่ผ่านมา จะพบว่าเป็นผลพวงของ “ความศรัทธา” ของประชาชนต่อพรรคประชาธิปัตย์ ความศรัทธานี้จะมาจากสาเหตุ 3 ประการด้วยกัน สาเหตุประการแรกคือความศรัทธาในหมู่ประชาชนที่ได้ผ่านการพิสูจน์ครั้งแล้วครั้งเล่าว่าไม่มีพรรคการเมืองของนักการเมืองคนใดจะมี “ความจริงใจ” ต่อคนภาคใต้เท่ากับพรรคประชาธิปัตย์อีกแล้ว สาเหตุประการที่สองเป็นความศรัทธาที่เกิดจากตัวนายชวน หลีกภัยและสาเหตุประการที่สาม เป็นความรักชอบพอเป็นการส่วนตัวกับผู้สมัครในนามพรรคประชาธิปัตย์และความมีจิตใจดีงามที่จะช่วยเหลือผู้สมัครรับเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร

ความศรัทธาจากสาเหตุประการแรก อธิบายได้สั้นๆโดยอาศัยคำกล่าวของนายพัน บ้านไสหมาก ที่ว่า “ชาวบ้านเขาไม่เชื่อว่าคนจากที่อื่นจะมาจริงใจกับพวกเขา” และ “คนที่นี่มีนิสัยซื่อสัตย์ ซื่อตรงและจริงใจ จึงต้องการคบกับคนที่จริงใจด้วยกัน” ซึ่งหมายความว่าชาวบ้านอาศัยอุปนิสัยของตัวเองเป็นพื้นฐานที่ว่าซื่อสัตย์ ซื่อตรงและจริงใจเป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจที่จะเลือกผู้สมัครคนใดหรือจะทะเลาะแฉให้กับพรรคการเมืองใด

ความศรัทธาจากสาเหตุประการที่สองเป็นความศรัทธาที่มีต่อนายชวน หลีกภัย โดยที่ชาวบ้านเห็นว่านายชวนเป็นคนอ่อนน้อมถ่อมตน ไม่โอ้อวด เป็นลูกแม่ค้าและคนใต้เหมือนกัน ชาวบ้านคิดว่าอย่างน้อยที่สุดการเป็นคนใต้เหมือนกันก็จะเอาใจใส่คนใต้ด้วยกันไม่มากก็น้อย ถือว่าไม่ทอดทิ้งกันเป็นแน่และที่สำคัญ ชาวบ้านเชื่อมั่นว่านายชวนเป็นคนซื่อสัตย์ ไม่ใช่คนรักคนรวยหรือนักธุรกิจที่จะมีเงินและไม่ซื้อเสียงด้วย

ส่วนความศรัทธาจากสาเหตุประการที่สามเป็นความรักชอบพอเป็นการส่วนตัวกับผู้สมัคร ส.ส. ที่ลงชิงชัยในนามพรรคประชาธิปัตย์และมีความมีจิตใจดีงามของชาวบ้านที่จะช่วยเหลือกิจกรรมทางการเมืองของผู้สมัคร ส.ส. ชาวบ้านอาจจะมีความนิยมชมชอบผู้สมัครแต่ละคนแตกต่างกันไป ในกรณีที่เป็นการเลือกตั้งเขตละ 3 คนหรือแบ่งเขตเรียงเบอร์ที่เรียกกันติดปากว่า “พวงเล็ก” นั้น ชาวบ้านอาจจะนิยมชมชอบผู้สมัคร ส.ส. คนใดคนหนึ่งหรือทั้งทีมหรือต่อพรรคประชาธิปัตย์ ซึ่งสังเกตได้จากเหตุการณ์หลายเหตุการณ์ทั้งก่อนหน้าการเลือกตั้งและหลังการเลือกตั้งไปแล้ว แต่สำหรับนายพัน บ้านไสหมาก ได้หยิบยกเอาเหตุการณ์ก่อนหน้าการเลือกตั้งมาเล่าให้ฟังว่า “พรรคประชาธิปัตย์มีนาย ช. นาย ว. และนาย อ. มาพูดปราศรัย แม้ฝนจะตกหนักมาก คนยืนฟังไม่มีกลับบ้าน คนปราศรัยบนเวทีก็ไม่เหน็ดเหนื่อยจริงๆ จริงใจมาก...” (นายพัน บ้านไสหมาก)

ในกรณีของนายพัน บ้านไสหมากนั้น มีความผูกพันกับพรรคประชาธิปัตย์อย่างแน่นแฟ้นและมีการเล่าขานกันว่านายพัน บ้านไสหมาก ซึ่งมีภูมิลำเนาแห่งเดียวกับนาย ส. (ผู้ที่เคยลงสมัคร ส.ส. ในนามพรรคพลังธรรม แต่สอบตกและได้ย้ายไปลงสมัครที่กรุงเทพ) กลับให้การสนับสนุนและช่วยเหลือพรรคประชาธิปัตย์อย่างเต็มที่โดยไม่เกรงกลัวอิทธิพลอะไรทั้งสิ้นและเคยช่วยเหลือจนทำให้นาย ส. สอบตกมาแล้วนั้น ตัวนายพัน บ้านไสหมากเองจะคอยเฝ้าติดตามกระแสความคิดเห็นทางการเมืองของประชาชนและพรรคการเมืองอื่นหรือผู้ที่สนใจจะลงสมัคร ส.ส. คนอื่นๆ อยู่ตลอดเวลา

“พรรคอื่นอย่ามาลงในเขตนี้ ถึงลงก็ไม่มีใครเลือก คนที่นี่ดูข่าวการเมืองทางทีวีกันมาก แค่อู๋ข่าวโจมตินายชวนทางโทรทัศน์ ผมก็เกลียดคนที่โจมดีแล้ว เกลียดตรงที่ว่าออกมาด่านายชวนทำไม คนดีๆไม่น่าโดนพวกนั้นด่าเลย ผมเห็นใจมากตรงนี้ นายชวนไม่เคยซื้อเสียงเพราะเป็นคนซื่อสัตย์และไม่มีเงิน....” (นายพัน บ้านไสหมาก)

กระบวนการสร้างศรัทธาทางการเมือง

สิ่งที่แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านมีความศรัทธาต่อพรรคประชาธิปัตย์ อาจจะมีหลายรูปแบบ แต่กรณีของนายพัน บ้านไสหมาก อาจจะทำให้เข้าใจได้ดังนี้ ประการแรก นายพัน บ้านไสหมาก อาจจะมีความคิดบางอย่างในการให้การช่วยเหลือพรรคประชาธิปัตย์และสิ่งที่ผ่านมาในอดีตได้พิสูจน์ให้เห็นแล้วว่านายพัน บ้านไสหมากมีความศรัทธาต่อพรรคประชาธิปัตย์อย่างสูง สิ่งแรกสุดที่ยืนยันเรื่องนี้ได้ก็คือ การเอาหน้าตาชื่อเสียงของตัวเองทั้งก่อนหน้าที่จะได้รับเลือกให้เป็นหรือหลังจากที่เป็นประธานสภาตำบลไสหมากแล้วเพื่อมาใช้เป็นหลักประกันในการหาเสียงสนับสนุนให้แก่พรรคประชาธิปัตย์และผู้สมัครในนามพรรคประชาธิปัตย์ที่ไม่ได้รู้จักกันเป็นการส่วนตัวกันมาตั้งแต่แรกแม่แต่เนื่อย อย่างที่สองคือการติดตามประเมินสถานการณ์ทางการเมืองในพื้นที่เลือกตั้งและสถานการณ์ทางการเมืองระดับประเทศเท่าที่จะทราบได้จากสื่อมวลชน ทำให้นายพัน บ้านไสหมากทราบความเคลื่อนไหวทางการเมืองในพื้นที่ได้ทุกระยะและล่าสุด (เดือนพฤศจิกายน 2541) นายพัน บ้านไสหมากพอจะทราบข่าวระแคะระคายมาว่าในการเลือกตั้งครั้งต่อไปนั้น ในพื้นที่เลือกตั้ง (เขต 3 เดิม) นี้ จะมีคู่แข่งสำคัญจากพรรคไทยรักไทยที่มีนายทักษิณ ชินวัตร เป็นหัวหน้าพรรคและได้ประเมินสถานการณ์การเมืองในช่วงเศรษฐกิจซบเซาในปี 2541 ไว้ว่า

“ผมคิดว่าหากพรรคไทยรักไทยส่งผู้สมัครมาลงที่นี่ คงไม่สามารถแทรกที่นั่งของพรรคประชาธิปัตย์ได้เพราะคนแถวนี้ยึดติดกับพรรคประชาธิปัตย์มานานแล้วและเขาต้องการให้นายชวนเป็นนายกรัฐมนตรี ผมไม่กลัวพรรคไทยรักไทย....ถ้าพรรคไทยรักไทยใช้เงินซื้อเสียงก็น่ากลัวเพราะในสภาพเศรษฐกิจกำลังตกต่ำแบบนี้ ชาวบ้านยากจนกันมาก เงินอาจทำให้คนเปลี่ยนความคิดได้เหมือนกัน แต่การจะไปซื้อเสียงแบบตรงๆเหมือนการแจกเงินในภาคอื่นๆก็แย่งความนิยมของพรรคประชาธิปัตย์ไม่ได้ อย่างว่าแต่มาชิงพรรคประชาธิปัตย์เลย บ้านเราไม่มีใครเลือกแน่นอน อย่างมาลงให้เสียเวลาดีกว่า” (นายพัน บ้านไสหมาก)

หรือบางกรณีที่ต้องทำการสนทนากันในทางการเมืองนายพัน บ้านไสหมาก ก็มักจะแสดงความคิดเห็นของตัวเอง พร้อมทั้งชักจูงให้คนในวงสนทนามีความเห็นคล้อยตามไปด้วย และในช่วงที่ผู้ศึกษาลงภาคสนามอยู่นั้น นายพัน บ้านไสหมากบอกว่าตนเองมักจะแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการเมืองไทยในปี 2541 กับเพื่อนบ้านหรือญาติสนิทมิตรสหายว่า “คนที่นี่ ไม่มีใครชอบพล.อ. ช. หัวหน้าพรรคความหวังใหม่เลย ชาวบ้านบอกว่าเป็นคนที่ทำให้เศรษฐกิจพัง ไม่มีใครต่อว่านายชวน หลีกภัยและมีแต่บอกว่านายชวนได้เข้ามาช่วยเหลือไว้ทัน นอกจากพรรคประชาธิปัตย์แล้ว พรรคอื่นอย่ามาลงในเขตนี้ ถึงลงก็ไม่มีใครเลือก” (นายพัน บ้านไสหมาก)

“...ประชาชนเดือดร้อนกันทั่วประเทศเพราะใครละ ถ้าไม่ใช่เพราะพล.อ.ช.เข้ามาบริหารประเทศผิดพลาด โชคดีที่นายชวน หลีกภัยได้เข้ามาช่วยพยุงไว้ทัน ไม่อย่างนั้น ไม่อยากคิดเลย

ว่าประเทศไทยของเราตอนนี้จะเป็นอย่างไรบ้าง ที่มีการเมืองของนายชวณกิติ มีประสิทธิภาพทำงานหนักเพื่อช่วยกันพยุงเศรษฐกิจของเราไว้” (นายพัน บ้านไสหมาก)

นอกจากนี้ นายพัน บ้านไสหมากเองยังต้องช่วยประเมินฐานะแสนเสี่ยงในเขตเลือกตั้งตลอดเวลา และได้สรุปไว้บ้างแล้วว่าพรรคประชาธิปัตย์ อาจจะเป็นที่ชื่นชอบของคนทั่วไป แต่ไม่ได้เป็นที่ชื่นชอบของข้าราชการในพื้นที่ ดังที่กล่าวไว้ว่า “จะมีก็แต่ข้าราชการเท่านั้นที่ไม่ชอบนายชวณ หลีกภัย พวกนี้เขาบอกว่าตอนพล.อ. ช. เป็นนายกรัฐมนตรี สวัสดิการดี ขอเงินก็ได้ แต่ตอนนี้ในยุคของนายชวณ หลีกภัย ขอเงินค่าเช่าบ้าน ขอขึ้นเงินเดือนก็ตี ถูกตรวจสอบอย่างเคร่งครัด กว่าจะได้รับการอนุมัติ ค่าหยูกค่ายา ก็ขอเบิกยาก เขาบอกว่านายชวณเข้มเกินไป” (นายพัน บ้านไสหมาก)

แต่สำหรับในส่วน of พรรคประชาธิปัตย์เอง ก็ต้องมีเทคนิคในการสร้างศรัทธาด้วยการใช้กลยุทธ์ที่สุภาพนุ่มนวลหลายอย่างและเท่าที่นายฉอด ห้วยแหง ทำการประเมินไว้ เป็นดังนี้ “คนสมัครนั้นต้องมีคุณสมบัติคล้ายกับนายชวณในแนวความคิด จึงจะดึงความนิยมของคนที่นี่ได้ นายชวณเป็นคนที่พูดไม่หยาบ ทำอะไรก็เห็นเป็นรูปธรรมได้ชัดเจน ไม่ได้ดูที่เป็นคนได้อย่างเดียว” (นายฉอด ห้วยแหง)

อย่างไรก็ดี กระบวนการสร้างความศรัทธาอาจเกิดขึ้นโดยธรรมชาติจากพื้นฐานที่ว่าชาวบ้านบางคนที่มีนิสัยชอบช่วยเหลือสังคมอยู่แล้วเห็นว่าพรรคประชาธิปัตย์หรือผู้สมัครของพรรคประชาธิปัตย์ มีแนวคิดหรือนิสัยเหมือนกับตัวเองทั้งๆที่ไม่เคยมีความสนิทสนมกันมาก่อน แต่คนเหล่านี้ก็จะช่วยเหลืองานการเมืองแก่พรรคอย่างเจียวๆ แม้แต่ผู้สมัครของพรรคเองก็ไม่รู้ด้วยซ้ำ อย่างเช่น กรณีของนางเกด บ้านเกาะจันทร์ ซึ่งไม่ได้มีความรู้จักเป็นการส่วนตัวกับนาย อ. ผู้สมัครของพรรคประชาธิปัตย์ เพียงแต่ศรัทธาในพรรคนี้เท่านั้น จึงให้การช่วยเหลืออย่างเต็มที่ เหมือนกับการช่วยเหลืองานสังคมตามปกติที่ทำอยู่มาตั้งแต่ครั้งพ่อแม่

“ครอบครัวของเราไม่ได้รู้จักกับนักการเมืองหรือพรรคการเมืองแต่อย่างใด แพบจะบอกได้ว่าทุกครั้งที่ย่อยลงคะแนนให้หรือช่วยเหลือหาเสียงหาให้มันไม่ได้เจอหน้าผู้สมัคร ส.ส.เลย แต่ที่ช่วยก็เพราะชอบพรรคประชาธิปัตย์ ก็เลยช่วยผู้สมัครพรรคประชาธิปัตย์ เราก็กะเปรียบเสมือนกับเป็นหัวคะแนนไปโดยปริยาย แต่ผู้สมัครไม่รู้หรือทราบดีว่าเราเป็นหัวคะแนนของเขา ก็ช่วยเหลือหาเสียงให้กับทุกคนที่ลงในนามพรรคประชาธิปัตย์ จะช่วยเหลือหาเสียงในหมู่คนรู้จักที่เราเคยช่วยเหลือในเรื่องอื่นๆมาก่อนหรือคนที่พ่อแม่เคยช่วยเหลือ เป็นการขอร้องคนเหล่านั้น อาจจะขอมากไป แต่เราก็กะเคยขออะไรเขาเลย เมื่อการเลือกตั้งมาถึง ก็จะไปขอร้องเขาก็กะให้หรือไม่ให้ก็ตามใจ แต่บอกเพื่อนบ้านหรือคนรู้จักกันว่าเรามาขอเสียง แค่อะไรเรื่องนี้เรื่องเดียว เรื่องอื่นจะไม่ขอ ที่ขอก็เป็น การขอให้คนอื่น คิดว่าเป็นการขอให้กับประเทศ... เวลาไปช่วยเหลือหาเสียงก็ชวนคนอื่นไปด้วย ก็ไม่อยากจะให้เพื่อนบ้านที่ไปด้วยกันเดือดร้อน ก็ต้องออกเงินของตัวเอง ไม่เคยขอ ส.ส. กลัวว่าความผูกพันระหว่างกันจะถูกตีค่าเป็นเงิน ความดีที่สร้างมาตั้งแต่สมัยรุ่นพ่อแม่จะถูกตีราคาเป็นเงินไป

ช่วยกันวันนี้ ค่อยกลับมาช่วยเหลือเราบ้างในวันหน้า ยามที่คนในหมู่บ้านของเราเดือดร้อน” (นาง เกด บ้านเกาะจันทร์)

4. ทูทางสังคมแบบชนบท

แนวคิดเรื่องทูทางสังคมแบบชนบทนี้ คือสภาพความยืดหยุ่นและความพร้อมในระดับหนึ่งของสังคมในชนบทในการรองรับกับการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลง ซึ่งแฝงเร้นอยู่ในกลุ่มคน กลุ่มน้ำปากพ้องมาตั้งแต่อดีตและจะพบว่าคนจะยึดมั่นในหมู่เครือญาติ มีความยืดหยุ่นในการใช้ทรัพยากรในชุมชน ไม่เน้นความเป็นทางการ มีศักยภาพอย่างสูงในการรับรู้และส่งผ่านข้อมูลข่าวสารและจากข้อมูลเชิงประจักษ์ในการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง พบว่าทูทางสังคม ประกอบด้วย ชุดปรากฏการณ์ทางสังคม 6 ชุด คือ

1. ความยืดหยุ่นผูกพันในระบบเครือญาติ
2. ความเข้าใจในศักยภาพของชุมชนและการใช้ทรัพยากรรองรับการทำงานกลุ่มอย่างมีประสิทธิภาพ
3. การตั้งกลุ่มโดยไม่เน้นรูปแบบที่เป็นทางการ
4. การเชื่อมโยงสังคมให้เป็นหนึ่งเดียวโดยอาศัยศิลปะการแสดงพื้นบ้าน
5. การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารผ่านการวิพากษ์วิจารณ์ทางการเมือง
6. การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลผ่านบุคคลที่เชื่อถือและไว้วางใจได้

ทั้งนี้ ปรากฏการณ์ทางสังคมทั้ง 6 ชุด มีเงื่อนไขและผ่านกระบวนการทางสังคม ดังจะได้กล่าวถึงในรายละเอียดต่อไปนี้

ความยืดหยุ่นผูกพันในระบบเครือญาติ

การเกาะกลุ่มพึ่งพาอาศัยกันบนพื้นฐานเครือญาติ เป็นปรากฏการณ์ที่พบเห็นได้ในเขตอำเภอเชียรใหญ่หรืออำเภอใกล้เคียง ในสภาพสังคมแบบนี้มีการพึ่งพากันเองในกลุ่มคนที่ยังอยู่ในพื้นที่หรือมิได้อพยพไปตั้งหลักแหล่งในที่ทำกินใหม่และการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างคนในพื้นที่กับคนที่อพยพไปตั้งหลักแหล่งนอกพื้นที่ การพึ่งพาอาศัยกันจะทำการเป็นกลุ่มบนพื้นฐานเครือญาติพี่น้อง แต่ละคนจะรู้กันว่าในสายสัมพันธ์เครือญาติของตนเองมีใครและชื่ออะไรบ้าง หรือว่าย้ายไปทำมาหากินในพื้นที่ใดบ้าง อาจจะรู้กันเพราะคบหาสมาคมกันมาตั้งแต่ครั้งปู่ย่าตายาย หรือว่ารู้จักมักคุ้นกันมาตั้งแต่สมัยยังเป็นเด็กหรือว่ามารู้ว่าเป็นญาติพี่น้องกันเมื่อพ่อแม่แนะนำกันในงานประเพณีของชุมชนหรืองานประเพณีประจำปีที่เปรียบเสมือนกับการรวมญาติหลายๆ

เงื่อนไข : การดิ้นรนต่อสู้หาทางออกในการดำรงชีพ

แต่ละครอบครัวจะดำรงชีพไม่แตกต่างกันมากนัก ส่วนใหญ่จะทำนากันเป็นอาชีพหลัก มาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ บางครอบครัวอาจจะค้าขายเล็กๆน้อยๆ บางครอบครัวอาจจะเลี้ยงสัตว์ ไร่ข้าวหรือไม่มีอาชีพรับจ้างเป็นอาชีพเสริมไปด้วย

จากเหตุที่สภาพการทำนาไม่ได้ผล ทำได้เพียงแค่พอกินเท่านั้น การทำนาจึงมีแต่ปัญหาตามมา ชาวบ้านต้องดิ้นรนต่อสู้หาทางออกกันด้วยการเลี้ยงสัตว์อย่างกรณีของพ่อของ นายวัน เขียวใหญ่ซึ่งเป็นครอบครัวของคนไทยเชื้อสายจีน ก็ต้องเลี้ยงควายไว้ขายนอกเหนือจากการทำนาและเลี้ยงควายไว้ใช้แรงงาน แต่การประกอบอาชีพเลี้ยงควายก็ยังคงประสบปัญหา อย่างอื่นตามมามีอีกคือการหาแหล่งอาหารให้ควายซึ่งจะมีปัญหาเมื่อหมดฤดูทำนา ไม่มีอาหารให้ควายกินอย่างอุดมสมบูรณ์ ก็ต้องต้อนควายจากอำเภอเขียวใหญ่ไปเลี้ยงยังอำเภอชะอวด เป็นการต้อนควายเป็นระยะทางไกลมากและต้องผ่านอุปสรรคนานัปการ

“การทำนาไม่ได้ผล ชาวนายังยากจนอยู่เหมือนเดิม ไม่มีการเปลี่ยนแปลงในเรื่องความเป็นอยู่ ถึงแม้จะมีการทำนาปีละหลายๆครั้ง แต่ก็แค่พอมีพอกิน ไม่มีใครร่ำรวยจากการทำนา” (นายวัน เขียวใหญ่)

เมื่อการทำนาไม่ได้ผล คนในพื้นที่บางส่วนจะหันไปประกอบอาชีพทำงานรับจ้างในหมู่บ้านหรือในชุมชนเป็นอาชีพเสริมหรืออาจจะไปรับจ้างทำงานนอกพื้นที่หรือต่างอำเภอ บางส่วนที่ยังเป็นเด็กหรือยังเป็นคนรุ่นหนุ่มสาว พ่อแม่จะส่งให้ไปเรียนหนังสือ โดยส่งให้ไปอยู่กับญาติพี่น้องในเมืองหรือไปเรียนหนังสือที่กรุงเทพฯ กล่าวได้ว่ายังชาวบ้านต้องดิ้นรนให้หลุดพ้นจากการมีสภาพความเป็นอยู่อย่างยากลำบากในพื้นที่มากเท่าใด ก็ยังมีความจำเป็นที่จะต้องพึ่งพาอาศัยกันเองมากขึ้นเท่านั้น สภาพการณ์จึงบีบบังคับให้คนต้องเกาะกลุ่มช่วยเหลือกันเอง

ในอดีต จะมีคนบางกลุ่มที่กล้าเสี่ยง ก็จะอพยพไปบุกเบิกที่ทำกินใหม่นอกพื้นที่อย่างกรณีของนายวัน เขียวใหญ่และพ่อแม่ ซึ่งเป็นครอบครัวคนไทยเชื้อสายจีน ได้อพยพไปทำมาค้าขายในอำเภอท่าศาลาในพื้นที่เดียวกันคือ จังหวัดนครศรีธรรมราช ตั้งแต่ตอนที่นายวันยังเป็นเด็กและยังมีญาติพี่น้องจำนวนมากทำมาหากินที่อำเภอเขียวใหญ่

“ไปทำมาค้าขายที่ตลาดนัด (ที่อำเภอท่าศาลา) ซึ่งไม่เคยทำมาก่อน เป็นการใช้ชีวิตแบบใหม่ จะรับซื้อเศษเหล็กและขวดด้วย... ตอนนั้น ปู่ย่าตายายของผมนั่งอยู่ที่อำเภอเขียวใหญ่ หากมีการมีงานอะไรเมื่อได้รับข่าวก็จะมา ผมเพิ่งจะรับปู่กับย่าไปอยู่ด้วยกันตอนตั้งตัวได้แล้ว” (นายวัน เขียวใหญ่)

หรืออย่างกรณีญาติของนายวัน เขียวใหญ่เอง ที่อพยพออกไปทำมาหากินที่จังหวัดใกล้เคียง ในเรื่องนี้ นายวัน เขียวใหญ่ เล่าว่า “ญาติผมหลายคนไปอยู่ที่บางขันธุ์ บ้านส้อง จังหวัดสุราษฎร์ธานี ชุมพร ยะลา ไปบุกเบิกที่ใหม่ คล้ายๆกับคนจีนอพยพคือ ไปอย่างไม่มีอะไรเลย ไปแบบแร้นแค้นมาก ไปสร้างกันใหม่เอาเอง ตอนไปไม่มีอะไรติดตัวไปด้วยเลย อย่างผมก็ไปทำ

มาค้าขายที่ตลาดนัดอำเภอท่าศาลา ญาติบางส่วนไปตัดหญ้ารับจ้างก็มีเพราะตอนที่ออกจากอำเภอเชียรใหญ่นี้ หมดยุคแล้วจริงๆ" (นายวัน เชียรใหญ่)

ในกรณีของนายวัน เชียรใหญ่ แม้จะเป็นครอบครัวของคนไทยเชื้อสายจีน แต่ก็เป็นตัวอย่างที่ดีตัวอย่างหนึ่งของการอพยพออกนอกพื้นที่และยังมีความสัมพันธ์อันดีกับญาติพี่น้องในภูมิลำเนาเดิม สำหรับครอบครัวอื่นที่เป็นชาวไทยพื้นเมืองก็ยังคงมีความสัมพันธ์ในลักษณะของการพึ่งพาอาศัยกันอย่างเข้มข้นที่ยืนอยู่บนความสัมพันธ์ทางเครือญาติกันอย่างแน่นแฟ้น และพึ่งพาอาศัยกันมาตั้งแต่อดีตและเป็นความสัมพันธ์ในหลายรูปแบบที่ตกทอดมายังคนรุ่นลูก รุ่นหลาน

อย่างกรณีคนในอดีตนั้น อาจจะสัมพันธ์กันในแง่ของการช่วยเหลือในการทำนา อย่างเช่น การลงแขกดำนาหรือเกี่ยวข้าวหรือการรวมกลุ่มกันต้อนควายไปหาแหล่งหญ้าที่อุดมสมบูรณ์ในพื้นที่อำเภออื่นหรือต้อนควายไปขายยังที่อื่น การรวมกลุ่มกันเพื่อต้อนควายจึงเกิดขึ้นให้เห็นในหลายครั้งหลายครา โดยมีจุดประสงค์หลักว่าจะชักชวนญาติพี่น้องให้ร่วมเดินทางไปด้วยกันเพื่อจะได้เกิดความรู้สึกอบอุ่นและได้ร่วมมือร่วมใจกันปกป้องชีวิตและทรัพย์สินจากการปล้นของกลุ่มอิทธิพลในยุคมืดในอดีต

ความสัมพันธ์หรือการช่วยเหลือกัน ยังจะปรากฏในรูปของงานบุญงานประเพณีที่แต่ละคนจัดขึ้นหรืองานของชุมชนส่วนรวมที่จัดขึ้นทุกปี การจัดงานแบบนี้ทำให้แทบทุกคนในชุมชนต้องให้ความร่วมมือกันเป็นอย่างดี จึงจะจัดขึ้นมาได้และผลของงานยังทำให้ญาติสนิทมิตรสหายหรือคนที่เป็นญาติพี่น้องกันได้กลับมาพบกันอีกครั้งหลังจากที่ห่างหายไปนาน

ส่วนคนที่ไปอยู่ยังที่ทำงานใหม่ในต่างพื้นที่ในยุคแรกๆก็ชักชวนกันไปเป็นกลุ่มเป็นก้อน แต่ก็ยังมีญาติพี่น้องคอยช่วยเหลืออยู่ในพื้นที่ แม้คนที่เกาะกลุ่มกันไปจะต้องเผชิญปัญหาาร่วมกัน ไม่ว่าจะเป็นปัญหาเรื่องการบุกเบิกไปจนถึงปัญหาการถูกรังแกเพื่อไล่ที่ก็จะรวมตัวกันเป็นกลุ่มเป็นก้อนเพื่อต่อสู้กับปัญหาและเรื่องเหล่านี้เป็นที่รับรู้ของคนในพื้นที่ทำให้เกิดการตระหนักรู้ว่าหากจะต้องออกไปนอกพื้นที่ก็ต้องไปกับญาติพี่น้องหลายๆคน เมื่อมีปัญหาจะได้ช่วยเหลือกันได้และจะได้ส่งข่าวมายังญาติพี่น้องที่รอคอยอยู่ในพื้นที่

“แต่ละครอบครัวที่โยกย้ายไป ก็ไปแบบตั้งต้นกันใหม่ ปัญหาที่มีเยอะ มีบางคนมาแล้วว่าเมื่อสร้างสวนเสร็จก็ถูกคนในพื้นที่ไล่ออก คนที่มาจากเชียรใหญ่ด้วยกันก็มักหาพรรคพวกที่มาจากเชียรใหญ่ด้วยกันเพื่อช่วยกันปกป้องรักษาทรัพย์สินที่สร้างขึ้นมา ความผูกพันระหว่างญาติพี่น้องในพื้นที่เดิมก็ดี ยังส่งข่าวติดต่อกันเรื่อย ๆ บางคนเมื่อออกไปแล้วไม่ประสบความสำเร็จ จึงกลับมาที่บ้านเกิดก็มี” (นายวัน เชียรใหญ่)

กล่าวโดยสรุป คนที่อยู่ในพื้นที่ จะมีการร่วมมือพึ่งพาอาศัยกันมาตั้งแต่ครั้งปู่ย่าตายาย และปัจจุบันก็ยังคงมีความสัมพันธ์กันต่อเนื่องมาถึงคนรุ่นลูกรุ่นหลาน ยังคงต้องพึ่งพากันในหลายๆเรื่อง ส่วนคนที่อพยพไปทำกินในต่างถิ่น ก็ไม่ได้ห่างเหินกับคนในภูมิลำเนาเดิม ยังคงมี

การติดต่อสัมพันธ์กันเป็นระยะๆ มีการส่งข่าวคราวถึงกันและมีการพบปะรวมญาติกันปีละครั้ง เป็นอย่างต่ำ ต่างฝ่ายต่างก็ต้องการพึ่งพาความช่วยเหลือซึ่งกันและกันในบางกรณี

กระบวนการผูกกำลังในหมู่เครือญาติ

การเกาะกลุ่มพึ่งพาอาศัยกันบนพื้นฐานเครือญาติ ที่ชาวบ้านในอำเภอเชียรใหญ่ จะปรากฏให้เห็นกันในหลายรูปแบบขึ้นอยู่กับเงื่อนไขที่จะต้องพึ่งพาอาศัยกันในเรื่องใดบ้างหรือจะเป็นผลประโยชน์แบบไหน จะเป็นผลประโยชน์ส่วนตัวหรือว่าเป็นผลประโยชน์ร่วมกันของคนหลายคนหรือว่าเป็นของชุมชนโดยรวม

ในอดีต หากคนเชียรใหญ่จะทำสิ่งใดที่มีภัยต่อชีวิตและทรัพย์สินหรือต้องการความอุ่นใจ อย่างเช่น การต้อนรับแขกหรือการเดินทางเข้าเมือง (เข้าในตัวจังหวัดนครศรีธรรมราช ต้องเดินทางไปลงเรือที่อำเภอปากพนังและเป็นการเดินทางที่ลำบากมาก) ชาวเชียรใหญ่ก็จะชักชวนญาติพี่น้องที่มีจุดประสงค์ร่วมกัน ช่วยกันทำงานนั้น อย่างเช่น ช่วยกันต้อนรับแขกไปยังที่ๆมีความอุดมสมบูรณ์กว่าอย่างเช่นในอำเภอชะอวดหรืออำเภอใกล้เคียง

ในอดีตเมื่อไม่กี่สิบปีมานี้ พื้นที่ในเขตอำเภอเชียรใหญ่เคยมีประสบการณ์ในเรื่องพรรคคอมมิวนิสต์เหมือนในพื้นที่ใกล้เคียง ในช่วงนั้นปรากฏว่ามีชาวอำเภอเชียรใหญ่หลายครอบครัวที่เป็นเครือญาติกันได้รวมกันทำงานการเมืองคือให้การสนับสนุนแก่พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ทำให้มีการเข้าใจผิดคิดว่าชาวบ้านเชียรใหญ่จะมีความคิดทางการเมืองเหมือนกับสมาชิกแกนนำของพรรคคอมมิวนิสต์ แต่แท้ที่จริงแล้ว การกระทำของกลุ่มคนที่เป็นญาติพี่น้องกันนี้ เป็นเพียงแต่การช่วยเหลือกันระหว่างญาติพี่น้องในป่ากับญาติพี่น้องนอกป่า

“คนที่เชียรใหญ่เข้ามาร่วมขบวนการกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยกันมากเพราะบางที่มีญาติเข้าไปร่วมก่อนหน้านี้แล้ว ก็อาจจะตามไปสมทบที่หลัง ถือว่าเป็นการทำงานร่วมกับญาติพี่น้องของตัวเอง แต่บางคนก็รู้ว่าญาติของตนเข้าร่วมด้วยและตนเองได้รับการชักจูง แต่ไม่สนใจเข้าร่วมก็มี เพียงแต่อยู่เฉยๆ จะให้ช่วยเหลืออะไรก็จะช่วยอยู่ข้างนอก แต่จะไม่ยุ่งเกี่ยวกันมากเกินไป...” (นายวัน เชียรใหญ่)

ส่วนการพึ่งพาที่มีให้กันมาตั้งแต่อดีตมาจนกระทั่งถึงปัจจุบันในรูปแบบอย่างอื่นที่ยังคงกระทำกันอยู่ ได้แก่ การฝากบุตรหลานให้ไปกินอยู่กับญาติเพื่อให้ได้รับการศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้น หรือการติดต่อขอซื้อสินค้าการเกษตรผ่านทางญาติพี่น้องในพื้นที่

ในการส่งบุตรหลานให้ไปอยู่ในความดูแลของญาติพี่น้องในเมืองหรือในกรุงเทพมหานคร กระทำกันมานานแล้ว จากเดิมที่เคยฝากให้อยู่กับหลวงพ่อดามวัดในเมืองหรือในกรุงเทพ เปลี่ยนไปเป็นการฝากให้อยู่ตามบ้านญาติพี่น้องที่ไปตั้งรกรากก่อนหน้านี้ภายหลังจากที่จบการศึกษาและมีงานทำเป็นหลักแหล่ง ซึ่งปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนในพื้นที่กับคนนอกพื้นที่ ด้านหนึ่งนั้นเป็นการอาศัยคนนอกพื้นที่ให้ช่วยเหลือในด้านการศึกษาและการกินอยู่ของบุตรหลาน ในขณะที่

เดียวกัน คนในพื้นที่ก็จะช่วยเหลือญาติพี่น้องของตนที่อยู่นอกพื้นที่ ความสัมพันธ์ในลักษณะดังกล่าวนี้ จะช่วยประสานจิตใจของญาติพี่น้องให้มีความเหนียวแน่นอยู่ตลอดเวลา

ในกรณีของการติดต่อขอซื้อสินค้าการเกษตรจากญาติพี่น้องในพื้นที่นั้น แม้จะเป็นความสัมพันธ์ในเชิงการค้าที่มีเรื่องเงินตราและกำไรขาดทุนเข้ามาเกี่ยวข้อง แต่คนในพื้นที่ยังถือว่าเป็นการพึ่งพาอาศัยกันและจะเกาะกลุ่มกับคนที่เป็ญาติพี่น้องเป็นสำคัญและความสัมพันธ์แบบนี้ทำให้ญาติพี่น้องไม่รู้สึกว่าห่างเหินกัน แม้ว่าญาติบางคนจะอพยพไปตั้งหลักแหล่งทำมาหากินอยู่นอกพื้นที่เป็นเวลาหลายปีแล้วก็ตาม อย่างกรณีของนายวัน เขียรใหญ่ ที่เล่าว่า

“ไปทำมาค้าขายที่ตลาดนัดอำเภอท่าศาลาซึ่งไม่เคยทำมาก่อนเป็นการใช้ชีวิตแบบใหม่ มีการรับซื้อเศษเหล็กและขวดด้วย สั่งซื้อพริกจากญาติพี่น้องและเพื่อนฝูงที่อำเภอเขียรใหญ่หรือไม่กี่ที่อำเภอพรหมคีรีแล้วก็มารับขนไปขายที่อำเภอปากพนัง ผมจึงมีโอกาสดังติดต่อกับญาติพี่น้องและเพื่อนฝูงที่บ้านเกิดมากตอนสั่งพริกนี้เองก็ไม่ได้ห่างเหินอะไรกัน การมาสั่งซื้อพริกแต่ละครั้งก็เหมือนกับการมาเยี่ยมญาติพี่น้องเพื่อนฝูงและยังหาเงินมาให้ใช้จ่ายกันด้วยแทนที่ว่าจะไปซื้อพริกจากที่อื่นก็กลับมาซื้อกับญาติพี่น้องแทน” (นายวัน เขียรใหญ่)

ความเข้าใจในศักยภาพของชุมชนและการใช้ทรัพยากรรองรับการทำงานกลุ่มอย่างมีประสิทธิภาพ

ความเข้าใจในทรัพยากรของหมู่บ้านเท่าที่มีและการนำทรัพยากรของหมู่บ้านมาใช้รองรับการทำงานกลุ่มเพื่อส่วนรวมอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล อย่างในกรณีของการก่อตั้งกลุ่มออมทรัพย์ชื่อว่า “กลุ่มสัจจะ” โดยการแนะนำของฝ่ายพัฒนาชุมชน อำเภอชะอวด เพื่อเป้าหมายที่จะก่อให้เกิดการออมทรัพย์และการกักเก็บเงินอย่างเป็นทางการในระดับหนึ่งที่อยู่ระหว่างการกักเก็บเงินกันเองและการกักเก็บจากธนาคาร อาทิ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร

จะพบว่ากลุ่มออมทรัพย์ในนาม “กลุ่มสัจจะ” ที่บ้านไทรห้วม้า ตำบลชะอวด อำเภอชะอวด ที่มีอายุร่วม 5 ปีแล้วนั้น จะมีลักษณะพิเศษที่น่าพิจารณาหลายประการด้วยกัน กล่าวคือ (1) อาศัยสถานที่ของวัดไทรห้วม้าเป็นที่ตั้งของกลุ่ม (2) จัดประชุมกันที่โรงธรรมในวัด (3) สมาชิกกลุ่มเป็นเครือญาติกันแทบทุกคน (4) ในการประชุมแต่ละครั้งมักจะมีเจ้าอาวาสเข้าร่วมฟังและคอยดูแลเหตุการณ์อยู่ตลอดและ (5) หากมีปัญหาที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งภายในหมู่สมาชิก ก็จะมีเจ้าอาวาสคอยตัดสินและยังจะมีคนเฒ่าคนแก่ที่เป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้านร่วมอยู่ด้วย บางคนอาจจะเป็นสมาชิกกลุ่มโดยการชักจูงของลูกหลาน แต่บางคนนั้นไม่ได้เป็นสมาชิก

เงื่อนไข : การตระหนักถึงศักยภาพ ประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการทำงานกลุ่ม

การก่อตั้งกลุ่มอย่างเป็นทางการในบ้านไทรห้วมาไม่ว่าจะเพื่อเป้าหมายใดๆ แต่ดูเหมือนว่าจะเป็นสิ่งที่เกินความจำเป็นในความรู้สึกของชาวบ้าน แต่ชาวบ้านก็ยินดีที่จะตั้งขึ้นมาเพื่อให้เป็นไปตามเป้าหมายของแผนงานของทางราชการอย่างเต็มที่ซึ่งถือว่าเป็นการให้การช่วยเหลือแก่ทางราชการอย่างหนึ่ง แม้ว่าจะรู้ว่าการตั้งกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับเงินๆทองๆ ขึ้นมาได้สำเร็จก็เพราะอาศัยความสัมพันธ์ฉันท์เครือญาติ แต่ก็ตระหนักดีว่ากลุ่มที่มีพื้นฐานแบบนี้จะมีทั้งผลดีและผลเสียต่อฐานเครือญาติไม่มากนักอย่างกล่าวคือ ผลดีอาจจะมีเพียงแค่ทำให้คนในหมู่บ้านที่เป็นญาติกันทั้งนั้นได้มามีกิจกรรมอีกอย่างหนึ่งเพิ่มเข้ามาในชีวิตและเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเงินๆทองๆ และความไว้นื้อเชื่อใจในเรื่องเงินๆทองๆเนื่องด้วยความเป็นสมาชิกกลุ่มสัจจะ จึงไม่ได้ทำให้เกิดการกระชับความสัมพันธ์ระหว่างญาติสนิทมิตรสหายมากไปกว่ากิจกรรมที่ชาวบ้านทำอยู่ในแต่ละวัน ตรงกันข้าม การก่อตั้งกลุ่มในลักษณะนี้เสียอีกที่มีโอกาสเป็นไปได้สูงที่จะทำให้คนที่เป็นญาติกันเกิดความรู้สึกไม่ไว้นื้อเชื่อใจกันได้หลังจากเข้าร่วมตัวเป็นสมาชิกกลุ่ม

อย่างไรก็ดี ในเมื่อทางการมีแผนงานและความช่วยเหลือมาให้แล้ว ชาวบ้านก็มีความเข้าใจว่าอย่างน้อยที่สุดก็คงพอจะเป็นกลุ่มที่มีประโยชน์อยู่บ้าง เผื่อว่าจะเป็น “ทางเลือก” อีกทางหนึ่งแทนที่จะต้องบากหน้าไปขอยืมเงินจากญาติแบบยืมกันโดยสัญญากันด้วยวาจาหรือนำทรัพย์สินที่ดินไปจำนองกับธนาคารเพื่อขอยืมเงิน

ทางเลือกนี้ ยังไม่มีใครกล้ารับประกันว่าดีกว่าที่เป็นอยู่ แต่ทุกคนต่างเข้าใจกันดีว่าการขอความช่วยเหลือทางการเงินในรูปแบบที่เป็นอยู่ทั้งสองรูปแบบเป็นอย่างไรบ้างเพราะฉะนั้นแผนงานการก่อตั้งกลุ่มสัจจะของทางราชการ จึงไม่ได้รับการปฏิเสธหรือต่อต้านจากชาวบ้าน แต่กลับได้รับการยอมรับจากชาวบ้านในทันที อย่างน้อยที่สุด หากชาวบ้านคนใดมีปัญหาจำเป็นต้องใช้เงิน ก็จะมีญาติพี่น้องเป็นฐานที่มั่นอันแรกสุด ธนาคารเป็นฐานที่มั่นแห่งที่สองและจะมีกลุ่มออมทรัพย์ในนาม“กลุ่มสัจจะ”เป็นฐานที่มั่นแห่งใหม่ล่าสุดที่มีแต่ญาติสนิทมิตรสหายและคนในหมู่บ้านเป็นสมาชิกซึ่งถือว่าเป็นคนกันเองและการกู้ยืมเงินในที่นี้ก็ไม่จำเป็นต้องวางหลักทรัพย์สินค้ำประกันให้ยุ่งยากหรือเกิดความเสี่ยงในการชำระเงินต้นและดอกเบี้ยเหมือนอย่างการใช้บริการของธนาคารแต่อย่างใด

ชาวบ้านไทรห้วมา ดูจะมีความจำเป็นในการใช้เงินในลักษณะที่คล้ายๆกันคือใช้เป็นต้นทุนในการเพาะปลูกทั้งเพื่อยังชีพและเพื่อขาย เป็นค่าเล่าเรียนของบุตรหลาน เป็นค่าใช้จ่ายในครัวเรือนและเป็นค่าใช้จ่ายในการประกอบกิจกรรมในชีวิตประจำวัน ฯลฯ

ทุกคนไม่ได้ปฏิเสธเงินเพราะฉะนั้นเมื่อเกิดกลุ่มสัจจะที่จะเปิดโอกาสให้มีการหยิบยืมเงินกองกลางกันได้ ไม่ทำให้รู้สึกว่าเป็นหนี้เป็นสินใครโดยตรงเหมือนกับการยืมเงินญาติพี่น้องที่บางครั้งก็ยากแสนยากหรือการกู้ยืมเงินจากธนาคารที่ต้องมีหลักทรัพย์ค้ำประกัน ทำให้ทุกคนยินดีรับ แต่ก็ตระหนักดีว่าแม้จะเป็นญาติรู้จักมักคุ้นกันมาตั้งแต่เด็กหรือตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ แต่

ก็จำเป็นที่จะต้องให้“ทางเลือกในการขอความช่วยเหลือทางการเงิน” ในรูปแบบนี้ มีหลักประกันอย่างอื่นที่นอกเหนือจากการลั่นวาจาเป็นสัจจะว่ายืมเงินไปแล้วจะต้องนำมาจ่ายคืนในภายหลังและการใช้สมุดบัญชีออมทรัพย์ค้ำประกันด้วยซึ่งหากไม่มีการทำตามสัญญาวาจา ก็มีความเสี่ยงว่าจะทำให้เกิดความไม่ไว้วางใจในหมู่ญาติกันได้ ชาวบ้านจึงจำเป็นต้องใช้ “องค์ประกอบ” อย่างอื่นเท่าที่มีอยู่ในหมู่บ้านมาเป็นหลักประกันให้แก่กันและกัน และยังคงจะเป็นการใช้ทรัพยากรของหมู่บ้านโดยไม่จำเป็นต้องมีค่าใช้จ่ายเพิ่มเติมแต่อย่างใด องค์ประกอบที่ชาวหมู่บ้านไทรหว้านำมาใช้เพื่อรองรับกลุ่มออมทรัพย์ ก็ต้องสัญญากันด้วยวาจา ได้แก่ สถานที่และบรรยากาศวัดไทรหว้า เจ้าอาวาสวัดไทรหว้า โรงธรรมในวัดไทรหว้า คนเฒ่าคนแก่ในหมู่บ้าน ฯลฯ

กระบวนการความยึดมั่นผูกพันในระบบเครือญาติ

การก่อตั้งกลุ่มออมทรัพย์ซึ่งกลุ่มสัจจะเป็นไปตามแผนงานของฝ่ายพัฒนาชุมชน อำเภอชะอวดซึ่งเป็นสิ่งที่อยู่นอกเหนือชีวิตประจำวันของชาวบ้านไทรหว้า สำหรับกลุ่มออมทรัพย์กับประเด็นการรวมกลุ่มในบ้านไทรหว้าไม่ได้เป็นเรื่องแปลกใหม่ในหมู่บ้านแห่งนี้เพราะในชีวิตประจำวันของชาวบ้านไทรหว้า ก็มีการทำกิจกรรมเป็นกลุ่มเป็นก้อนอยู่แล้ว

แต่เมื่อทางฝ่ายพัฒนาชุมชนเข้ามาดำเนินการเพื่อให้เป็นไปตามเป้าหมายและเพื่อให้การช่วยเหลือชาวบ้านที่รวมตัวกันในนามกลุ่ม ชาวบ้านก็มีความยินดียอยู่แล้วเพราะเข้าใจดีว่าการที่ราชการเข้ามาติดต่อกับทางหมู่บ้านในลักษณะดังกล่าว ก็คงจะทำประโยชน์ให้แก่หมู่บ้านไม่มากก็น้อย

แต่สิ่งที่ชาวบ้านปฏิบัติหรือตั้งเอาทรัพยากรเท่าที่มีอยู่ในหมู่บ้านมาใช้ประโยชน์รองรับการก่อตั้งกลุ่มและการดำเนินงานกลุ่มในตลอด 5 ปีที่ผ่านมา สามารถแยกแยะได้ ดังนี้

1) ชาวบ้านอาศัยความสัมพันธ์ฉันท์เครือญาติที่เหนียวแน่นเป็นทุนเดิมอย่างหนึ่งมาใช้ในการรองรับการก่อตั้งกลุ่ม เริ่มตั้งแต่การที่ชาวบ้านแต่ละคนที่ติดต่อกับทางราชการอยู่แล้วและเห็นประโยชน์จากกิจกรรมนี้ ก็จะไปชักชวนญาติพี่น้องหรือมิตรสหายและโน้มน้าวจิตใจให้คนเล็งเห็นประโยชน์อันจะเกิดจากการมีเงินกองกลางที่กลุ่มสัจจะไว้หิบบิยม คนที่ไม่ค่อยมีเงินและมีความเดือดร้อน จำเป็นต้องใช้เงินอยู่เสมอ ก็จะได้มีแหล่งกู้ยืมที่จะเป็นทางเลือกใหม่ ส่วนคนที่เป็นเป้าหมายของการกู้ยืมเงินประจำหมู่บ้าน ก็จะได้ลดภาระการปล่อยเงินกู้หรือการให้หิบบิยมกันโดยไม่คิดดอกเบี้ยและไม่ต้องมีหลักทรัพย์ลงไปไม่มากก็น้อย

ในกรณีนี้ คล้ายกับกรณีการก่อตั้งกลุ่มสหกรณ์ร้านค้าของหมู่บ้านเกาะขันธุ์ ซึ่งตามคำบอกเล่าของนางเกต บ้านเกาะขันธุ์ ทำให้เราทราบว่าการชักชวนญาติกันเองมาเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มทำให้สมาชิกกลุ่มมักจะเป็นคนกันเองและจะมีการมอบหมายให้บางคนที่เป็นที่ไว้วางใจคอยกำกับดูแลเรื่องบัญชี ดังเช่นที่ นางเกต บ้านเกาะขันธุ์เล่าว่า “ชาวบ้านช่วยกันเริ่ม ช่วยกัน

คิด ทุกคนช่วยเหลือกัน ช่วยกันสร้าง ช่วยกันอดทน ขยายหมดทั้งของกินของใช้ ตอนนี้มีพี่สาว ทำหน้าที่จัดการเรื่องเงินของกลุ่มสหกรณ์และดูแลกลุ่ม พอสิ้นเดือนก็ต้องทำบัญชี ต้องจัดการให้ ดีว่าเงินมีอยู่เท่าไร งบเท่าไร ใช้ไปแล้วเท่าไรแล้ว ดีหน่อยที่คนคุมบัญชีของกลุ่มที่คอย เอาใจใส่ เราเองก็ต้องช่วยพี่สาว หากเราไม่ทำก็ไม่รู้ว่าจะให้ใครทำ ทุกคนยอมรับว่ามีความ สามารถไม่พอ" (นางเกด บ้านเกาะจันทร์)

2) ชาวบ้านอาศัยสถานที่ของวัดไทรห้วมาเป็นที่ตั้งกลุ่มและอาศัยโรงธรรมเป็นห้อง ประชุมเหมือนกับว่าแต่ละคนตั้งใจจะให้เป็นที่ประชุมหารือกันเรื่องเงินๆทองๆและเป็นที่กระทำ สัตยสัญญากันด้วยวาจาไปในเวลาเดียวกัน สำหรับการใช้พื้นที่วัด อย่างน้อยก็เป็นการประหยัด ต้นทุนในเรื่องสถานที่และการดูแลบำรุงรักษาและอีกอย่างคือการหาความมั่นใจในการสัญญากัน ด้วยวาจาที่กระทำต่อหน้าพระพุทธรูปและพระสงฆ์องค์เจ้าในวัด ดูจะมีความขลังและให้ความอุ่น ใจแก่สมาชิกมากยิ่งขึ้นไปอีก

นายจัด บ้านไทรห้วบอกว่า"การใช้พื้นที่วัด เพราะว่าวัดมีพื้นที่มาก และเป็นที่พบปะ ของชาวบ้านกันอยู่แล้ว" (นายจัด บ้านไทรห้ว)

การประชุมแต่ละครั้ง นอกจากจะมีสมาชิกกลุ่มและเจ้าหน้าที่ฝ่ายพัฒนาชุมชนจากที่ว่าการอำเภอชะอวดเข้าร่วมด้วยแล้ว ยังมีเจ้าอาวาสเข้าร่วมประชุมด้วยแทบจะทุกครั้ง อีกทั้งยัง จะมีคนเฒ่าคนแก่หรือผู้อาวุโสที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือเป็นการส่วนตัวที่อาจจะ เป็นสมาชิกอยู่ด้วยหรือไม่ได้เป็นสมาชิกเข้าร่วมในฐานะของผู้สังเกตการณ์ การมีเจ้าอาวาสหรือคน เฒ่าคนแก่ที่เป็นที่เคารพนับถือของผู้คนในหมู่บ้านร่วมประชุมอยู่ด้วย เท่ากับว่าชาวบ้านได้อาศัย ความเคารพนับถือและความเกรงอกเกรงใจที่คนมีต่อเจ้าอาวาสและผู้อาวุโสในหมู่บ้านมาใช้ ประโยชน์กับงานของทางกลุ่มสักจะ หากว่ามีปัญหาความขัดแย้งระหว่างสมาชิก จะได้มีเจ้า อาวาสและผู้อาวุโสคอยว่ากล่าวตักเตือนหรือคอยปรามไว้ไม่ให้เกิดความผิดพลาดจนยากจะ แก้ไขได้ทันทั่วทั้งที่หรือลุกลามกลายเป็นปัญหาความขัดแย้งระหว่างญาติกันเองในท้ายที่สุด

การตั้งกลุ่มโดยไม่เน้นรูปแบบที่เป็นทางการ

จากประสบการณ์ในการรวมกลุ่มให้ถูกต้องตามรูปแบบหรือการแนะนำของทางราชการ ที่ไม่ค่อยจะประสบความสำเร็จเท่าไรนัก กลับปรากฏว่าการรวมกลุ่มที่ไม่เน้นความถูกต้องตาม รูปแบบแต่รวมกลุ่มกันให้สอดคล้องกับลักษณะของท้องถิ่นในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง มีโอกาสที่จะ ประสบความสำเร็จอย่างสูงและมีชาวบ้านให้ความสำคัญ ตลอดจนให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี อย่างไรก็ดี การเน้นรูปแบบหรือระเบียบตามความประสงค์ของทางราชการ ก็อาจจะมีข้อดีตรงที่ สามารถปิดช่องโหว่ที่จะสร้างความเสียหายได้หรืออาจจะง่ายต่อการตรวจสอบความโปร่งใสได้เช่นกัน

เงื่อนไข : การไม่ยึดติดกับรูปแบบแต่เน้นความสอดคล้องกับชุมชน

การรวมกลุ่มในชุมชนที่เกิดขึ้นและประสบความสำเร็จมักเป็นกลุ่มที่ไม่เน้นความถูกต้องตามรูปแบบ อย่างเช่น รูปแบบกลุ่มที่ทางราชการกำหนดรายละเอียดมายังชาวบ้าน กลุ่มที่ดำเนินการไปได้ด้วยดีมักจะเป็นกลุ่มที่สอดคล้องกับความต้องการของชาวบ้านอย่างแท้จริงและเกิดจากกลุ่มคนที่มีลักษณะร่วมกัน อย่างเช่น กลุ่มสหกรณ์เพื่อการผลิตทางการเกษตร การรวมกลุ่มเพื่อเลี้ยงไก่ชนและการรวมกลุ่มเพื่อเลี้ยงโคเนื้อ เป็นต้น และกลุ่มแบบนี้มักจะได้รับความช่วยเหลือจากหลายฝ่าย ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานราชการ นักการเมืองในพื้นที่และองค์กรพัฒนาเอกชน

ในขณะเดียวกัน การจะเกิดกลุ่มขึ้นได้หรือไม่ในตอนแรกนั้น จะขึ้นอยู่กับศักยภาพของผู้นำในท้องถิ่นด้วยว่าจะสามารถชักชวนชาวบ้านให้เข้ามารวมกลุ่มด้วย อย่างเช่นที่นายวัน เขียวใหญ่บอกว่า“การรวมตัวเป็นกลุ่มก็ขึ้นอยู่กับผู้นำอีกว่าจะขอความร่วมมือได้หรือไม่” (นายวัน เขียวใหญ่) ในการขอความร่วมมือนั้น หมายความว่าผู้นำจะหาความร่วมมือทั้งจากชาวบ้านและจากทางราชการด้วย

ในกรณีของนายวัน เขียวใหญ่ได้เข้าร่วมกลุ่มสหกรณ์เพราะเล็งเห็นว่า “การรวมกลุ่มเป็นสิ่งที่ดี อย่างน้อยชาวบ้านจะได้มาแลกเปลี่ยนความเห็น มีความก้าวหน้าในอาชีพที่ประกอบพอสมควร อย่างผลผลิตที่ได้ ก็สามารถรวมกลุ่มกันขายได้ราคาดีกว่าแยกขายเอง” (นายวัน เขียวใหญ่)

ในประสบการณ์ของตัวเอง นายวัน เขียวใหญ่ เห็นว่าชาวบ้านมีการรวมกลุ่มกันตามชุมชนหมู่บ้านต่าง ๆ บางกลุ่มก็เกิดจากการรวมกลุ่มกันเอง แต่บางกลุ่มเกิดจากการแนะนำส่งเสริมของทางราชการ แม้ว่าจะไม่เกี่ยวข้องกับเรื่องของการประกอบอาชีพ อย่างเช่น กลุ่มลูกเสือชาวบ้าน กลุ่มแม่บ้าน ซึ่งชาวบ้านมักจะเข้าร่วมกันมากเมื่อมีการนัดประชุมกันเพราะ“เขาคิดว่า เป็นผลดีกับตัวเองที่ได้รู้ว่าจะมีการทำอะไร” (นายวัน เขียวใหญ่)

ในกรณีของนายสิง บ้านทุ่งโชน มีประสบการณ์ว่า “ในการจัดตั้งกลุ่มอยากให้ราชการเป็นพี่เลี้ยง ตอนแรกๆก็มีพัฒนาการมาเป็นพี่เลี้ยง แต่ระเบียบมากเกินไปจนชาวบ้านรับไม่ได้ หากให้ทำตามที่พัฒนาการบอก ชาวบ้านจึงดำเนินการเองเลยขาดระเบียบไปมากก็ใช้ไม่ได้อีก” (นายสิง บ้านทุ่งโชน)

กระบวนการรวมตัวของกลุ่มไม่เน้นรูปแบบที่เป็นทางการ

ตัวนายวัน เขียวใหญ่เองเป็นผู้ที่มีอาชีพค้าขายและต้องเดินทางติดต่อระหว่างตลาดกับแหล่งผลิตสินค้าหรือผลผลิตอยู่ตลอดเวลา มักจะเดินทางไปพบปะกับกลุ่มต่างๆ อยู่เสมอและมักจะให้คำแนะนำต่อกลุ่มของชาวบ้านอยู่ตลอดเวลา

“ผมเข้าร่วมกลุ่มสหกรณ์และได้ฟังสัมมนาหลายกลุ่ม ชอบขับรถไปฟังการสัมมนา อาจจะเป็นเพราะว่าผมค้าขายหุตาต้องกว้างขวาง ต้องติดตามความเคลื่อนไหวของผู้คนในสังคม และต้องดูว่ามีการทำกิจกรรมหรือทำการงานอะไรกันบ้าง นอกจากนี้แล้ว ยังได้ติดต่อกับชาวบ้านหรือเพื่อนฝูงที่รู้จักกันและได้พูดกับชาวบ้านให้เข้าร่วมกลุ่มเพราะจะได้รับความช่วยเหลือจากทางราชการ หากไม่เข้าร่วมกลุ่มจะไม่มีทางได้รับความช่วยเหลือจากทางราชการเลย” (นายวัน เขียรใหญ่)

ในหลายกรณี นายวัน เขียรใหญ่ ซึ่งมีการติดต่อกับกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนหรือองค์กรจากภายนอกมักจะเป็นผู้ประสานงานระหว่างชาวบ้านกับองค์กรพัฒนาเอกชนเพื่อให้การช่วยเหลือแก่กลุ่มของชาวบ้าน

“ก็อย่างที่ผมไปขอแรงจากองค์กรพัฒนาเอกชนหรือองค์กรอื่นมาให้คำแนะนำ จะทำให้กลุ่มมีความสะดวกกว่าที่จะอยู่คนเดียว อย่างน้อยจะได้รู้จักความสามัคคีในหมู่คณะด้วย ทำอะไรจะได้ทำด้วยกัน หากไม่สำเร็จก็จะได้เลิกพร้อมกัน” (นายวัน เขียรใหญ่)

ในกรณีที่ราชการจะมีโครงการเข้าไปในชุมชน นายวัน เขียรใหญ่ จะเสนอแนะให้ “ทางราชการอย่าเข้าไปบังคับให้ชาวบ้านต้องรวมกลุ่มกันตามแบบแผนคืออย่าเน้นให้ทำถูกต้องตามรูปแบบ แต่แรงจูงใจให้จัดกลุ่มสัก 10-15 ครอบครัวก็ยังดี...คงพอจะหาได้ แล้วสนับสนุนให้ประสบความสำเร็จ อย่างเช่นให้ได้เป็นเกษตรกรตัวอย่างสักคนก็ยังดี จะได้เป็นแกนนำในการทำมาหากินของชาวบ้าน จะได้ไม่เกิดความรู้สึกท้อถอยในการรวมกลุ่มและการทำมาหากิน”(นายวัน เขียรใหญ่)

ในความไม่เป็นทางการแต่สอดคล้องกับความต้องการของชาวบ้านนับว่าเป็นความยืดหยุ่นอย่างหนึ่งที่เป็นข้อดีของการดำรงชีพในลุ่มน้ำปากพนังประสบการณ์ที่นายวัน เขียรใหญ่ พานพบไม่ได้แตกต่างกันมากนักกับประสบการณ์ของนายสิง บ้านทุ่งโขงดังเช่นที่พบว่ากระบวนการรวมกลุ่มแบบไม่เป็นทางการแต่เป็นไปตามความต้องการของชาวบ้านนั้นมักจะเกิดขึ้นให้เห็นอยู่ตลอดเวลา อย่างเช่น การจัดตั้งตลาดนัดริมถนนในใจกลางหมู่บ้านทุ่งโขง ซึ่งก่อตั้งขึ้นมาได้ด้วยความร่วมมือร่วมใจของชาวบ้านและพ่อค้าแม่ค้า มีการบริหารจัดการกันเอง

“การจัดตั้งตลาด ก็คิดกันมานานแล้วครับ โดยขอความเห็นจากหลายคน เลยลงมือจัดสร้างขึ้นอย่างจริงจังโดยให้เป็นตลาดส่วนรวม ใครๆก็สามารถนำของมาขายได้ มีการขอเงินจากคนที่นำของมาขายบ้างเป็นบางครั้ง เพื่อนำมาปรับปรุงตลาดเอง ส่วนมากจะมาจากคำแนะนำของแม่ค้าเองว่าสมควรเรียกรายเงินมาจัดสร้างสิ่งที่ยังไม่มี โดยใครจะให้เท่าไรก็ได้ในทำนองขอบริจาค ราคาของที่ขาย ขึ้นอยู่กับชนิดของสินค้า หากเป็นสินค้าที่มาจากที่อื่น ราคาก็แพงเป็นธรรมดา สินค้าที่หาได้ในที่นี้ก็ราคาไม่แพง ในส่วนของตลาดนัดก็ไม่มีปัญหาอะไร ของที่หามาได้ส่วนมากก็ขายหมดในตลาด” (นายสิง บ้านทุ่งโขง)

การเชื่อมสังคมให้เป็นหนึ่งเดียวโดยอาศัยศิลปะการแสดงพื้นบ้าน

การเชื่อมสังคมให้เป็นหนึ่งเดียวโดยอาศัยการเล่นพื้นบ้าน เป็นช่องทางในการประสานความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในลุ่มน้ำปากพนัง เป็นช่องทางในการส่งข้อมูลข่าวสารและความเคลื่อนไหวหรือความเปลี่ยนแปลงของโลกภายนอก ทั้งจากหน่วยงานราชการจากอำเภอหรือจังหวัด จากนักการเมืองหรือพรรคการเมือง จากชุมชนสู่ชุมชนด้วยกัน

“ผมชอบเพลงบอกสร้อยมากที่สุด ร้องเก่งและมีชื่อเสียง หนึ่งตะลุงที่ดังก็มีหนึ่งพร้อม (หนึ่งตะลุงของจังหวัดพัทลุง) หนึ่งเกล้า ชอบเพราะมันเป็นการแสดงที่หาดูได้ในสมัยนั้น มีทั้งบันเทิงและสอดแทรกความรู้ มีสื่อบันทึกให้ดูให้จำ นำไปใช้สอนใจได้ดี ให้คนมีศีลธรรม เกิดจิตสำนึกที่ดี...” (นายติม เขียรใหญ่ คุณตาวัย 89 ปี)

ในกรณีของคณะเพลงบอกนั้น นายสุต เขียรเขา ไม่เพียงได้รับการยอมรับในฐานะของศิลปินพื้นบ้านที่มีชื่อเสียงในเขตลุ่มน้ำปากพนัง แต่ยังได้รับการยอมรับจากหน่วยงานราชการจากพรรคการเมือง จากชาวบ้านด้วยกันเองว่าเป็นกลุ่มคนที่สามารถเข้าถึงชาวบ้านได้อย่างดี ชาวบ้านจึงมักให้ความสำคัญกับคณะเพลงบอกของนายสุต เขียรเขา ทั้งในด้านบรมครูด้านการละเล่นเพลงบอกและผู้ที่เป็นศูนย์รวมในด้านข้อมูลข่าวสาร ชาวบ้านในแต่ละชุมชนซึ่งตั้งอยู่ห่างไกลกัน จะได้รับทราบข่าวคราวที่ได้รับความสนใจในแต่ละช่วงเวลาในขณะนั้นๆ จากการบอกกล่าวที่สอดแทรกอยู่ในบทเพลง ทำให้แต่ละชุมชนในเขตลุ่มน้ำปากพนังมีความใกล้ชิดกันมากยิ่งขึ้นและยังได้เห็นภาพลักษณ์ของคณะเพลงบอกสร้อยในการเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมและการเมืองอยู่ตลอดเวลา

จากจุดนี้เองทำให้คณะเพลงบอกสร้อย ต้องรับบทบาทสำคัญในทางสังคมและการเมืองกล่าวคือ กลายเป็นผู้กระจายข่าวสารจากหน่วยงานราชการไปสู่ประชาชนในวงกว้างหรือเป็นผู้สร้างกระแสการเมืองของนักการเมืองหรือพรรคการเมืองที่ต้องการสร้างฐานคะแนนนิยมหรือขยายฐานเสียงที่ขอความช่วยเหลือให้คณะเพลงบอกของนายสุต เขียรเขา เข้าร่วมกิจกรรมบนเวทีหรือร่วมรณรงค์หาเสียง

เงื่อนไข : การส่งผ่านข้อมูลทางสังคมและวัฒนธรรม

ในอดีตนั้น การติดต่อสื่อสารถึงกันระหว่างชาวบ้านต่างชุมชนหรือระหว่างหน่วยงานราชการกับชุมชน เป็นไปอย่างยากลำบาก การจะได้รับทราบข่าวคราวความเคลื่อนไหวของโลกภายนอกหรือการติดต่อสื่อสารกัน หากไม่พูดคุยถามไถ่จากเพื่อนบ้านด้วยกัน ก็คงจะต้องอาศัยผู้ที่ได้ติดต่อกับชุมชนอื่นหรือได้ติดต่อกับโลกภายนอกและกลุ่มคนที่มีโอกาสเช่นนี้ได้มักจะ เป็นกลุ่มศิลปินพื้นบ้านที่ได้เดินสายไปแสดงการละเล่นในชุมชนต่างๆ คณะเพลงบอกของนายสุต เขียรเขาเป็นกลุ่มศิลปินที่มีโอกาสที่จะทำเช่นนั้นได้และหน้าที่คณะของนายสุต เขียรเขา ได้เดิน

สายมาเป็นเวลาร่วม 40 ปี จึงทำให้เป็นกลุ่มที่มีบทบาทสำคัญในการเชื่อมการติดต่อระหว่างคนในสังคม ซึ่งได้เชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนในลุ่มน้ำปากพนังให้เป็นหนึ่งเดียวกันได้ในระดับหนึ่ง

ชาวบ้านมีโอกาสดำเนินกิจกรรมกับคณะเพลงบอกของนายสุด เขียรเขาไปตามโอกาส อย่างเช่น ในงานวัด งานประเพณีของชุมชนอย่างเช่น งานทอดกฐิน ซึ่งนอกจากจะได้รับความบันเทิงและสาระแล้ว ยังได้รับข่าวคราวที่สอดแทรกมากับบทเพลงในลักษณะที่แตกต่างกันไปหรืออาจจะมีการถามข่าวคราวกันเป็นการส่วนตัว ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่าในแต่ละครั้งที่เข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมจะเป็นการร่วมแบบการกุศลคือให้การช่วยเหลือฟรีหรือว่าได้รับการว่าจ้างมาจากหน่วยงานราชการหรือจากนักการเมืองหรือพรรคการเมือง

ในส่วนของผู้ชมอาจจะมีการเปลี่ยนแปลงไปบ้าง จากที่เคยมีจำนวนมากกลายเป็นลดน้อยลง จากที่เคยมีคนทุกเพศทุกวัยกลายเป็นเหลือเพียงคนเฒ่าคนแก่หรือผู้ใหญ่ ขณะที่คนหนุ่มสาวมีจำนวนน้อยลงเพราะต้องออกไปทำมาหากินนอกพื้นที่ แต่ชาวบ้านที่เป็นแฟน ๆ ก็ยังเห็นความสำคัญของศิลปะพื้นบ้านแขนงนี้และยังต้องอาศัยคณะศิลปินเป็นช่องทางรับรู้ข่าวสารเหมือนเดิม เพียงแต่อาจจะมีการเพิ่มช่องทางใหม่ๆ เพื่อใช้เป็นช่องทางในการตรวจสอบข่าวสารที่ได้รับจากคณะศิลปิน อย่างเช่น การถามไถ่จากลูกหลานที่ไปอยู่นอกพื้นที่ เป็นต้น

คณะเพลงบอกของนายสุด เขียรเขาเอง ไม่เพียงแต่จะมุ่งเน้นความบันเทิงเท่านั้น แต่ยังได้ตระหนักว่าตัวเองยังสามารถมีบทบาทในการสร้างสังคมที่สงบสุขได้ จึงมักจะมีการช่วยเหลือสังคมในส่วนนี้ตามความคิดหรือตามบรรยากาศของงาน อย่างเช่น มีการสอดแทรกธรรมะไว้ในบทเพลง เป็นต้น ดังเช่นที่นายนัด เขียรเขา เล่าว่า

“อย่างเช่นว่าไปแสดงที่งานวัด หรืองานทอดกฐิน ยกตัวอย่างว่าทางคณะแสดงของเราจะมีการหยิบยกรัชมบทขึ้นมาแสดงขับร้องให้แก่ชาวพุทธที่เข้ามาร่วมงานบุญงานกุศล อาจจะมีการยกนิทานขึ้นมาอ้างเพื่อสร้างความมั่นใจให้แก่คนที่มาทำบุญได้เกิดความรู้สึกสุขใจจากการที่ได้ทำบุญ และคิดว่าการทำบุญได้เสร็จสิ้นและมีความสมบูรณ์แบบ” (นายนัด เขียรเขา)

จากกรณีแบบนี้ ทำให้คณะของนายสุด เขียรเขา ต้องมีการศึกษาธรรมะไปด้วยและเพื่อสร้างความมั่นใจให้เกิดขึ้นกับผู้ชมผู้ฟัง คณะของนายสุด เขียรเขา ก็จำเป็นต้องครองตัวให้เป็นที่ยอมรับของชาวบ้านด้วยในเวลาเดียวกัน

กระบวนการสร้างความเป็นปึกแผ่นของสังคม

คณะเพลงบอกของนายสุด เขียรเขา เป็นหนึ่งในกลุ่มศิลปินในเขตลุ่มน้ำปากพนังที่เดินสายแสดงการละเล่นไปพร้อมๆ กับการประสานงานและให้ความร่วมมือกับหน่วยงานราชการและพรรคการเมืองที่ขอความร่วมมือเพื่อการกุศลหรือว่าจ้างให้ไปแสดง กล่าวเฉพาะคณะเพลงบอกของนายสุด เขียรเขา ได้ดำรงบทบาทดังกล่าวมาตลอดระยะเวลาที่ทำการแสดงร่วม 40 ปีมาแล้ว

และในปัจจุบันก็ยังคงแสดงอยู่บ้างแม้ว่าจะลดลงจากเดิมลงมากแต่ก็ยังให้ลูกชายไปทำหน้าที่หัวหน้าคณะแทนตัวเอง

ปัจจุบัน นายสุต เขียรเขา อายุกว่า 70 ปี แล้ว รับงานเดือนละประมาณ 5-10 ครั้ง ลดลงจากเดิมที่ยังอยู่ในวัยหนุ่ม ซึ่งเคยรับงานติดต่อกันเดือนละประมาณ 20-25 ครั้ง อย่างไรก็ตามก็ยังดีตามเส้นทางชุมชนที่นายสุต เขียรเขาได้เดินสายแสดงการละเล่น คงจะกล่าวได้ว่าเป็นบริเวณครอบคลุมพื้นที่กว้างไกลและคงจะมีประชาชนจำนวนมากที่ได้รับรู้ถึงบทบาทของนายสุต เขียรเขา ในฐานะของศิลปิน ผู้ส่งข่าวสารข้อมูล ผู้เชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนเข้าด้วยกัน

เมื่อได้รับการร้องขอความช่วยเหลือหรือการว่าจ้างของเจ้านานในแต่ละครั้ง จะทำให้นายสุต เขียรเขา ต้องทำความเข้าใจกับเรื่องที่ต้องการแสดงต่อผู้ชมจากเจ้าของงานก่อน ทำให้นายสุตต้องนำพาตัวเองเข้าไปเกี่ยวข้องกับเรื่องราวมากมาย โดยเฉพาะในการเป็นผู้ชี้แนะผู้คนตามที่สังคมมอบหมายหน้าที่นี้ให้ ดังเช่นที่นายนัด เขียรเขา บุตรชาย เล่าว่า “ตลอด 40 ปีที่ผ่านมา คิดว่าคุณพ่อมีบทบาทในการชี้นำสังคมไม่มากนักน้อย ตั้งแต่เรื่องของการส่งเสริมเรื่องกตัญญู กตเวที ส่งเสริมเรื่องประเพณีวัฒนธรรมของคนไทยเรา ให้ความรู้ทางสาธารณสุข ความรู้เกี่ยวกับโรคเอดส์ โดยสอดแทรกไว้ในคำกลอนเพื่อกระตุ้นสมองและความรู้สึกของผู้ฟังอย่างเช่นหนุ่มสาว” (นายนัด เขียรเขา)

ในด้านการเข้าร่วมกิจกรรมทางการเมืองนั้น นายสุต เขียรเขาและคณะได้เข้าร่วมให้การสนับสนุนอยู่เป็นประจำ ทั้งในรูปของความสมัครใจและการว่าจ้างตามแต่โอกาสและสภาพจะเอื้ออำนวยหรือหากเข้าร่วมเองไม่ได้ ก็จะมีลูกชายและคณะไปแทนโดยมีจุดประสงค์หลักเพื่อต้องการให้ประชาชนตื่นตัวในทางการเมืองจะได้ออกไปใช้สิทธิใช้เสียงกันเต็มที่หรือเพื่อดึงดูดความสนใจของประชาชนให้ได้เข้าร่วมทางการเมืองพร้อมกับได้รับความบันเทิงไปด้วยซึ่งในหลายกรณีนักการเมืองหรือพรรคการเมืองเองก็ต้องให้ความสำคัญกับศิลปินพื้นบ้านที่มีชื่อเสียงที่จะเป็นผู้สร้างบรรยากาศเป็นกันเองกับชาวบ้าน จึงมักขอความร่วมมือจากคณะเพลงบอกของนายสุต เขียรเขา อยู่เป็นประจำ ดังเช่นที่นายนัด เขียรเขาเล่าว่า “ในฐานะที่คุณพ่อเป็นศิลปินแห่งชาติ มักจะมีการว่าจ้างให้ไปร้องเพลงบอกเพื่อรณรงค์หาเสียงเลือกตั้ง ก็ไปช่วยไปร่วมกับทุกคนที่มาว่าจ้าง....หรืออาจจะให้ช่วยบันทึกเสียงการรณรงค์ให้ไปใช้สิทธิเลือกตั้ง ส่วนตัวผม (นายนัด เขียรเขา) จะได้รับจ้างให้ไปร้องเพลงบอกเพื่อหาเสียงให้แก่ผู้ลงสมัครของพรรคต่างๆ อยู่เป็นประจำ ในส่วนของห้วคณะแนก็จะหาเสียงกันอย่างคึกคัก” (นายนัด เขียรเขา)

“ผมได้ร่วมมาเสมอ สมมติว่ามีมการเลือกตั้ง ผมก็จะช่วยประชาสัมพันธ์ให้กับทางราชการหรือไม่ก็จะช่วยบันทึกเทปให้ หากว่าใครต้องการ ในใจผมก็ต้องการเพียงว่าต้องการให้ชาวบ้านออกไปใช้สิทธิ อย่าได้นอนหลับทับสิทธิ อย่างก่อนการเลือกตั้ง จะบันทึกเสียงเพื่อหาเสียง และรณรงค์ให้ชาวบ้านไปใช้สิทธิเลือกตั้งคนที่เขาชอบ” (นายนัด เขียรเขา)

ในกรณีของนายชัย บ้านไทรหัวม้า มองเห็นว่ากระบวนการในการส่งผ่านข้อมูลข่าวสารอาจจะต่างไปจากกรณีความเห็นของนายนัด เขียรเขา โดยเชื่อว่าผู้ที่มีความใกล้ชิดกับความรู้

ข้อเท็จจริงหรือข้อมูลข่าวสารในระดับที่ทัดเทียมกับศิลปินหรือเหนือกว่านั้น ก็ยังมีอยู่คือ ครูบาอาจารย์และพระสงฆ์ ที่มีบทบาทโดยตรงในการเผยแพร่ความรู้ ธรรมะและคุณธรรมในการดำรงชีวิต เหตุที่นายชัย บ้านไทรหัวม้า มีความเห็นเช่นนี้ คงจะเป็นเพราะว่านายชัยเองเคยบวชเรียนจนเป็นถึงเจ้าอาวาสมาก่อน จึงมีความเห็นเช่นนั้นก็เป็นได้

อย่างไรก็ดี การที่ประชาชนหรือชาวบ้านในชุมชนมีผู้รู้อย่างเช่นครูและพระคอยตรวจสอบความถูกต้องแม่นยำของข้อมูลข่าวสารที่ได้รับจากศิลปินพื้นบ้านหรือในทางกลับกัน ชาวบ้านมีศิลปินไว้คอยทำหน้าที่ดังกล่าวด้วยนั้น ก็จะทำให้ชาวบ้านได้รับประโยชน์อย่างสูงในการป้องกันความผิดพลาดในการได้รับข้อมูลมาแบบผิดๆอันจะทำให้สังคมเกิดความแปลกแยกกับโลกภายนอกได้ในบางกรณี

“การเผยแพร่ข่าวสารทางเพลงบอกหรือหนังตะลุง สามารถจูงใจได้มาก ให้คนมีความรู้หรือมีความกระตือรือร้น มีจิตสำนึกมากขึ้นเพราะส่วนมากจะสอดแทรกสุภาษิตหรือข้อคิดต่างๆตามคำพังเพยโบราณไว้ให้คิดต่ออีก....มีทั้งความบันเทิงและสาระ แต่ก็มีข้อเสียคือรู้ข้อมูลมาผิดพลาด ทำให้เผยแพร่ความรู้ผิดๆให้แก่ชาวบ้านด้วย ในกรณีที่ชาวบ้านรู้ว่าข้อมูลที่ได้รับผิดพลาดถ้าเป็นชาวบ้านที่รู้มากกว่าก็จะไม่เชื่อคนแสดง คนที่รู้มากกว่าพวกนายหนังส่วนมากก็จะเป็นครูหรือพระ” (นายชัย บ้านไทรหัวม้า)

การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารผ่านการจับกลุ่มวิพากษ์วิจารณ์ทางการเมือง

โดยพื้นฐานแล้ว ชาวบ้านในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังมีลักษณะนิสัยในการจับกลุ่มพูดคุยสนทนากันและการรวมกลุ่มวิพากษ์วิจารณ์เรื่องราวทางสังคมและการเมืองต่างๆในการจับกลุ่มคุยกันนี้ มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารกันอยู่ตลอดเวลา ขณะเดียวกัน การจับกลุ่มสนทนาก็เป็นแหล่งที่มาของการปล่อยข่าวลือด้วย แต่จากการวิพากษ์วิจารณ์และการตั้งแง่สงสัยกับเรื่องราวหรือความเคลื่อนไหวทางสังคมการเมืองทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ ทำให้ผู้คนมีการติดตามและตรวจสอบความถูกต้องแม่นยำอยู่ตลอดเวลาโดยอาศัยการสอบถามกับผู้ที่ตกเป็นข่าวหรืออาศัยการติดตามของสื่อมวลชนหรืออาจจะอาศัยการตรวจสอบข่าวผ่านทางเครือข่ายญาติพี่น้องที่กระจายอยู่ทั่วไปในอำเภอต่างๆ

เงื่อนไข : การรับรู้เรื่องราวทางการเมืองหลากหลายรูปแบบ

ชาวบ้านในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง เคยมีประสบการณ์โดยตรงกับการปลุกระดมมวลชนและการสร้างกระแสข่าวของพรรคคอมมิวนิสต์และฝ่ายราชการ ทำให้ชาวบ้านต้องคอยปรึกษาหารือและจับกลุ่มวิพากษ์วิจารณ์กระแสข่าวที่ได้รับมาอยู่ตลอดเวลาเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้คนในพื้นที่ชอบพูดและแสดงความคิดเห็นทางการเมือง

คนในพื้นที่คิดว่า การแสดงความคิดเห็นวิพากษ์วิจารณ์เป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง เพราะชาวบ้านต้องเผชิญกับเรื่องราวทางการเมืองในพื้นที่หลายรูปแบบ และคิดว่าเรื่องการเมืองหรือเรื่องของสังคมไม่ว่าจะเกิดขึ้นที่ไหน ย่อมถือว่ามีความเกี่ยวข้องกับชีวิตโดยตรง

“ชาวบ้านชอบแสดงความคิดเห็นทางการเมือง เพราะประสบเรื่องราวในทางการเมืองในพื้นที่มาก อย่างเช่น ชาวบ้านเจอกับการปลุกระดมของพรรคคอมมิวนิสต์ในอดีตที่มีทุกหย่อมหญ้า และการเมืองก็ได้เกิดขึ้นในป่าแถบนี้ด้วย” (นายวัน เขียวใหญ่)

คนในพื้นที่ในปัจจุบันได้รับข้อมูลข่าวสารได้อย่างรวดเร็วและมักจะได้พบเห็นหรือพบปะกับนักการเมืองที่ตัวเองเคยได้ยินชื่อเสียง ทำให้เกิดความรู้สึกชอบการเมืองเป็นชีวิตจิตใจ คนในพื้นที่มีความรักการเมืองเป็นพื้นฐานเพราะได้เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ทางการเมืองครั้งสำคัญมากมาย คนมองว่าเมืองเป็นเรื่องใกล้ตัว สามารถวิพากษ์วิจารณ์ได้โดยอาศัยข้อมูลจากการเล่าต่อกันจากปากต่อปากจากญาติพี่น้องหรือจากการรับสื่อหรือจากคู่สนทนาเพื่อจะได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นหรือจะได้โน้มน้าวฝ่ายตรงข้ามให้เห็นด้วยกับความคิดเห็นของตัวเอง

กระบวนการการเรียนรู้ทางการเมือง

คนจะพยายามวิพากษ์วิจารณ์การเมืองและมักจะเปรียบเทียบความแตกต่างที่เกิดขึ้นในแต่ละยุคสมัยของรัฐบาลหรือวิจารณ์พฤติกรรมทางการเมืองของนักการเมืองหรือพรรคการเมืองอยู่เสมอ การวิพากษ์วิจารณ์การเมืองมักจะเกิดขึ้นในลักษณะของการรวมกลุ่มไม่ว่าจะเป็นการรวมกลุ่มตามร้านค้า การรวมกลุ่มในงานทำบุญตามบ้านหรือตามวัด หรือว่าจะเป็นการรวมกลุ่มตามงานต่างๆที่จัดขึ้นตามแต่ละโอกาส

การวิพากษ์วิจารณ์การเมืองเป็นเหตุผลหนึ่งที่แสดงออกถึงความเข้าใจการเมืองหรือความรู้เรื่องการเมืองเป็นการแสดงออกถึงความคิดที่เป็นอิสระปลอดจากการชี้นำ “เมื่อก่อนอาศัยการชี้นำ แต่ตอนนี้ไม่ใช่แล้ว คนหัวสูงขึ้นหมายถึงรู้มากขึ้น ไม่มีใครเชื่อการชี้นำของใคร มีแนวโน้มว่าจะไม่มีการชี้นำอีกแล้ว ผมคิดว่าคนหัวสูงขึ้น คือรู้การเมืองมากขึ้น คือรู้การเมืองแจ่มชัดแต่จะให้เด่นชัดหรือรู้ดีมากนั้นก็ยังไม่บอกกันไม่ได้ แต่ก็ยังถือว่าดีกว่ายุคก่อนๆ...” (นายเจน บ้านท้ายโนด)

บางครอบครัวจะปล่อยให้สมาชิกมีอิสระทางความคิด สามารถแสดงความคิดเห็นทางสังคมและการเมืองได้อย่างเสรี ดังเช่น ครอบครัวของนางล้น เขียวใหญ่ ซึ่งยืนยันว่า “แม้ว่าพรรคประชาธิปัตย์จะเป็นพรรคการเมืองที่ดี แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าวิพากษ์วิจารณ์ไม่ได้ แต่ที่บ้านที่ครอบครัว จะปล่อยให้ทุกคนมีอิสระในความคิด จะปล่อยให้ทุกคนแสดงความคิดเห็นได้อย่างเต็มที่ เพราะรู้สึกว่าทุกคนต้องเท่าเทียมกัน ที่บ้านไม่ใช่ครอบครัวที่มีความรู้มาก แต่ก็ไม่ถึงกับไม่รู้เรื่องอะไรเลย” (นางล้น เขียวใหญ่)

สำหรับนางล้น เขียร์ใหญ่ เป็นคนคอยติดตามความเคลื่อนไหวของพรรคประชาธิปัตย์ มาโดยตลอด “สามารถติดตามกันได้จากหนังสือพิมพ์ ตำรา จากบันทึกต่างๆ เหตุที่ชอบพรรคประชาธิปัตย์เพราะชอบมานานแล้ว ตั้งแต่ยุค ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช เป็นหัวหน้าพรรค ตั้งแต่เริ่มมีสิทธิใช้สิทธิเลือกตั้ง ตอนนั้น นายชวนลงสมัครแล้ว และก็ไปอยู่กับสามีที่จังหวัดตรังแล้วด้วย ที่เลือกนายชวนเพราะรู้สึกว่าเป็นคนมีอุดมการณ์เพื่อความเป็นธรรม ตอนนั้นมีพรรคคอมมิวนิสต์เข้ามาด้วย.....ที่บอกว่ารู้ประวัติของพรรคประชาธิปัตย์นั้น จะอ่านพวกหนังสือประวัติ หนังสือจากห้องสมุด เพราะเป็นคนชอบอ่านมานานแล้ว คือว่ารู้ไว้ดีกว่า จะไม่ปล่อยให้คนอื่นมากรอกหูได้ หากได้ยินคนอื่นพูดไม่ตรงกับที่เราอ่านมากก็จะเฉย เว้นแต่เป็นคนที่ถูกคุยกันได้ก็จะชี้แจงให้ฟัง โดยส่วนตัวนั้น จะชอบคนยาก เมื่อชอบใครก็ต้องพิจารณากันอย่างละเอียด ตัวนักการเมืองก็เหมือนกัน จะดูกันอย่างละเอียด ติดตามกันมาตลอด ไม่ฟังใครพูดชมอยู่ข้างเดียว แต่จะตรวจสอบจากข้อมูลในส่วนอื่นๆดูด้วย” (นางล้น เขียร์ใหญ่)

การตรวจสอบความถูกต้องแม่นยำของข้อมูลผ่านบุคคลที่ตนไว้วางใจ

การตรวจสอบความถูกต้องแม่นยำของข้อมูลข่าวสารผ่านทางญาติสนิทมิตรสหายที่ไว้วางใจกันได้ แม้ว่าสังคมจะเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม มีการพัฒนาการคมนาคมสื่อสาร จนทำให้หมู่บ้านไทรหว้าสามารถติดต่อกับโลกภายนอกได้สะดวกรวดเร็วกว่าเดิม แต่ชาวบ้านในหมู่บ้านไทรหว้าก็ยังนิยมที่จะอาศัยเครือข่ายญาติพี่น้องหรือคนที่รู้จักมักคุ้นและมีความสนิทสนมกันเป็นอย่างดี เป็นบุคคลที่จะให้การยืนยันความถูกต้องแม่นยำของข้อมูลข่าวสารบางอย่างอีกรอบหนึ่ง หลังจากที่ได้รับข้อมูลข่าวสารแต่ละอย่างมาแล้ว เข้าทำนองว่าไม่ได้หลงเชื่อข้อมูลข่าวสารเพียงเพราะว่าได้ยินได้ฟังจากสื่อหรือได้รับข่าวมาจากใครบางคน แต่จะเชื่อได้ก็ต่อเมื่อได้ผ่านการกลั่นกรองตรวจสอบในหมู่เครือญาติกันเสียก่อน

เงื่อนไข : ความเชื่อถือไว้วางใจระหว่างสมาชิกในสังคม

ในสภาพสังคมของชาวบ้านแห่งหมู่บ้านไทรหว้า แต่ละคนหรือแต่ละครอบครัวมีความจำเป็นที่จะต้องหาเลี้ยงชีพกันทุกคน เพราะมีฐานะไม่ค่อยดีมากนัก ความเป็นอยู่ก็ขึ้นอยู่กับผลผลิตทางด้านการเกษตรและการจับสัตว์น้ำ จึงไม่ค่อยจะมีเวลาในการติดต่อพบปะกันบ่อยครั้งนัก จึงทำให้การรับรู้ความเคลื่อนไหวทั้งในหมู่บ้านและนอกหมู่บ้านที่เป็นเรื่องนอกเหนือการทำมาหาเลี้ยงชีพในแต่ละวัน เกิดขึ้นไม่บ่อย ยกเว้นก็เพียงแต่ความเคลื่อนไหวที่เป็นข่าวสารผ่านทางวิทยุหรือทีวี ทำให้สื่อทั้งสองประเภทมีอิทธิพลต่อการรับรู้ข้อเท็จจริงแต่ละอย่างสูงมาก อย่างไรก็ตามชาวบ้านไทรหว้า ก็ยังอยากจะทราบความเป็นจริงของความเคลื่อนไหวแต่ละอย่าง จึงมักจะหาโอกาสสอบถามความเป็นจริงหรือตรวจสอบความถูกต้องแม่นยำ จากวิธีการอื่นตามแบบฉบับ

ของตัวเอง นั่นก็คือ การสอบถามจากตัวบุคคลที่มีความน่าเชื่อถือและไว้วางใจได้ บุคคลที่เวลานี้ก็ต้องเป็นสมาชิกในเครือญาติหรืออาจจะเป็นคนที่สนิทสนมกันเป็นอย่างดี ทำตัวน่าเชื่อถือเพื่อจะทำให้ข้อมูลหรือการอธิบายแต่ละอย่างเป็นสิ่งที่น่าเชื่อถือตามไปด้วย

ชาวบ้านจึงต้องอาศัยตัวบุคคลที่เชื่อถือไว้วางใจได้ เป็นผู้รับประกันข่าวสารหรือข่าวลือแต่ละอย่าง โดยจะทำการตรวจสอบข้อมูลเพื่อยืนยันความถูกต้องกันในโอกาสที่เหมาะสม

แต่ละคนในหมู่บ้านมีความเกี่ยวข้องกับข้อมูลข่าวสารใน 2 ลักษณะด้วยกันคือ หากไม่เป็นผู้รับข่าวสารโดยตรงหรือโดยอ้อม ก็จะต้องเป็นผู้ส่งสารโดยตรงหรือโดยอ้อม อย่างกรณีของนายจัต บ้านไทรหัวม้านั้นเป็นคนที่มักจะได้พบปะพูดคุยกับเพื่อนบ้านอยู่ตลอดเวลาด้วยเหตุผลหลายประการด้วยกัน อย่างแรกสุดนั้น นายจัต บ้านไทรหัวม้า ตกแต่งบ้านเรือนของตัวเองเป็นร้านค้าขายของชำ พร้อมทั้งขายขนมและขนมจีนในตอนเช้าด้วย อย่างที่สอง นายจัต บ้านไทรหัวม้าได้รับการนับถือว่าเป็นผู้อาวุโสคนหนึ่งของหมู่บ้านและเป็นคนรุ่มรวยเบิกของหมู่บ้านไทรหัวม้าและอย่างที่สอง นายจัต บ้านไทรหัวม้ามักจะได้พบปะพูดคุยกับผู้สมัครรับเลือกตั้งหรืออดีต ส.ส. ที่มาเดินหาเสียงในหมู่บ้านและต้องหยุดแวะร่วมรับประทานอาหารที่บ้านของ นายจัต บ้านไทรหัวม้าแทบจะทุกครั้ง ดังเช่นที่ นายจัต บ้านไทรหัวม้า เล่าว่า

“เท่าที่จำได้นะครับ ก็มี คุณ ข. คิดว่าเป็นคนแรกที่มาเดินหาเสียงที่นี่ มาถึงหมู่บ้านนี้ (บ้านไทรหัวม้า) ก็จะแวะมาหาที่บ้านผม มานั่งทานข้าวกันที่นี่ เราเองก็ต้อนรับกันอย่างดี มีการพูดคุยหรือกันสัพเพเหระ ก็คุยกันได้ทุกเรื่อง ผมรู้เรื่องมั่งไม่รู้เรื่องมั่ง แต่ก็ไม่ได้รู้จักกันเป็นการส่วนตัวนะครับ แต่ที่มานั่งทานข้าวที่บ้าน ก็เพราะว่าหลานของผมคือ คุณพ่วง ห้วยแหง เป็นคนพามา....เรื่องที่คุยกันก็มีหลายเรื่อง ก็อย่างเช่นเรื่องการพัฒนาหมู่บ้าน การสร้างถนนหนทางให้สะดวกสบาย ก็เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับด้านการคมนาคมที่เราเห็นว่ามันไม่สะดวกสบายนะครับ ...หลังจากนั้น คุณพ่วง ห้วยแหง คนเดิมนี้แหละครับที่พา คุณ อ. มาเดินหาเสียงในหมู่บ้าน มาคุยมากินข้าวกันที่บ้านผมอีก ก็ได้คุยกันเรื่องสัพเพเหระ คุณ อ. นี่เมื่อมาแถวนี้ก็จะมากินข้าวที่บ้านนี้ทุกครั้ง เมื่อวันก่อนเข้ามาก็บอกว่าจะให้ทำแกงส้มปลาช่อนให้กินหน่อย ไปเยี่ยมบ้านอื่นแล้วจะกลับมากินข้าวด้วย เราก็ทำไว้และก็ได้นั่งคุยกัน” (นายจัต บ้านไทรหัวม้า)

นายจัต บ้านไทรหัวม้า จึงอยู่ในฐานะทั้งผู้รับสาร (จากผู้สมัคร ส.ส./อดีต ส.ส. และจากเพื่อนบ้าน) และผู้ส่งสาร (จากผู้สมัคร ส.ส./อดีต ส.ส. และจากเพื่อนบ้าน) จึงอยู่ในฐานะที่จะต้องมีความน่าเชื่อถือ จึงจะทำให้ข้อมูลข่าวสารที่จะส่งไปยังเพื่อนบ้านด้วยกันหรือญาติมิตรต่างหมู่บ้าน มีความเชื่อถือด้วยเท่ากับว่า นายจัต บ้านไทรหัวม้า ต้องเป็นหลักประกันในการรับรองความถูกต้องของข้อมูลข่าวสารด้วย

ขณะเดียวกัน นายจัต บ้านไทรหัวม้า และเพื่อนบ้านที่อยู่ในฐานะของผู้รับสารเหมือนกันในบางโอกาสก็ต้องทำการตรวจสอบความถูกต้องแน่นอนของข้อมูลข่าวสาร ด้วยการถามไถ่ญาติพี่น้องในพื้นที่อื่นด้วย

กระบวนการแลกเปลี่ยนข่าวสารระหว่างสมาชิก

ในหมู่บ้านไทรห้วม้าชาวบ้านที่ต้องการหาหรือกันอาจจะหาหรือเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารกันตามปกติหรืออาจจะเป็นการหาหรือเพื่อขอคำปรึกษากันหรือว่าอาจจะเป็นการได้ร่วมฟังการสนทนาปราชัย ก็จะมีเวลาที่ว่างเว้นจากงานในท้องสวนไร่นาในแต่ละวันไปชุมนุมกันที่วัดที่บ้านผู้ใหญ่บ้าน ที่บ้านกำนัน หรือจะเป็นบ้านคนใหญ่คนโตอย่างเช่นบ้านของนายจัด บ้านไทรห้วม้า (ในกรณีบ้านของนายจัด บ้านไทรห้วม้า เป็นร้านขายของชำและจะทำขนมเงินขายในตอนเช้าๆ) บางคนจะไปนั่งที่ร้านกาแฟปากทางเข้าหมู่บ้าน หรืออาจจะหาเวลาช่วงเช้าที่ยังไม่ได้เริ่มงานหาหรือกันในขณะที่นั่งทานกาแฟ กินขนมเงินในตอนเช้าไปพร้อมๆกัน ดังที่ นายจัด บ้านไทรห้วม้า เล่าว่า

“เวลาหาหรือหรือแจ้งข่าวกันนี้ ก็อาจจะเป็นบ้านผู้ใหญ่บ้านหรือเป็นบ้านผม (นายจัด บ้านไทรห้วม้า) มานั่ง มาบ้านผม มาคุยกันเป็นประจำ แต่ที่นี้ไม่ได้เป็นร้านกาแฟนะ เป็นร้านขายขนมและขายขนมเงินในตอนเช้าๆ บางคนก็จะไปที่ร้านกาแฟ กลายเป็นสภากาแฟ มีคนนั่งกินอยู่ไม่กี่คน เมื่อก่อนมีร้านกาแฟอยู่ตรงทางเข้าที่ผ่านมา (ปากทางเข้าหมู่บ้าน) แต่เดี๋ยวนี้คิดว่าเลิกแล้ว เพราะมีปัญหาเรื่องน้ำท่วม เปิดขายไม่ได้ และคนไปกินที่ร้านก็เดินทางไม่สะดวก” (นายจัด บ้านไทรห้วม้า)

และในหลายโอกาสก็ได้ใช้เวทีของกลุ่มที่ตั้งขึ้น ทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการเป็นวงสนทนาด้วย ดังเช่นที่ นายจัด บ้านไทรห้วม้า เล่าว่า

“...เดี๋ยวนี้มีกลุ่มตามบ้านคนนั้นคนนี้ คุยกันแทบทุกเรื่องแล้วแต่ว่าจะมีเวลาสะดวกตอนไหน ส่วนมากก็หลังจากตกเย็น ทานข้าวทานปลาเสร็จเรียบร้อยแล้ว...” (นายจัด บ้านไทรห้วม้า)

แต่หากเป็นญาติพี่น้องต่างหมู่บ้าน ชาวบ้านจะใช้โอกาสที่มีงานประเพณีตามวัดหรือมีงานพิธีที่จัดขึ้นที่บ้านคนใดคนหนึ่งเป็นวงสนทนา อาจจะเพียงแค่ทักทายปราชัยหรืออาจจะนั่งหาหรือแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารกันจากญาติพี่น้องที่มารวมตัวกันพร้อมหน้าพร้อมตาในโอกาสเดียวกัน นอกจากจะเกิดความอบอุ่น ความใกล้ชิดและความเป็นกันเองในหมู่เครือญาติแล้วยังจะได้ตรวจสอบข้อมูลข่าวสารบางอย่างที่แต่ละคนต้องการได้ด้วย นับเป็นวิธีการที่ดีและสามารถทำได้ง่าย ๆ เพียงแต่ต้องอาศัยความเป็นญาติกันเท่านั้นเอง

บทที่ 6

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอ

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์สำคัญ 3 ประการคือต้องการทราบว่าคุณธรรมของความเป็นพลเมืองที่โดดเด่นและแตกต่างของสภาพชุมชนที่ถูกกำหนดในการศึกษาวิจัยมีอะไรบ้าง สิ่งเหล่านั้นเกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขและกระบวนการในทางสังคมเช่นไรหรือกล่าวอีกแง่หนึ่งได้ว่าการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มุ่งเน้นที่จะนำเสนอลักษณะความดีงามบางอย่างในชุมชนชนบทที่ถือว่าเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะรองรับการปฏิรูปสังคมการเมืองในอนาคต

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ได้ใช้วิธีการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพโดยอาศัยแนวคิดเรื่องวัฒนธรรม ทฤษฎีสังคมและระบบอุปถัมภ์ เป็นแนวทางในการแสวงหาคำอธิบายปรากฏการณ์ในทางสังคมและการเมืองในขอบเขตของปัญหาวิจัยที่กำหนดขึ้น

เทคนิคในการรวบรวมข้อมูล ใช้วิธีการสัมภาษณ์ระดับลึก (In-depth Interview) เป็นหลัก ส่วนการได้มาซึ่งบุคคลที่เชื่อว่าจะเป็นผู้ให้ข้อมูลหลักทั้งหมด 21 รายจากกลุ่มประชากร 3 กลุ่มของเขตพื้นที่ที่ศึกษา คือ ประชาชนทั่วไป ผู้นำชุมชน/ท้องถิ่นและนักการเมือง โดยเลือกกลุ่มตัวอย่างจาก 3 พื้นที่ที่มีความแตกต่างกัน คือ จากพื้นที่ป่าเขา พื้นที่ชายทะเลและพื้นที่ราบ ทั้งนี้เพื่อกระจายให้ครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมด อย่างไรก็ดี ในการศึกษาครั้งนี้ ไม่ได้กำหนดให้มีความแตกต่างด้านพื้นที่หรือความแตกต่างด้านเศรษฐกิจหรือการประกอบอาชีพ เป็น “ตัวแปร” เพื่อหาความแตกต่างเหมือนอย่างวิธีการศึกษาวิจัยเชิงปริมาณแต่อย่างใด

อภิปรายผล

จากการนำเสนอชุดของปรากฏการณ์ทางสังคมทั้งหมดในบทที่ผ่านมา เป็นการสะท้อนให้เป็นแนวคิดเบื้องต้นหรือความคิดอ่านภายในของกลุ่มตัวอย่างซึ่งเป็นรูปแบบ (Model) ของผู้คนในเขตลุ่มน้ำปากพนังได้อย่างดีว่าคนเหล่านี้คิดถึงเรื่องสังคมและการเมืองของเขาเช่นไรและจากการศึกษาพบว่าสังคมในชนบทของไทยมีลักษณะพิเศษในเรื่องของคุณธรรมของความเป็นพลเมืองอยู่ หากแต่มีเงื่อนไขทางสังคมและกระบวนการทางสังคมบางอย่างที่แตกต่างหรืออาจจะคล้ายคลึงกันกับคุณธรรมของความเป็นพลเมืองตามแบบของสังคมในตะวันตก ซึ่งผู้ศึกษาได้ยึดถือตามผลงานการศึกษาที่คลาสสิกของ Robert Putnam ที่พบว่าลักษณะของคุณธรรมของความเป็นพลเมือง มีด้วยกัน 7 ประการ คือ

- 1.ความสัมพันธ์เชิงอำนาจและการพึ่งพาอาศัยกันในลักษณะความสัมพันธ์แนวราบมากกว่าแนวดิ่ง

- 2.เน้นเรื่องความเท่าเทียมกันทางสังคม
- 3.ความผูกพันระหว่างสมาชิก
- 4.การประนีประนอมเพื่อจัดข้อขัดแย้งและสร้างสรรค์สังคม
- 5.การรู้สึกถึงพลังอำนาจทางการเมืองของประชาชน
- 6.การรวมกลุ่มสมาคมเพื่อทำกิจกรรมทางวัฒนธรรม สังคมและกลุ่มอาชีพ
- 7.ความซื่อสัตย์ ความไว้วางใจและการยึดถือปฏิบัติตามกฎหมาย

จะเห็นได้ว่าผลการศึกษาวิจัย ครั้งนี้มีทั้งข้อค้นพบที่เป็นส่วนที่เหมือนอยู่ในหลายๆ ประเด็น เช่น ความสัมพันธ์เชิงอำนาจในแนวราบ ความเท่าเทียมกันทางสังคม ความผูกพันทางสังคม การรวมกลุ่มสมาคมเพื่อทำกิจกรรมทางวัฒนธรรม สังคมและกลุ่มอาชีพ รวมถึงการรู้สึกถึงพลังอำนาจทางการเมืองของประชาชน แต่ความแตกต่างของสังคมทั้งสองส่วนคงจะทำให้ น้ำหนักและมิติของการดำเนินการในกิจกรรมทางสังคมย่อมแตกต่างกันไป เช่น ในอิตาลี จะมีกลุ่มสมาคมทั้งที่เป็นกลุ่มเพื่อพักผ่อนหย่อนใจ กีฬา สันทนาการ กลุ่มทางศาสนา รวมถึงกลุ่มอาชีพต่างๆที่หลากหลาย ซึ่งย่อมเป็นการเปิดโอกาสอย่างกว้างขวางให้ผู้คนในสังคมมีโอกาสสัมผัสประสบการณ์ที่แตกต่างหลากหลาย อันจะเป็นประโยชน์ในการฝึกฝนแนวทางในการปฏิบัติตนอันเป็นประโยชน์ทั้งเพื่อตนเองและเรียนรู้สังคมได้มากขึ้น

ส่วนในอีกบางประเด็นที่เป็นส่วนที่ขาดหายไปในสังคมของเราตามขอบเขตที่ได้ศึกษา คือ เรื่องการประนีประนอมและความซื่อสัตย์ ความไว้วางใจและการปฏิบัติตามกฎหมาย ซึ่งคาดว่า ประชาชนของเรายังไม่ตระหนักถึงสิ่งเหล่านี้เท่าที่ควร ยังคงมีการละเลยไม่สนใจและนำไปสู่ปัญหาข้อขัดแย้งและเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาอยู่ไม่น้อยทีเดียว

สำหรับคุณธรรมของความเป็นพลเมืองของคนลุ่มน้ำปากพนังนั้น สามารถแยกแยะได้ 3 ลักษณะใหญ่ ๆ คือ 1) การสร้างจิตภาพความเป็นพลเมือง 2) ความเท่าเทียมกันในสังคม และ 3) พลังทางการเมืองของประชาชน

คุณธรรมของความเป็นพลเมืองที่ได้จากการศึกษาข้อมูลพบว่าสิ่งเหล่านั้นเป็นสิ่งมีคุณค่าในการสร้างเสริมความแข็งแกร่งของสังคมในส่วนพื้นฐาน เกิดขึ้นและดำรงอยู่โดยผ่านเงื่อนไขทางสังคมและกระบวนการทางสังคมหลากหลายรูปแบบ จนสามารถก่อรูปเป็นคุณลักษณะพิเศษที่ถือว่าเป็นความแตกต่างจากพื้นที่ชนบทอื่นๆของประเทศหรืออาจจะกล่าวอีกแง่หนึ่งได้ว่า ประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังล้วนแล้วแต่มีโอกาที่จะสัมผัสกับเงื่อนไขทางสังคมและได้ร่วมในกระบวนการทางสังคมบางอย่างที่ก่อให้เกิดคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองกันอยู่ตลอดเวลา

อย่างไรก็ดี มิได้หมายความว่าพื้นที่ดังกล่าวหรือสังคมของที่นั้นจะเป็นสังคมในอุดมคติที่ปลอดจากความไม่เที่ยง เพราะจากการศึกษายังได้พบว่า สิ่งที่ดีว่าเป็นด้านลบหรือด้านที่ไม่ดีของคนยังคงจะพบเห็น ดังที่ได้แสดงไว้ในปรากฏการณ์ทางสังคมแต่ละชุด ซึ่งมักจะมีเงื่อนไขทางสังคมและกระบวนการทางสังคมบางอย่างที่คอยถ่วงรั้งหรือขัดขวางการเกิดคุณธรรมของความเป็นพลเมืองอยู่ด้วยเช่นกัน แต่ในการศึกษาครั้งนี้ ต้องการเน้นให้เห็นว่าในดินแดนที่ห่างไกลจากเมืองหลวงกลับเป็นสังคมที่มีลักษณะบางอย่างที่เรียกได้ว่าเป็นคุณธรรมของความเป็นพลเมือง ซึ่งมีมิติทางสังคมและการเมืองในลักษณะพิเศษ ซึ่งสามารถจะนำเสนอเป็นข้อสรุปเชิงทฤษฎี (Generalization) พร้อมด้วยคำอธิบายในรายละเอียดได้ดังต่อไปนี้

สรุปผลการวิจัย

2. กระบวนการทางสังคม

มิติทางสังคม

- 2.1 กระบวนการกลุ่ม
- 2.2 กระบวนการตรวจสอบภาวะผู้นำ/ตัวแทน
- 2.3 กระบวนการสร้างความเป็นปึกแผ่นในสังคม
- 2.4 กระบวนการสร้างความเท่าเทียม
- 2.5 กระบวนการให้การศึกษาเพื่อพัฒนาชีวิต
- 2.6 กระบวนการสร้างค่านิยม

มิติทางการเมือง

- 2.7 กระบวนการเรียนรู้ทางการเมือง
- 2.8 กระบวนการสร้างจิตสำนึกทางการเมือง
- 2.9 กระบวนการเผยแพร่แนวคิดและอุดมการณ์ทางการเมือง
- 2.10 กระบวนการสร้างเครือข่ายหัวคะแนนโดยธรรมชาติ
- 2.11 กระบวนการในการสร้างความนิยมขึ้นชมครัทธาทางการเมือง

1. เจาะไข : ทูทางสังคมแบบชนบท

- 1.1 ความเคลื่อนไหวในการรวมกลุ่ม (Group Movement)
- 1.2 ความห่วงใยในสังคมและการเมือง (Social and Political Concern)

3. ลักษณะคุณธรรมของความเป็นพลเมือง

3.1 การสร้างจิตภาพความเป็นพลเมือง (มิติทางสังคม)

- 3.1.1 การเสียสละเพื่อส่วนรวม
- 3.1.2 การร่วมกำหนดทิศทางการพัฒนา
- 3.1.3 การใช้มาตรการตรวจสอบก่อนมอบความไว้วางใจให้ผู้นำ/ตัวแทน

3.2 ความเท่าเทียมในสังคม (มิติทางสังคม)

- 3.2.1 การพัฒนาความสัมพันธ์ในแนวราบ
- 3.2.2 การยอมรับนับถือคนดีมีความรู้
- 3.2.3 การสร้างสรรค์ค่านิยมผู้นำที่ดี
- 3.2.4 ความรักในความเป็นอิสระและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์
- 3.2.5 ยึดถือในเรื่องความมีเหตุผล

3.3 พลังทางการเมืองของประชาชน (มิติทางการเมือง)

- 3.3.1 นักการเมืองต้องมีอุดมการณ์
- 3.3.2 ความเชื่อในตัวผู้นำที่เป็นนักต่อสู้กล้าหาญ
- 3.3.3 ร่วมทำงานการเมืองด้วยชีวิตจิตใจ
- 3.3.4 ความเชื่อในพลังอำนาจทางการเมือง
- 3.3.5 การใช้เกียรติภูมิศักดิ์ศรีแทนอำมาตย์สินจ้าง
- 3.3.6 การสร้างสรรค์การเมืองระบบพรรค

ก่อนอื่น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องกล่าวถึงทุนทางสังคมแบบชนบท เนื่องจากว่าแนวคิดดังกล่าวมีความหมายในตัวเอง 2 ประการด้วยกัน กล่าวคือ ทุนทางสังคมแบบชนบท เป็นปัจจัยพื้นฐานที่มีอิทธิพลอย่างสูง (Fundamental Factor) ต่อลักษณะคุณธรรมของความเป็นพลเมือง เงื่อนไขและกระบวนการทางสังคมการเมืองในพื้นที่ศึกษา ขณะเดียวกัน ในการศึกษาโน้มมองว่า ทุนทางสังคมแบบชนบทเป็น “มิติทางสังคม” อย่างหนึ่งของคุณธรรมของความเป็นพลเมืองของคนในลุ่มน้ำปากพนัง

ทุนทางสังคมแบบชนบท

ในการศึกษานี้ให้ชื่อทุนทางสังคมของคนในพื้นที่ศึกษาว่า “ทุนทางสังคมแบบชนบท” ซึ่งหมายถึงความยึดหยุ่นและความพร้อมในระดับหนึ่งของสังคมในชนบทในการรองรับกับการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลง ซึ่งแฝงเร้นอยู่ในกลุ่มคนลุ่มน้ำปากพนังมาตั้งแต่อดีต มีส่วนสัมพันธ์โดยตรงกับมิติทางสังคมและมิติทางการเมืองของลักษณะคุณธรรมของความเป็นพลเมืองในพื้นที่ศึกษา สามารถกล่าวอย่างง่ายได้ว่าความเคลื่อนไหวของคนในการรวมกลุ่มหรือการร่วมกันเสียสละเพื่อส่วนรวมหรือการให้ความร่วมมือกันในชีวิตประจำวันไปจนกระทั่งถึงการร่วมเคลื่อนไหวทางการเมืองและการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง หรืออาจจะเรียกได้ว่าเป็น Group Movement นั้น มีส่วนสัมพันธ์กับลักษณะพื้นฐานทางสังคมในเรื่องของความยึดมั่นผูกพันในระบบเครือญาติ ความเข้าใจในศักยภาพของชุมชนและการใช้ทรัพยากรรองรับการทำงานกลุ่มอย่างมีประสิทธิภาพและการตั้งกลุ่มโดยไม่เน้นรูปแบบที่เป็นทางการ

หรืออีกประเด็นหนึ่งก็คือความเคลื่อนไหวของบุคคลที่สามารถเชื่อมโยงกันได้เป็นปึกแผ่น มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและมีความห่วงใยในสังคมและการเมืองระดับชาติ ซึ่งอาจจะเรียกได้ว่าเป็น Social and Political Concern นั้น มีส่วนสัมพันธ์กับลักษณะพื้นฐานทางสังคมในเรื่องของการเชื่อมโยงสังคมให้เป็นหนึ่งเดียวโดยอาศัยศิลปะการแสดงพื้นบ้าน การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารผ่านการวิพากษ์วิจารณ์ทางการเมืองและการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลผ่านบุคคลที่เชื่อถือและไว้วางใจได้

จากพื้นฐานทางสังคมที่มีความยึดมั่นผูกพันในระบบเครือญาติ ความเข้าใจในศักยภาพของชุมชนและการใช้ทรัพยากรรองรับการทำงานกลุ่มอย่างมีประสิทธิภาพและการตั้งกลุ่มโดยไม่เน้นรูปแบบที่เป็นทางการทำให้การแสดงออกของประชาชนในรูปของกลุ่มมักจะไม่ค่อยพบเห็น เพราะจะรวมกลุ่มกันอย่างไม่เป็นทางการสูงมาก กลุ่มที่พบเห็นกันได้ทั่วไปส่วนมากมักจะเป็นกลุ่มจัดตั้งจากภาครัฐเสียเป็นส่วนใหญ่ แต่กลุ่มที่ไม่เป็นทางการนี้ก็เข้าใจในศักยภาพและข้อจำกัดของตัวเองจึงมักจะมีการปรับประยุกต์ให้เกิดการทำงานที่มีประสิทธิภาพได้ ลักษณะดังกล่าวนี้ สอดคล้องกับแนวคิดเรื่องทุนทางสังคมแบบตะวันตกในประเด็นการเข้าร่วมองค์กรทาง

สังคมที่เหมาะสมกับชุมชน ซึ่ง Coleman มองว่าการเข้าร่วมองค์กรทางสังคมที่เหมาะสมกับชุมชนนั้น จะเกิดขึ้นภายใต้โครงสร้างทางสังคมที่มีความผูกพันและอยู่บนความคาดหวังของสมาชิกของสังคม และสอดคล้องกับทัศนะของ Beetham and Boyle ที่ว่าองค์กรทางสังคมดังกล่าวเกิดขึ้นมาได้มีการเติบโตและพัฒนาขึ้นมาจากการที่มีสภาพแวดล้อมเอื้ออำนวยให้มีเสรีภาพที่จะแสดงออกและรวมตัวกันเป็นองค์กรและประชาชนตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องมีการกระทำร่วมกันเพื่อปกป้องและนำเสนอผลประโยชน์ของตนเอง นอกจากนี้ ยังเกิดจากการที่ประชาชนเห็นความจำเป็นที่จะต้องกระทำร่วมกันเพื่อจัดระเบียบกิจกรรมและปัญหาของตนเอง จะต่างก็ตรงประเด็นเดียวกันคือ ในประเด็นที่ว่าตามแนวคิดทุนทางสังคมตะวันตกนั้น รัฐจะยอมรับบทบาทของกลุ่มในการคอยให้คำปรึกษาหารือ ข้อเสนอแนะที่สอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาล แต่ในกรณีของไทยนั้น รัฐจะเข้าไปจัดตั้งเพื่อให้เป็นไปตามแผนงาน โครงการและนโยบายของรัฐจากส่วนกลางเป็นสำคัญ

พื้นฐานทางสังคมดังกล่าว ยังมีส่วนสำคัญต่อมิติทางด้านสังคมและมิติทางด้านการเมืองของลักษณะคุณธรรมของความเป็นพลเมือง กล่าวคือ คนมีการพึ่งพากันในหมู่เครือญาติสูง แต่ก็ไม่ได้ให้ความสำคัญกับการพึ่งพาในแนวดิ่ง กลับให้ความสำคัญกับการพึ่งพาในแนวนอนมากกว่าเพราะมีความรักในศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ทำให้การกระบวนกรสร้างความเท่าเทียมกันใน ทางสังคมและเกิดกระบวนกรลดบทบาทระบบอุปถัมภ์แบบผู้มีอิทธิพลไปด้วยเวลาเดียวกัน ในลักษณะดังกล่าวนี้ แตกต่างไปจากทัศนะของ Hans-Dieter Bechstedt ที่ยืนยันว่าระบบอุปถัมภ์ไม่ว่าจะเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ ยังปรากฏอยู่อย่างแพร่หลายในสังคมไทย ความผูกพันระหว่างผู้อุปถัมภ์และผู้ได้อุปถัมภ์ที่ไม่เป็นทางการ มีลักษณะเป็นความสัมพันธ์คู่และเป็นไปตามข้อตกลงบนพื้นฐานของความผูกพันในลักษณะของการสนองตอบซึ่งกันและกันแบบไม่เท่าเทียมกัน

ในมิติทางด้านการเมืองนั้น คนมีการตระหนักในเรื่องของความเท่าเทียมกันในทางการเมืองและในการมีส่วนร่วมในการผลักดันและการเปลี่ยนแปลงในทางการเมือง ซึ่งมีส่วนสัมพันธ์กับการรวมกลุ่มกันอย่างไม่เป็นทางการเพื่อช่วยเหลืองานด้านการเมืองหรือการเข้าร่วมงานการเมืองอย่างไม่เป็นทางการแต่มีอิทธิพลอย่างสูงในการสร้างความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในพื้นที่

ในกรณีการรวมกลุ่มกันอย่างไม่เป็นทางการ แม้จะเป็นมิติทางด้านสังคม แต่กลับมีส่วนสัมพันธ์กับมิติทางด้านการเมืองอย่างเลี่ยงไม่ได้ เพราะทุกครั้งที่มีการผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านการเมืองในพื้นที่ มักจะมีการรวมกลุ่มกันช่วยเหลืองานการเมืองในรูปแบบที่ไม่เป็นทางการแต่กลับมีพลังอย่างมหาศาลในการบรรดาให้เกิดการบรรลุผลทางการเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการได้รับชัยชนะในการเลือกตั้ง ประชาชนในพื้นที่ต่างเข้าใจในศักยภาพและข้อจำกัดของตัวเอง แต่ละคนจึงต้องแยกกันทำงานและช่วยเหลืองานการเมืองให้แก่ผู้สมัครรับเลือกตั้งหรือพรรคการเมืองในรูปแบบที่แตกต่างกัน เป็นความร่วมมือที่แทบจะไม่เคยพบหน้าคำตากัน

เลยก็ว่าได้ แต่ต่างคนก็ต่างรู้ว่าแต่ละคนมีเป้าหมายเดียวกัน หรือช่วยงานการเมืองให้แก่นักการเมืองคนเดียวกันหรือพรรคการเมืองพรรคเดียวกัน กลายเป็นเครือข่ายทางการเมือง เจกเช่นเดียวกับทุนทางสังคมแบบตะวันตกในประเด็นของเครือข่ายของการมีส่วนร่วมโดยความสมัครใจ ตามทัศนะของ Beetham and Boyle ที่ว่าบุคคลเข้าไปมีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์ผลประโยชน์ร่วมกันในทางสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในลักษณะที่ว่าทุกคนมีอิสระอย่างเต็มที่ในการเลือกตัดสินใจที่จะมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆของสังคม (Freedom) และในลักษณะที่ว่า การดำเนินกิจกรรมต่างๆ และความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกทุกคนที่เข้ามามีส่วนร่วมจะต้องเป็นความสัมพันธ์ที่เสมอภาคกัน (Equity)

อย่างไรก็ดี แม้จะไม่พบเห็นการรวมกลุ่มที่ชัดเจน แต่การรวมกลุ่มก็เกิดขึ้นอย่างไม่เป็นทางการอยู่ตลอดเวลา ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มเครือข่ายและกลุ่มเพื่อนฝูงและเกิดขึ้นอย่างเป็นอิสระค่อนข้างสูงซึ่งแตกต่างไปจากลักษณะแนวคิดทุนทางสังคมตามแบบตะวันตกที่มักจะมีการรวมกลุ่มกันตามความสนใจหรือกลุ่มอาชีพ อย่างเช่น การรวมกลุ่มกันเป็นสหภาพแรงงาน ซึ่งเป็นกลุ่มเศรษฐกิจหรือการรวมกลุ่มตามความเชื่อทางด้านศาสนา

ทุนทางสังคมแบบชนบทในเรื่องของการเชื่อมโยงสังคมให้เป็นหนึ่งเดียวโดยอาศัยศิลปะพื้นบ้าน การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารผ่านการวิพากษ์วิจารณ์ทางการเมืองและการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลผ่านบุคคลที่เชื่อถือและไว้วางใจได้นั้น มีส่วนสำคัญต่อลักษณะคุณธรรมของความเป็นพลเมืองในสองประเด็นใหญ่ๆคือ คนมีความเป็นปึกแผ่นเพราะการส่งผ่านข้อมูลถึงกันได้ตลอดเวลาและแม้ว่าจะเป็นดินแดนห่างไกลจากเมืองหลวง แต่ประชาชนในพื้นที่ก็มีการติดตามข้อมูลข่าวสารกันอยู่ตลอดเวลา ทำให้กลายเป็นพื้นที่ที่เต็มไปด้วยการวิพากษ์วิจารณ์ทางด้านสังคมการเมืองและการปล่อยข่าวลือ

จากการมีพื้นฐานทุนทางสังคมแบบชนบทในลักษณะดังกล่าว ทำให้ประชาชนในพื้นที่ให้ความสำคัญกับเรื่อง “ความน่าเชื่อถือ” หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “ความมีเครดิต” ค่อนข้างสูงซึ่งอาจจะเป็นความน่าเชื่อถือที่แต่ละคนมีแก่กัน ความเชื่อถือในคำพูดและในบุคลิกนิสัยส่วนตัว ตลอดจนความน่าเชื่อถือในการเป็นหลักประกันให้แก่บุคคลที่สาม ซึ่งความน่าเชื่อถือในสังคมมักจะเกิดจากการเป็นญาติสนิทกัน เป็นเพื่อนฝูงกันหรือว่าเป็นคนรู้จักมักคุ้นกันซึ่งต่างจากแนวคิดทุนทางสังคมแบบตะวันตกในประเด็นการมีศักยภาพในการรับรู้ข่าวสาร ตามทัศนะของ Coleman มีความเห็นในทำนองว่าหนึ่งในช่องทางที่จะได้ข้อมูลมากก็คือการสมาคมกันของผู้คนในสังคม ซึ่งแต่ละคนนั้นจำเป็นจะต้องมีข้อมูลอยู่ในมือเพื่อจะสามารถนำมาพูดคุย แลกเปลี่ยนความคิดเห็นหรือวิพากษ์วิจารณ์กับบุคคลอื่น แต่ในกรณีศึกษาที่พบว่ามีศักยภาพในการรับรู้ข้อมูลข่าวสารของประชาชนในพื้นที่มีช่องทางทั้งที่เหมือนกันและแตกต่างกันเพราะประชาชนในพื้นที่มีช่องทางในการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร ทั้งที่เป็นข้อมูลจริงและข้อมูลเท็จ ในหลายช่องทางด้วยกันคือ จากสื่อสารมวลชน จากศิลปินพื้นบ้านที่ตระเวนแสดงไปตามท้องถิ่นต่างๆ จากข้าราชการและจากประชาชนในพื้นที่ที่เป็นที่นำเชื่อถือของคนอื่นซึ่งมีความสัมพันธ์กันทางเครือญาติ เป็นเพื่อนฝูง

หรือเป็นคนรู้จักมักคุ้นกัน แต่ประเด็นที่สำคัญอยู่ที่ว่าประชาชนในพื้นที่ที่จะคอยตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลข่าวสารในขั้นสุดท้ายด้วยการพูดคุยหรือกับญาติสนิทที่มีความน่าเชื่อถือเท่านั้น หรืออาจจะเป็นไปได้ว่าข้อมูลจะจริงเท็จเพียงไรนั้น ขึ้นอยู่กับความน่าเชื่อถือของคนให้ข้อมูลและคนที่จะยืนยันความถูกต้องของข้อมูลด้วย

จากมติทางสังคมดังกล่าวได้แปรผันเป็นมิติทางด้านการเมืองในลักษณะที่ว่าหากใครที่ต้องการจะผลักดันหรือสร้างการเปลี่ยนแปลงในทางการเมืองหรือในการเลือกตั้ง ซึ่งต้องการจะช่วยเหลือนักการเมืองหรือพรรคการเมืองหรือถูกดึงให้เข้าร่วมงานการเมือง จำเป็นจะต้องเป็นคนที่มีความน่าเชื่อถือในหมู่ญาติพี่น้องเพื่อนฝูง อันจะส่งผลให้เกิดการยินยอมในการนำเอาหน้าตาและชื่อเสียงมาเป็นหลักประกันในการให้ข้อมูลข่าวสารแก่ประชาชนคนอื่นหรือในการให้การรับรองคุณความดีของตัวผู้สมัครรับเลือกตั้ง เป็นต้น ในทางตรงกันข้าม หากใครมีชื่อเสียงในทางที่ไม่ดี ก็อาจจะเป็นการบ่อนทำลายความนิยมในตัวผู้สมัครรับเลือกตั้งมากกว่าจะเสริมสร้างบารมีในสายตาของประชาชน

การสร้างจินตภาพของความเป็นพลเมือง

จินตภาพของความเป็นพลเมือง เป็นมิติทางสังคมของคุณธรรมของความเป็นพลเมือง ซึ่งหมายถึง การมีจิตใจที่ตระหนักถึงภาวะความรับผิดชอบต่อส่วนรวมในฐานะพลเมือง ซึ่งเป็นสิ่งดีงามที่เกิดขึ้นในตัวคน อันเป็นการเชื่อมต่อระหว่างความรู้สึกส่วนตัวกับความรับผิดชอบต่อส่วนรวม

ภาพโดยรวมของจินตภาพของความเป็นพลเมืองในกรณีศึกษา นี้ ก็คือการร่วมกันแก้ปัญหาในทางที่ดีงามโดยไม่ได้ตั้งใจภายใต้ความเห็นพ้องต้องกัน การมีส่วนร่วมกำหนดชะตากรรมของสังคม ความเหนียวแน่นของชุมชนกับการเสียสละเพื่อส่วนรวม ความกลมเกลียวเชิงพันธมิตรชั่วคราวและมาตรการในการตรวจสอบบุคคลก่อนที่จะมอบความไว้วางใจให้ผู้นำ

ในประวัติศาสตร์ ผู้คนในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังล้วนต้องต่อสู้กับความยากลำบาก ต้องเผชิญกับปัญหาทางธรรมชาติและความแร้นแค้นในเรื่องการทำมาหากิน จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทำให้เกิดต้นแบบของผู้คนที่จะต้องมีจิตใจเสียสละเพื่อส่วนรวม ต้องมีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางของการพัฒนาและต้องมีมาตรการในการตรวจสอบก่อนมอบความไว้วางใจให้ผู้นำหรือตัวแทน

การมีจิตใจเสียสละเพื่อส่วนรวม เป็นความดีงามที่เกิดขึ้นจากการที่ต้องร่วมกันต่อสู้ฟันฝ่าอุปสรรคนานัปการมาด้วยกัน จึงทำให้การคิดเอาเปรียบกันมิให้เห็นน้อยมาก ทุกคนรู้สึกวิตกกังวลและเดือดเนื้อร้อนใจเมื่อเห็นว่ามีสิ่งใดเป็นปัญหาของสังคม จึงพยายามเร่งรัดให้ผู้มีหน้าที่รับผิดชอบ ได้รับมาดำเนินการแก้ไขปัญหาดังกล่าว โดยพร้อมที่จะให้ความร่วมมือร่วมใจในการดำเนินงานอย่างเต็มใจและถือเป็นภาระรับผิดชอบในฐานะที่เป็นสมาชิกคนหนึ่งของสังคม

การมีจิตใจเสียสละเพื่อส่วนรวม มีส่วนสัมพันธ์กับความเหนียวแน่นของชุมชนที่อยู่บนพื้นฐานของความสัมพันธ์ทางเครือญาติ จากความสัมพันธ์ที่เหนียวแน่นนี้ ส่งผลต่อความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันของสมาชิกในชุมชน แม้ว่าวันเวลาจะเปลี่ยนไปจนทำให้จำนวนสมาชิกของชุมชนเพิ่มมากขึ้น แต่คนในชุมชนก็ยังยึดโยงกันด้วยความสัมพันธ์แบบเครือญาติที่มีมาตั้งแต่รุ่นปู่ย่าตายาย

จากความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ทำให้สมาชิกในชุมชนคอยดูแลเอาใจใส่กันและกันและปฏิบัติต่อกันแบบเอาใจเขามาใส่ใจเรา มีความยินดีที่จะเสียสละผลประโยชน์ส่วนตัวเล็กๆ น้อยๆ เพื่อผลประโยชน์ของส่วนรวมหรือว่าในยามที่มีปัญหาขัดแย้งกัน สมาชิกในชุมชนก็ยังมกลไกในการเยียวยาปัญหาความขัดแย้งด้วยการนำผู้ใหญ่ที่เป็นบุคคลที่เคารพนับถือของคู่กรณีมาเป็นคนกลางเจรจา ใกล้เคียงข้อพิพาทพอจะทำให้เกิดความสงบศึกกันได้ชั่วคราวระยะเวลาหนึ่ง

การมีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางของการพัฒนาสังคมหรือการร่วมกำหนดทิศทางของสังคมเกิดขึ้นภายใต้ความคิดอ่านและความต้องการที่จะเข้ามามีส่วนในการกำหนดทิศทางของสังคม โดยจะไม่ยอมให้สิ่งที่ว่านี้ไปอยู่ในความรับผิดชอบของคนเพียงคนเดียวหรือคนเพียงกลุ่มเดียวจึงจำเป็นต้องตัดสินใจในเรื่องการเลือกเป็นผู้นำซึ่งจะเป็นบุคคลที่สามารถบริหารงานให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อสังคมที่เขาเป็นสมาชิก

ในสภาพสังคมที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ชาวบ้านติดตามผลงานมากกว่าเมื่อก่อน มีการวิพากษ์วิจารณ์การทำงานของผู้นำ พฤติกรรมของผู้นำและพรรคพวก ชาวบ้านติดตามการทำงานของผู้นำ หากไม่มีผลงานก็อาจจะทำให้เพื่อนบ้านหรือว่าลูกบ้านที่เป็นญาติพี่น้องกันนั้นเกิดความเสื่อมศรัทธาต่างจากเมื่อก่อนที่ไม่มีเหตุการณ์ทำนองนี้

การกำหนดมาตรการในการตรวจสอบก่อนมอบความไว้วางใจให้ผู้นำ/ตัวแทน เป็นภาพสะท้อนถึงวิธีคิดและวิธีในการตัดสินใจในการเลือกผู้นำชุมชนของชาวบ้าน ซึ่งมีวิธีการตรวจสอบในทางสังคมโดยการสืบค้นความเป็นมาของผู้นั้น ตั้งแต่รุ่นบรรพบุรุษเพื่อที่จะพิสูจน์ว่าบุคคลนั้นเป็นคนดีเพียงพอที่จะไว้วางใจให้เข้าไปนำคน หลังจากตรวจสอบจนมั่นใจก็จะมอบภาระหน้าที่บทบาทให้เป็นผู้นำท่ามกลางความไว้วางใจกันและมั่นใจว่าเป็นคนดี มีความสามารถรับผิดชอบแทนพวกเขาได้

บุคคลที่ถูกตรวจสอบ จะได้รับความไว้วางใจหรือไม่อย่างไร ขึ้นอยู่กับว่าคนรุ่นบรรพบุรุษของบุคคลนั้น ยังคงอยู่ในความทรงจำของเขามากน้อยเพียงใด

ในกรณีของการเลือกผู้นำระดับประเทศ อาทิเช่น การเลือกบุคคลเป็น ส.ส. นั้น ก็มีการตรวจสอบประวัติบุคคลยิ่งไปกว่าการเลือกผู้นำท้องถิ่นอย่างเช่น ผู้ใหญ่บ้านหรือกำนันเสียอีก อาจจะต้องสืบสาวดูว่าบุคคลนั้นเป็นคนในตระกูลที่มีความเคลื่อนไหวทางการเมืองหรือว่ามีการช่วยเหลือสังคมอย่างไรบ้าง

นอกจากนี้แล้ว ประชาชนยังจะพิจารณากับที่บุคลิกภาพทางการเมืองของบุคคลที่เสนอตัวเป็น ส.ส. ด้วย โดยจะพิจารณากันในหลายแง่มุม แต่โดยรวมๆ แล้วจะพิจารณากันตอนขึ้น

เวทีปราศรัยหาเสียง การพูดจากับคนทั่วไป ตลอดจนบุคลิกนิสัยส่วนตัวและบุคลิกนิสัยของคนที่ร่วมงานการเมืองด้วยกัน

ความมีจิตใจในการเสียสละเพื่อส่วนรวม ความกลมเกลียวเหนียวแน่น การร่วมกันแก้ปัญหา การมีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางของการพัฒนาสังคมและการมีมาตรการในการตรวจสอบก่อนมอบความไว้วางใจให้ผู้นำหรือตัวแทน จึงเกิดขึ้นได้ภายใต้เงื่อนไขต่างๆ คือความจำเป็นในการต้องใช้ชีวิตร่วมกัน การทบทวนข้อผิดพลาดในอดีต ความยึดมั่นผูกพันบนพื้นฐานของระบบเครือญาติ การสนับสนุนคนที่ตนเชื่อถือและความไว้วางใจต่อกันของสมาชิกในสังคม

ภายใต้เงื่อนไขเหล่านี้ ประชาชนได้สัมผัสกับกระบวนการทางสังคมบางอย่างมาอย่างต่อเนื่อง ดังกรณีของการร่วมกันแก้ไขปัญหามิทางที่ติงามโดยไม่ได้ตั้งใจภายใต้ความเห็นพ้องต้องกันมีเงื่อนไขว่าประชาชนมีความจำเป็นในการต้องใช้ชีวิตร่วมกัน จึงต้องรวมหมู่กันแก้ไขปัญหาซึ่งเป็นพฤติกรรมรวมหมู่ของคนที่มีความเห็นพ้องต้องกันว่าเป็นหนทางในการทำมาหากินที่ดีที่สามารถทำให้แต่ละครอบครัวอยู่รอดและยังรวมตัวอยู่ได้ในชุมชนเดียวกัน กล่าวได้ว่าประชาชนมีกระบวนการทางสังคมของตัวเองและในที่นี้คือกระบวนการในการสร้างความเป็นกลุ่มเป็นก้อน สำหรับปัญหาที่เผชิญร่วมกันนั้น ได้แก่ ปัญหาทางธรรมชาติคือน้ำท่วม ปัญหาโจรผู้ร้ายปล้นจี้ ปัญหาการคมนาคมขนส่ง ปัญหาการกตัญยกันตึงเหงจากข้าราชการ

ประชาชนในพื้นที่ต่างก็ต้องเผชิญหน้ากับปัญหาในชีวิตประจำวันที่มีผลกระทบต่อการประกอบอาชีพทางด้านการเกษตร จึงต้องคิดหาวิธีการในการที่จะสามารถมีชีวิตอยู่ได้ท่ามกลางความยากลำบาก จึงต้องเรียนรู้ มีการสรุปบทเรียน สังคมประสมการณ์ สิ่งเหล่านี้ถูกนำมาปรับปรุงแก้ไขจากความคิดสู่การปฏิบัติการจริง ชาวบ้านในลุ่มน้ำปากพนังในแต่ละหมู่บ้านหรือตำบลมักจะประสบปัญหาร่วมกัน อาจจะเป็นปัญหาเดียวกันหรือมากกว่าหนึ่งปัญหา ทุกคนต่างตระหนักดีว่าปัญหาเหล่านี้ไม่มีใครสามารถหลีกเลี่ยงได้ จึงจำเป็นต้องใช้ชีวิตร่วมกันต่อไปและต่างก็พร้อมที่จะเผชิญหน้ากับปัญหาตลอดเวลา

ในกรณีของการร่วมกันกำหนดชะตากรรมของสังคมนั้น มีเงื่อนไขจากการต้องทบทวนข้อผิดพลาดในอดีตที่ผ่านมาอยู่เป็นระยะๆ ผ่านการวิพากษ์วิจารณ์การทำงานของผู้นำพฤติกรรมของผู้นำและพรรคพวก ชาวบ้านจะไม่ปล่อยให้ชะตากรรมของสังคมที่เป็นบ้านเกิดของตัวเองต้องตกอยู่ในกำมือของคนเพียงคนเดียวหรือคนเพียงกลุ่มเดียว หากแต่ต้องเป็นการกำหนดโดยความคิดเห็น มั่นสมองและความต้องการของทุกคน แต่ละคนจะทำการตรวจสอบการทำงานของผู้นำเป็นระยะๆ อาจจะเป็นการติดตามอย่างเงียบๆ หรือโดยเปิดเผย อาจจะมีคนที่เป็นตัวตั้งตัวตีในการทำหน้าที่ในการตรวจสอบอย่างไม่เป็นทางการหรืออาจจะมีคนบางกลุ่มที่เป็นฝ่ายตรงกันข้ามกับกลุ่มของผู้นำคอยตรวจสอบ ลักษณะดังกล่าวนี้ เรียกได้ว่าเป็นกระบวนการตรวจสอบการทำงานของผู้นำตามแบบฉบับของชาวบ้านในพื้นที่ดังกล่าว

ในกรณีของความเหนียวแน่นของชุมชนกับการเสียสละเพื่อส่วนรวม มีเงื่อนไขมาจากการยึดมั่นผูกพันบนพื้นฐานของระบบเครือญาติ การพึ่งพาตนเองและการเกาะกลุ่มกันใหญ่

เครือญาติ ทำให้ทุกคนมีความรู้สึกผูกพันกันอย่างเหนียวแน่น มีความสมานฉันท์กลมเกลียวกันสูงเพื่อร่วมกันแก้ปัญหาและทำอะไรให้ยืนหยัดอยู่ร่วมกันเพื่อเผชิญกับปัญหาร่วมกันไม่ทอดทิ้งหรือเอาตัวรอดแต่เพียงลำพัง เช่น การเกิดลักษณะรวมหมู่ในกรณีอพยพออกจากพื้นที่เก่าไปทำมาหากินในที่ทำกินแห่งใหม่ เป็นลักษณะของกระบวนการสร้างความเป็นปึกแผ่นให้เกิดขึ้นในชุมชน

ในเรื่องของความกลมเกลียวเชิงพันธมิตรชั่วคราว มีเงื่อนไขมาจากการสนับสนุนคนที่ตนเชื่อถือ อาจจะกลายเป็นฝักฝ่าย แต่ก็มักจะหวนกลับมาเป็นพันธมิตรกันในบางครั้งบางคราว แต่ก็มักจะมีกระบวนการในการคลี่คลายความขัดแย้งอยู่ อาจจะเป็นเพราะไม่ได้เป็นความขัดแย้งที่ถาวรหรือเกิดจากการตระหนักว่าเป็นการแข่งขันกันเพื่อเข้าทำงานเพื่อส่วนรวมหรืออาจจะเกิดจากการตระหนักว่าเป็นญาติพี่น้องกันหรืออาจจะเป็นอย่างที่ต่างฝ่ายต่างมีความยำเกรงกันอยู่จึงสามารถระงับยับยั้งความรุนแรงที่อาจจะเกิดขึ้นได้

ในเรื่องของการตรวจสอบประวัติบุคคลก่อนที่จะมอบความไว้วางใจให้เป็นผู้นำท้องถิ่นหรือผู้นำทางการเมือง มีเงื่อนไขมาจากความเชื่อถือและความไว้วางใจต่อกันของสมาชิกในสังคม เป็นความนับถือที่เพื่อนบ้านมีต่อกัน มีการสืบสาวรากเหง้าของผู้ที่จะก้าวขึ้นไปเป็นผู้นำในทุกระดับชั้นของสังคม เกิดกระบวนการตรวจสอบภาวะผู้นำขึ้นมา มีการสืบหาต้นตระกูล มีการวิเคราะห์บุคลิกภาพทางการเมือง บุคลิกนิสัยส่วนตัวและบุคลิกนิสัยของคนที่ร่วมงานระดับชุมชนหรือร่วมงานการเมืองด้วย

กล่าวได้ว่า จินตภาพของความเป็นพลเมืองมีลักษณะเข้าข่ายคุณธรรมของความเป็นพลเมืองในการให้ความร่วมมือ (Co-operative Virtue) ตรงกับประเด็นที่ว่าคนมีความปรารถนาอย่างจริงใจที่จะร่วมมือกันกับบุคคลอื่น ส่วนเงื่อนไขนั้นก็ยังมีลักษณะคล้ายคลึงกันกล่าวคือ คุณธรรมของความเป็นพลเมืองในการให้ความร่วมมือมีเงื่อนไขมาจากการที่สมาชิกถูกสอนให้ตระหนักถึงทัศนะของความร่วมมือจากสมาชิกคนอื่น ๆ การได้รับความร่วมมือจะก่อให้เกิดความไว้วางใจซึ่งกันและกัน เกิดความเชื่อถือ ตลอดจนการเกิดสัมพันธภาพระหว่างกันหรือเป็นไปตามทัศนะของ Seligman ในทำนองที่ว่าหากประวัติศาสตร์ของสังคมใด มีความไว้วางใจระหว่างกันแล้ว จะเป็นพื้นฐานสำคัญที่ก่อให้เกิดความใกล้ชิดสนิทสนมและการเป็นสมาชิกร่วมอุดมการณ์เดียวกัน อันจะนำไปสู่ความเข้าใจซึ่งกันและกันในเรื่องของการเป็นสมาชิกและการมีส่วนร่วมในสังคม แต่อาจจะแตกต่างกันตรงที่กระบวนการทางสังคม กล่าวคือ คุณธรรมของความเป็นพลเมืองในการให้ความร่วมมือ จะมีกระบวนการทางสังคมที่ทำให้เกิดความร่วมมือก็คือ ประสพการณ์ของความร่วมมือในลักษณะของการพบปะอย่างไม่เป็นทางการหรือความเป็นกันเอง

การสร้างความเท่าเทียมกันในสังคม

การสร้างความเท่าเทียมกันในสังคม เป็นมิติทางสังคมอีกอย่างหนึ่งของคุณธรรมของความเป็นพลเมือง ซึ่งมีส่วนสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งกับความมั่นใจในการดำรงชีพที่เน้นการพึ่งพาตัวเอง การสร้างความสัมพันธ์ในแนวราบ ความแน่วแน่ในการต่อสู้ดิ้นรนเพื่อปลดตัวเองให้หลุดพ้นจากพันธนาการที่จะทำให้ต้องเกิดความสัมพันธ์ในเชิงอุปถัมภ์ ตลอดจนการกล้าปฏิเสธกับความช่วยเหลือจากภาครัฐในบางโอกาสที่ไม่เป็นไปตามความต้องการของชาวบ้าน

ในอดีตที่ผ่านมา สังคมลุ่มน้ำปากพนังก็ไม่แตกต่างไปจากสังคมชนบททั่วไปในประเทศไทยที่เราต้องผ่านช่วงของระบบศักดินา มีเจ้าขุนมูลนาย พัฒนาการช่วงถัดมาก็คือระบบอุปถัมภ์แบบผู้มีอิทธิพล ซึ่งว่ากันว่าในทุกย่านน้ำ ทุกคลองของแม่น้ำปากพนังจะมีผู้ที่กว้างขวางเป็นที่ยอมรับนับถือของคนทั่วไปที่เรียกว่า “คนใหญ่” บุคคลผู้นี้จะเป็นคนกลางในการเชื่อมต่อระหว่างชาวบ้านกับทางราชการ เพราะต้องยอมรับว่าช่วงเวลานั้น ภาระผูกพันระหว่างชาวบ้านกับราชการ มีเรื่องหลักเพียงประการเดียวคือ การเก็บ-การเสียภาษีให้กับรัฐ

ดังนั้น เมื่อชาวบ้านมีเรื่องเดือดร้อนที่จะติดต่อกับส่วนราชการ ก็ต้องอาศัย “คนใหญ่” ช่วยดำเนินการให้ ทางราชการมีเรื่องราวที่จะต้องดำเนินการจะขอข้อมูลจะจัดการกับคนร้ายก็ต้องติดต่อ “คนใหญ่” ให้เป็นผู้ประสานงานให้ในส่วนของประชาชนด้วยกัน หากมีปัญหาข้อขัดแย้ง การลักขโมยก็ต้องให้บุคคลนี้เป็นผู้ไกล่เกลี่ย

วันเวลาเปลี่ยนแปลงไป ปัจจัยภายนอกหลายๆอย่างเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาความสัมพันธ์เชิงอำนาจในชนบท ราชการมีการพัฒนาระบบ มีการจัดโครงการงบประมาณเข้ามาช่วยเหลือชาวบ้านมากขึ้น ช่องว่างระหว่างประชาชนกับกลไกอำนาจรัฐแคบลง การติดต่อกันไม่ต้องอาศัยคนกลางคอยเชื่อมโยงทำให้บทบาทของ “คนใหญ่” เริ่มถดถอยไป การพัฒนาความสัมพันธ์จึงถ่ายทอดไปจาก “คนใหญ่” ซึ่งเป็นผู้กว้างขวาง เป็นผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่นไปสู่การเลือกผู้นำที่เป็นคนดีมีความสามารถเข้ามาแทนที่ นำไปสู่แนวคิดในทางสังคมที่ยกระดับเป็นค่านิยมเรื่องการสรรหาผู้นำที่ดี

ภายใต้ภาวะกดดัน ความยากลำบากและความเร้นแค้นในเรื่องการทำมาหากิน ที่มีเฉพาะการทำนา ทำสวน ทำไร่ ทำการประมงแบบพื้นบ้าน ซึ่งเป็นความยากลำบากตลอดชีวิต ผลักดันให้เกิดความคิดที่จะยกระดับตนเอง เรียกร้องความเป็นอิสระไม่ต้องพึ่งพาใคร ไม่ถูกเอารัดเอาเปรียบ ไม่ถูกกดขี่ข่มเหงจากนายทุนหรือเจ้านายในระบบราชการ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องไฝหาศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ สิ่งเดียวที่ต้องทำให้ได้คือ คนในรุ่นต่อไปจะต้องไม่ลำบากเหมือนรุ่นพ่อแม่ การให้การศึกษาส่งบุตรหลานไปเรียนในเมือง อยากรู้ลูกได้เรียนกฎหมายเพื่อจะได้ออกมาชี้แนะช่วยเหลือไม่ให้ถูกเอารัดเอาเปรียบจากคนของระบบราชการหรือนายทุน จึงไม่น่าแปลกใจที่ลูกหลานของคนในลุ่มน้ำปากพนัง ได้รับการส่งเสียให้ไปเรียนต่อกันมาก

การให้การศึกษา จึงเป็นพื้นฐานสำคัญในการดำเนินการเพื่อสร้างความเท่าเทียมในสังคม การได้รับการศึกษาทำให้เกิดความมั่นใจ มีความมั่นคงในการดำรงชีวิต มีความเป็นเหตุเป็นผลตามมาด้วย คนรุ่นเก่าก็ได้รับรู้เรื่องราวต่าง ๆ จากรุ่นลูกหลานที่มีการศึกษา เป็นการพัฒนาและยกระดับความคิดไปในเวลาเดียวกัน

แนวคิดเรื่องความเท่าเทียมกันทางสังคมในการศึกษานี้ มีความเกี่ยวข้องกับชุดปรากฏการณ์ทางสังคม 5 ชุดด้วยกัน คือ การดำรงชีพในสังคมแบบเท่าเทียมกัน การเสื่อมคลายของระบบอุปถัมภ์แบบผู้มีอิทธิพล การเปลี่ยนแปลงค่านิยมเรื่องผู้นำ การร่วมกันต่อสู้ดิ้นรนเพื่อแสวงหาวิชาความรู้และการปฏิเสฐที่จะให้ความร่วมมือในโครงการราชการที่ตนไม่เห็นด้วย ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับเงื่อนไขทางสังคมต่าง ๆ และกระบวนการทางสังคมต่าง ๆ กันตามที่ได้กล่าวถึงอย่างละเอียดในบทที่ 5 แต่ในส่วนจากนี้ไปจะได้สรุปให้เห็นว่าคนในลุ่มน้ำปากพนังมีแนวคิดเรื่องความเท่าเทียมกันทางสังคมขึ้นมาเพราะเงื่อนไขหรือกระบวนการทางสังคมเช่นไรบ้าง

โดยภาพรวมแล้ว สามารถกล่าวได้ว่า คนแต่ละคนในลุ่มน้ำปากพนัง อย่างน้อยที่สุดจะต้องร่วมอยู่ในเงื่อนไขหรือต่างก็เป็นผู้กำหนดเงื่อนไขในการสร้างความเท่าเทียมกันในสังคม และผลักดันให้เกิดกระบวนการทางสังคมที่สร้างแนวคิดในเรื่องดังกล่าวขึ้นมาในชีวิตทางสังคม ประเด็นที่เห็นชัดเจนที่สุดคือการมีเงื่อนไขในเรื่องของการสร้างศักดิ์ศรีหรือการเรียกคืนศักดิ์ศรีและการไฝหาความเป็นอิสระ ซึ่งมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับพื้นฐานของครอบครัวที่ยากจนและสภาพสังคมที่ไม่ได้พัฒนา หมายความว่าเมื่อพื้นฐานครอบครัวยากจน จึงต้องเรียนหนังสือให้สูง และการดิ้นรนต่อสู้ในทางการศึกษา ถือว่าเป็นการต่อสู้ในหนทางที่ดี ดีกว่าการไปเป็นโจรผู้ร้าย ปล้นจี้ชาวบ้าน ประกอบกับการดำรงชีวิตที่ผ่านมาในอดีตไม่เคยมีการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นให้เห็นกันเลย เพราะฉะนั้น หากคนคิดจะเปลี่ยนแปลงชีวิตในทางที่ดีขึ้น จึงจำเป็นต้องอาศัยความรู้ความสามารถของคนรุ่นลูกหลานมาช่วยกัน หนทางเดียวที่จะทำได้คือการส่งลูกหลานให้เรียนหนังสือในระดับที่สูงขึ้น ซึ่งถือว่าเป็นการลงทุนระยะยาว เงื่อนไขดังกล่าวข้างต้น เกิดขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนของครอบครัว เป็นที่พึงของครอบครัวและสังคม และเป็นการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสังคมไปสู่จุดที่ดีกว่าเดิมตามแนวทางที่ถูกต้องตั้งมา กลายเป็นกระบวนการการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือว่าการศึกษาคือการเพิ่มทางเลือกในชีวิตให้แก่ลูกหลานนั่นเอง

ประเด็นที่เห็นชัดเจนอีกอย่างคือ การมีเงื่อนไขในเรื่องของการปรับความสัมพันธ์สู่แนวราบเพื่อสร้างความเท่าเทียมกันในการดำรงชีวิต ที่มีกระบวนการสร้างสรรค์ความเท่าเทียมกันซึ่งเป็นไปในลักษณะเดียวกันกับการเสื่อมคลายของระบบอุปถัมภ์แบบผู้มีอิทธิพลภายใต้เงื่อนไขของเวลาที่เปลี่ยนแปลงไป ที่มีกระบวนการสั่นคลอนระบบอุปถัมภ์แบบผู้มีอิทธิพล

และจากเงื่อนไขและกระบวนการทางสังคมดังกล่าวข้างต้น มีส่วนสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับการเปลี่ยนแปลงค่านิยมเรื่องผู้นำจาก “ผู้มีอิทธิพล” สู่ “คนดีมีความซื่อสัตย์สุจริต” ดังที่เข้าใจกันดีว่าในสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป มีส่วนอย่างสำคัญที่ทำให้คนในชุมชนเปลี่ยนแปลง

ค่านิยมในตัวบุคคลที่จะก้าวขึ้นเป็นผู้นำชุมชนและผู้นำทางการเมือง ซึ่งคนที่จะเป็นผู้นำจะต้องเป็นที่เชื่อมั่นของชาวบ้านในเรื่องของคุณความดีและความซื่อสัตย์สุจริต ซึ่งได้กลายเป็นเงื่อนไขสำคัญของคุณธรรมของความเป็นพลเมืองในลักษณะดังกล่าว สำหรับกระบวนการในการสร้างค่านิยมผู้นำที่ดีมีความซื่อสัตย์สุจริตนั้น เกิดจากการตระหนักของตัวบุคคลในการยึดถือศาสนาเป็นแนวทางในการดำรงชีวิต อีกทั้งยังนำแนวทางดังกล่าวเข้าไปสัมพันธ์กับแนวทางการทำงานทางด้านการเมืองและอุดมการณ์ทางด้านการเมืองด้วยในท้ายที่สุด

การสร้างคุณค่าเทียมกันในสังคมในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง มีความใกล้เคียงกับลักษณะของคุณธรรมของความเป็นพลเมืองของคนอิตาลี ซึ่งในการศึกษาของ Robert Putnum ระบุว่าชุมชนในอิตาลีที่มีความดีงามสูง จะมีความสัมพันธ์เชิงอำนาจและการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันอยู่ในลักษณะแนวราบมากกว่าที่จะเป็นแนวตั้ง อันเป็นพฤติกรรมทางสังคมและการเมืองระหว่างคนธรรมสามัญกับชนชั้นนำ

พลังทางการเมืองของประชาชน

พลังทางการเมืองของประชาชน ซึ่งถือว่าเป็นมิติทางการเมืองของคุณธรรมของความเป็นพลเมืองนั้นก็คือ ความตระหนักถึงพลังทางการเมืองของตัวเองในส่วนของประชาชน ไม่ว่าจะเป็นสร้างหรือป็นผู้นำบางคนโดยจะต้องทุ่มเทแรงกายแรงใจและมันสมองในการช่วยคิดช่วยทำงานอย่างไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อยหรือว่าจะเป็นการสร้างการเมืองระบบพรรคหรือว่าจะเป็นการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองจากในระดับเขตเลือกตั้งไปยังการเมืองระดับประเทศ

จากข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างพอที่จะประมวลได้เป็น 3 ส่วน คือ

- 1) นักการเมือง
- 2) ประชาชน
- 3) ระบบการเมือง

นักการเมืองในทุกระดับไม่ว่าจะเป็นระดับท้องถิ่นหรือระดับชาติ จะต้องเป็นผู้มีอุดมการณ์ทางการเมือง เป็นนักสู้กล้าหาญ การเสนอความคิดในทางการเมืองจะต้องดำเนินการกันอย่างจริงจัง มีการเปิดเวทีปราศรัยตลอดเพื่อเสนอความคิดทางการเมือง มีการให้บทเรียนหรือให้เงื่อนไขจากทั้งสองฝ่ายคือ เมื่อนักการเมืองมีการปราศรัย แสดงความคิดเห็นผ่านสื่อต่างๆ ทำให้ผู้คนเกิดการเรียนรู้ทางการเมือง มีข้อมูลในการพิจารณาเลือกเฟ้นคนที่จะเป็นตัวแทน ต้องมีคุณลักษณะที่เหมือนหรือใกล้เคียงกับคนที่เป็นที่ชื่นชอบของพวกเขา การให้เงื่อนไขดังกล่าวทำให้ผู้คนสนใจการเมือง ติดตามการปราศรัยหาเสียง ร่วมในการรณรงค์ให้กับพรรคการเมืองที่ตนชอบไม่พรรคใดก็พรรคนึง

ในส่วน of ประชาชน ทุกคนเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองด้วยจิตวิญญาณอย่างมีชีวิตชีวา ด้วยความภาคภูมิใจ ในการตัดสินใจทางการเมืองแต่ละครั้งทุกคนต้องมีที่ยืนของตนในทางการเมือง นั้นหมายถึงว่าในการเลือกตั้งแต่ละคราวจะช่วยรณรงค์ทางการเมืองให้กับพรรคการเมืองใด

ในกระบวนการสร้างจิตสำนึกในทางการเมืองและการสร้างระบบหัวคะแนนโดยธรรมชาติ เริ่มต้นจากความผูกพันในระบบเครือญาติ ทำให้คนหลายๆคนเข้ามาสู่ระบบการเมืองเนื่องจากเป็นเขตชนบทยากจน การทำมาหากินพอเลี้ยงชีพ ไม่มีเงินทองที่จะมาช่วยเหลือสนับสนุน นักการเมืองจึงจำเป็นต้องใช้เกียรติภูมิ ศักดิ์ศรี คุณความดี ที่เป็นที่ยึดถือไว้วางใจเข้ามาเป็นหลักประกันเพื่อให้คนอื่น ๆ สนับสนุนผู้สมัครที่ตนชอบ

การวางเงื่อนไขเช่นนี้ในหลายๆที่ทำให้คนบางกลุ่มที่ทำงานการเมืองสวนทางกับกระแสนี้ ต้องได้รับการตอบโต้ ถูกลดทอนความเชื่อถือไปในตัว คนจะไม่เชื่อหากเห็นว่ามีใครบางคนทำการเมืองเพื่อผลประโยชน์หรือเพื่อเงิน หัวคะแนนตามธรรมชาติ จึงเป็นเครือข่ายที่มีบทบาท มีภาระสำคัญในการสร้างสรรค์การเมืองที่ดี การเมืองที่บริสุทธิ์ยุติธรรม

การทำงานการเมืองแบบนี้ จึงทำให้เกิดนักการเมืองหรือผู้แทนที่เป็นตัวแทนทางสังคมมาโดยตลอด ไม่เคยมีผู้แทนที่เป็นตัวแทนทางเศรษฐกิจหรือนักธุรกิจการเมืองคนใดเลยที่ปรากฏอยู่ในประวัติศาสตร์การเมืองบนพื้นที่แห่งนี้ ตั้งแต่ยุคเริ่มแรกของระบบรัฐสภาแบบมีตัวแทนจนตราប់เท่าทุกวันนี้

การสร้างสรรค์การเมืองระบบพรรค การเมืองในระบบพรรคถือว่าในภาคใต้ประสบความสำเร็จสูงสุด พรรคการเมืองซึ่งเป็นที่นิยมชมชอบของชาวบ้านจะเปรียบเสมือนครอบครัวใหญ่ในทางการเมืองที่ทุกคนรู้สึกอบอุ่นใจที่ได้เป็นสมาชิกหรือร่วมสนับสนุนพรรคดังกล่าว ซึ่งเป็นเรื่องราวที่รับรู้กันโดยทั่วไป

แต่ในพื้นที่เลือกตั้งของเขตลุ่มน้ำปากพนัง การสร้างสรรค์ระบบพรรคเห็นได้ชัดเจนว่า ผู้คนที่สนใจการเมือง ติดตามข่าวคราวทางด้านการเมืองและมีวิสัยทัศน์สามารถคาดการณ์ได้ไม่แตกต่างจากคนในเมืองหลวง กรณีตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนคือ การตัดสินใจทางการเมือง 2 ครั้งคือ ในปี 2518 ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ขณะนั้นเป็นหัวหน้าพรรคกิจสังคม มีผลงานโดดเด่นเสนอต่อชาวชนบทชัดเจนในเรื่อง "เงินผัน ประกันพืชผล สภาตำบล คนจนรักษาฟรี" คนในเขตลุ่มน้ำปากพนัง วิเคราะห์การเมืองเสร็จสรรพ ตัดสินใจเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เลือกผู้สมัครของพรรคกิจสังคมแบบยกทีม ตามระบบเลือกพรรคเป็นครั้งแรก

ครั้งที่ 2 ในปี 2531 เกิดพรรคการเมืองของคนรุ่นใหม่คือพรรคก้าวหน้า ส่งผู้สมัครลงรับเลือกตั้ง เป็นการเปิดมิติใหม่ทางการเมืองคือมีการปราศรัยทางการเมืองบนเวทีอย่างเต็มรูปแบบ คนมีโอกาสดำเนินการข้อมูลสาระทางการเมืองอย่างเต็มที่ชนิดที่ไม่เคยได้พบเห็นมาก่อนเลย จึงเล็งเห็นและตัดสินใจได้ว่าจะเลือกพรรคใดเข้ามาทำหน้าที่ในสภา ก็เป็นการเลือกผู้สมัครจาก

พรรคการเมืองใหม่ อุดมการณ์ใหม่ เข้ามาเป็นผู้แทนทั้ง 3 คน เป็นการเลือกทั้งชุดในระบบพรรค เป็นครั้งที่สอง

การตัดสินใจในทางการเมืองที่เกิดขึ้นจึงไม่ใช่เป็นความบังเอิญ แต่คงเป็นแนวคิดที่อยู่เบื้องหลังว่าการทำการเมืองให้เกิดผลต่อการพัฒนา จำเป็นที่จะต้องอาศัยอำนาจทางการเมืองในระบบพรรค

จากการศึกษาครั้งนี้ พลังทางการเมืองของประชาชน มักจะปรากฏให้เห็นในหลายลักษณะกล่าวคือ ความศรัทธาในตัวผู้นำที่มีลักษณะเป็นนักต่อสู้และหาญกล้า การช่วยเหลือทางการเมืองผู้มีอุดมการณ์ การช่วยงานการเมืองด้วยจิตใจที่มุ่งมั่นเต็มใจและภาคภูมิใจ การรวมพลังผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง การใช้หน้าตาและชื่อเสียงเป็นหลักประกันในทางสังคมและหมู่เครือญาติ การตระหนักถึงพลังทางการเมืองในการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง และการสร้างสรรค์การเมืองระบบพรรค

ในกรณีของพลังทางการเมืองของประชาชน จะพบว่ามีเงื่อนไขและกระบวนการทางสังคมหลายอย่าง ในส่วนของเงื่อนไขทางสังคมนั้น มีความเกี่ยวข้องกับการมีแนวคิดทางการเมืองร่วมสมัย การร่วมอุดมการณ์เดียวกัน ความปรารถนาที่จะเห็นการพัฒนาที่มีผลจากการเมือง การให้เพื่อตอบแทนคุณความดี การยอมเป็นหัวคะแนนตามธรรมชาติ การเกิดรูปการณ์จิตสำนึกทางการเมืองและการเปลี่ยนความนิยมชมชอบเป็นความศรัทธา

ภายใต้เงื่อนไขดังกล่าว มีกระบวนการทางสังคมหลายอย่างที่คอยหล่อหลอมให้เกิดพลังทางการเมืองของประชาชน ซึ่งกระบวนการที่ว่านี้ ได้แก่ กระบวนการสืบสานตำนานการต่อสู้ กระบวนการร่วมกันต่อสู้เพื่อสืบสานอุดมการณ์ทางการเมือง กระบวนการในการร่วมเผยแพร่ความคิดและอุดมการณ์ กระบวนการร่วมเคลื่อนไหวทางการเมือง กระบวนการสร้างระบบหัวคะแนนตามธรรมชาติ กระบวนการตัดสินใจทางการเมืองที่ก้าวหน้ากว้างไกลและ กระบวนการสร้างความศรัทธาทางการเมือง

ในเงื่อนไขเกี่ยวกับการมีแนวคิดทางการเมืองร่วมสมัยนั้น อธิบายได้ด้วยลักษณะทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของคนในลุ่มน้ำปากพนังได้ว่าชาวบ้านในยุคอดีตส่วนใหญ่จะต้องปกป้องตัวเอง คนแต่ละคนจะมีลักษณะเป็นนักต่อสู้ จะพึ่งตัวเองเป็นสำคัญหรือหากจะต้องพึ่งพาคนอื่น ก็พึ่งพาไปที่ญาติพี่น้องเป็นอันดับแรกสุด การเน้นการพึ่งพาตัวเองเป็นหลักเท่ากับว่าแต่ละคนจะมีจิตวิญญาณเป็นนักต่อสู้ด้วยกันทั้งนั้น จากลักษณะความคิดของแต่ละคนดังกล่าวนี้นำไปสู่การเชิดชูหรือให้การยอมรับนับถือต่อด้านนักต่อสู้ให้ก้าวขึ้นเป็นผู้นำ ดังจะพบว่าในระดับชุมชน ชาวบ้านจะเลือกใครสักคนหนึ่งในหมู่ญาติที่มีลักษณะที่เป็นนักต่อสู้และมีความเสียสละต่อส่วนรวมขึ้นเป็นผู้นำและวิธีคิดแบบนี้โยงขึ้นไปสู่การเมืองระดับชาติที่ว่า จะต้องได้ผู้นำที่มีลักษณะเป็นนักต่อสู้ด้วยเช่นกัน

เงื่อนไขดังกล่าวได้ผ่านกระบวนการการสืบสานตำนานการต่อสู้ โดยที่ชาวบ้านจะคิดอยู่เสมอว่าจะต้องให้การสนับสนุนแก่ผู้นำระดับชุมชนหรือผู้นำระดับชาติที่เป็นนักต่อสู้ ดังจะเห็น

ว่านักการเมืองในเขตลุ่มน้ำปากพนังจะมีลักษณะเด่นเป็นไปตามความต้องการของประชาชน จะเป็นนักต่อสู้และมีการเคลื่อนไหวทางการเมือง เพราะโดยพื้นฐานแล้ว ประชาชนจะมีจิตวิญญาณ เป็นนักต่อสู้ในตัวเองและได้ถ่ายทอดออกมาเป็นความรู้สึกชื่นชมผู้นำที่เป็นนักต่อสู้และประชาชน จะมีความเห็นอกเห็นใจนักการเมืองในพื้นที่ที่มีบุคลิกลักษณะดังกล่าว

ในเงื่อนไขของการร่วมอุดมการณ์เดียวกันนั้น มีความคล้ายคลึงกันกับเงื่อนไขของการมี แนวคิดทางการเมืองร่วมสมัย เพียงแต่นำหนักไปที่การมีประสบการณ์ร่วมกันในเรื่องอุดมการณ์ทางการเมืองแบบคอมมิวนิสต์มาก่อน ดังจะพบว่าชาวบ้านในพื้นที่มักจะได้พบปะกับผู้ที่มีความคิดทางการเมืองหรือเป็นนักต่อสู้แถวหน้า ทำให้ได้รับอิทธิพลทางความคิดจากพรรคคอมมิวนิสต์ ไม่มากนักน้อย อีกทั้งยังมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นทางการเมืองกันด้วย แม้บางคนจะไม่ได้เข้าร่วมกับแนวทางของพรรคคอมมิวนิสต์ แต่ก็ได้มีส่วนร่วมด้วยตัวบุคคลของพรรคไม่ว่าทางใดก็ตามหนึ่ง ทำให้ได้พบเห็นนักต่อสู้ที่มีความแน่วแน่ทางด้านอุดมการณ์ กลายเป็นความประทับใจที่อยู่ในความทรงจำของชาวบ้านในพื้นที่ดังกล่าว

จากเงื่อนไขดังกล่าว ได้ผ่านกระบวนการทางสังคมที่เรียกว่า กระบวนการร่วมกันต่อสู้เพื่อสืบสานอุดมการณ์ทางการเมือง ซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกันกับกระบวนการการสืบสานตำนาน การต่อสู้ เพียงแต่มีรูปแบบที่แตกต่างกันเพราะเกี่ยวข้องโดยตรงกับกลุ่มคนที่มีอดีตในการร่วมรบในป่า กระบวนการนี้แสดงออกมาให้เห็นในหลายรูปแบบ ในบางรูปแบบนั้น อาจจะอยู่บนพื้นฐานของความสัมพันธ์ทางเครือญาติหรือความสนิทสนมคุ้นเคยในฐานะที่เป็นเพื่อนกันหรือว่าเป็นคนรู้จักกัน สำหรับกลุ่มคนระดับนำ จะทำงานการเมืองบนเวทีการเมืองระดับชาติ ขณะที่คนทั่วไป อาจจะคอยให้การสนับสนุนนักการเมืองที่เคยเป็นอดีตสหายพรรคคอมมิวนิสต์หรืออาจจะเดินสายหาเสียงให้แก่ักการเมืองผู้นั้นอย่างไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อยหรืออาจจะเป็นการร่วมงานการเมืองในลักษณะของการระดมพลังชาวบ้านเพื่อสร้างฐานมวลชนตามแนวทางการจัดตั้งของพรรคคอมมิวนิสต์ก่อนที่จะขยายผลและแปรสภาพเป็นคะแนนเสียง

ในเงื่อนไขเรื่องความปรารถนาที่จะเห็นการพัฒนาที่มีผลจากการเมือง เป็นเหตุปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านเข้าไปช่วยงานการเมืองด้วยจิตใจที่มุ่งมั่นเต็มใจและภาคภูมิใจ ซึ่งมีพื้นฐานความคิดมาจากการเข้าใจการเมืองที่ว่านักการเมืองมีส่วนเกี่ยวข้องอย่างมากในการบริหารหรือการดำเนินการต่างๆซึ่งมีทั้งที่ทำให้เกิดการพัฒนาในทางที่ดีขึ้นหรือว่าเกิดความเสียหายต่อการพัฒนาก็เป็นได้ จึงคิดว่าเพื่อให้ได้นักการเมืองที่ดีและการเมืองที่ดี ทุกคนต้องให้ความร่วมมือกันในการสร้างนักการเมืองที่ดีก่อนเป็นอันดับแรกสุด

จากเงื่อนไขดังกล่าว ได้ผ่านกระบวนการทางสังคมที่เรียกว่า กระบวนการในการร่วมเผยแพร่ความคิดและอุดมการณ์ ดังจะพบว่าไม่เพียงแต่นักการเมืองเท่านั้นที่จะมีบทบาทในส่วนดังกล่าว แต่ประชาชนธรรมดา ก็ยังจะมีบทบาททางความคิดต่อเพื่อนบ้านด้วย หรือกล่าวอีกแง่หนึ่งก็คือว่าประชาชนได้ร่วมกระบวนการดังกล่าว ในลักษณะของการช่วยหาเสียงให้แก่ผู้สมัครรับเลือกตั้งที่ตนคิดว่าเป็นคนดีไปพร้อมๆกับการเป็นผู้ลงคะแนนเสียง

กรณีเงื่อนไขของการให้เพื่อตอบแทนคุณความดีเป็นเหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิดการรวมพลังผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและมีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับการยอมรับวาทะตนเองเป็นหัวหน้าคณะตามธรรมชาติที่เป็นเงื่อนไขให้เกิดความยินยอมพร้อมใจที่จะใช้หน้าตาและชื่อเสียงเป็นหลักประกันในทางสังคมและหมู่ญาติเพื่อผลทางการเมืองและยังจะมีความเกี่ยวข้องกับการเกิดรูปการณ์จิตสำนึกทางการเมืองที่เป็นเงื่อนไขให้ประชาชนเกิดความตระหนักถึงพลังทางการเมืองในการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง

ในลักษณะดังกล่าวข้างต้น ประชาชนได้ร่วมอยู่ในกระบวนการทางสังคมการเมืองใน 3 รูปแบบคือ กระบวนการร่วมเคลื่อนไหวทางการเมือง กระบวนการสร้างระบบหัวหน้าคณะตามธรรมชาติและกระบวนการการตัดสินใจทางการเมืองที่ก้าวหน้ากว้างไกล ในสามกระบวนการทางการเมืองดังกล่าวเหล่านี้ ประชาชนได้เข้าร่วมในฐานะของการช่วยค้นหาเสียง กลายเป็นหัวหน้าคณะอย่างไม่เป็นทางการ ด้วยหวังว่าอย่างน้อยที่สุด หน้าตาและชื่อเสียงของตนเองที่มีอยู่ คงจะช่วยทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น และในช่วงอดีตที่ผ่านมา ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงในส่วนของการเมืองและพรรคการเมืองให้เห็นหลายครั้งหลายครามาแล้ว

กรณีเงื่อนไขของการเปลี่ยนความนิยมชมชอบเป็นความศรัทธา เป็นเหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิดการสร้างพรรคการเมืองระบบพรรค เป็นความนิยมชมชอบที่มีพื้นฐานมาจากความนิยมชมชอบในตัวผู้นำพรรคการเมือง ที่สามารถส่งผลกระทบต่อกลุ่มไปถึงองค์ประกอบอื่นๆ ของพรรคการเมือง อย่างเช่น กรณีของพรรคประชาธิปัตย์ ได้แทบจะทั้งหมด

จากเงื่อนไขดังกล่าว ได้ผ่านกระบวนการทางสังคมการเมืองที่เรียกว่า กระบวนการสร้างศรัทธาทางการเมือง ซึ่งเกิดขึ้นจากการตอบโต้กันระหว่างนักการเมืองและพรรคการเมืองกับประชาชน ในส่วนนักการเมืองและพรรคการเมือง อย่างเช่น พรรคประชาธิปัตย์นั้น ชาวบ้านสรุปว่าเป็นพรรคการเมืองที่มีเทคนิคในการสร้างความศรัทธาด้วยการใช้กลยุทธ์ที่สุภาพนุ่มนวลหลายอย่าง ผ่านออกมาทางตัวบุคคลระดับนำของพรรค จนสามารถดึงความนิยมในหมู่ประชาชนในพื้นที่ได้ ในส่วนชาวบ้านเอง ก็เกิดความศรัทธาขึ้นมาจากการประเมินแนวคิดหรือนิสัยของนักการเมืองว่าเป็นคนกว้างขวาง เป็นนักต่อสู้และมีความเสียสละสูง เหมาะแก่การเป็นผู้นำ ซึ่งเป็นที่ความต้องการของคนบางกลุ่มที่เป็นผู้นำชุมชนอย่างไม่เป็นทางการในพื้นที่ ซึ่งคนเหล่านี้ได้กลายเป็นหัวหน้าคณะแทนแก่พรรคประชาธิปัตย์อย่างเงิบๆ เหมือนกับการช่วยเหลืองานสังคมตามปกติในชีวิตประจำวัน ทำให้คนที่อยู่แวดล้อมหรือมีส่วนเกี่ยวข้องกับผู้นำชุมชนอย่างไม่เป็นทางการเหล่านี้ พลอยเกิดความศรัทธาในพรรคการเมืองอย่างเช่นพรรคประชาธิปัตย์ขึ้นมาด้วย

พลังทางการเมืองของประชาชน มีลักษณะคล้ายคลึงกันกับคุณธรรมของความเป็นพลเมืองในด้านคุณธรรมทางการเมือง (Political Virtue) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนของการมีส่วนร่วมทางการเมืองที่มีเงื่อนไขทางสังคมการเมืองและกระบวนการทางสังคมการเมืองในแนวทางเดียวกันคือมีเงื่อนไขว่าคนมีส่วนรับผิดชอบในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคม มีความตระหนักในฐานะพลเมืองที่ต้องมีส่วนรับผิดชอบต่อบ้านเมืองและมีแนวทางในการปฏิบัติตนต่อส่วนรวมใน

ฐานะพลเมืองที่ดีที่คำนึงถึงความดีงามร่วมกันในสังคม ในส่วนของกระบวนการทางสังคมการเมืองนั้น ผู้คนก็จะมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับสมาชิกในสังคม มีการสื่อสารแลกเปลี่ยนข้อมูลและทัศนคติในทางการเมืองที่จะเป็นการเร่งเร้าจิตใจให้ทุกคนเห็นว่าการเมืองเป็นสำคัญที่อยู่เบื้องหลังความสำเร็จทั้งมวลและการมีส่วนร่วมในทางการเมืองเป็นไปเพื่อเป้าหมายให้เกิดความเป็นธรรมกับสมาชิกในสังคมทุกคน

กระบวนการทางสังคม

จากการทำความเข้าใจถึงลักษณะคุณธรรมของความเป็นพลเมือง เจื่อนไขและกระบวนการทางสังคมการเมืองที่สร้างสรรค์คุณธรรมของความเป็นพลเมืองในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังสามารถแยกแยะได้ว่า กระบวนการทางสังคมที่พบในการศึกษานี้ มี 2 มิติ คือ กระบวนการทางสังคมในมิติทางสังคม และกระบวนการทางสังคมในมิติทางการเมือง กล่าวคือ

กระบวนการทางสังคมในมิติแรกนั้น ประกอบด้วย กระบวนการกลุ่ม กระบวนการตรวจสอบภาวะผู้นำ/ตัวแทน กระบวนการสร้างความเป็นปึกแผ่นในสังคม กระบวนการสร้างความเท่าเทียม กระบวนการให้การศึกษเพื่อพัฒนาชีวิตและกระบวนการสร้างค่านิยม

ส่วนกระบวนการทางสังคมในมิติทางการเมืองนั้น ประกอบด้วย กระบวนการเรียนรู้ทางการเมือง กระบวนการสร้างจิตสำนึกทางการเมือง กระบวนการเผยแพร่แนวคิดและอุดมการณ์ทางการเมือง กระบวนการสร้างเครือข่ายหัวคะแนนโดยธรรมชาติและกระบวนการในการสร้างความนิยมขึ้นชมศรัทธาทางการเมือง

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในทางการเมือง

จากการศึกษาครั้งนี้ ชี้ให้เห็นอย่างเด่นชัดว่าประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง มีลักษณะที่จัดได้ว่าเป็นกลุ่มที่มีคุณธรรมของความเป็นพลเมืองสูง ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางการปฏิรูปทางการเมืองจึงมีความหมายในอีกแง่หนึ่งว่าการปรับโครงสร้างทางการเมืองส่วนบนอย่างเดียว ไม่ถือว่าเป็นการเพียงพอต่อการปฏิรูปทางการเมืองอย่างแท้จริง แต่ต้องเน้นการสร้างเสริมคุณธรรมของความเป็นพลเมืองของประชาชนทั้งในภาคเมืองและภาคชนบท

อย่างไรก็ดี การสร้างเสริมคุณธรรมของความเป็นพลเมืองในวัยเด็กหรือในโรงเรียนอาจจะไม่ทันการกับการแก้ไขปัญหามหาการเมืองที่สั่งสมมานาน จึงต้องเสริมสร้างในหมู่ประชาชนที่ร่วมอยู่ในสังคมกันในขณะนี้ อาจจะเป็นการพัฒนาให้เกิดกระบวนการทางสังคมหรือสร้างเจื่อนไขของสังคมให้เกิดจินตภาพความเป็นพลเมือง เกิดความคิดในการธำรงรักษาและสานต่อในเรื่องการดำรงอยู่ในชีวิตอย่างเท่าเทียมกันและมุ่งเน้นการแสวงหาผู้นำที่ดีมีความซื่อสัตย์สุจริต และการบ่มเพาะพลังทางการเมืองให้เกิดขึ้นในหมู่ประชาชน

ในภาครัฐ ควรจะมีนโยบาย โครงการและแผนงานที่มุ่งเน้นเป้าหมายบางอย่างร่วมกัน คือเน้นการสร้างจิตสำนึก ทำดีและการกระทำในหมู่ประชาชนเพื่อให้ประชาชนมีจิตสำนึกที่ดีในการเข้าร่วมช่วยเหลือสังคมเปรียบเสมือนการอยู่ร่วมกันฉันท์พี่น้อง มีการแสดงทำดีที่เอื้ออาทรต่อกันและการกระทำที่มีความเหมาะสมและอยู่ในกรอบของกฎหมาย

ในทางการเมือง การออกกฎหมายหรือการปรับโครงสร้างของสถาบันการเมืองเพียงประการเดียวไม่เพียงพอที่จะพัฒนาการเมืองให้ก้าวไปสู่สังคมที่ดีตามที่มุ่งหวัง แต่จำเป็นต้องสร้างเงื่อนไขทางสังคมและพัฒนากระบวนการทางสังคมในทุกส่วนที่เกี่ยวข้องเพื่อก่อให้เกิดคุณธรรมของความเป็นพลเมืองในระดับที่สูงขึ้น

ในการให้เงื่อนไขที่ดีระหว่างมีการเมืองกับพลเมือง เป็นสิ่งสำคัญที่จะก่อให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างกันและเป็นหนทางให้การเมืองพัฒนาไปได้ เช่น การทำหน้าที่ของผู้แทนในสภา การรณรงค์ปราศรัยหาเสียง การรับฟังปฏิกิริยาโต้ตอบจากประชาชน

นักการเมืองจะต้องตระหนักอยู่เสมอว่าภาระหน้าที่ของผู้แทนคือ ภาระหน้าที่ที่จะต้องรับผิดชอบต่อสภา ในการออกกฎหมาย ตั้งกระทู้ ยื่นญัตติ และภาระหน้าที่ในความรับผิดชอบต่อสังคมในขณะเดียวกัน

คุณธรรมของความเป็นพลเมือง เป็นสิ่งที่เกิดขึ้น ดำรงอยู่จริงในสังคมหนึ่ง จะทำอย่างไรจึงจะทำให้สิ่งนี้เป็น “ต้นแบบ” สำหรับสังคมชนบทอื่น ๆ คุณธรรมของความเป็นพลเมือง จะเป็นมิติที่สำคัญในการสร้างสรรค์วัฒนธรรมทางการเมืองที่ถูกต้องเหมาะสมดังได้

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ อาศัยเทคนิคในการรวบรวมข้อมูลโดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก จากกลุ่มประชากร 3 กลุ่ม ประกอบด้วยประชาชนทั่วไป ผู้นำชุมชน-ท้องถิ่นและนักการเมือง ในการเก็บรวบรวมข้อมูล พบว่าบางครั้งข้อมูลที่ได้รับมักจะเป็นการสร้างภาพพจน์ที่ดีให้กับตัวเองในเรื่องของการร่วมมือพัฒนาสังคมหรือชุมชน หรือในเรื่องการร่วมมือให้การช่วยเหลือนักการเมือง ดังนั้น ในการเก็บข้อมูล จึงต้องทำการตรวจสอบกับข้อมูลที่ได้จากการสอบถามบุคคลอื่นหรือการสังเกตการณ์การเข้าสังคมของผู้ให้ข้อมูลด้วย หากจะมีการทำวิจัยในลักษณะเดียวกันนี้อีก จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยเทคนิคอย่างอื่นที่พัฒนาขึ้นกว่านี้เพื่อใช้ในการตรวจสอบความถูกต้องแม่นยำของข้อมูลที่ได้รับ

ในระหว่างที่ทำการศึกษานี้ ผู้ศึกษาพยายามเปิดกว้างทางความคิดมากที่สุดเพื่อจะได้ข้อมูลทุกอย่างทั้งที่เป็นส่วนที่เอื้อต่องานวิจัยและข้อมูลอื่นๆที่จะทำให้รับทราบความเป็นจริงของชีวิตผู้คนในพื้นที่และได้วิเคราะห์ข้อมูลออกมาเป็นปรากฏการณ์เพื่อหาข้อสรุป แต่ในการนำเสนอจะพบว่าข้อสรุปของผู้ศึกษานั้น มักจะสะท้อนแต่เรื่องชีวิตที่เป็นด้านดีเป็นหลักทั้งนี้เพราะว่าผู้ศึกษามุ่งเน้นที่จะตอบคำถามตามวัตถุประสงค์เป็นสำคัญ อย่างไรก็ตาม ผู้ศึกษาพยายามที่จะ

แทรกข้อมูลจากผู้ให้สัมภาษณ์ที่ถือว่าเป็นกรณีตรงกันข้ามหรือ Negative Case อยู่ด้วยเสมอ หากว่าผู้ศึกษามีข้อมูลประเภทดังกล่าวเพื่อที่จะสะท้อนให้เห็นแง่มุมตรงกันข้ามที่จะเป็น “ปัจจัย” ทำให้เกิดการแปรผันไปจากการมีแต่ชีวิตในด้านที่ดีเพียงอย่างเดียวหรืออาจจะเป็นการนำเสนอในแง่มุมอื่นที่จะสะท้อนให้เห็นเงื่อนไขทางสังคมหรือว่ากระบวนการทางสังคมที่แตกต่างกันของแต่ละกรณีหรือว่าสะท้อนให้เห็นถึงความเข้มข้นที่แตกต่างกันของแต่ละกรณี

จากการใช้วิธีการศึกษาดังกล่าวข้างต้น ทำให้ได้รับบทเรียนว่าหากงานวิจัยที่จะมีขึ้นในอนาคต ได้ตระหนักถึงความสำคัญของกรณีตรงกันข้ามมากเท่าใด ก็จะทำให้เข้าใจถึงปัจจัยที่จะให้เกิดการแปรผันหรือว่ามี “มิติ” (Dimension) ที่แตกต่างกัน อันจะมีคุณูปการต่อวิชาการมากยิ่งขึ้นไปอีก

ยิ่งกว่านั้น หากงานวิจัยในอนาคตมีการเปรียบเทียบผลสรุปจากการศึกษากับกรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษาซึ่งมักจะได้มาจากการทบทวนวรรณกรรม ก็จะทำให้ผู้ศึกษามีความเข้าใจในสังคมไทยมากยิ่งขึ้น ขณะเดียวกัน ก็จะทำให้การสร้างข้อสรุปเชิงทฤษฎี (Generalization) มีความถูกต้องน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น (Validity) ซึ่งจะยังผลให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุดต่อวงวิชาการไทยต่อไป

สำหรับงานวิจัยต่อเนื่องที่น่าจะหยิบยกขึ้นมาเป็นหัวข้อในการศึกษาวิจัยเพื่อทำความเข้าใจมากขึ้นในเรื่องนี้ในพื้นที่อื่นๆ ควรเป็นงานที่จะศึกษาว่าคนเหล่านั้นมีเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์และสังคมที่แตกต่างกัน จะมีการพัฒนาทางด้านคุณธรรมของความเป็นพลเมืองขึ้นได้หรือไม่ และเกิดขึ้นโดยผ่านเงื่อนไขและกระบวนการทางสังคมที่เหมือนหรือแตกต่างกันในเรื่องใดบ้าง เพื่อขยายขอบเขตของการศึกษาในเรื่องเดียวกันนี้ให้เกิดความรู้ความเข้าใจมากยิ่งขึ้นในเชิงวิชาการ

การศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อค้นหากระบวนการในทางสังคมที่จะมีผลต่อการสร้างจิตสำนึกให้คนมีส่วนร่วมในทางการเมืองเพื่อที่จะตอบสนองให้เกิดคุณธรรมของความเป็นพลเมือง จะมีการดำเนินการเช่นไรอันเป็นผลทำให้เกิดกระบวนการที่จะเสริมสร้างสิ่งเหล่านี้ให้เกิดขึ้นในระยะเวลาอันรวดเร็ว โดยเฉพาะในคนที่เติบโตเป็นผู้ใหญ่และมีภาระรับผิดชอบในสังคมอยู่ในขณะนี้ เพราะจะหวังจากการปลูกฝังในวัยเด็กซึ่งต้องใช้เวลาอันยาวนาน ทำอย่างไร จึงจะสามารถทำให้เกิดขึ้นได้ในคนทุกกลุ่ม ทุกช่วงอายุไปพร้อมกันเสียทีเดียว

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

คณะกรรมการพัฒนาประชาธิปไตย. ข้อเสนอกรอบความคิดในการปฏิรูปการเมืองไทย.

กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2540.

ชัยอนันต์ สมุทรวณิช. วัฒนธรรมกับการสร้างสังคมการเมืองประชาธิปไตย. ปาฐกถาพระยา

อนุমানราชชนอนุสรณ์ แสดงในงานปติงานเป็นวันคล้ายวันเกิดครบ 101 ปี ของพระยา

อนุমানราชชน ณ วัดพระแก้ววังหน้า 14 ธันวาคม 2523.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. สังคมไทยในกระแสการเปลี่ยนแปลง. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการเผยแพร่และ
ส่งเสริมงานพัฒนา, 2539.

พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว. ข่าวสารการเมืองของคนไทย. กรุงเทพฯ : เจ้าพระยาการพิมพ์, 2526.

ประเวศ วะสี. การเดินทางแห่งความคิดปฏิรูปการเมือง. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน,
2540.

ประเวศ วะสี. ปฏิรูปทางการเมือง : ทางออกของประเทศไทย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมอ
ชาวบ้าน, 2539.

รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์. "ทุนวัฒนธรรม," ปาฐกถาเนื่องในโอกาสงานเปิดบ้านเจ้าพระยา
ณ ที่ทำการมูลนิธิไชยยัง ลี้มทองกุล วันพฤหัสบดีที่ 30 พฤษภาคม 2539.

สมควร กวียะ. นิสัยการรับข่าวสารของประชาชนไทยในชนบทไทย. กรุงเทพฯ : สถาบัน
ไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2523.

เสน่ห์ จามริก. สังคมไทยกับการพัฒนาที่ก่อปัญหา. กรุงเทพฯ : คบไฟ, 2537.

เสน่ห์ นนทะโชติ. การสื่อสารทางการเมืองกับการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนใน
ชุมชนชนบทไทย : ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านวังคล้า อำเภอลำลูกเกด จังหวัดนครราชสีมา.
วิทยานิพนธ์ ร.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524. อัดสำเนา.

อดิน รพีพัฒน์. เจ้าชาวบ้าน. ปรีดา เฉลิมเผ่า กอนันต์กุล. บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ :
สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2540.

อภิชาติ การิกาญจน์. การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน : ศึกษาแบบแผนตามมาตรฐานวัด
แบบกัณฑ์แมน วิทยานิพนธ์ สศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
2534. อัดสำเนา

อมรา พงศาพิชญ์ และปรีชา คุวินทร์พันธุ์. บรรณาธิการ. ระบบอุปถัมภ์. กรุงเทพฯ :
สำนักพิมพ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.

อิทธิศักดิ์ คณะเจริญ. พระพุทธศาสนากับการเมืองในระบบประชาธิปไตย ศึกษาเฉพาะกรณี
นักการเมืองกับกับคุณธรรมทางการเมือง. เอกสารวิจัย สถาบันพระปกเกล้า 2539.

เอนก เหล่าธรรมทัศน์. สองนักคราประชาธิปไตย : แนวทางปฏิรูปการเมือง เศรษฐกิจเพื่อ
ประชาธิปไตย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, 2538.

พอลตา แก่นแก้ว. ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและชุมชนของสังคมปากพนัง พ.ศ. 2439-2525. กรุงเทพฯ : ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527.

คณะกรรมการประชาสัมพันธ์โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดนครศรีธรรมราช พัทลุงและสงขลา และการก่อสร้างอาคารพิพิธภัณฑณ์เฉลิมพระเกียรติฯ. รายงานผลการดำเนินงานโครงการฯ ปีแรก, 2537.

ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนอำเภอชะอวด. หนังสือในพิธีเปิดอาคารเฉลิมพระเกียรติฉลองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี พ.ศ. 2539 (เอกสาร ศบอ.ชะอวด หมายเลข 5/2540).

เอกสารข้อมูลประวัติและผลงานดีเด่นของนายสร้อย จำเ้ม.

สนธิ มณีดุลย์. ผลกระทบของอุตสาหกรรมกุ้งที่มีต่อความสัมพันธ์ทางการผลิตของชุมชนชาวนา : ศึกษากรณีอำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช. วิทยานิพนธ์ กศด. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2539. อัดสำเนา.

Beetham, David and Boyle Kevin. Introducing Democracy : 80 Questions and Answers. Cambridge : Polity Press, 1995.

Bowman, Lewis and G.R. Boynton. Political Behavior and Public Opinion : Comparative Analysis. New Jersey : Prentice-Hall, Inc., 1974.

Bryant, Christopher G.A. "Civic Nation, Civil Society, Civil Religion," in Civil Society : Theory History Comparison, edited by John A. Hall. Cambridge : Polity Press. 1995.

Coleman, James S. Foundations of Social Theory. Cambridge : The Belknap Press of Harvard University Press, 1990.

Hall, John A. "In Search of Civil Society," In Civil Society : Theory History Comparison edited by John A. Hall Cambridge : Polity Press, 1995.

Hughes, R.O. Civic Training. Massachusett. Norwood Press, 1994.

Ike, Nobutaka. A Theory of Japanese Democracy. Boulder : Westview Press. 1978.

Jones, David Martin. "Democratization, Civil Society, and Illiberal Middle Class Culture in Pacific Asia," in Comparative Politics. 30:2; January, 1998.

Lehning, Percy B. "Towards a Multicultural Civil Society : The Role of Social Capital and Democratic Citizenship," in Government and Opposition: An International Journal of Comparative Politics. 33:2; Spring, 1998.

Macedo, Stephen. "Community, Diversity, and Civic Education : Toward A Liberal Science of Group Life," in Social Philosophy and Policy Foundation. 1996.

- Olsen, Marvin. The Process of Social Organization. New York : Oxford & IBH Publishing Co., 1975.
- Perez-Diaz, Victor M. The Return of Civil Society : The Emergence of Democratic Spain. n.a., Harvard University Press, 1993.
- Putnam, Robert D. "Bowling Alone : America's Declining Social Capital," in Journal of Democracy. 6:1; January, 1995.
- Putnam, Robert D. Making Democracy Work : Civic Traditions in Modern Italy. Princeton : Princeton University Press, 1993.
- Reshon, Stanley Allen. Psychological Needs and Political Behavior : A theory of Personality and Political Efficacy. New York : The Free Press, 1974.
- Scaff, Lawrence A. "Two Concepts of Political Participation," Western Politic Quarterly. 28 : 447-462; September, 1975.
- Seligman, Adam B. The Idea of Civil Society. New York : The Free Press, 1992.
- Shils, Edwards "The Virtue of Civil Society," in Government and Opposition : An International Journal of Comparative Politics. 33:2; Spring, 1998.
- Tocqueville, Alexis De. Democracy in America. Edited by Mayer, J.P. translated by Lawrence, George New York : Doubleday & Company, Inc., 1969.

ประวัติของผู้วิจัย

ชื่อ-สกุล	นายอภิชาติ การิกายูจน์
วันเดือนปีเกิด	19 มีนาคม พ.ศ. 2497
สถานที่เกิด	อ. ชะอวด จ.นครศรีธรรมราช
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	131 ม. 3 ต. ท่าประจะ อ. ชะอวด จ.นครศรีธรรมราช
ตำแหน่งหน้าที่การงานปัจจุบัน	สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดนครศรีธรรมราช พรรคประชาธิปัตย์ (2535/1 , 2538 , 2539)

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. 2510-2515	ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนสามเสนวิทยาลัย
พ.ศ. 2522	การศึกษามัธยมศึกษา (กศบ.) สาขาภาษาอังกฤษ จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร
พ.ศ. 2534	สังคมวิทยามหาบัณฑิต จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
พ.ศ. 2541	การศึกษาดุษฎีบัณฑิต (กศด.) สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

**มิตินทางสังคมและการเมืองว่าด้วยคุณธรรมของความเป็นพลเมือง
: กรณีศึกษาประชาชนของเขตลุ่มน้ำปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช**

**บทคัดย่อ
ของ
อภิชาติ การิกานุจน์**

**เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษาดุขปฏิบัติ สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์
มีนาคม 2542**

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ 3 ประการคือ 1) เพื่อศึกษาถึงลักษณะคุณธรรมของความเป็นพลเมืองของประชาชนในลุ่มน้ำปากพนัง 2) เพื่อตรวจสอบค้นคว้าหากระบวนการทางสังคม ที่ก่อให้เกิดคุณธรรมของความเป็นพลเมือง 3) เพื่อศึกษาหาเงื่อนไขทางสังคม อันเป็นปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเกิดคุณธรรมดังกล่าว ทั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ศึกษาแนวคิดทฤษฎีตะวันตกที่เกี่ยวข้องกับเรื่องกระบวนการทางสังคม-วัฒนธรรม ทฤษฎีทางสังคมและระบบอุปถัมภ์และใช้วิธีการศึกษาแบบการสร้างทฤษฎีฐานราก

จากการศึกษาพบว่าคุณลักษณะของคุณธรรมของความเป็นพลเมืองได้ศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคม 23 ชุด ซึ่งรวมถึง การดำรงชีพในสังคมกันแบบเท่าเทียมกัน การเปลี่ยนแปลงค่านิยมเรื่องผู้นำจากผู้มีอิทธิพลสู่คนดีมีความซื่อสัตย์สุจริต การร่วมมือผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ความรักความผูกพันต่อพรรคการเมืองอย่างเหนียวแน่น

ผลการศึกษาพบว่าคุณธรรมของความเป็นพลเมืองในลักษณะดังกล่าว มีเงื่อนไขทางสังคมและวัฒนธรรมแตกต่างกันไป แต่เงื่อนไขหลักๆที่ทำให้เกิดคุณธรรมดังกล่าวคือ การร่วมกันต่อสู้กับความยากลำบากในการทำมาหากินมาตั้งแต่อดีตเป็นการร่วมกันต่อสู้กันบนพื้นฐานความสัมพันธ์ฉันเครือญาติ มีการเกาะกลุ่มและปรึกษาหารือกันในทุกเรื่องตลอดเวลา ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการทำมาหากิน เรื่องสังคมการเมือง เรื่องการสรรหาผู้นำชุมชนหรือผู้นำทางการเมืองหรือแม้แต่เรื่องการแสดงพลังเพื่อเปลี่ยนแปลงการเมืองในพื้นที่เลือกตั้ง

เงื่อนไขเหล่านี้ได้ผ่านกระบวนการในทางสังคมจนเกิดเป็นคุณธรรมที่ทุกคนยึดถือปฏิบัติและยอมรับในสังคม อันได้แก่ กระบวนการลดบทบาทและความสำคัญของระบบอุปถัมภ์แบบผู้มีอิทธิพล การสร้างค่านิยมผู้นำที่ดีมีความซื่อสัตย์สุจริต การรวมตัวกันต่อสู้กับปัญหาต่างๆ

จากการวิเคราะห์แนวคิดเบื้องต้นในเรื่องสังคมวัฒนธรรมและการเมืองของประชาชนในเขตลุ่มน้ำปากพนัง สามารถจัดกลุ่มปรากฏการณ์ต่างๆ ที่มีความหมายในการใช้อธิบายลักษณะสภาพสังคม การเมืองของพื้นที่ดังกล่าว ออกมาได้เป็นลักษณะคุณธรรมของความเป็นพลเมืองคือ 1) แนวคิดเรื่องการสร้างจินตภาพความเป็นพลเมือง 2) แนวคิดเรื่องความเท่าเทียมกัน 3) แนวคิดเรื่องพลังทางการเมืองของประชาชน 4) แนวคิดเรื่องทุนทางสังคมแบบชนบท โดยมีแนวคิดเรื่องทุนทางสังคมแบบชนบทเป็นพื้นฐานสำคัญในการสะท้อนให้เห็นถึงการเกิดขึ้นของปรากฏการณ์เหล่านั้น

แนวคิดเรื่องการสร้างจินตภาพความเป็นพลเมือง เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงปรากฏการณ์ที่บ่งบอกความมีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ที่มีความจริงใจให้แก่กันค่อนข้างสูง ซึ่งเป็นพื้นฐานวิธีคิดที่นำไปสู่ความร่วมมือในหมู่เครือญาติ การร่วมกิจกรรมที่วางอยู่บนพื้นฐานเครือญาติ ซึ่งอาจจะเป็นกิจกรรมของทางราชการหรือหน่วยงานอื่นที่เข้าไปให้การช่วยเหลือหรือนำรวมตลอดจนถึงการร่วมกันสรรหาผู้นำชุมชนและผู้นำทางการเมืองด้วย

แนวคิดเรื่องความเท่าเทียมกันแต่เน้นผู้นำที่ดีมีความซื่อสัตย์สุจริตนั้น เป็นชุดของปรากฏการณ์ในทางสังคมที่มีลักษณะเกี่ยวข้องกับระบบอุปถัมภ์ ซึ่งพบว่ามีลักษณะของความสัมพันธ์ในแนวราบมากกว่าแนวตั้ง โดยที่ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์มีการคลี่คลายไปตามช่วงชีวิตของผู้คน

แนวคิดเรื่องพลังทางการเมืองของประชาชนเป็นชุดของปรากฏการณ์ที่บ่งบอกถึงจิตสำนึกที่มีความเชื่อมั่นว่าคนแต่ละคนมีส่วนในการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองทั้งในส่วนของผู้นำชุมชน ผู้นำท้องถิ่น ผู้สมัครรับเลือกตั้ง ส.ส.พรรคการเมืองและการเมืองระดับชาติในการกำหนดตัวผู้นำรัฐบาล โดยตระหนักว่าจะต้องรวมพลังกันสร้างอำนาจทางการเมืองเพื่อกดดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากในเขตเลือกตั้งไปสู่การเมืองระดับชาติในที่สุด

แนวคิดเรื่องทุนทางสังคมแบบชนบทเป็นชุดของปรากฏการณ์ในทางสังคมที่มีลักษณะคล้ายคลึงอย่างมากกับแนวคิดเรื่องทุนทางสังคมของตะวันตกที่ใช้ในการศึกษานี้ แต่จะต่างกันตรงที่สังคมในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง มีลักษณะการติดต่อและการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารตลอดเวลาและมีรูปแบบของตัวเอง ปัจเจกชนจะมีลักษณะนิสัยในการเกาะกลุ่มกันในหมู่เครือญาติซึ่งได้กลายเป็นช่องทางในการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและความคิดเห็นกันอย่างเข้มข้นอยู่ตลอดเวลา ทำให้การไหลผ่านข้อมูลข่าวสารเกิดขึ้นอย่างแพร่หลายและต่อเนื่อง

ในตอนท้าย ผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะในทางการเมืองว่าคุณธรรมของความเป็นพลเมืองเป็นสิ่งสำคัญต่อการพัฒนาสังคมและการเมืองในระยะยาว เพราะว่าการปรับปรุงโครงสร้างทางการเมืองส่วนบนเพียงอย่างเดียว ถือว่าไม่เพียงพอ ฉะนั้น หากจะสร้างคุณธรรมของความเป็นพลเมืองให้เกิดขึ้นในหมู่ผู้คนร่วมสมัย จำเป็นอย่างยิ่งที่ทุกฝ่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาสังคมและการเมือง ต้องพิจารณาและให้ความสำคัญกับเงื่อนไขและกระบวนการที่ทำให้เกิดคุณธรรมดังกล่าว ดังเช่นที่ผู้ศึกษาได้พบเห็นแล้วว่าสิ่งเหล่านี้มีอยู่ในสังคมชนบทในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช

**SOCIO-POLITICAL DIMENSIONS ON CIVIC VIRTUE
: A STUDY OF RESIDENTS IN PAKPANANG BASIN AREAS
OF NAKHON SI THAMMARAT PROVINCE**

**AN ABSTRACT
BY
APICHART KARIKANJANA**

**Presented in partial fulfillment of the requirements for the
Doctor of Education degree in Development Education
at Srinakharinwirot University
March 1999**

This study has three main purposes ; 1) to study what types of civic virtue that take place in the assigned studying area 2) to examine the socio-cultural processes that caused the civic virtue and 3) to find the causal conditions of the civic virtue in the studying area.

Regarding the initiative literature review, the researcher found that there are some concepts related to the contribution of civic virtue including the cultural process, the social capital and the patron-client relation.

Twenty three sets of phenomenon based on the empirical data were found in the studying areas. All had been caused by certain conditions and process.

Based on the twenty three phenomenon, four concepts had been constructed to explain the causal conditions and process of establishing civic virtue. First, the civic mind concerned the set of social phenomenon that indicated the human pride, trust and honor among the members. Second, considering the equality of life showed that the patron-client relation had been declined to horizontal along the time. Third, the popular political power revealed that the people believed that they should be responsible and took part in the political issues including voting, selecting the candidates, campaigning and deciding the leader. People realized that popular political power would lead to the political reform. Last, the local social capital revealed that the people performed the group movement and realized the social and political concern.